ออกญาวิไชเยนทร์

และ

การต่างประเทศในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์

28 ก.ย. 2543

โดย

ขจร สุขพานิช

จัดพิมพ์โดย

สำนักพิมพ์ก้าวหน้า

๙๘๒ วังบูรพา พระนคร โทร. ๒๖๕๔๑

THE LIBRARY
COLLEGE OF EDUCATION
PATTANI

ส่วนดีของหนังสือนี้

ขออุทิศแด่

ท่านทั้งหลายทั้งปวงที่ร่วมมือกัน

จัดทำหนังสือชุดประชุมพงศาวดารให้เป็น

ประโยชน์แก่ผู้ใฝ่ใจศึกษาเรื่องราวของชาติไทย

สารบาญเนื้อเรื่อง

คำนิยมของเสฐียรโกเศศ

เหตุที่ไทยจะคบกับฝรั่งเศสในสมัยกรุงศรีอยุธยา

บทที่		หน้า
1.	ความสำคัญของจดหมายเหตุบาทหลวงเดอะเบส	1
2.	รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ฯ โดยสังเขป	17
3.	ศักราชและเหตุการสำคัญในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์	78
4.	การรบพุ่งกับทหารอังกฤษที่เมืองมะริด	84
5.	ประวัติออกญาโกษาปาน	103
6.	คำให้การของออกขุนชำนาญ	115
7.	หนังสือสัญญากับฮอลันดา	170
8.	หนังสือสัญญากับประเทศฝรั่งเศส	179
9.	การเดินทางกลับของอุปทูตเชเบเรต์	196
10.	ใครเบื้นขบถ ออกพระเพทราชา หรือฟอลคอน ?	225
11.	หนังสือออกญาพระคลังถึง ม. คอลแบร์	237
12.	หนังสือออกญาพระคลังถึง มาควิส เดอ เซงเล	242

13. หนังสือออกพระฤทธิ์คำแหง (ฟอลคอน) ถึง มาควิส เดอ เชงเล 246
14. หนังสือฟอลคอนมอบไปกับบาทหลวงตาชาร์ด 250
15. หนังสือโกษาปานมีไปถึงบาทหลวง เดอ ลา เชส 257
16. บันทึกความจำของออกพระศักดิ์สงคราม (ฟอร์แบง) 276
17. บันทึกความจำของบาทหลวง เดอะ เบส 284
เรื่องออกญาโกษาเหล็ก 286
เรื่องพระอนุชาธิราชสองพระองค์ 297
เรื่องพระเพทราชาคัดค้านการมอบบางกอกให้แก่ฝรั่งเศส 307
แผนการณ์ยึดพระราชวังของฟอลคอน 315
เหตุการณ์วันฟอลคอนถูกจับ 326
18. คำส่งท้าย — ฟอลคอนเป็นคนอย่างไร ? 336

สารบาญค้นเรื่อง

หนังสือที่ใช้เป็นหลักฐาน

ภาพและแผนที่ประกอบหนังสือ "ออกญาวิไชเยนทร์"

1. ภาพพระนครศรีอยุธยา หน้า 17
2. สายลำน้ำเจ้าพระยา ,, 33
3. พระนครศรีอยุธยา ,, 49
4. บ้อม เชนต์ ยอร์ช ,, 65
5. ท่านสังฆราช ฝรั่งเศส ,, 113
6. ท่านราชทูต เดอ โชมองต์ ฝรั่งเศส ,, 177
7. คณะทูตออกพระวิสูตรสุนทร ,, 193
8. ภาพพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 และพระเจ้าอิสคานเดอร์ ชาห์ แห่งเปอร์เซีย ผู้ส่งคณะทูตมากรุงศรีอยุธยา ,, 225
9. ภาพผังเมืองลพบุรี ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ,, 257
10. ภาพบ้อมเมืองบางกอก แสดงที่ตั้งกองทหารไทยสู้รบกับกองทหารฝรั่งเศส วาดโดยวิศวกรฝรั่งเศส ,, 273

คำนิยมของเสฐียรโกเศศ

เรื่องราวที่เราเรียกว่าประวัติศาสตร์ มีความหมายเป็นสองนัย นัยหนึ่งหมายถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีต ซึ่งมีผู้จดบันทึกเป็นเรื่องราวไว้ แสดงถึงความเป็นไปของโลกของประเทศชาติหรือของชนชาติใดโดยเฉพาะ ตลอดจนเรื่องราวและเหตุการณ์อันเป็นความเจริญกลิ่นกลายของเรื่องศิลปวิทยาและอื่น ๆ ด้วย อีกนัยหนึ่ง หมายถึงการศึกษาวิชาอันว่าด้วยเรื่องราวที่กล่าวนี้

โดยธรรมดาผู้แต่งเรื่องประวัติศาสตร์ เป็นคนเกิดภายหลังเหตุการณ์ หลักฐานที่นำมาแต่ง ก็แต่งไปตามเรื่องราวที่ได้ยินได้ฟัง และจากความรู้และความเห็นของตนบ้าง เรื่องที่แต่งจึงถูกบ้างผิดบ้าง ถ้าผู้แต่งมีความนิยมชมชอบใครในเรื่อง ก็ยกย่องคนที่ตนชอบให้ยิ่งขึ้น หรือตรงกันข้าม ถ้าคนใดในเรื่องที่ตนไม่ชอบ

ก็ป้ายสีให้แก่คนนั้นดำยิ่งขึ้น ถ้าเรื่องราวตอนใดดีมีเกียรติแก่ตน ก็กล่าว ซึ่งลางทีเกินกว่าความจริงก็มี ถ้าเห็นเป็นที่เสียหาย ก็งดเว้นไม่กล่าวถึง ถ้าจำเป็นจะต้องกล่าว ก็กล่าวบิดเบือนไปตามเรื่อง เป็นทำนองเดียวกับการเขียนประวัติบุคคล ผู้แต่งย่อมจะกล่าวแต่ทางที่ดีที่เป็นด้านหน้า ส่วนทางเสียที่เป็นด้านหลังก็ไม่กล่าวถึง นี่ก็เป็นธรรมดาของมนุษย์ปุถุชน ซึ่งจำเป็นจะต้องแต่งอย่างนั้น ถ้าใครแต่งให้เห็นทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ผู้นั้นก็เป็นผู้เขลาเต็มที เพราะมันเสียหายไม่มีใครเขาทำกัน

อีกอย่างหนึ่ง ถ้าเรื่องที่แต่ง เกิดขึ้นนมนานแล้ว เป็นเวลาล่วงมาได้หลายร้อยปี หรือตั้งพัน ๆ ปีขึ้นไป ก็อาจกล่าวได้ทั้งด้านหน้าและด้านหลังได้สะดวก แต่ทว่าเรื่องที่กล่าว อาจมีทั้งถูกและผิด ตามส่วนของระยะเวลาที่กล่าวถึงก็ได้ ถ้ายิ่งนานไกลเท่าใด ส่วนที่ผิดอาจมากกว่าถูกเท่านั้น กลายเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับเทวดาพระยานาค และอะไรต่ออะไรไป เราจะติผู้แต่งก็ไม่เป็นธรรม เพราะแต่งในสมัยของท่าน จะเอาสมัยของเราเข้าไปปรับก็เป็นผิดสมัย ถ้าคิดอีกแง่หนึ่ง ก็กล่าวได้ว่าเราเป็นหนี้บุญคุณท่านผู้แต่งไม่น้อย ถ้าท่านไม่แต่งขึ้นไว้ เรื่องก็คงสูญ เราซึ่งเป็นคนเกิดรุ่นหลังก็จะขาดความรู้อะไร ๆ ที่ควรรู้ไปไม่น้อย ซึ่งมีเรื่น

อยู่ในเรื่องเหล่านั้น ทั้งที่เป็นความรู้ทางประวัติศาสตร์และทางนิยายคดี

เพราะด้วยเหตุที่กล่าวมานี้ จึงได้เกิดมีวิชาว่าด้วยการศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์ขึ้น ท่านกล่าวว่า "การสาวหาเหตุอันเป็นปัจจัย ไม่ว่าจะเป็นผลไปในทางดีหรือร้าย ที่ทำให้ประเทศชาติต่าง ๆ เป็นอยู่อย่างที่เป็นอยู่อย่างนี้ นี่คือยอดความรู้อันแท้จริงของประวัติศาสตร์" คือผู้ศึกษาประวัติศาสตร์จะต้องยึดหลักข้อนี้ เพื่อค้นหาความจริงอันเป็น "ความรู้เพื่อความรู้" ซึ่งเรียกในภาษาอังกฤษว่า pure knowledge คือความรู้บริสุทธิ์ โดยไม่มีความปรารถนา หรือความมุ่งหมายอื่นเข้าไปเจือปนกับ "ความรู้เพื่อความรู้" เพราะฉะนั้น "ความรู้บริสุทธิ์" จึงผิดกับความรู้ประยุกติ (applied knowledge) ซึ่งรู้เพื่อนำไปใช้เป็นประโยชน์ของตน ผู้ที่แต่งประวัติศาสตร์ที่ได้รับความยกย่องสูง คือผู้ที่แต่งไม่ใช่เพียงเล่าเหตุการณ์ที่เป็นไปตามเรื่องเท่านั้น แต่ยังพยายามจะให้เราทราบด้วยว่า เพราะเหตุอะไรจึงได้เกิดมีเหตุการณ์อย่างนั้นอย่างนี้ขึ้น ที่เราศึกษาเรื่องอดีต ก็เพราะเรื่องอดีตจะเป็นกระจกเงา ฉายให้เห็นเรื่องปัจจุบัน ว่ามีเหตุและผลสืบเนื่องกันมาอย่างไร

ข้าพเจ้าเขียนข้อความ อันเป็นหลักความรู้เรื่อง ศึกษาประวัติศาสตร์ดังกล่าวมาข้างต้นนี้ ก็เพื่อเขียน "คำนิยม" ให้แก่ นายขจร สุขพานิช ที่พยายามแต่งเรื่อง "ออกญาวิไชเยนทร์ หรือ การต่างประเทศในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์" ได้ดีมาก ข้าพเจ้าได้อ่านดูแล้ว ก็รู้สึกพอใจไม่น้อย เพราะพยายามแต่งและวิจารณ์เรื่องตอนนี้ไว้ ด้วยอาศัยหลักฐานต่าง ๆ ทั้งในภาษาไทย และภาษาต่างประเทศ โดยเฉพาะเอกสารอันเป็น "บันทึกความทรงจำของบาทหลวงเดอะเบส เกี่ยวกับชีวิตและมรณกรรมของก็อง สตังส์ ฟอลคอน" ซึ่งผู้บันทึกเคยเป็นเลขานุการของออกญาวิไชเยนทร์ จึงถือได้ว่าเป็นเอกสารสำคัญที่สุดชิ้นหนึ่ง เพราะผู้บันทึกอยู่ใกล้ชิดกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นครั้งนั้น เอกสารฉบับนี้ไปหมกซ่อนอยู่เสียนานที่กรุงโตเกียว เพิ่งจะปรากฏรู้กันขึ้นไม่สู้ช้านานนี้เอง เอกสารฉบับนี้ นายสันต์ ท. โกมลบุตร ได้แปลเป็นภาษาไทยจากต้นฉบับภาษาฝรั่งเศสแล้ว หากแต่ยังไม่ได้ตีพิมพ์เป็นเล่มหนังสือเท่านั้น

ข้าพเจ้าขอแสดงความยินดี ที่เห็น นายขจร สุขพานิช สามารถเขียนเรื่องนี้ขึ้นได้ ด้วยใช้ความเพียรพยายามค้นคว้ามานาน ผู้ที่มีน้ำใจรักวิชาประวัติศาสตร์เท่านั้น อาจจะทำได้ ข้าพเจ้า

อ่านเรื่อง ออกญาวิไชเยนทร์ ด้วยความพอใจ โดยเฉพาะในข้อวิจารณ์ของ นายขจร สุขพานิช เมื่อมีพื้นวิชาและมีความเห็นด้วยความจริงใจอย่างใด ก็แสดงให้เห็นอย่างนั้น จริงอยู่ ข้อคิดเห็นอาจถูกหรือผิดก็ได้ แต่ก็เป็นเรื่องของผู้อ่านผู้ศึกษา จะใช้บัญญาไตร่ตรองดูด้วยหลักเหตุผล ดีกว่าจะนึกเอาเอง ด้วยมีความลำเอียงอยู่แล้ว เอาเป็นเครื่องวัดความดีหรือไม่ดี ฉะนี้แล.

เสฐียรโกเศศ

ราชบัณฑิตยสถาน

๑๐ มกราคม ๒๕๐๖

คำชี้แจง

เหตุที่ไทยจะคบกับฝรั่งเศสในสมัยกรุงศรีอยุธยา

การสมาคมคบหาระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ฯ นั้น เป็นเรื่องราวและเหตุการณ์ภายหลังชาวต่างประเทศอื่น ๆ หลายร้อยปี คือไทยมีการคบค้ากับประเทศจีนมาก่อนเพื่อน มีการส่งทูตานุทูตแลกเปลี่ยนกันมาแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีแล้ว ส่วนพ่อค้าวานิชจีนก็คงจะไปมาค้าขายตามฤดูกาลของลมมรสุมเชื่อได้ว่ามีบ่อยครั้ง เมื่อไทยเราสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี และทางฝ่ายจีนเปลี่ยนจากราชวงศ์หงวนเป็นราชวงศ์เหม็งครอบครองประเทศจีนเป็นต้นมา นี่พูดถึงชาวอาเซียด้วยกัน ซึ่งนอกจากจีนแล้วก็ยังมีชาวอินเดียและญี่ปุ่นรวมอยู่ด้วย ซึ่งถึงแม้จะไม่มีการแลกเปลี่ยนคณะทูตซึ่งกันและกัน ก็เชื่อได้ว่าพ่อค้าวานิชของชาติทั้งสอง คงจะมีการติดต่อกับกรุงศรีอยุธยาเป็น

ครั้งคราวนับแต่แผ่นดินสมเด็จพระอินทราชาธิราช ทั้งนี้โดยไม่ได้นับถึงชนชาติมอญ พม่า มลายู เขมร และญวน ซึ่งอยู่ในแหลมสุวรรณภูมิร่วมกับไทย ความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยกับนานาชาติชาวอาเซียด้วยกันนี้ มิได้ก่อให้เกิดเรื่องราวหรือเหตุการณ์ใหญ่โต นอกเหนือไปจากความสัมพันธไมตรีติดต่อคบค้ากันเยี่ยงชาวอาเซียทั้งหลาย

ครั้นถึงแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ฝรั่งชาติปอร์ตุเกส แผ่ขยายอำนาจ เข้ามายึดเมืองท่าชายทะเล ในประเทศอินเดีย แล้วจึงข้ามมหาสมุทรอินเดียเข้ามายึดเมืองมะละกาไว้ในอำนาจ การที่เมืองมะละกาเคยอยู่ใต้การปกครองของไทย จึงเป็นมูลเหตุให้แม่ทัพปอร์ตุเกสส่งทูตเข้ามาขอทำไมตรีและการค้าขายติดต่อกับไทย แล้วจึงขออนุญาตส่งผู้คนชาติปอร์ตุเกส เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในกรุงศรีอยุธยารวมทั้งเมืองท่าทางภาคใต้ เช่นเมืองปัตตานีเป็นต้น การที่ไทยเราต้องคบหากับพวกปอร์ตุเกสชาติฝรั่ง เป็นเหตุให้ต้องเปิดหูเปิดตาและระมัดระวังตัวเป็นพิเศษ เพราะพวกฝรั่งนอกจากจะมีภาษา ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีต่างไปจากพวกชาวอาเซียทั้งหลายทั้งปวงแล้ว พวกฝรั่งยังมีความคิดแตกต่างไปเป็นของสำคัญ คือความคิดที่จะรวบรัด ยึดครองทรัพย์สินต่าง ๆ เป็นของ

ตนแต่ผู้เดียว เมื่อได้แล้วก็มีความคิดที่จะกีดกัน รบพุ่ง ขับไล่ผู้อื่นให้ออกไปให้พ้นทรัพย์สินนั้น ๆ กล่าวคือพวกฝรั่งมีใจแคบ ไม่พึงประสงค์ที่จะดำเนินชีวิต และหาความสุขร่วมกับผู้อื่น บนรากฐานเสมอภาคได้ ลักษณะใจแคบและใจร้อนเป็นลักษณะของฝรั่งที่เห็นเด่นชัดไม่ว่าจะเป็นยุคใดสมัยใด แต่ยังเป็นโชคดีที่ชาติปอร์-ตุเกสเป็นชาติเล็ก พลเมืองก็น้อย ความรู้ความสามารถในวิทยาการของตนพอเพียงที่จะปราบปรามเมืองตามชายทะเล การที่จะสามารถรบพุ่งกับกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นอาณาจักรใหญ่นั้นทำไม่ได้ ภัยจากปอร์เตุกสจึงมิได้มีขึ้น และฝ่ายไทยเราก็เออเฟื่อเผื่อแผ่ ให้ที่อยู่ที่ทำกินดำเนินชีวิตของตนได้โดยสะดวก มิได้มีการเบียดเบียนกีดกันฝรั่งปอร์ตุเกสตามวิสัยเผื่อแผ่โอบอ้อมอารีของชาติไทย

ครั้นในกาลต่อมาประมาณ ๑๐๐ ปี เมื่อสมเด็จพระนเรศวร ฯ ทรงกอบกู้ชาติบ้านเมืองได้สำเร็จ แผ่ขยายพระกฤษดาภินิหารไปได้ทั่วทุกทิศ บรรดาฝรั่งชาติอื่น ๆ ต่างก็ทะยอยกันเข้ามาขอเปิดทางพระราชไมตรี มีชาติฮอลันดา อังกฤษ สเปญ แต่สเปญนั้นเป็นชาติใหญ่ และใจร้อนชอบหักหาญไม่แพ้ปอร์ตุเกส จึงเกิดการรบพุ่งปะทะกับฝ่ายไทย ในแผ่นดิน สมเด็จพระนเรศวร ฯ จนถึงขาดสัมพันธไมตรีต่อกัน ผิดกับพวกฮอลันดาและอังกฤษซึ่งในเวลานั้นยังเป็นชาติไม่สู้ใหญ่นัก และเป็นชาติที่ชอบคบหาค้ากำไร

ในทางค้าขายมากกว่าการหักหาญรบพุ่ง สมเด็จพระเอกาทศรถและสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมจึงทรงอุปการะพระราชทานที่ทางให้ตั้งห้างค้าขายอยู่ในกรุงศรีอยุธยา เช่นเดียวกับพวกชาวปอร์ตุเกสดังปรากฏชากห้างค้าขายของชาติทั้งสามอยู่นอกเกาะทางทิศใต้มาจนทุกวันนี้

ลุแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ฯ บรรดาชาติฝรั่งที่ตั้งถิ่นฐานและห้างร้านอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ก็มีชาติปอร์ตุเกสและฮอลันดา ส่วนอังกฤษนั้นค้าขายไม่สู้ดี ห้างจึงปิด ๆ เปิด ๆ มาแต่รัชกาลพระเจ้าทรงธรรมแล้ว อำนาจทางการเมืองของปอร์ตุเกสในขณะนั้นทรุดโทรมลงเป็นอันมาก แต่สำหรับชาติฮอลันดากำลังเฟื่องฟู โดยแผ่ขยายอำนาจเข้ายึดหมู่เกาะชวา และรวมเมืองมะละกาไปจากปอร์ตุเกสผนวกเข้าเป็นอาณานิคมได้สำเร็จ สร้างกรุงบัตตะเวีย (จาร์กาต้า) ขึ้นเป็นที่ว่าราชการดินแดนใหม่แถบนี้ ภัยจากชาติฝรั่งจึงเห็นได้ว่าจะมีมาแต่ชาติฮอลันดาเท่านั้น

เมื่อสมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงรบพุ่งได้ชัยชนะจากพระเจ้าอาว์ (พระศรีสุธรรมราชา) แล้วได้เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ ขณะที่ปราบปรามศัตรูภายในราบคาบแล้ว ก็เกิดสงครามกับพม่าเรื่องแย่งเมืองเชียงใหม่ สมเด็จพระนารายณ์ฯ จึงทรงส่งกองทัพให้ขึ้นไปขับไล่กองทัพพม่าได้สำเร็จ ยึดเมืองเชียงใหม่ได้

เมื่อ พ.ศ. ๒๒๐๕ แล้วจึงทรงส่งกองทัพให้ขึ้นไปตีเมืองทะวาย เมืองเมาะตะมะ เมื่อ พ.ศ. ๒๒๐๖ กองทัพไทยตีรายทางขึ้นไปจนล้อมเมืองพุกามไว้ แต่ตีไม่ได้จึงถอยทัพกลับกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๒๒๐๘ การศึกกับพม่าเบิ้นอันยุติลงในปีนั้น เพราะพม่าไม่มีกำลังที่จะรุกรบเข้ามาในราชอาณาเขตกรุงศรีอยุธยา

ในขณะที่กองทัพไทยต้องทำสงครามเชียงใหม่และสงครามรุกรบพม่าระหว่างปี ๒๒๐๕ — ๒๒๐๘ บรรดาทหารเบิ้นอันมากต้องเสียชีวิตไปหรือได้รับการบอบช้ำเนื่องในการทำสงคราม กำลังผู้คนพลเมืองจึงอ่อนเพลียทรุดโทรมลง ฝ่ายฝรั่งฮอลันดาเห็นเบิ้นโอกาสที่ไทยกำลังทำศึก จึงส่งกองทัพเรือเข้าปิดล้อมอ่าวไทย บังคับให้รัฐบาลให้อภิสิทธิ์แก่ชาติตน ในการค้าขายกับต่างประเทศ แต่ผู้เดียว สมเด็จพระนารายณ์ฯ จึงจำต้องทรงยินยอมให้มีการทำสัญญาตามที่ฝ่ายฮอลันดาเรียกร้องมา สัญญานั้นลงวันที่ ๒๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๒๐๗ (ซึ่งมีรายละเอียดอยู่ในหนังสือเล่มนี้แล้ว)

การที่สมเด็จพระนารายณ์ฯ ต้องทรงยอมโอนอ่อนต่อข้อเรียกร้องของฝรั่งชาติฮอลันดาใน พ.ศ. ๒๒๐๗ นี้เอง เบิ้นจุดสำคัญที่จะให้ประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยาต้องเปลี่ยนไป และเบิ้นจุดเริ่มต้นที่จะให้พระองค์ทรงสอดส่องหาสัมพันธมิตรชาติฝรั่งอื่น ๆ มาไว้ต่อสู้คัดคานชาติฮอลันดา ท่านผู้อ่านจะได้ทราบรายละเอียดจาก

หนังสือเล่มนี้ ว่าแต่แรกพระองค์ทรงหวังจะได้ชาติอังกฤษมาเป็นชาติสัมพันธมิตร แต่มีเหตุการณ์ผลักดันให้ทรงรับชาติฝรั่งเศสเข้ามาเป็นมหามิตรในที่สุด

ชนชาติฝรั่งเศสเข้ามาพำนักในกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลนี้ เมื่อ พ.ศ. ๒๒๐๕ โดยสังฆราชบาทหลวงฝรั่งเศสเป็นผู้เข้ามาก่อน เป็นการเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในกรุงศรีอยุธยาก่อนฟอลคอน หรือออกญาวิไชเยนทร์จะเข้ามามีบทบาทกว่า ๑๐ ปี เมื่อได้พบการต้อนรับอย่างเอื้ออารีเผื่อแผ่จากคนไทยเกินความคาดฝัน ท่านสังฆราชฝรั่งเศสผู้เป็นหัวหน้าจึงจัดการให้สมเด็จพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และสันตปาปามีพระราชสาส์น และสมณสาส์นมาถึงสมเด็จพระนารายณ์ ฯ ทรงฝากผึ้งพวกสังฆราชบาทหลวงและขอพระราชทานความอนุเคราะห์จากสมเด็จพระนารายณ์ ฯ เป็นทางการ นี่เป็นจุดเริ่มในการที่ไทยเราจะมีการสมาคมคบหากับชาติฝรั่งเศส ครั้นเวลาล่วงมาพอสมควร พวกบาทหลวงก็อัญเชิญพระราชสาส์นฉบับที่ ๒ ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวายอีก จึงเป็นเหตุให้สมเด็จพระนารายณ์ ฯ ทรงตัดสินพระทัยที่จะคบค้ากับชาติฝรั่งเศสให้สนิทสนมแน่นแฟ้น การแลกเปลี่ยนคณะทูตระหว่างไทยฝรั่งเศสจึงมีผลตามมา คณะทูตไทยเดินทางไปประเทศฝรั่งเศสสองครั้ง และยังส่งขุนนางผู้น้อยออกไปประเทศฝรั่งเศสอีกครั้งหนึ่ง

ส่วนพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ก็ทรงส่งคณะทูตฝรั่งเศสเข้ามาสองครั้งเช่นเดียวกัน ส่วนครั้งที่ ๓ โดยทรงมอบให้บาทหลวงตาชาร์ด อัญเชิญพระราชสาส์นมานั้น ทางกรุงศรีอยุธยาผลัดเปลี่ยนแผ่นดินเสียแล้ว ในที่สุดบาทหลวงตาชาร์ดก็ได้นำพระราชสาส์นนั้นขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายสมเด็จพระเพทราชา การทรงส่งคณะทูตไปมาตอบแทนกันระหว่างสมเด็จพระนารายณ์ ฯ และพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ มีรายละเอียดอยู่ในหนังสือนี้แล้ว

ได้กล่าวไว้แต่ต้นแล้วว่าลักษณะใจร้อนใจแคบเป็นลักษณะฝรั่ง จึงเมื่อมีการสัมพันธ์ทางพระราชไมตรีระหว่าง ๒ ประเทศเช่นนี้แล้ว ทางฝ่ายเสนาบดีฝรั่งเศสรวมทั้งพวกสังฆราชบาทหลวง จึงดำเนินการรวบรัดที่จะยึดกรุงศรีอยุธยาไว้เป็นอาณานิคม โดยมีการส่งกองทหารเข้ามาประจำยึดครองเมืองป้อม คือธนบุรี และตะนาวศรี และส่งทหารกองย่อยเข้ามาเพื่อยึดองค์พระมหากษัตริย์และพระราชวัง หลักฐานรายละเอียดในเรื่องเหล่านี้ปรากฏอยู่ในหนังสือนี้แล้ว ส่วนบทบาทของฟอลคอนหรือออกญาวิไชเยนทร์นั้น ท่านผู้นี้อย่างดีก็เป็นเพียงเครื่องมือของรัฐบาลฝรั่งเศส ที่จะยึดครองกรุงศรีอยุธยาเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส แต่การจะประณามบุคคลว่าเป็นผู้ทรยศ ถึงแม้บุคคลผู้นั้นจะล่วงลับไปเกือบ ๓๐๐ ปีแล้วก็เป็นสิ่งไม่ควรทำ ถ้าไม่มีหลักฐานแจ่มชัดลงไปเช่นนั้น หลักฐานเกี่ยวกับ

ออกญาวิไชเยนทร์ว่าเป็นคนเช่นไรปรากฏอยู่ในหนังสือนี้แล้ว ขอท่านได้โปรดตรวจตรา และพิจารณาด้วยสติสัมปชัญญะของท่าน

ในท้ายของคำชี้แจงนี้ ผู้เขียนขอออกตัวในส่วนข้อสำคัญที่ว่าหนังสือเล่มนี้ซึ่งให้ชื่อว่า "ออกญาวิไชเยนทร์" เพราะดูจะเป็นตัวสำคัญที่สุด มีชื่อรองว่า "การต่างประเทศในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ฯ" อันที่จริงการต่างประเทศในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ฯนั้นสลับซับซ้อนยุ่งยาก แล้วก็มีหนังสือที่จะตรวจสอบหลักฐานในภาษาต่างประเทศมากมายเช่นกัน เรื่องราวหนึ่ง ๆ ก็ยืดยาวและเกี่ยวพันกับเหตุการณ์อื่น ๆ กว่าจะสาวให้ถึงจุดจบได้แต่ละเรื่องก็เป็นงานที่ทำได้ไม่ง่ายนัก แต่เพราะความอยากรู้อยากเข้าใจเรื่องการต่างประเทศ ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ฯ ให้กระจ่าง จึงเป็นเหตุให้ผู้เขียน สืบเสาะค้นหาหลักฐาน เอกสาร มาตรวจสอบดูแล้วเขียนขึ้นเป็นเรื่อง ๆ ไป เมื่อสำนักพิมพ์ "ก้าวหน้า" รู้ข่าวและประสงค์จะนำออกไปตีพิมพ์จำหน่ายเผยแพร่ ผู้เขียนก็สองจิตสองใจ เพราะเห็นว่าเป็นการรวมเรื่องราวต่าง ๆ ในแผ่นดินนั้นมากกว่าสิ่งอื่น เพราะหัวต่อระหว่างเรื่องไม่สนิทดังที่ท่านจะหาอ่านได้ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ผู้ใดซื้อหาไปอ่านก็จะไม่รื่นหู จึงจำต้องขอออกตัวไว้ว่าหนังสือนี้เป็นการรวมเรื่องราวและเหตุการณ์ในแผ่นดินนั้นที่สำคัญ ๆ เป็นผลของการสอบค้นหลักฐานเพื่อหา

ความกระจ่าง เหมาะสำหรับเป็นหนังสืออุเทศก์ไม่ใช่ประวัติศาสตร์แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ฯ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์จึงมีมากมาย อาจจะสับสนทำให้เข้าใจเรื่องใหญ่ได้ยากขึ้น แต่เพราะผู้เขียนไม่ปรารถนาจะเขียนพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนารายณ์ ฯ แต่มีความมุ่งหมายเพียงเขียนเรื่องราวเกี่ยวกับการต่างประเทศในแผ่นดินนั้นเท่านั้น จึงขอออกตัวไว้ในที่นี้ ในการอนุญาตให้สำนักพิมพ์ "ก้าวหน้า" รับไปพิมพ์จำหน่ายครั้งนี้ ถ้าหนังสือนี้จะเป็นประโยชน์ให้ท่านผู้อ่านเกิดความเข้าใจในอดีตของชาติได้ดีขึ้นบ้าง ผู้เขียนก็ขออนุโมทนา

ขจร สุขพานิช

๑๕ พ.ค. ๒๕๐๖

๑...

ความสำคัญของจดหมายเหตุบาทหลวงเดอะเบส

ผู้เขียนคุ้นเคย กับเรื่องราว เจ้าพระยาวิไชเยนทร์มานานแล้ว คือประมาณ ๔๐ ปี นับแต่เป็นนักเรียนชั้นประถม ที่โรงเรียนอัสสัมชัญ จากหนังสือ "ดรุณศึกษา" ของโรงเรียนนั้น ผู้เขียนได้ทราบเรื่องเจ้าพระยาวิไชเยนทร์ ว่าเป็นขุนนางผู้ใหญ่ของสมเด็จพระนารายณ์ เข้ารีตถือศาสนาคริสตัง และพยายามรับใช้สมเด็จพระนารายณ์และพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ จนต้องเสียชีวิตเพราะความซื่อตรงจงรักนั้น เป็นเรื่องควรสดุดีสรรเสริญไว้ให้เป็นเกียรติยศ ดังที่หนังสือ "ดรุณศึกษา" ได้นำมาลงไว้ให้นักเรียนเล็ก ๆ

ได้อ่านได้รู้นับเป็นเวลากึ่งศตวรรษแล้ว

แต่เจ้าพระยาวิไชเยนทร์ ท่านเป็นคนดีคนชื่อ รับใช้เจ้านายจนตัวตายจริงเช่นนั้นหรือ ? หรือเพราะท่านเป็นคนเข้ารีตนับถือศาสนาคริสตัง ทางหนังสือ "ดรุณศึกษา" จึงยกย่องสดุดีไว้เช่นนั้น ? หรือจะเป็นเพราะว่า ท่านพยายามเผยแพร่ชื่อเสียงเกียรติคุณของประเทศฝรั่งเศส ทางสำนักศึกษาฝรั่งเศสจึงพยายามให้เกียรติแก่ตัวท่านถึงเพียงนั้น ? ความคิดเห็นในแง่สงสัยเช่นนี้มีอยู่แก่ ผู้เขียนในตอน ต่อมาเมื่อ รู้จักค้นหา หลักฐานมาอ่าน และคิดเอาเอง

หลักฐานที่หนังสือ "ดรุณศึกษา" ใช้ในการเขียนเรื่องเจ้าพระยาวิไชเยนทร์ เห็นได้ชัดว่าเอามาจากหนังสือของบาทหลวงตาชาร์ด (Tachard) ด้วยเหตุนี้จึงมีเรื่องฟอลคอนเรือแตก แล้วได้พบทูตไทยกลับจากประเทศอิหร่านเรือแตกเช่นเดียวกัน ฟอลคอนโอบอ้อมอารีจัดหาเรือ เป็นพาหนะพาทูตไทยนั้น กลับมายังกรุงศรีอยุธยาได้ จึงเป็นเหตุให้เขาได้เข้ารับราชการในสมเด็จพระนารายณ์ เรื่องเช่นนี้มีอยู่แต่ในหนังสือของบาทหลวงตาชาร์ดแต่ผู้เดียว ในหนังสืออื่นไม่มี อันที่จริงบาทหลวงตาชาร์ดก็ได้คุ้นเคยสนิทสนมกับฟอลคอน และร่วมงานกัน เพื่อประโยชน์ในการเผยแผ่ศาสนาคริสตังและเกียรติคุณของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ในหนังสือ

ของท่านจึงมีเรื่องยกย่อง "เครื่องมือ" คือตัวฟอลคอนจนเกินความจริง เช่นเรื่องมูลเหตุที่ฟอลคอนจะได้เข้ารับราชการในสมเด็จพระนารายณ์นี้เป็นต้น บาทหลวงตาชาร์ดไม่มีหน้าที่จะพิจารณาว่าอะไรจะเป็นผลร้ายต่อประเทศไทยบ้าง ท่านมุ่งแต่ประโยชน์ของประเทศฝรั่งเศสและศาสนาคริสตังเท่านั้น การจะเชื่อหนังสือของบาทหลวงตาชาร์ด (และของบาทหลวงอื่น ๆ) เสียทุกอย่างโดยไม่ได้สอบสวนหลักฐาน จึงเป็นสิ่งที่ผู้ใฝ่หาความจริงไม่พึงยึดถือเป็นวิธีการที่ดี

เอกสารในสมัยสมเด็จพระนารายณ์อันเป็นเอกสารว่ากล่าวเสียดสีเป็นปฏิปักษ์ ต่อฟอลคอน อย่างรุนแรง คือ เอกสารของบริษัท "อิสต์อินเดีย" ของอังกฤษ เอกสารของอังกฤษกล่าวถึงฟอลคอลไว้แต่แรกก่อนที่เขาจะเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยา คือกล่าวว่าเขาเป็นพนักงานในบริษัทของอังกฤษ ได้รับรางวัลเป็นเงินจำนวนหนึ่ง เนื่องจากความ กล้าหาญของเขาใน การดับไฟ ซึ่งจะไหม้ ลุกลามโรงเก็บสินค้าที่เมืองแบนทัม (Bantam) แล้วเขาจึงลาออกมาตั้งตัวที่กรุงศรีอยุธยา ในชั้นแรกก็ได้อาศัยห้างอังกฤษที่มีสาขาอยู่ที่อยุธยา ซื้อสินค้าเป็นเงินเชื่อบรรทุกเรือของตนเองไปค้าขายจนเรือแตกถึง ๒ ครั้งที่น่านน้ำเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อกลับเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาได้ก็หมดกำลังใจที่จะทำการค้าขายต่อไป จึงได้หยิบ

ยืมเงินจากห้างอังกฤษจำนวนหนึ่ง (นัยว่าเบิ่นเงินถึง ๕๐ ชั่ง) เข้าไปให้เบิ่นของกำนัลแก่ออกญาโกษาธิบดี (เหล็ก) นี่เบิ่นมูลเหตุให้ออกญาโกษาธิบดี รับเขาเข้าทำงานใน กรมพระคลังสินค้า ได้ใช้สอยจนเบิ่นที่ชอบพอไว้วางใจ ท่านจึงนำเข้าถวายตัวแด่สมเด็จพระนารายณ์ ทรงใช้สอยจนโปรดปรานพระราชทานยศศักดิ์ให้เบิ่นที่ออกหลวงสุรสงคราม มูลเหตุที่ฟอลคอนได้เข้ารับราชการในสมเด็จพระนารายณ์ตามหลักฐานของอังกฤษมีดังนี้ จึงเบิ่นการขัดแย้งกับหนังสือของบาทหลวงตาชาร์ด ซึ่งในตอนแรกนั้นยังมิได้เข้ามารู้เรื่องราวแต่อย่างใด หลักฐานของอังกฤษยังมีต่อไปอีกมากมายเบิ่นเอกสาร แสดงการขัดแย้ง ระหว่างบริษัท การค้าของ อังกฤษฝ่ายหนึ่ง กับกรมพระคลังสินค้าซึ่งมีฟอลคอนเบิ่นเจ้าหน้าที่อีกฝ่ายหนึ่ง เรื่องขัดแย้งกันได้ ลุกลามไป จนกระทั่ง ห้างอังกฤษ ถูกไฟ เผาผลาญ เกิดการรบพุ่งปล้นสะดมเรือสินค้า ของบริษัทอังกฤษใน อ่าวเบงกอล จนเบิ่นเหตุให้ สมเด็จ พระนารายณ์ ทรงประกาศ สงครามกับบริษัทการค้าของอังกฤษและเรื่อง ยืดเยื้อมาจน ถึงแผ่นดิน สมเด็จพระเพทราชา มีการทวงเงินทองค่าเสียหายกันอย่างมากมาย จึงเห็นได้ว่าเอกสารของ อังกฤษนั้น มีอยู่แต่ต้นตั้งแต่ ฟอลคอนจะเข้ารับราชการติดต่อไปจนสิ้นแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ เบิ่นเอกสารที่สมบูรณ์ด้วยหลักฐาน และ รายละเอียด กว่าของบาทหลวง ฝรั่งเศส ทั้งหลาย

ทั้งปวงมากมายนัก หลักฐานเหล่านี้จึงควรที่ผู้ใฝ่หาความจริงควรเอาใจใส่ศึกษาดู

ในส่วนหลักฐานทางฝ่ายไทยเรานั้น เรื่องราวของเจ้าพระยาวิไชเยนทร์มาปรากฏขึ้นในชั้นหลัง หนังสือรุ่นเก่า เช่น พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ และ ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ไม่ได้กล่าวถึงเลย พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับที่เริ่มกล่าวเรื่องเจ้าพระยาวิไชเยนทร์ คือฉบับที่เรียกชื่อต่าง ๆ กันว่า ฉบับกรมพระปรมานุชิตบ้าง ฉบับหมอบรัดเลย์บ้าง เป็นพระราชพงศาวดารซึ่งหมอบรัดเลย์ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๗ พระราชพงศาวดารฉบับนี้กล่าวถึงเจ้าพระยาวิไชเยนทร์ไว้ดังนี้

" ครั้งนั้นพระยาวิชาเยนทร์ฝรั่ง กระทำราชการดีมีความชอบมากขึ้นทรงพระกรุณาโปรดให้เลื่อนที่ขึ้นเป็นเจ้าพระยา แลให้บังคับราชการว่าที่สมุหนายก แลทรงพระกรุณาโปรดให้พระยารามเดโชออกไปครองเมืองนครศรีธรรมราช ให้พระยารามขึ้นไปครองเมืองนครราชสีมาคราวเดียวกันนั้น

ส่วนเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ผู้ว่าราชการที่สมุหนายก ให้ก่อตึกสี่เหลี่ยมอันใหญ่ แลตึกเวียนมีกำแพงแก้วล้อมรอบเป็นที่อยู่ แลให้ก่อตึกบีจุ ตึกคชสาร แลตึกฝรั่งอื่นทั้งหลายเป็นอันมากตำบลที่ใกล้วัดบึน แลคิดอ่านกระทำการทั้งปวงต่าง ๆ ปรารถนาจะคิด

เอาราชสมบัติ แลจะทำกลอุบายที่จะประทุษร้ายเบื้นประการใด ๆ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเข้าพระทัย แต่มิได้เอาโทษด้วยเจ้าพระยาวิชาเยนทร์เอาใจใส่ในกิจราชการทั้งปวงเบื้นอันมาก แลสึกเอาภิกษุ สามเณร มากระทำราชการทั้งปวงครั้งนั้นก็มาก.....”

แต่เรื่องราวเจ้าพระยาวิไชเยนทร์ คงจะไม่เบื้นที่รู้กันแพร่หลายจนเมื่อ พระราชพงศาวดาร กรุงศรีอยุธยา อีก ฉบับ หนึ่ง มีผู้จัดพิมพ์ขึ้น คือที่เรียกกันว่า พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา หอพระสมุดวชิรญาณตีพิมพ์ขึ้นเบื้นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ และสำนักพิมพ์บริษัทโอเดียนสโตร์นำไปจัดพิมพ์จำหน่ายเบื้นการแพร่หลายในเวลาต่อมา

เรื่องราวเจ้าพระยาวิไชเยนทร์ ตามที่ ปรากฏใน ฉบับพระราชหัตถเลขามีดังนี้

“ครั้งนั้นพระยาวิไชเยนทร์ฝรั่งกระทำราชการดีมีความชอบมากขึ้น ทรงพระกรุณาโปรดให้เลื่อนที่เบื้นเจ้าพระยา และให้บังคับราชการที่สมุหนายก และทรงพระกรุณาโปรดให้พระยารามเดโชออกไปครองเมืองนครศรีธรรมราช และให้พระยายมราชขึ้นไปครองเมืองนครราชสีมาคราวเดียวกันนั้น

ส่วนเจ้าพระยาวิไชเยนทร์ผู้ว่าราชการที่สมุหนายก ให้ก่อตึกสี่เหลี่ยมอันใหญ่ และตึกเวียนมีกำแพงแก้วล้อมรอบเบื้นที่อยู่

และให้ก่อตึกบี่จูตึกราชสาร และตึกฝรั่งอื่นทั้งหลายเป็นอันมาก ตำบลที่ใกล้วัดบี่น และคิดอ่านกระทำการทั้งปวงต่าง ๆ ปรารถนาจะคิดเอาราชสมบัติ และจะทำกลอุบายที่จะประทุษร้ายเป็นประการใด ๆ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเข้าพระทัย แต่มิได้เอาโทษ ด้วยเจ้าพระยาวิไชเยนทร์เอาใจใส่ในกิจราชการเป็นอันมาก และสึกเอาภิกษุสามเณรมากระทำราชการครั้งนั้นก็มาก.....”

การที่คัดข้อความเกี่ยวกับ เจ้าพระยาวิไชยเยนทร์ จากพระราชพงศาวดาร ๒ ฉบับมานำลงไว้ให้เห็นเช่นนี้ ก็เพื่อจะให้ผู้อ่านได้ทราบด้วยตนเองว่า ข้อความและสำนวนของทั้ง ๒ ฉบับเหมือนกันเป็นส่วนใหญ่ จะต่างกันไปบ้างก็แต่เพียงส่วนย่อยเช่นฉบับหมอบรัดเลย์พิมพ์ไว้ว่า “พระยาวิชาเยนทร์” ฉบับพระราชหัตเลขาแก้ไขเป็น “พระยาวิไชเยนทร์” ส่วนคำอื่น ๆ ก็แก้ไขทำนองเดียวกัน เช่น “ให้พระยารามขึ้นไปครองเมืองนครราชสีมา” แก้เป็น “ให้พระยายมราชขึ้นไปครองเมืองนครราชสีมา” และ “แลให้ก่อตึกบี่จุตึกคชสาร” แก้เป็น “และให้ก่อตึกบี่จูตึกราชสาร” การแก้ไขพลความให้ถูกต้องรัดกุม แต่รักษาใจความส่วนใหญ่ของเดิมไว้เช่นนี้ ท่านเรียกว่าเป็นการชำระพระราชพงศาวดาร

จากหลักฐานเรื่องเจ้าพระยาวิไชเยนทร์ของฝ่ายไทยเรานั้น จะเห็นได้ว่าเป็นงานเขียนขึ้นในรัชกาลที่ ๑ เป็นอย่างเร็วที่สุด คือ เขียนขึ้นหลังเหตุการณ์กว่าร้อยปี จึงเป็นเรื่องราวที่ผู้เขียนได้รับคำบอกเล่ามาจากผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุกว่าตนอีกชั้นหนึ่ง ดังนั้นความแม่นยำในเรื่องราวจึงเทียบกับหลักฐานทางฝ่ายฝรั่งเศสและทางฝ่ายอังกฤษไม่ได้

เกี่ยวกับมูลเหตุที่ฟอลคอน จะเข้า มารับราชการใน สมเด็จพระนารายณ์นั้น พระราชพงศาวดารทั้ง ๒ ฉบับของเราลงข้อความไว้ว่า :

"เมื่อครั้งลุศักราช ๑๐๑๙ ปีระกา นพศกนั้น มีฝรั่งเศสนายกำปั่นผู้หนึ่งบรรทุกสินค้าเข้ามาค้าขาย ณ กรุงเทพมหานคร ครั้งนั้นสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินให้ต่อกำปั่นใหญ่ลำหนึ่ง ครั้นเสร็จแล้วจะเอาออกจากอู่จึงให้ล่ามถามฝรั่งเศสพ่อค้านั้นว่า ณ เมืองฝรั่งเศสเอากำปั่นออกจากอู่กระทำอย่างไร จึงเอาออกได้ง่าย ฝรั่งเศสผู้นั้นเป็นคนมีสติปัญญามากชำนาญในการรอกกว้าน จึงให้ล่ามกราบทูลพระกรุณารับอาสาจะเอากำปั่นออกจากอู่ แล้วแต่งการผูกรอกกว้านแลจักรชักกำปั่นออกจากอู่ลงสู่ท่าได้โดยสะดวก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระโสมนัสพระราชทานรางวัลเป็นอันมาก แล้ว

โปรดตั้งให้เป็นหลวงวิชาเยนทร์พระราชทานที่ชานเรือนแลเครื่องยศให้อยู่ทำราชการในกรุงนี้ แลหลวงวิชาเยนทร์นั้นมีความสวามิภักดิ์อุตสาหะในราชกิจต่าง ๆ มีความชอบมาก จึงโปรดให้เลื่อนที่เป็นพระวิชาเยนทร์ ครั้นนานมากระทำการงานว่ากล่าวได้ราชการมากขึ้นโปรดให้เลื่อนที่เป็นพระยาวิชาเยนทร์....."

จากการสอบสวนหลักฐานและทดสอบศักราช ปรากฏชัดว่าพระราชพงศาวดารดังกล่าวระบุเวลาผิดไปร่วม ๒๐ ปี คือ ฟอลคอนมิได้เข้ามารับราชการเมื่อต้นแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ดังระบุไว้ ที่ว่าฟอลคอนเป็นชาวฝรั่งเศสนั้นก็เป็นการผิดถนัดไป ส่วนการบันทึกว่าท่านได้เป็นหลวงวิชาเยนทร์ แล้วเลื่อนขึ้นเป็นพระวิชาเยนทร์ จนได้เป็นพระยาวิชาเยนทร์นั้น ความเช่นนี้ก็ผิดอีก เพราะหลักฐานระบุว่า ท่านได้เป็นหลวงสุรสงคราม แล้วได้เลื่อนเป็นออกพระฤทธิกำแหงภักดี ท่านยังมิได้เลื่อนเป็นออกญาวิไชเยนทร์ ตำแหน่งสมุหนายกจนปีสุดท้ายในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ส่วนข้อความที่ว่าท่านเป็นเจ้าพระยาวิชาเยนทร์นั้น ความข้อนี้ไม่ปรากฏหลักฐาน อันที่จริงขุนนางในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ได้เป็นเจ้าพระยา เห็นมีแต่เจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ โกษาธิบดีในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ์แต่ผู้เดียว และดูจะเป็นการ

พระราชทานุเกียรติยศขุนนางผู้ใหญ่ถึงขั้นเจ้านายในราชวงศ์ คือ เป็นพระยายกขึ้นให้เป็นเจ้า นอกจากเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์แล้ว ที่หนังสือตำรับตำราไทยเรียกกันว่า เจ้าพระยาโกษาเหล็ก เจ้าพระยาโกษาปาน เจ้าพระยาวิไชเยนทร์ ก็เป็นการเรียกกันไปโดยปราศจากหลักฐาน เรื่องราวทั้งหลายทั้งปวงในพระราชพงศาวดารฉบับต่าง ๆ ของเรา บกพร่อง มากมายหลาย แห่งเช่นนี้ การจะสืบหาต้นตอว่าท่านผู้ใดเป็นผู้แต่งขึ้น และท่านใช้หลักฐานเอกสาร หรือความทรงจำ หรือคำบอกเล่าใด นำมาประมวลขึ้นเป็นเรื่องราว ดังที่ เห็นใน พระราชพงศาวดาร กรุงศรีอยุธยา จึงเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะถ้าเราทราบต้นตอว่าใครเป็นผู้เขียนขึ้น ความอื่น ๆ ก็จะกระจ่างขึ้นเป็นอันมาก ความข้อนี้มีพระบรมราชาธิบายของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงว่า “เรื่องก่อนแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิขึ้นไป กล่าวแต่ย่อ ๆ อย่างคัดจดหมายเหตุในปูมมาลง มาพิสดารเอาต่อในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิลงมา ผู้แต่งหนังสือพระราชพงศาวดาร... จะได้อาศัยหนังสือมหายุทธการมาประกอบด้วยจะเป็นได้ดอกกระมัง” (จากตำนานหนังสือพระราชพงศาวดาร พระนิพนธ์สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ) คือ

จะเป็นการทรงแนะให้เห็นคำตอบ ว่าผู้แต่งหนังสือมหายุทธการคือสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน พระอาจารย์ของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ฯ จะมีส่วนสำคัญในการก่อให้เกิดพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ถ้าเช่นนั้นเรื่องราวของฟอลคอนผู้แต่งก็คงแต่งจากคำบอกเล่าหลังเหตุการณ์กว่า ๑๐๐ ปี เพราะท่านไม่ไม่รู้เห็นโดยที่เกิดไม่ทัน เรื่องราวของเจ้าพระยาวิไชเยนทร์ในพระราชพงศาวดารทั้ง ๒ ฉบับ จึงเป็นเรื่องราวที่ห่างจากหลักฐานเอกสารเป็นอันมาก

ในชั้นหลังนี้ นับแต่ พ.ศ. ๒๔๕๗ เมื่อมีการตีพิมพ์หนังสือชุด "ประชุมพงศาวดาร" ภาคที่ ๑ ขึ้น ก็ได้มีการตีพิมพ์หนังสือชุดนี้ต่อ ๆ มาจนบัดนี้ ได้เกือบภาคที่ ๘๐ แล้ว เป็นการตีพิมพ์หลักฐานเอกสารต่าง ๆ เท่าที่หาได้จากหอสมุดต่าง ๆ โดยเฉพาะจากหอสมุดของนานาประเทศ เมื่อได้มาคราวใดก็นำมาแปลเป็นไทยตีพิมพ์เป็นครั้งคราวตามโอกาสและศรัทธาของเจ้าภาพผู้พิมพ์ เช่นหลักฐานเกี่ยวกับฟอลคอน และทางพระราชไมตรีกับนานาประเทศในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี อยู่ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๗,๓๒,๓๕,๓๖,๓๗,๓๘,๓๙,๔๐,๔๑,๔๒,๔๓, ฯลฯ ส่วนที่ยังอยู่ในภาษาต่างประเทศ ยังไม่ได้แปลออกเป็นไทย ก็มีตีพิมพ์ไว้ในที่อื่น เช่น Records of the Relations...และ Dutch

Register เป็นต้น เป็นการจัดหาเครื่องมือให้นักศึกษารุ่นใหม่ได้ตรวจสอบและค้นหาความจริงเป็นความรู้งอกงามออกไป

แต่ในบรรดาเครื่องมือทั้งหลาย ทั้งปวงเท่า ที่มีในหนังสือชุดประชุมพงศาวดาร ฯลฯ ในขณะนี้ ก็ยังไม่มีฉบับใดเลยที่จะให้คำตอบ ปัญหา สำคัญ ๆ แก่เราได้ หลายปัญหา ด้วยกัน เช่น สมเด็จพระนารายณ์ท่านสวรรคตตาม ปกติวิสัย หรือ จะเป็นด้วยเหตุอื่น ? ท่านออกญาโกษาเหล็ก ท่านมีความผิดอะไรจึงต้องรับพระอาชญาจนอสัญกรรม รายละเอียดการเตรียมสู้รบยึดอำนาจระหว่างพระเพทราชาฝ่ายหนึ่ง กับออกญาวิไชเยนทร์อีกฝ่ายหนึ่ง ฯลฯ ปัญหาสำคัญเหล่านี้ยังไม่กระจ่างแจ้งและบางปัญหาก็คงจะดำมืดต่อไปอีกนาน แต่มีอยู่ปัญหาหนึ่งหรือสองปัญหาซึ่งเอกสารที่ได้มาใหม่ และมีผู้แปลออกเป็นภาษาไทยแล้วจะให้ความกระจ่างแจ้งแก่เราได้บ้าง โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับออกญาโกษาเหล็ก และการเตรียมยึดอำนาจโดยออกญาวิไชเยนทร์แต่ต้องผิดพลาดไปเพราะพรรคพวกเดียวกันไม่สามัคคีปรองดอง นี่ข้าพเจ้าหมายถึงบันทึกความทรงจำของบาทหลวง เดอะเบส (de Betz) บาทหลวงใกล้บาปของออกญาวิไชเยนทร์ในขณะที่เกิดเรื่องจนถูกประหารชีวิต

บันทึกความทรงจำของบาทหลวงผู้นี้ เป็นบันทึกรายงานเรื่องราวเหตุการณ์ตอนฟอลคอน ถูกประหาร และ กองทหารฝรั่งเศส

ต้องยอมออกไปนอกพระราชอาณาเขต เป็นรายงานของผู้รู้เห็นเหตุการณ์ใกล้ชิดและในบางครั้งท่านอยู่ในฐานะล่าม ขณะที่มีการปรึกษาดำเนินการยึดอำนาจระหว่างออกญาวิไชเยนทร์ และนายพลเดอฟาร์ช ออกญาวิไชเยนทร์พูดภาษาฝรั่งเศสไม่ได้ นายพลเดอฟาร์ชพูดภาษาปอร์ตุเกศไม่ได้ จึงต้องใช้บาทหลวงเดอะเบสผู้รู้ทั้ง ๒ ภาษาเป็นล่ามในการเจรจาวางแผนการณ์ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงอยู่ในฐานะใกล้ชิดเหตุการณ์ยิ่งกว่าผู้อื่น บันทึกความทรงจำในเรื่องนี้ของท่านจึงเป็นเอกสารพยานที่สำคัญมาก ว่าฟอลคอนพยายาม ยึดอำนาจก่อนพระเพทราชา แต่ทำไปไม่สำเร็จจนตัวตาย และนายพลเดอฟาร์ช ถูกบังคับให้นำทหารฝรั่งเศส ออกไปนอกพระราชอาณาเขต ผู้ที่ร่วมมือกับพระเพทราชาในการครั้งนั้น คือออกญาโกษาปานเป็นตัวสำคัญ ก็ปรากฏอยู่ในบันทึกนี้

อันที่จริง เรื่องการปฏิวัติผลัดเปลี่ยนแผ่นดินจากสมเด็จพระนารายณ์มาเป็นสมเด็จพระเพทราชา ก็เป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นนานกว่า ๒๗๕ ปีมาแล้ว แต่ความจริงจะเป็นอย่างไรยังซ่อนเร้นกระมิดกระเมียนอยู่ไม่ขาวกระจ่าง วาระสุดท้ายของสมเด็จพระนารายณ์จะเป็นความจริงอย่างไรนั้นเป็นเรื่องหนึ่งต่างหาก เพราะเป็นเรื่องในรั้วในวังเกิดในที่รโหฐาน เหลือบุญญาคนธรรมดาจะไปรู้เห็นดวยตาได้ แต่พระราชพงศาวดารซึ่งแต่งขึ้นในชั้นหลัง

ระบุว่า "...อ้ายสองคนพ่อลูกมันคิดการเบื่นกบฏ ฝ่ายเราก็บ่วยทุพลภาพหนักอยู่แล้ว เห็นชีวิตจะไม่ตลอดไปจนสามวัน....." โดยไม่กล่าวถึงออกญาวิไชเยนทร์ และ พวกทหารฝรั่งเศสว่ากำลังคิดอ่าน อย่างไร และถ้าฝ่ายพระเพทราชาคิดกำจัดชาวต่างชาติไม่สำเร็จ ใน ครั้งนั้นบ้านเมืองประเทศชาติจะเบื่นอย่างไร ? ดู ๆ ก็เบื่นเรื่องใหญ่ซึ่งน่าจะหาความจริงออกมาตีแผ่ให้เห็นเบื่นประจักษ์เบื่นยุติกันเสียที ด้วยเหตุนี้ บันทึกความทรงจำของบาทหลวงเดอะเบสจึงเบื่นเอกสารพยานที่ล้ำค่า

เบื่นสิ่งประหลาดอยู่อย่างหนึ่ง ที่ว่า บันทึกความทรงจำของบาทหลวงเดอะเบสเมื่อได้เขียนขึ้นเมื่อ ค.ศ. ๑๖๙๑ ที่กรุงปารีส เพื่อนำเสนอต่อท่านเจ้าพระคุณบาทหลวงเดอะ ลา เชส (de la Chaise) ผู้สารภาพบาปของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แล้วบันทึกความ ทรงจำนี้ เหตุไฉน จึงไม่มีการ ตีพิมพ์ขึ้น เหมือนเอกสารอื่น ๆ แต่กลับเงียบกริบสูญหายไปจากประเทศฝรั่งเศส เบื่นเวลากว่า ๒๐๐ ปี แล้วมาโผล่อยู่ในบรรดาหนังสือ และเอกสารของ ห้องสมุดเอกชนผู้หนึ่ง ชื่อ ดร. มอริสัน (Dr. Morrison) ที่กรุงปักกิ่ง ครั้น ดร. มอริสัน วายชนม์เมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๗ หอสมุด โตโย บังโก กรุงโตเกียวจึงได้ซื้อไปเก็บรักษาไว้จนบัจจุบัน สามสิบปีต่อจาก ดร. มอริสัน วายชนม์ นักศึกษาชาวฝรั่งเศสสองท่าน ได้ไปนั่ง

ศึกษาคัดลอกบันทึกความทรงจำนี้ที่หอสมุดกรุงโตเกียว แล้วตีพิมพ์ออกมาเป็นภาษาฝรั่งเศส จากผลงานของนักศึกษาชาวฝรั่งเศสสองท่านนั้น ทางหอสมุดแห่งชาติของเราจึงได้ขอทำ Microfilm จากต้นฉบับเดิมมาเก็บรักษาไว้เป็นหลักฐาน และคุณสันต์ ท. โกมลบุตร ได้อุตส่าห์แปลออกเป็นภาษาไทย สำเร็จเรียบร้อย เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ นี้เอง และปรากฏว่าราชบัณฑิตสถานรับจะพิมพ์คำแปลของคุณสันต์ ท. โกมลบุตร นี้ออกเผยแพร่ จึงหวังว่าจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ใฝ่ใจในเรื่องราว ออกญาวิไชเยนทร์และการแผ่นดินในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์นั้นเพิ่มพูนขึ้นเป็นอันมาก

เรื่องราวและเอกสารเกี่ยวกับออกญาวิไชเยนทร์ที่ท่านกำลังอ่านอยู่นี้ ข้าพเจ้าผู้เขียนได้อาศัยตำหรับตำราและรวบรวมมาจากอะไรบ้าง ก็ได้พยายามบอกกล่าวไว้อย่างแจ่มกระจ่างแล้ว ความสิ่งใดที่พึ่งดูแปลกหู และขัดแย้งกับความรู้ความเข้าใจเดิมของท่าน ก็ขอได้โปรดพิจารณาเยี่ยงนักศึกษาด้วย เพราะพวกเราไม่มีใครเกิดทันสมัยนั้น ความจริงจะเป็นอย่างไรก็ต้องอาศัยหลักฐานเอกสารที่จะบอกให้แก่เรา มากบ้าง น้อยบ้างตามภูมิธรรม ความสุจริตใจและเจตนาของผู้บันทึกเอกสารนั้น

ข้าพเจ้าขอถือโอกาสนี้ ระบุนาม Mr. E.W. Hutchinson ว่าเป็นผู้แนะให้เห็นความสำคัญของเอกสารบาทหลวง เดอะ เบส

ซึ่งตัวท่านเอง กำลังใช้เขียน หนังสือ เล่มใหม่อยู่ Mr. Hutchinson ใช้เวลาศึกษาเรื่องราว สมัยสมเด็จพระนารายณ์ มากว่า ๓๐ ปีแล้ว และหนังสือเล่มใหม่ของท่านคงจะเป็นประโยชน์ แก่พี่น้องนักศึกษาชาวไทย เช่นเดียวกับเล่มเก่าของท่าน (คือ Adventurers in Siam in the 17th Century) ซึ่งขาดตลาดไปนานแล้ว

ขจร สุขพานิช
๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๖

๒...

รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ โดยสังเขป

สมเด็จพระนารายณ์ขึ้นครองราชย์เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๑๕๕ และสวรรคตเมื่อวันที่ ๑๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๒๓๑ รวมปีรัชกาลได้ ๓๒ ปี (หรือ ๓๑ ปี ๕ เดือนกับอีก ๒ วัน)

รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ มีเหตุการณ์เรื่องราวมากมาย เฉพาะที่สำคัญ ๆ ซึ่งยังผลให้กระเทือนถึงรัชกาลต่อ ๆ มาก็มีอยู่หลายประการ ถ้าจะมีใครเขียนขึ้นไว้ให้บริบูรณ์ โดยลำดับเหตุการณ์เรื่องราวที่เกิดขึ้น และเน้นความสำคัญให้เห็นถึงการเผชิญต่อเหตุการณ์นั้น ๆ รวมทั้งผลที่ประเทศชาติได้รับสืบมา ก็คงจะเขียน

ได้เป็นเล่มใหญ่ ๆ เฉพาะในที่นี้ผู้เขียนขอกล่าวโดยย่อพอให้เห็นว่ารัชกาลสมเด็จพระนารายณ์แบ่งออกได้เป็นสี่ตอน ตอนแรกมีระยะเวลาราว ๑๐ ปี เริ่มตั้งแต่พระองค์ครองราชสมบัติในขณะพระชนมายุได้ ๒๕ พรรษา เป็นตอนทรงสร้างเสริมอำนาจและกระทำการรณรงค์สงครามกับพม่าทางด้านลานนาไทยและทางด้านหัวเมืองมอญตลอดขึ้นไปถึงกรุงอังวะ กวีนิพนธ์และวรรณคดีต่าง ๆ ในรัชกาลของพระองค์ก็คงจะก่อรูปขึ้นในตอน ๑๐ ปีแรกนี้ ระยะสองนั้น อาจกล่าวได้ว่า เริ่มตอนฮอลันดาปิดล้อมปากอ่าว เจ้าพระยาเป็นเหตุให้ พระองค์ ทรงจำ ต้องยอม ทำหนังสือ สัญญา เป็นการเสียพระเกียรติ และเป็นผลเสียแก่พระคลังสินค้าอยู่บ้าง ตอนสองนี้มีระยะเวลาประมาณ ๑๐ ปี เช่นเดียวกับตอนที่หนึ่ง ศึกกับพม่าพระองค์ก็ได้ทรงกระทำเป็นผลสำเร็จมาแต่ตอนที่หนึ่งแล้ว ตอนที่สองจึง เป็นเรื่อง การ แสวงหา พันธมิตรใน การที่ จะคัดคาน อำนาจฮอลันดา สัมพันธมิตรที่พระองค์ทรงพากเพียรชักชวนให้เข้าร่วมกับรัฐบาลของพระองค์ คืออังกฤษ ๑๐ ปีนี้จึงเป็น ๑๐ ปี ที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับอังกฤษเป็นอันมาก ตอนสองจบลงเมื่ออังกฤษขัดเคืองข้าราชการในราชสำนักของพระองค์ จึงปิดห้างค้าขายที่กรุงศรีอยุธยาพากันออกไปนอกราชอาณาเขต ตอนสามก็อาจแบ่งได้เป็นระยะ ๑๐ ปีเช่นเดียวกัน คือเริ่มตั้งแต่พระองค์ทรงหันเหไปสน

พระทัยในประเทศฝรั่งเศส โดยที่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงมีพระราชสาส์นมาถึงพระองค์ ขอฝากผึ้งให้พระองค์เก็อกูลอุดหนุนสังฆราชบาทหลวงฝรั่งเศสที่เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยา เมื่ออังกฤษไม่ติดใจที่จะเป็นสัมพันธมิตรกับพระองค์โดยเด็ดขาดแล้ว พระองค์จึงทรงเริ่มส่ง คณะทูตไป เฝ้าถวาย พระราชสาส์น แด่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ คณะทูตชุดแรกเรือไปอับปางในทะเลหายสาบสูญไปไม่ได้ข่าวคราว พระองค์จึงทรงตั้งแต่งข้าราชการสองนายไปประเทศฝรั่งเศสเพื่อจะไปสืบข่าวคณะทูตชุดแรก คณะผู้สืบข่าวนี้ได้ไปถึงประเทศฝรั่งเศส ได้เข้าพบปะเสนาบดีและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของประเทศฝรั่งเศส จึงเป็นเหตุให้พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงตัดสินพระทัยส่งคณะทูตฝรั่งเศสมายังกรุงศรีอยุธยา ท่านราชทูต เชอวาเลียร์ เดอ โช มองต์ จึงเดินทางเข้ามาเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์และรัฐบาลทั้งสองได้ทำสัญญา การค้าขายไว้ ต่อกันฉบับหนึ่ง เป็นจบ ตอนที่สาม ตอนที่สี่นี้มีระยะเวลาสั้นเพียง ๒ ปี แต่ทว่ามีเหตุการณ์ปะทุขึ้นมากมาย และมีผลอย่างใหญ่หลวงสืบเนื่องต่อมากว่า ๑๕๐ ปี เป็นผลที่กระทบกระเทือนจิตใจของชาติไทยให้ระแวงเจตนาของฝรั่งชาติมหาอำนาจอยู่เสมอ และยังผลแก่การเศรษฐกิจการศึกษาและกิจการบ้านเมืองด้านอื่น ๆ เป็นอันมาก ตอนที่สี่ในรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์นั้น เริ่มแต่ออกพระวิสูตรสุนทร (ปาน) นำคณะ

ทูตไทยไปเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และกลับมายังกรุงศรีอยุธยาโดยมีราชทูตฝรั่งเศส ม. เดอ ลาลูแบร์ นำกองทหารฝรั่งเศสเข้ามาด้วย เมื่อราชทูตฝรั่งเศสกราบถวายบังคมลาออกไปแล้วเพียงไม่กี่เดือน ก็เกิดปฏิวัติยึดอำนาจขึ้น ทหารไทยได้กระทำการสู้รบขับไล่ทหารฝรั่งเศสออกไปให้พ้นพระราชอาณาเขต สมเด็จพระนารายณ์สวรรคต พระเพทราชาได้ราชสมบัติ พวกฮอลันดาก็คงได้สิทธิพิเศษในการค้าขายเหมือนเช่นเดิม นี่เป็นเรื่องราวโดยหัวข้อแบ่งเป็นตอน ๆ เกี่ยวกับเหตุการณ์ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์

ข้าราชการสำคัญ ๆ ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มีอยู่ด้วยกันมากมายหลายท่าน แต่เฉพาะที่เราทราบกันดีนั้น ก็มี เจ้าพระยาโกษาเหล็ก เจ้าพระยาโกษาปาน เจ้าพระยาวิไชเยนทร์ สมเด็จพระเพทราชา และสมเด็จพระพุทธเจ้าเสือ อันที่จริงยศเจ้าพระยาเช่นที่เราเรียกโกษาเหล็ก โกษาปาน และวิไชเยนทร์นั้น ยังไม่มีใช้ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ (จะมีก็แต่เจ้าพระยามหาอุปราช ซึ่งคงจะเป็นเจ้าฟ้าอภัยทศพระราชอนุชาเท่านั้น) เจ้าพระยาทั้งสามดังกล่าวจึงเป็นเพียงออกญาในรัชกาลนี้ ออกญาโกษาเหล็กได้ว่าตำแหน่งโกษาธิบดีและตำแหน่งจักรีควบกันในตอนที่สองแห่งรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ขณะนั้นออกญาวิไชเยนทร์เพิ่งเข้ามารับราชการ สมเด็จพระนารายณ์ทรงพระกรุณาโปรด

ร, 3
THE LIBRARY
COLLEGE OF EDUCATION
PATUMWAN

เกล้า ฯ แต่งตั้งให้เป็นเพียงออกหลวงสุรสงคราม มีหน้าที่ควบคุมการต่อกำปั่นหลวงและจัดส่งสินค้าไปขาย ขึ้นอยู่กับกรมพระคลังสินค้า ยังหาได้เป็นขุนนางใหญ่โตไม่ ครั้นเมื่อออกญาโกษาเหล็กถึงแก่อสัญกรรม* ตำแหน่งเสนาบดีจตุสดมภ์โกษาธิบดีว่างลง สมเด็จ พระนารายณ์ จะหาผู้ใด ที่เหมาะสม มารับใช้ ต่าง พระเนตรพระกรรณในตำแหน่งนี้ก็ไม่ถูกพระราชหฤทัย ในที่สุดพระองค์จึงมอบให้ออกญาพระเสด็จเจ้ากรมธรรมการมารักษาราชการ และได้โปรดให้ออกหลวงสุรสงครามเลื่อนขึ้นเป็นออกพระฤทธิกำแหง ช่วยราชการในโกษาธิบดี ตอนสามนี้เองที่ฝรั่งชาติกรีกผู้นี้ได้เริ่มใช้เล่ห์เหลี่ยมนานาประการที่จะแสดงอำนาจแสวงหาประโยชน์ของตน ทั้งนี้เพราะออกญาพระเสด็จท่านไม่สันทัดในกิจการต่างประเทศและกิจการภาษีศุลกากรการค้าขาย แม้กระนั้นก็ดีฝรั่งชาติกรีกผู้นี้ก็ยังคงเป็นออกพระฤทธิกำแหง ยังหาได้เป็นออกญาวิไชเยนทร์ผู้ยิ่งใหญ่ไม่ จนเมื่อราชทูต ม. เดอลาลูแบร์ได้เข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยา เมื่อนั้นแหละจึงได้เลื่อนขึ้นเป็นออกญาวิไชเยนทร์ ว่าที่สมุหนายกการแต่งตั้งเป็นออกญาวิไชเยนทร์ เห็นจะได้โปรดให้แต่งตั้งก่อนออกพระวิสูตรสุนทร (ปาน) ได้เลื่อนขึ้นเป็นออกญาโกษาธิบดีไม่นานนัก จึงเห็นได้ว่าฝรั่งผู้นี้ได้ขึ้นเป็นออกญาวิไชเยนทร์ไม่ถึง ๙ เดือนก็ถูก

* ออกญาโกษาเหล็กถึงแก่อสัญกรรมอย่างไร อยู่ในบทที่ ๑๗

18656

ประหารเสียแล้ว อนึ่งพวกเราที่เคยอ่านพระราชพงศาวดารกรุงเก่าว่าสมเด็จพระนารายณ์โปรดให้เจ้าพระยาโกษาปาน เป็นแม่ทัพไปตีเมืองเชียงใหม่นั้น จะเห็นว่าเป็นไปเช่นนั้นไม่ได้ เพราะเมื่อท่านกลับจากประเทศฝรั่งเศสท่านยังเป็นเพียงออกพระวิสูตรสุนทร การรบทัพจับศึกกับพม่ามีขึ้นในตอนที่หนึ่งในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์หาได้มามีขึ้นอีกใน ตอนที่สอง สาม หรือสี่ ไม่ ผู้แต่ง พระราชพงศาวดารกรุงเก่าเก็บเอาเรื่องราว ของเจ้าพระยาโกษาเหล็กมาเป็นเรื่องราวของเจ้าพระยาโกษาปานไปเสีย การตรวจสอบหลักฐานจึงจำเป็นในการที่จะชำระพระราชพงศาวดารให้ถูกต้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้น

ได้กล่าวแล้วแต่ต้นว่า เมื่อสมเด็จพระนารายณ์ทรงได้รับความขมขื่นในพระราชหฤทัยจากการกระทำของพวกฮอลันดา และพระองค์ทรงหันไปแสวงหาสัมพันธมิตรคือ อังกฤษที่จะมาคัดคานอำนาจของฮอลันดาแต่ไม่เป็นผลสำเร็จ เนื่องด้วยการกระทำของข้าราชการผู้หนึ่งเป็นมูลเหตุให้ อังกฤษ ปิดห้างค้าขาย ขนของลงเรือออกไปนอกพระราชอาณาเขต ข้าราชการผู้นั้นมิใช่อื่นไกล คือ ออกหลวงสุรสงคราม ฝรั่งชาติกรีก ชื่อเต็มว่า คอนสแตนติน ฟอลคอน ผู้นั้นเอง

ชีวประวัติของคอนสแตนติน ฟอลคอน มีผู้เขียนกันขึ้น

ไว้หลายสำนวน แต่พอจะจำแนกออกได้เป็น ๓ พวก พวกที่หนึ่ง นิยมชมชอบเขา จึงเขียนกล่าวสดุดีไว้อย่างเลิศลอย บางตอนก็กุข้อความระบายสีเสียอย่างฉูดฉาด เพื่อจะแสดงให้เห็นว่าฝรั่งผู้นี้เป็นบุคคลที่ควรจะสรรเสริญยิ่งนัก ได้แก่หนังสือของบาทหลวงตาชาร์ด เป็นต้น อีกพวกหนึ่งมีความเกลียดชังอาฆาตมาดร้ายเขา เพราะได้รับความอยุติธรรม หรือเพราะผลประโยชน์ขัดกันจึงเขียนประวัติของฟอลคอนขึ้นไว้อย่างสาดเสียเทเสีย มีการกล่าวร้ายป้ายสีให้ผู้อ่านเห็นว่าบุคคลผู้นี้คดในข้องอในกระดูก ไม่ซื่อตรงต่อผู้ใดเลย ได้แก่ผู้เขียนเป็นบาทหลวงใช้ชื่อว่า 'บาทหลวงอังกฤษคณะเยซูอิต' จะอย่างไรก็ดี ทั้งบาดหลวงตาชาร์ด และ 'บาทหลวงอังกฤษคณะเยซูอิต' เป็นผู้ที่รู้จักออกญาวิไชเยนทร์ เคยพบปะสนทนาวิสาสะกัน จะเรียกว่าเป็นพยานผู้รู้เห็นเหตุการณ์ในชีวิตบางตอนของออกญาวิไชเยนทร์ก็ว่าได้ แต่การที่ท่านเขียนไว้ ถ้าใครชอบก็ชมว่าดี ถ้าใครไม่ชอบก็ว่าให้เสีย ๆ หาย ๆ ยังมีชีวประวัติเขียนขึ้นโดยบุคคลอีกประเภทหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นในรุ่นหลังมาก ไม่ได้รู้เห็นเหตุการณ์แต่อย่างใด หยิบฉวยเอกสารอะไรได้ หรือได้ยินคำเล่าลือจากปากผู้อื่นมาเป็นทอด ๆ ก็เขียนชีวประวัติแบบปากกาพาไป ผู้เขียนประเภทนี้ได้แก่ เตอร์แปง เป็นตัวอย่าง ก็เมื่อเรามีความจำเป็นที่จะต้องทราบชีวะประวัติของ คอนสแตนติน

ฟอลคอน เพื่อเอาไว้ประกอบการพิจารณาการกระทำของเขา เราจึงควรทราบด้วยว่า ผู้เขียนเช่นบาทหลวงตาชาร์ดนั้น เป็นฝ่ายสนับสนุนเพื่อจะให้เกียรติคุณของฟอลคอนสูงเด่น ส่วน 'บาทหลวงอังกฤษคณะเยซูอิต' เป็นฝ่ายค้าน กล่าวร้ายป้ายสีถกแต่ความชั่วช้าของฟอลคอนให้ชัดยิ่งขึ้น ส่วนผู้เขียนเช่น เตอร์แปงนั้น ไม่รู้เห็นเหตุการณ์ด้วยตนเองเพราะเกิดไม่ทันเขา หยิบฉวยอะไรได้ก็เขียนไป จะเท็จจริงอย่างไรเขาไม่สนใจ เมื่อเราทั้งหลายได้ทราบไว้เช่นนี้แล้ว การจะกำหนดใจเชื่อตามฝ่ายใดจึงเป็นเรื่องที่ต่างคนต้องใช้วิจารณญาณเอาเอง ประวัติศาสตร์จึงสนุกตรงนี้ ไม่ผิดกับเรื่องในสภาผู้แทนราษฎรหรือคดีในศาลสถิตยุติธรรม ซึ่งมีทั้งฝ่ายเสนอฝ่ายค้าน

ผู้เขียนได้ใช้เวลาศึกษาชีวประวัติของ ฟอลคอน หลายด้านด้วยกัน นอกจากหนังสือของบาทหลวงชาติต่าง ๆ ซึ่งใกล้ชิดรู้เห็นเหตุการณ์ของฟอลคอนเป็นอันมาก ยังได้ใช้หลักฐานเอกสารของบริษัทค้าขายอังกฤษและฮอลันดาเข้าประกอบ แต่ส่วนสำคัญในการที่จะวินิจฉัยว่าออกญาวิไชเยนทร์ ผู้นี้เป็นคนดีเลวอย่างไรนั้น ผู้เขียนได้ พิจารณา จากหนังสือ ของออกญาวิไชเยนทร์ เขียนขึ้นเอง ประกอบกับเจตนาและผลของงานที่เขาทำขึ้น รวมทั้งคำสั่งลับต่าง ๆ ซึ่งออกญาวิไชเยนทร์มอบไปกับบาทหลวงตาชาร์ด และคำสั่งลับของ

รัฐบาลฝรั่งเศสมีมาถึงนายพลผู้ควบคุมกองทหาร ฝรั่งเศส ที่เมืองบางกอก ในข้ออ้างของออกญาวิไชเยนทร์ที่อ้างว่าเป็นรับสั่งของสมเด็จพระนารายณ์นั้น เสียดายอยู่หน่อยหนึ่งที่เราไม่มีหลักฐานที่จะทราบกระแส พระราชดำริ หรือ พระราชโองการ ของสมเด็จ พระนารายณ์ ด้วยเหตุนี้ถึงแม้ผู้เขียนจะใช้ หลักฐานจาก หลายด้าน หลายมุมที่มีอยู่ แต่เอกสารสำคัญคือกระแส พระราชดำริ ของสมเด็จพระนารายณ์หามีไม่ จึงจะเรียกว่าสมบูรณ์ด้วยหลักฐานแล้วยังไม่ได้ เราจะมาถึงเหตุการณ์ในตอนหลัง ๆ ซึ่งออกญาวิไชเยนทร์อ้างพระบรมราชโองการ เช่นเรื่องให้ทูลขอกองทหารฝรั่งเศสเข้ามาประจำ ณ ป้อมบางกอก ซึ่งต่อมาได้เป็นเหตุสำคัญให้เกิดการปฏิวัติ เราจะเชื่อได้หรือไม่ว่าจะมีกระแส พระราชดำริให้ ทูลขอกองทหารฝรั่งเศสจริง แต่เพื่อให้มาประจำอยู่ ณ เมืองสงขลา และเมืองมะริด แล้วใครเล่าที่พึงประสงค์ให้กองทหารฝรั่งเศสมาประจำอยู่ ณ เมืองบางกอก ออกญาวิไชเยนทร์หรือที่มีความประสงค์เช่นนั้น หรือจะเป็นความประสงค์ของรัฐบาลฝรั่งเศสโดยเอกเทศ แล้วออกญาวิไชเยนทร์จึงตกกระไดพลอยโจน เอาทหารฝรั่งเศสไว้เสริมสร้างบารมีและป้องกันชีวิตและผลประโยชน์ของตน การที่เราไม่มีเอกสารยืนยันกระแสพระราชดำริใน เรื่องนี้ จึงจำต้องยอมรับว่า เราขาดเอกสารสำคัญไป การที่ จะพิจารณา ว่าใคร เป็น ผู้ ชักศึก เข้าบ้าน จึงจำต้อง อาศัยจาก

เอกสารอื่น ๆ ที่มีความสำคัญรองลงมา

ฟอลคอนเข้ามาในกรุงศรีอยุธยาในฐานะอย่างไร ? ความข้อนี้ เรื่องที่บาทหลวงตาชาร์ดกุขึ้นดูจะเป็นเรื่องที่เชื่อกันแพร่หลายจนถึงทุกวันนี้ เรื่องนั้นมีว่า ฟอลคอนมาทำการค้าขายอยู่ในบรรดาเกาะต่าง ๆ ใกล้พระราชอาณาเขต เรือค้าขายโดนพายุอับปางลง ฟอลคอนเอาชีวิตรอดขึ้นฝั่งได้ จึงทอดอาลัยตายอยากในความอับโชคของตน เพราะเรือค้าขายของเขาถูกพายุอับปางมาหลายครั้งแล้ว แต่โชคของฟอลคอนเริ่มดีขึ้นตอนนี้ ขณะที่ยังลังเลใจอยู่ที่ชายหาดว่าตนจะดำเนินชีวิตต่อไปอย่างไร ก็บังเอิญได้พบปะกับบุคคลคนหนึ่งซึ่งเมื่อได้ซักไซ้ไต่ถามกันดู ก็ได้ความว่าท่านผู้นั้นเป็นราชทูตไทย ไปเจริญทางพระราชไมตรี กับประเทศอิหร่าน ตอนขากลับกรุงศรีอยุธยาเรือถูกพายุอับปางลงเช่นเดียวกัน สิ่งของเงินทองของท่านราชทูตสูญเสียหมด ด้วยน้ำใจอันน่าสรรเสริญของฟอลคอน ๆ ได้ออกเงินซื้อเรือจัดการให้ท่านราชทูตได้กลับมาสู่กรุงศรีอยุธยาพร้อมกับเขา ครั้นเมื่อถึงกรุงศรีอยุธยาแล้ว ท่านราชทูตรู้สึกซาบซึ้งในบุญคุณของฟอลคอน จึงได้นำเรื่องของฟอลคอนขึ้นกราบทูลสมเด็จพระนารายณ์ ฯ สมเด็จพระนารายณ์จึงได้โปรดให้ฟอลคอนเป็นขุนนางในราชสำนักแต่นั้นมา นี่เป็นเรื่องราวของบาทหลวงตาชาร์ด ซึ่งเขียน กล่าวอ้างถึง ที่มาแห่ง ความเจริญรุ่งเรือง

ของฟอลคอน ว่าเพราะฟอลคอนมีเมตตาจิตต่อเพื่อนมนุษย์ ฟอลคอนจึงได้รับยศฐาบรรดาศักดิ์ สนองการกระทำ อันดีของตนนั้น เรื่องที่กล่าวมานี้ 'บาทหลวงอังกฤษคณะเยซูอิต' ได้ลงข้อความล้อเลียนบาทหลวงตาชาร์ดว่า 'ยกเมฆ' แล้วว่าฟอลคอนเองก็ได้กล่าวทำนองติเตียนบาทหลวงตาชาร์ดว่า 'คุณพ่อไม่น่าจะเขียนอะไรเหลวไหลเช่นนั้นเลย'

ส่วนหลักฐานทางด้านอังกฤษนั้น กล่าวไว้ยืดยาวมากมายหลายแห่ง ว่าฟอลคอนเองก็ได้มีหนังสือยืนยันไป เล่าถึงชีวิตของตัวเขาในปฐมวัย ว่าตัวเขานั้นเกิดในตระกูล Yeraki ในเกาะเซฟาโลเนีย ประเทศกรีก ครอบครัวมีความยากจนค้บแค้น แม่จึงได้ยกเขาเมื่ออายุประมาณ ๑๐ ขวบให้กับนายเรืออังกฤษคนหนึ่ง เป็นสิทธิ์ขาด เขาจึงได้เป็นคนใช้ขัดถูรองเท้า ยกอาหาร ล้างจาน ปรนนิบัตินายอังกฤษของเขา ทุกสิ่ง ทุกอย่างอยู่ บนเรือสินค้ามาเป็นเวลาร่วม ๑๐ ปี ครั้นเติบใหญ่ก็ได้ร่ำเรียนงานของกะลาสีเรือด้วยความขยันหมั่นเพียร ได้รับจ้างเป็นพนักงานในเรือสินค้าจากเกาะอังกฤษมาค้าขายยังประเทศอินเดียหลายเที่ยว และในที่สุดได้เข้ามายัง กรุงศรีอยุธยาใน ฐานะ คนสนิท ของ คนอังกฤษ ผู้ หนึ่ง ชื่อว่า George White ซึ่งขณะนั้นเข้ารับราชการในราชสำนักสมเด็จพระนารายณ์ในตำแหน่งผู้นำร่อง ณ กรุงศรีอยุธยา การค้าขายของห้าง

อังกฤษ ซึ่งได้เริ่มแต่รัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรฐ กำลังประสบการขาดทุนเพราะสินค้าซึ่งนำมาขายขายไม่ค่อยออก บริษัทใหญ่จึงได้ส่งคนอังกฤษชื่อ Burnaby ให้เข้ามาชำระบัญชีเพื่อจะปิดห้าง นายของฟอลคอนคือ George White จึงได้ร่วมทุนกับ Burnaby จัดสินค้ามอบให้ฟอลคอนคุมเรือออกไปค้าขาย ตามหัวเมืองชายทะเลหลายครั้ง ฟอลคอนก็ได้รับใช้ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต แต่ครั้งหนึ่งฟอลคอนคุมสินค้าออกไปจะขายยังเมือง ปัตตานี ซึ่งตั้งแข็งเมืองเบี่นขบถ กำลังสู้รบกับกรุงศรีอยุธยาอยู่ ฟอลคอนนำสินค้าต้องห้ามคือกระสุนดินดำ เพื่อเอาไปขายให้เจ้าเมืองปัตตานี แต่เรืออับปางที่ชายฝั่ง การค้ากระสุนดินดำทำไม่สำเร็จ แต่ข่าวลักลอบนำสินค้าต้องห้ามนี้ ก็เบี่นที่ทราบแก่ออกญาโกษาธิบดี (เหล็ก) นายทุนชาวอังกฤษ ทั้ง สอง เกรง ภัยจะ เกิดขึ้น จึงได้ จัดเงิน ๕๐ ชั่งให้ฟอลคอน นำออกไปให้แก่ ออกญาโกษาธิบดี เบี่น ทำนอง ติดสินบน ออกญาโกษาธิบดีจึงถามฟอลคอนว่า มีความประสงค์จะให้ท่านช่วยเหลืออย่างไรบ้าง ฟอลคอนตอบว่า ความประสงค์ของเขานั้นมีเพียงแต่จะมอบกายถวายชีวิตรับใช้เจ้าคุณผู้ใหญ่เท่านั้น หามีความประสงค์จะให้ท่านโกษาธิบดีช่วยเหลืออย่างใดไม่ ออกญาโกษาธิบดีพิจารณาดูเห็นว่า ฟอลคอนมีความ ชำนาญใน การค้าขาย

ทางทะเล จึงได้รับตัวไว้ให้มีหน้าที่ในกรมพระคลังสินค้า แต่ยังหาได้นำตัวเข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ไม่

หลักฐานของฝรั่งเศสคือบาทหลวงตาชาร์ดซึ่งเข้ามาในกรุงศรีอยุธยาพร้อมกับท่านราชทูตเชอวาเลีย เดอ โช มองต์ เบิ้นเรื่องยกเมฆ ตัวท่านบาทหลวงตาชาร์ดยังไม่ได้เข้ามารู้เห็นเหตุการณ์จนอีก ๑๐ กว่าปี ส่วนหลักฐานทางด้านอังกฤษนั้นปรากฏอยู่ในรายงานเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดในกรุงศรีอยุธยา ความจริงดูจะหนักไปทางหลักฐานทางด้านอังกฤษว่าฟอลคอน (๑) เกิดในตระกูลยากจนและมีชีวิตลำบากในปฐมวัย (๒) เริ่มเรียนงานกะลาสีเรือจากพ่อค้าชาวอังกฤษทุกด้านทุกมุม มีความชำนิชำนาญมาแล้วก่อนเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา (๓) เพราะความยากจนแต่มีความขยันหมั่นเพียรไม่ท้อถอยจึงพยายามสร้างตนสร้างฐานะทุกวิถีทาง แม้แต่ค้าของต้องห้ามเช่นกระสุนดินดำเบิ้นต้น (๔) ครั้นรู้ว่าความจะบี่ดไม่มิด จึงได้นำเงินของเจ้านายจำนวนถึง ๕๐ ชั่งไป 'กำนัล' ออกญาโกษาธิบดี และ (๕) เพราะน้ำหนักแห่งจำนวนเงินประการหนึ่ง กับความ เฉลียวฉลาดในการโต้ตอบ ของฟอลคอนอีกประการหนึ่ง ออกญาโกษาธิบดีจึงได้รับเข้าไว้ในสังกัดของท่านให้มีหน้าที่ในกรมพระคลังสินค้า แต่ยังหาได้นำเข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ไม่

เราคนรุ่นหลังจะเชื่อหลักฐานของใครก็ตาม แต่ความจริงมีอยู่ว่าคนชาติ กรีก ผู้นี้ ได้ เข้ามา มีส่วน ใน ราช สำนัก สมเด็จพระนารายณ์ขณะที่ออกญาโกษาเหล็กยังมีชีวิตอยู่ หลักฐานอิสระของท่านสังฆราชปาลูชาวฝรั่งเศส ลงวันที่ ๑๔ มีนาคม ค.ศ. ๑๖๗๔ (อันเป็นปีที่ ๑๘ ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ หรือตอนสอง) ระบุว่า "ฝรั่งผู้นี้เป็นข้าราชการ ได้มาหาท่านสังฆราชเพื่อขอรับหนังสือไปถวายสมเด็จพระนารายณ์ยังเมืองละโว้" ควรจะเน้นความสำคัญ ด้วยว่า ฟอลคอนใน ขณะนั้น ยังหาได้มี ยศฐาบรรดาศักดิ์ แต่อย่างใดไม่ เป็นแต่เพียงผู้หลบลี้หนีอาญาแผ่นดิน และเจ้าคุณโกษาธิบดีได้รับเข้าไว้ช่วยราชการ โดยไม่มีเบี้ยหวัดเงินเดือนแต่อย่างใด

มาคิดดูในสมัยนั้น คนทั้งสามคือ George White, Burnaby และ Phaulkon ต้องเป็นผู้เล็งผลเลิศอย่างเหลือหลาย และเจ้านายทั้งสองคนซึ่งระบุชื่อไว้ในอันดับแรก จะต้องเป็นนักเสี่ยงโชคอย่างใหญ่หลวง และมีความไว้ เนื้อเชื่อใจในคนของเขาคือ Phaulkon เป็นอันมาก เพราะการจะลงทุนถึง ๕๐ ชั่งในตัวเขา ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์หรือ ๔,๐๐๐ บาท สำหรับเด็กหนุ่มผู้นี้ในขณะนั้นมีอายุเพียง ๒๖ ปี ย่อมเป็นจำนวนเงินลงทุนอย่างมหาศาล George White หรือ Burnaby เองก็คงไม่มีเงินจำนวนนี้เป็นของ

ตนเอง ถ้าอย่างนั้นเงินจำนวนนี้จะเอามาจากที่ไหน ก็เห็นจะต้องตอบตามหลักฐานของอังกฤษว่าเป็นเงินที่ยักยอก หรือหยิบยืมมาจากบริษัทอังกฤษ ต่อมาภายหลังอีกหลายปี บริษัทอังกฤษประกาศสงครามกับกรุงศรีอยุธยา เรียกร้องทวงเงินค่าเสียหายนานาประการหลายหมื่นปอนด์ ปอนด์หนึ่ง ๆ ในเวลานั้นมีค่าประมาณ ๖—๗ บาท เมื่อฝ่ายไทยไม่จัดการให้เป็นที่พอใจ ฝ่ายอังกฤษจึงยึดเรือแพและสินค้าต่าง ๆ ของไทยในท้องทะเลเป็นอันมาก เรื่องยุ่งยากต่าง ๆ ทั้งหลายทั้งปวงก็สืบเนื่องมาจากเงินกำนัลจำนวนนี้กับตัวฝรั่งชาติกรีกซึ่งเริ่มมีบทบาทสังกัดอยู่ในกรมพระคลังสินค้าแต่นั้นมา

เมื่อฟอลคอนเริ่มเข้ารับราชการใน สังกัดออกญาโกษาธิบดีนั้น ท่านสังฆราชบาทหลวงฝรั่งเศสเข้ามาตั้งบ้านอยู่ ณ กรุงศรีอยุธยาประมาณ ๑๒ ปี ก่อนที่ฟอลคอนจะปรากฏตัวขึ้น จึงเรียกได้ว่าคณะบาทหลวงฝรั่งเศสได้เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาแต่ตอนที่ ๑ ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ส่วนฟอลคอนนั้นเพิ่งเข้ามาในตอนที่สองตอนที่อังกฤษส่งผู้แทนเข้ามาจะปิดห้างค้าขาย สมเด็จพระนารายณ์ ได้ทรง พระกรุณาโปรดให้ ต้อนรับคณะ บาทหลวงฝรั่งเศสอย่างดียิ่ง และออกญาโกษาธิบดีก็ได้จัดให้ท่านสังฆราชได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในหมู่บ้านญวนนอกกำแพงเมือง ทางด้านใต้เยื้องไปทางทิศตะวันตกเรียกว่าบ้านปลาเห็ด ข้างคลองขุนละคอนไชย (ปัจจุบัน

เรียกว่าคลองตะเคียน) ณ บ้านปลาเห็ดนี้ท่านสังฆราชก็ได้รับพระราชทานที่ดินและอุปกรณ์การก่อสร้าง จึงได้สร้างวัดและโรงเรียนสอนเด็กอนาถาขึ้น เหตุที่รัฐบาลไทยไม่กีดกันศาสนาอื่น และยังได้อุดหนุนให้สร้างโบสถ์ สร้างโรงเรียน พร้อมทั้งให้ที่ให้ทางอยู่อาศัยเช่นนี้ ท่านสังฆราชรู้สึกว่าเป็นสิ่งมหัศจรรย์ยิ่งนัก ความประสงค์เดิมที่ท่านสังฆราช คิดจะไปตั้ง ศูนย์กลาง แผ่ศาสนา ที่เมืองญวนหรือเมืองจีนจึงเป็นอันระงับไป ท่านสังฆราชที่ ๑ ชื่อ ปาลู จึงมอบให้สังฆราชที่ ๒ ชื่อ เดอ เบริธ เริ่มสร้างวัดเซนต์โยเซฟ และโรงเรียนเด็กอนาถาขึ้น ส่วนตัวท่านก็เดินทางไปยุโรป ได้เข้าเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และสันตะปาปา คลีเมนต์ที่ ๙ และอัญเชิญพระราชสาส์นของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และสมณสาส์นของสันตะปาปา เข้ามายัง กรุงศรีอยุธยา เพื่อ ถวาย สมเด็จ พระนารายณ์ การที่ประมุขของประเทศใหญ่เช่นพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงมีพระราชสาส์นถึงพระองค์ก่อนเช่นนี้ สมเด็จพระนารายณ์คงจะทรงปลาบปลื้มในพระราชหฤทัยยิ่งนัก และการที่พระเจ้าหลุยส์ทรงฝากฝังและทูลขอให้อุดหนุนท่านสังฆราชในการศาสนา ก็ไม่ใช่เป็นเรื่องขออภิสิทธิ์แต่สิ่งใด เพราะพระองค์ก็ได้ทรงอุปการเกื้อหนุนบาทหลวง ปอร์ตุเกส และ บรรดา นักบวช ศาสนาอิสลาม อยู่ก่อนแล้ว สมเด็จ พระนารายณ์ จึงทรงโปรดให้ ท่าน สังฆราชปาลู เข้า เฝ้าเพื่อ

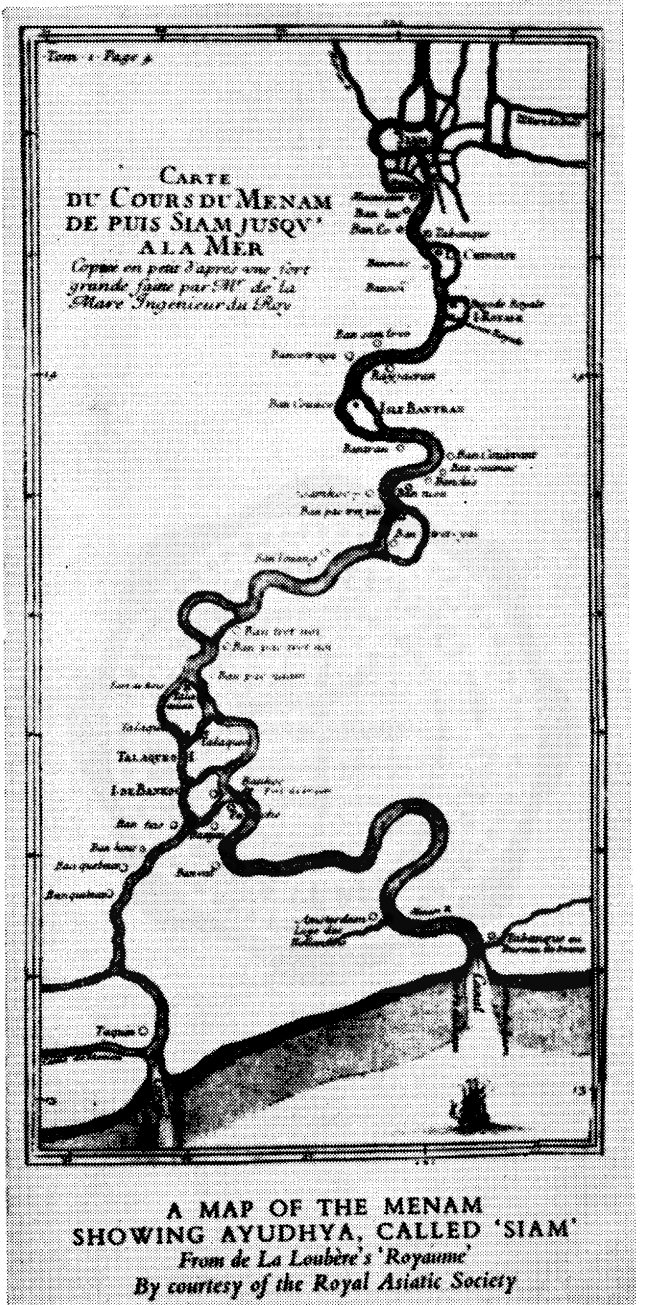

A MAP OF THE MENAM SHOWING AYUDHYA, CALLED 'SIAM'
From de La Loubère's 'Royaume'
By courtesy of the Royal Asiatic Society

สายลำน้ำเจ้าพระยา จากปากอ่าวถึงกรุงศรีอยุธยา
(เขียนขึ้นโดยวิศวกร เดอ ลา มาร์)

ถวายราชสาส์นและสมณสาส์นนั้น นี่เป็นการเริ่มติดต่อสัมพันธ์ระหว่างข้าราชสำนักกับบรรดาบาทหลวงศรั้งเศส และฟอลคอนในฐานะขุนนางผู้น้อยสังกัดในโกษาธิบดี จึงได้มาปรากฏตัว แก่ท่านสังฆราช เพื่อขอรับจดหมายไปถวายสมเด็จพระนารายณ์ยังพระราชวังเมืองลพบุรีเมื่อวันที่ ๑๔ มีนาคม ค.ศ. ๑๖๗๔ ต่อมาอีก ๓ ปี ท่านสังฆราชที่ ๒ เดอ เบริธ ถึงแก่มรณภาพ ท่านสังฆราชปาลูจึงเป็นผู้อำนวยการแผ่ศาสนาที่กรุงศรีอยุธยาแต่ผู้เดียว

พระราชดำริของ สมเด็จพระนารายณ์ ในการ จะโปรดให้คณะทูตไทยไปจำเริญทางพระราชไมตรีกับประเทศฝรั่งเศสนั้น เห็นจะเริ่มมีขึ้นตั้งแต่ได้ทรงรับพระราชสาส์นของพระเจ้าหลุยส์ที่๑๔และเมื่อชาติอังกฤษปิดห้างอพยพผู้คน ทรัพย์สมบัติออกไปจากกรุงศรีอยุธยาโดยเด็ดขาดแล้ว พระราชดำริที่จะให้มีการกระชับสัมพันธ์กับฝรั่งเศสคงมีมากขึ้นทุกวัน ๆ แต่อย่างไรก็ดี สมเด็จพระนารายณ์ทรงใช้เวลาถึง ๗ ปี ในการตัดสินพระทัย และทรงขอโอกาสที่จะดำเนินการจัดส่งคณะทูตไปเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ โอกาสอันดีงามนั้นจึงมีขึ้นเมื่อเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๖๘๐ ด้วยบริษัทการค้าของฝรั่งเศสได้จัดส่ง ตัวผู้แทนให้ เข้ามายัง กรุงศรีอยุธยาโดยมีความประสงค์จะเปิดห้างค้าขายขึ้น สมเด็จพระนารายณ์จึงโปรดให้ท่านสังฆราชปาลูนำพ่อค้าฝรั่งเศสเข้าเฝ้า และเมื่อเรือกำปั่นฝรั่งเศสจะ

เดินทางออกไปยังเมืองฝรั่งเศส จึงได้โปรดให้ออกพระพิพัฒน์ราชไมตรี เป็นราชทูต พร้อมทั้ง ออกหลวงศรีวิศาลสุนทร เป็นอุปทูตและออกขุนนครวิชัยเป็นตรีทูต อัญเชิญพระราชสาส์นออกไปถวายพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ในปัญหาที่ว่าจะให้ใครเป็นล่ามไปกับคณะทูตนั้น ท่านสังราชปาลูก็ได้จัดให้เจษฎาจารย์เกมส์ ผู้ได้เล่าเรียนศึกษาภาษาไทยมีความรู้ดี พอสมควรเป็นล่าม สนองพระเดชพระคุณ คณะทูตนี้จึงออกเดินทางจากกรุงศรีอยุธยา โดยเรือกำปั่นฝรั่งเศส เมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๐ ครั้นไปถึงแบนตัม ที่หมู่เกาะชะวา บริษัทฝรั่งเศสก็ได้จัดเรือเปลี่ยนให้โดยสารไปอีกลำหนึ่ง เรือลำใหม่นี้ได้แล่นใบออกจากแบนตัมไปโดยเรียบร้อย แต่แล้วก็เลยหายสาบสูญไปไม่ได้ข่าวคราวอีกเลย

ในการที่สมเด็จพระนารายณ์ ทรงส่งคณะทูต ชุดแรกให้ไปเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ นี้ ยังไม่พบหลักฐานว่าฟอลคอนได้มีส่วนแต่ประการใดในการจัดการ แต่กลับปรากฏหลักฐานว่าฟอลคอนยังคงค้าขายเกี่ยวข้องกับทางปักษ์ใต้ ยังมีหลักฐานเพิ่มเติมอีกว่า Burnaby นายห้างบริษัทอังกฤษที่อยุธยาได้ลงบัญชีขายสินค้าเงินเชื่อให้แก่ฟอลคอนเป็นราคาร่วม ๕๐๐ ชั่ง เป็นทำนองคบคิดหาประโยชน์มาแบ่งกันจากเงินทุนของบริษัท การร่วมสมคบกันเช่นนี้สำเร็จ ลงได้ก็ เพราะเมื่อ สำนัก งานใหญ่ ของบริษัท อังกฤษ ที่เมือง

บอมเบสั่งให้เลิกกิจการ สำนักงานอีกแห่งหนึ่งที่เมืองมัทราสมีความเห็นขัดแย้ง บริษัทอังกฤษที่กรุงศรีอยุธยาจึงปิด ๆ เปิด ๆ หาได้เลิกไปโดยเด็ดขาดไม่ ฟอลคอนเองก็ยังเป็นเพียงข้าราชการผู้น้อย เมื่อมีช่องทาง หาผลประโยชน์ ก็แอบแฝงเวลาราชการ มาค้าขายเพื่อประโยชน์ตัวเอง แต่เรื่องที่ Burnaby ลงบัญชีขายสินค้าเงินเชื่อให้แก่ฟอลคอนครั้งนี้ ต่อมาได้เป็นมูลเหตุให้เกิดการแตกร้าวขึ้นระหว่างฟอลคอนและตัวแทนบริษัทอีกผู้หนึ่ง ชื่อ William Strangh ซึ่งบริษัทได้ส่งมาตรวจสอบชำระบัญชีที่กรุงศรีอยุธยา

ในปลายตอนที่สามแห่งรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์นี้ ได้มีเหตุการณ์เกิดขึ้นหลายอย่างเป็นการเปิดช่องสนับสนุนให้ฟอลคอนได้เลื่อนตำแหน่งและยศฐาบรรดาศักดิ์ ถึงแม้แต่ Burnaby เจ้านายของเขาก็กลับตาละปัดมากลายเป็นลูกน้องไป ส่วน George White นายคนเดิมนั้น ฟอลคอนได้แต่งตั้งให้เป็นตัวแทนของเขายังประเทศอังกฤษ และฟอลคอนได้รับเอาน้องชายของนาย ชื่อ แซมมวลไวท์ เข้ามาอุปการะเป็นลูกน้องคนสนิท เหตุการณ์ดังกล่าวซึ่งบันดาลให้ฟอลคอนได้มี ตำแหน่ง ยศฐาบรรดาศักดิ์ ขึ้นในตอนนี้คือ

(๑) ในการถวายพระเพลิงสมเด็จพระบรมราชินี ฟอลคอนได้อาสาตั้งเสาพระเมรุกลางเมืองได้สำเร็จ นัยว่าเป็นเสาขนาดใหญ่มากเหลือสติกำลังของข้าราชการไทย ฟอลคอนได้ระดมพวกช่างไม้

อังกฤษเข้ามาช่วย ครั้นยกเสาได้สำเร็จเรียบร้อยแล้วก็ออกหน้ารับความดีความชอบเสียแต่ผู้เดียว ออกญาโกษาธิบดี (เหล็ก) เห็นจะได้นำตัวเข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ในครั้งนี้ จึงโปรดให้เป็นออกหลวงสุรสาคร*

(๒) ท่านสังฆราชปาลูออกไปยุโรปแล้วกลับมาพร้อมด้วยพระราชสาส์นฉบับที่สองของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ สมเด็จพระนารายณ์ทรงแปลกพระราชหฤหัยถึงกับมีผู้บันทึกว่า 'ทรงประหลาดพระราชหฤทัยที่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงมีพระราชสาส์นมาเป็นครั้งที่สอง โดยพระองค์ยังหาได้รับพระราชสาส์นตอบจากสมเด็จพระนารายณ์ไม่' เมื่อสังฆราชปาลูได้เข้าเฝ้าในครั้งนี้คงจะได้กราบบังคมทูลว่าประเทศฝรั่งเศสไม่ได้ทราบ ข่าวคราวเกี่ยวกับคณะราชทูตออกพระพิพัฒน์ราชไมตรีแต่อย่างใดเลย สมเด็จพระนารายณ์ จึงทรงแน่ พระราชหฤทัย ว่าคณะทูตชุดแรกคงเสียชีวิตในกลางทะเล จึงได้ทรงปรึกษากับออกญาโกษาธิบดีให้จัดส่งข้าราชการผู้น้อยสองคน คือขุนพิไชยวาทิต ขุนพิชิตไมตรี ออกไปสืบข่าวคราวคณะทูตชุดที่ ๑ ยังประเทศฝรั่งเศส ท่านสังฆราชปาลูก็ได้จัด

---

* นี่ว่าตามหลักฐานด้านอังกฤษ แต่หลักฐานด้านฝรั่งเศสคือบันทึกของบาทหลวงเดอะเบสกล่าวว่า ฟอลคอน รับอาสาพา คณะทูตไทย ไปเจริญพระราชไมตรีกับอิหร่านสำเร็จด้วยดี จึงเป็นที่โปรดปรานแต่ครั้งนั้น

ให้บาทหลวง วาเชย์ และ เจษฎาจารย์ปาสโกต์ เป็นล่ามไปกับคณะสืบข่าวนี้ด้วย มาในตอนนี้จึงปรากฏหลักฐานว่าฟอลคอนหรือออกหลวงสุรสาคร เป็นผู้เสนอ ชื่อ บาทหลวงวาเชต์ ให้เป็นล่ามทั้ง ๆ ที่บาทหลวงผู้นี้ไม่สันทัดในภาษาไทย ส่วนสังฆราชปาลูนั้นได้เสนอชื่อเจษฎาจารย์ปาสโกต์ให้ไปในตำแหน่งล่าม การที่ออกญาโกษาธิบดียอมให้มีล่ามไปถึงสองคนเช่นนี้ ย่อมเห็นได้ว่าอิทธิพลของฟอลคอนเริ่มจะมีขึ้นบ้างแล้ว อันที่จริงบาทหลวงวาเชต์นั้นได้รับคำสั่งพิเศษ จาก ฟอลคอนให้พา ขุนนางไทย ไปแวะ ที่กรุงลอนดอนก่อน ให้รีบไปพบกับตัวแทนของเขาที่นั่นคือ George White และให้มอบของกำนัลต่าง ๆ ให้แก่ George White เป็นผู้ดำเนินการแจกจ่ายแก่คนสำคัญ ๆ ของอังกฤษ ในบรรดาผู้ที่ได้รับของกำนัลของฟอลคอนครั้งนี้รวมถึงพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษคือ พระเจ้าชาร์ลที่สองด้วย มีหลักฐานเอกสารเป็นพระราชหัตถเลขาของพระเจ้าเยมส์ที่สอง ทรงตอบรับของกำนัล ซึ่งฟอลคอน เป็นผู้ส่งไป ถวายพระเชษฐาของพระองค์คือ พระเจ้าชาร์ลที่สอง ควรกล่าวไว้ด้วยว่าออกขุนพิไชยวาทิต และออกขุนพิชิตไมตรีได้ รับ พระราชวโรกาสได้เข้าเฝ้าพระเจ้าชาร์ลที่ ๒ ในครั้งนี้ด้วย นับว่าเป็นครั้งแรกที่ข้าราชการไทยได้เข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินกรุงอังกฤษ

(๓) เมื่อ ออกญาโกษาธิบดีจัด ส่งข้าราชการไทย ออกไปสืบข่าว ณ ประเทศฝรั่งเศสครั้งนี้แล้ว ต่อมาไม่ช้าท่านก็ถึงอสัญกรรม เราไม่มีเอกสารรายละเอียดว่าเหตุใดออกญาโกษาเหล็กซึ่งเป็นข้าหลวงเดิม เป็นที่โปรดปรานทรงไว้วางพระราชหฤทัย ให้ว่าราชการตำแหน่งโกษาธิบดีรวมทั้งตำแหน่งจักรีอีกด้วย ถูกราชอาญาโบย ณ หน้าพระที่นั่งและยังถูกจำจองครบ ๕ ประการจนถึงอสัญกรรม แต่สังฆราชปาลูได้จดไว้สั้น ๆ ว่า *'พระยาพระคลังถูกเฆี่ยนและจำขังถึงอสัญญกรรม'* ยังมีหลักฐานอีกทางหนึ่งคือท่านราชทูต เดอร์ลาลูแบร์ ได้เข้ามายังกรุงศรีอยุธยา ๓ ปีหลังเหตุการณ์นั้น ราชทูตผู้นั้นได้เขียนไว้ว่า *ออกญาโกษาธิบดี พี่ชายของท่านราชทูตปาน ถูกลงพระราชอาญาต่อหน้าพระที่นั่งโดยออกหลวงสุรศักดิ์เป็นผู้ได้รับพระราชโองการให้เป็นคนโบย และมารดาของออกญาโกษาธิบดี ซึ่งเป็นพระมารดาเลี้ยงของสมเด็จพระนารายณ์ก็ได้เข้าไปกราบทูลขอชีวิตบุตรของท่าน ณ พระที่นั่งนั้น* รายละเอียด ที่ออกญา โกษาธิบดี ได้รับ พระราช อาญาจน ถึง อสัญกรรม จะเป็นอย่างไรก็ดี แต่การที่ตำแหน่งโกษาธิบดีว่างลงสมเด็จพระนารายณ์จำต้องมอบหมายตำแหน่งนี้ให้กับผู้ไม่สันทัดงานคือ ออกญาพระเสด็จเป็นผู้รักษาการ เป็นเหตุให้ฟอลคอนถีบตัวขึ้นทั้งด้านยศ ตำแหน่ง และอิทธิพลด้วยประการทั้งปวง ควรกล่าวไว้ด้วยว่า

สมเด็จพระนารายณ์ต้องสูญเสียออกญาโกษาเหล็กไปเช่นนี้ เปรียบเหมือนเสียพระเนตรไปข้างหนึ่งกับพระหัตถ์ไปข้างหนึ่ง นับแต่วาระนี้ไป เหตุการณ์ในแผ่นดินเริ่มผันแปรไปในทางเลวร้าย แต่อย่างไรก็ดี พระองค์ได้โปรดให้จัดเมรุกลางเมืองพระราชทานเพลิงศพออกญาโกษาเหล็กเป็นการมโหฬาร การที่โปรดให้จัดเมรุกลางเมืองประการหนึ่ง และการที่มีหลักฐานทางฮอลันดา เรียกชื่อออกญาโกษาปานว่า 'หม่อมปาน' ประการหนึ่ง รวมทั้งคำของท่านราชทูตลาลูแบร์ว่ามารดาของออกญาโกษาเหล็ก ออกญาโกษาปานเป็น 'พระมารดาเลี้ยง' ของสมเด็จพระนารายณ์อีกประการหนึ่ง ทำให้ผู้เขียน สงสัยว่า ท่านโกษาธิบดี ทั้งสองท่านนี้ จะมีกำเนิดเป็นหม่อมเหล็ก หม่อมปาน คือเกี่ยวดองเป็นพระญาติอันสนิทกับสมเด็จพระนารายณ์กระมัง (จะเป็นไปได้หรือไม่ว่า ท่านออกญาทั้งสองนี้ เป็นโอรสของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองทั้งสองท่านแต่เพราะเกิดจากพระสนม จึงเป็นเพียงหม่อมเหล็ก หม่อมปาน ตัวอย่างที่เรียกหม่อมในครั้งใกล้เคียงกันคือ หม่อมแก้ว โอรสสมเด็จพระนารายณ์ เกิดแต่พระสนมเอกคือ ท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ก็ถ้าเช่นนั้นหม่อมเหล็ก หม่อมปาน คือ โอรสสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เกิดแต่พระสนมคือ เจ้าแม่วัดดุสิตจะได้หรือไม่ ? ปัญหานี้ ถ้าได้ตรวจตราจากการบันทึกต่าง ๆ ของท่านสังฆราช

บาทหลวงอย่างถี่ถ้วนแล้ว อาจจะมีคำตอบปัญหานี้ซ่อนเร้นอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่งก็ได้ อีกประการหนึ่งในการที่ออกญาโกษาเหล็กถูกลงพระราชอาญาถึงอสัญกรรมครั้งนี้ และต่อมาในแผ่นดินพระเพทราชา ออกญาโกษาปานก็ถูกลงพระราชอาญาจนถึงอสัญกรรมอีกด้วย ดูจะไม่เป็นนิมิตรอันดีแก่ประเทศชาติในการที่สูญเสียคนสำคัญของแผ่นดินไปในเวลาอันไม่สมควร)

นับแต่ออกญาโกษาเหล็กถึงแก่อสัญกรรมแล้ว ฟอลคอน หรือ ออกพระฤทธิ์กำแหงก็ได้เริ่มแทรกซึมอิทธิพลในกิจการแผ่นดิน มีตำแหน่งหน้าที่เข้าเฝ้าวันละสองครั้ง และเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการใน กิจการ ต่าง ประเทศ ในนาม ของ ออกญา พระเสด็จครั้นถึงวันที่ ๑๓ กันยายน ค.ศ. ๑๖๘๕ (อันเป็นปีที่ ๓๐ ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์) คณะทูตชุดแรกของฝรั่งเศส ก็ได้แล่นเรือมาถึงปากน้ำเจ้าพระยา นอกจากท่านราชทูต เดอ โช มองต์ ยังมีข้าราชการฝรั่งเศสร่วมคณะเข้ามาด้วยคือ บาทหลวง เดอ ชัว ซี เรือโท ฟอร์แบง และยังมีบุคคลสำคัญอีกนายหนึ่งคือ บาทหลวง ตาชาร์ด เข้าร่วมมากับคณะทูตชุดนี้ด้วย รายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับสิ่ง ซึ่งคณะทูตนี้ ได้มา ประสบพบเห็นปรากฏ อยู่ในบันทึกของบาทหลวงตาชาร์ดแล้ว ขณะนั้นเป็นปีที่ ๓๐ ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ และพระองค์ทรงพระชนมายุได้ ๔๕ พรรษา

พระราชประสงค์อันยิ่งใหญ่ของพระองค์ก็คือ จะได้ประเทศฝรั่งเศสเป็นสัมพันธมิตรใน การร่วมรุก ร่วมป้องกัน ข้าศึกศัตรู แห่ง กรุงศรีอยุธยาซึ่งมาถึงระยะนี้ นอกจากจะมีฮอลันดา ยังปรากฏที่ท่าว่าฝ่ายอังกฤษกำลังขุ่นเคืองการกระทำของข้าราชการของพระองค์

เป็นสิ่งแทบไม่น่าเชื่อว่า พระราชประสงค์ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ในการส่งทูต เชอวาเลีย เดอ โชมองต์ มาคราวนี้ช่างห่างไกลจากพระราชประสงค์ของสมเด็จพระนารายณ์เป็นอันมาก พระราชประสงค์ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ว่าทรงมอบหมายให้ท่านราชทูตมา ชักชวนให้ สมเด็จ พระนารายณ์ ให้เข้ารีต นับถือ ศาสนาคริสต์ และเพื่อจุดประสงค์ข้อนี้จึงได้ทรงสั่งให้บาทหลวง เดอ ชัว ชี เข้ามาประจำอยู่ในราชสำนักกรุงศรีอยุธยา เพื่อจะได้เป็นพี่เลี้ยงสมเด็จพระนารายณ์ทางพระศาสนา แต่สมเด็จพระนารายณ์นั้น ทรงมีพระราชประสงค์จะได้พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เป็นสัมพันธมิตรช่วยกรุงศรีอยุธยาคัดค้านอำนาจอริราชศัตรูคือ ฮอลันดาและอังกฤษ พระราชประสงค์ทั้งสองห่างไกลกันคนละโยชน์เช่นนี้ จึงจำต้องอาศัยการทูตผ่อนผันคลี่คลายเหตุการณ์มิให้เกิดการขุ่นเคือง ผิดหวังกันขึ้นได้ เพราะฉะนั้นจึงมีหลักฐานปรากฏว่า เมื่อท่านราชทูตฝรั่งเศสกราบทูลซ้ำแล้วซ้ำอีก จะให้พระองค์ หันมาเข้ารีต ถือคริสต-ศาสนา สมเด็จพระนารายณ์ก็ทรงตอบโต้ด้วยพระโวหารว่าพระ

องค์ทรงมอบเรื่องนี้ ให้เป็นไปตามพระราชหฤทัย ของพระผู้เป็นเจ้า เมื่อใดพระผู้เป็นเจ้าทรง ปรารถนาจะให้ พระองค์ เข้ารีต ถือศาสนาคริสต์ พระผู้เป็นเจ้าก็คงจะมาดลพระราชหฤทัยของพระองค์ให้เกิดเลื่อมใสศรัทธาเอง ขณะที่พระองค์ทรงรอให้พระผู้เป็นเจ้ามาดลพระราชหฤทัยอยู่นี้ พระองค์ก็จะทรงศึกษาไต่ถามคำสั่งสอนจากสังฆราชปาลู ท่านราชทูตจึงจนใจยอมจำนนด้วยเหตุผล สมเด็จพระนารายณ์จึงได้ให้ออกญาพระเสด็จตำแหน่งโกษาธิบดี ทำสัญญาการค้าขึ้นฉบับหนึ่งกับท่านราชทูตลงวันที่ ๑๐ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ ให้สิทธิแก่คนฝรั่งเศสในการนับถือศาสนา และ สิทธิการค้าบางประการ และยอมยกเมืองสงขลาให้ฝรั่งเศสเข้าอยู่อาศัยสร้างป้อมปราการได้

ในส่วนกิจการบ้านเมืองนั้น สมเด็จพระนารายณ์ได้ทรงออกปากขอยืมวิศวกรชาวฝรั่งเศสชื่อ เดอ ลา มาร์ จากท่านราชทูต เพื่อให้เป็นผู้อำนวยการสร้างป้อมปราการ เช่นที่เมืองบางกอก ลพบุรี พิษณุโลก มะริด และสงขลา และได้ทรงขอยืมเรือโท ฟอร์แบง ให้ได้อยู่ในพระนครศรีอยุธยา เพื่อจะฝึกหัดทหารตามแบบฉบับของฝรั่งเศส สำหรับเรือโท ฟอร์แบง ผู้นี้ต่อมาได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้เป็นออกพระศักดิ์สงคราม (ยศเท่ากันกับฟอลคอน ซึ่งได้เป็นออกพระฤทธิกำแหงในขณะนั้น) ท่าน

ราชทูตฝรั่งเศสก็สนองพระราชประสงค์ ส่วนบาทหลวง เดอ ชัว ชี นั้น เมื่อสมเด็จพระนารายณ์ไม่ทรงขอไว้เป็นพระพี่เลี้ยงในทางศาสนา ก็เดินทางกลับสู่มาตุภูมิ และเมื่อคณะทูตฝรั่งเศสจะกราบถวายบังคมลาออกจากกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระนารายณ์จึงได้โปรดเกล้า ฯ ให้ออกพระวิสูตรสุนทร (ปาน) เป็นราชทูต ประกอบด้วยออกหลวงกัลยาณราชไมตรี อุปทูต ออกขุนศรีวิศาลวาจา ตรีทูต มีล่ามประจำคณะทูตคือบาทหลวง วาเชต์ คณะราชทูตไทยชุดสองนี้ได้แล่นเรือไปโดยสวัสดิภาพ ลุถึงกรุงฝรั่งเศสวันที่ ๑๘ เดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๖๘๖ ได้เข้าเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และพบปะเสนาบดีขุนนางฝรั่งเศสมากมาย รายละเอียดคณะทูตนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือเรื่อง 'โกษาปานไปฝรั่งเศส' ซึ่งตีพิมพ์อยู่ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕๗,๕๘,๕๙,๖๐ รวมสี่ภาค ผู้บันทึกชื่อ เดอ วี เช และผู้แปลเป็นภาษาไทยคือ เจษฎาจารย์ ฮีแลร์ แห่งโรงเรียนอัสสัมชัญ กรมศิลปากรได้อนุญาตให้มีผู้จัดพิมพ์ขึ้นเป็นเล่มเดียวจบ เป็นคำแปลซึ่งกรมศิลปากรเรียกว่า 'ฉบับหอสมุดแห่งชาติ' ขอท่านผู้สนใจโปรดติดตามหาอ่านเอาได้จากหนังสือเล่มนี้

มีเรื่องนอกประเด็นอยู่ข้อหนึ่งเกี่ยวกับภาคผนวกซึ่งเจษฎาจารย์ ฮีแลร์ เขียนขึ้นเอง ตอนคณะทูตไทย กลับถึง กรุงศรีอยุธยา

เจษฎาจารย์ ฮีแลร์ได้เขียนไว้ว่า 'แต่พอราชทูตสยามแลเห็นเจ้าพระยาวิไชเยนทร์ก็กราบลงยังพื้นดินตามธรรมเนียมไทย แล้วก็จับเล่าให้ท่านฟังถึงกิจจานุกิจทั้งหลายที่ได้เป็นมาตั้งแต่ท่านออกจากเมืองไทยจนกระทั่งวันกลับ เจ้าพระยาวิไชเยนทร์แสดงความยินดีต่อราชทูตว่าไปไม่เสียราชการ น่าชมเชยยิ่งนัก' ท่านเจษฎาจารย์ฮีแลร์บังเอิญจุบันอายุร่วม ๘๐ ปี ยังคงแข็งแรงสุขภาพดีอยู่ ได้เข้ามาพำนัก ณ กรุงเทพพระมหานครได้ ๖๐ ปีแล้ว ขณะที่แปลเรื่อง 'โกษาปานไปฝรั่งเศส' พิมพ์ลงในหนังสือชื่อ 'อุโฆษสมัย' นับกาลเวลาได้ร่วม ๔๐ ปีมาแล้ว เรื่องที่เกี่ยวกับพระยาวิไชเยนทร์ท่านได้อาศัยหนังสือของบาทหลวงตาชาร์ด ด้วยเหตุนี้เจษฎาจารย์ฮีแลร์จึงได้เชื่อตามคำของบาทหลวงตาชาร์ด และเขียนยกย่องเจ้าพระยาวิไชเยนทร์จนเลิศลอยผิดข้อเท็จจริงไป ก็เราทราบอยู่ว่าขณะที่ท่านราชทูตไทยกลับมาถึงกรุงศรีอยุธยานั้น ฟอลคอนยังเป็นเพียงออกพระฤทธิกำแหง ยศศักดิ์ก็เท่าเทียมกันกับออกพระวิสูตรสุนทร จึงไม่มีเหตุผลอันใดที่ออกพระวิสูตรสุนทร 'แลเห็นเจ้าพระยาวิไชเยนทร์ ก็กราบลงยังพื้นดินตามธรรมเนียมไทย' ผู้เขียนขอท้วงติงเจษฎาจารย์ฮีแลร์เพียงเท่านี้ เพราะเห็นว่าเป็นการกล่าวผิดจากหลักฐานข้อเท็จจริง ท่านออกพระทั้งสองนี้ ในคราวนี้เองครั้นต่อมาเล็กน้อยท่านผู้หนึ่งได้รับพระราชทานยศตำแหน่งเลื่อนขึ้น

เป็นออกญา ว่าที่โกษาธิบดี และอีกท่านหนึ่งได้ว่าที่จักรีโดยมีราชทินนามว่า ออกญาวิไชเยนทร์ เป็นตำแหน่งเสนาบดีจตุสดมภ์ทั้งสองท่าน ข้อเท็จจริงเป็นไปตามที่เรียนมานี้

คณะทูตออกพระวิสูตรสุนทรได้พำนักอยู่ในประเทศฝรั่งเศสเป็นเวลา ๘ เดือน กับ ๑๒ วัน ได้กราบทูลอำลาพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แล่นเรือออกจากประเทศฝรั่งเศสเมื่อวันที่ ๑ มีนาคม ค.ศ. ๑๖๘๗ ลุถึงสันดอน ปากน้ำ เจ้าพระยา เมื่อวันที่ ๒๗ เดือนกันยายน ในปีเดียวกัน การที่พระราชพงศาวดารกรุงเก่าเขียนไว้ว่า เจ้าพระยาโกษาปานพำนักอยู่ในประเทศฝรั่งเศสนานถึง ๓ ปี และพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ โปรดปรานเจ้าพระยาโกษาปานเป็นอันมาก ถึงกับทรง พระราชทาน แหม่มสาว ชาวฝรั่งเศสให้ เป็นชายา จนเกิดบุตรธิดาขึ้นนั้น เป็นเรื่องที่ผู้แต่งพระราชพงศาวดารเมื่อ ๑๕๐ ปีหลังเหตุการณ์ได้แต่งขึ้นตามมโนคติ ส่วนการที่ผู้แต่งพระราชพงศาวดาร ได้พรรณนา ถึงความร่ำรวย เป็นอัศจรรย์ ของ ราชสำนักฝรั่งเศส ตลอดจนความขลังวิเศษของคณะทูตไทย โดยแสดงอิทธิพลปาฏิหาริย์เวทมนตร์คาถา ก็เป็นเรื่องที่แต่งขึ้นตามมโนคติเช่นเดียวกัน ผู้แต่งหาได้ยึดถือความสำคัญ ของหลักฐานข้อเท็จจริงดังที่นักศึกษาสมัยนี้เข้าใจกันไม่ พระราชพงศาวดารกรุงเก่าซึ่งแสดงความขลังความวิเศษดังว่าเพิ่งมาปรากฏใน พระราชพงศาวดาร

ฉบับกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส แต่ก่อนยังคงยึดถือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตามความจริงเป็นหลักในการเขียน จะมีผิดพลาดบ้างก็ในเรื่องศักราชซึ่งเป็นเรื่องพลั้งเผลอ ส่วนเจตนาที่จะให้เรื่องซึ่งไม่ได้เกิดขึ้นกลับกลายเป็นเรื่องที่ได้เกิดขึ้น และการบรรยายความไปตามมโนคติทำนองกวีนิพนธ์ ก่อนฉบับกรมสมเด็จพระปรมานุชิต ฯ นั้นไม่มี

ในขณะที่ออกพระวิสูตรสุนทร และคณะยังอยู่ในเรือกลางมหาสมุทร กำลังเดินทางกลับมาสู่กรุงศรีอยุธยาพร้อมด้วยคณะทูตของฝรั่งเศส ประกอบไปด้วยท่านราชทูต ม. เดอ ลา ลู แบร์ และและทหารฝรั่งเศสจำนวน ๖๓๖ คน ภายใต้การควบคุมบัญชาการของนายพล เดอ ฟาร์ช จะมาถึงสันดอนปากน้ำเจ้าพระยา เมื่อวันที่ ๒๗ กันยายน ค.ศ. ๑๖๘๗ นั้น ก่อนจะถึงวันดังกล่าว ได้มีเหตุร้ายเกิดขึ้นสองเรื่อง เรื่องที่หนึ่งคือที่เรียกกันว่าขบถแขกมักกะสัน เกิดขึ้นในพระนครกรุงศรีอยุธยา ส่วนเรื่องที่สองนั้นเกิดขึ้นที่เมืองมะริดกับทหารอังกฤษ เป็นการรบราฆ่าฟันชนิดร้ายแรง ทั้งสองเรื่องนี้เป็นผลจากนโยบายการต่างประเทศของสมเด็จพระนารายณ์ซึ่งมีฟอลคอน หรือ ออกพระฤทธิกำแหง เป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

ที่เรียกกันว่าขบถแขกมักกะสันนั้น เกิดขึ้นเมื่อเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๖๘๖ ในขณะที่ออกพระวิสูตรสุนทรยังเดินทางอยู่กลางมหาสมุทร เรายังไม่มีหลักฐานเอกสารที่จะทราบมูลเหตุที่จริงว่าเหตุใดแขกมักกะสัน จึงแค้นเคืองรัฐบาลสมเด็จพระนารายณ์จนคิดขบถขึ้น แต่พิจารณาจากหลักฐานด้านอื่น ๆ จะเห็นได้ว่าเมื่อสิ้นบุญออกญาโกษาเหล็กแล้ว ฟอลคอนก็เริ่มแสดงบทบาทตามนโยบายของเขา คือรับพวกนายเรือชาติอังกฤษเข้ามารับราชการในราชสำนักเป็นการใหญ่ พร้อมกันนั้นได้กราบทูลให้ถอดถอนเจ้าเมืองต่าง ๆ ทางคาบมหาสมุทรฝั่งทะเลติดกับอ่าวเบงกอล เจ้าเมืองเหล่านั้น นับตั้งแต่ แผ่นดิน สมเด็จ พระเจ้า ปราสาททอง ก็เป็นชนชาติแขกนับถือศาสนาอิสลามเป็นส่วนใหญ่ ฟอลคอนได้อ้างพระบรมราชโองการให้ถอดถอนข้าราชการเหล่านั้น และแต่งตั้งคนของตัวเช่น Burnaby ให้เป็นเจ้าเมืองตะนาวศรี แต่งตั้ง Samuel White ให้เป็นเจ้าท่าเมืองมะริด แต่งตั้งคนอังกฤษอีกคนหนึ่งชื่อ Samuel Potts เป็นตัวแทนการค้าประจำอยู่ที่เมืองมัทราส บรรดาพวกขุนนางแขกนับถือศาสนาอิสลามถูกริดรอนอำนาจ และ ต้องสูญ เสียผล ประโยชน์ ที่ เคย ได้ รับมา ตั้งแต่ รัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ขุนนางพวกนี้เองอาจจะเป็นผู้ยุแหย่ให้บรรดาแขกมักกะสันผู้ร่วมศาสนาขัดขืนต่อคำสั่งต่าง ๆ ของ ออก

พระฤทธิกำแหง ในการปราบปรามขบถครั้งนี้ต้องใช้ทหารเป็นอันมาก และกว่าจะปราบสำเร็จลงมีผู้สูญเสียชีวิตเป็นจำนวนไม่น้อย รวมทั้งฝรั่งหลายคน ฟอลคอนเองก็เกือบจะเอาชีวิตไม่รอดในการปราบปรามขบถครั้งนี้ ส่วนเหตุการณ์ที่ต้องเกิดการสู้รบกับทหารอังกฤษที่เมืองมะริดนั้น เป็นเรื่องที่เกิดก่อนพระวิสูตรสุนทรจะมาถึงสันดอนปากน้ำเพียง ๑ เดือน รายละเอียดเรื่องการสู้รบกับอังกฤษที่เมืองมะริดนี้ทหารชาวอังกฤษต้องสูญเสียชีวิตลงเกือบหมด ซึ่งมีจำนวนรวม ๑๐๐ คนการที่อังกฤษส่งทหารมาน้อยก็เพราะดูถูกกำลังข้างทหารไทยแต่สิ่งที่ร้ายแรงปรากฏเป็นประวัติการณ์ก็คือ การประกาศสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยาและบริษัทการค้าของอังกฤษ ประกาศสงครามครั้งนี้ลงวันที่ ๑๑ สิงหาคม ค.ศ. ๑๖๘๗ การที่สมเด็จพระนารายณ์ทรง ตัดสินพระทัย ประกาศ สงคราม กับอังกฤษ ในครั้งนั้นยังมีส่วนที่ดีอยู่หน่อยหนึ่งคือพระองค์ทรงระบุว่า การประกาศสงครามครั้งนี้มุ่งเกี่ยวกับบริษัทการค้าอังกฤษเท่านั้น หาได้เกี่ยวข้องกับประเทศอังกฤษหรือคนอังกฤษโดยทั่ว ๆ ไปไม่ แต่อย่างไรก็ดีเหตุผลที่พระองค์ทรงอ้างรวม ๑๐ ข้อด้วยกันก็เป็นสิ่งซึ่งฟอลคอนเป็นผู้กราบทูลถวายความเห็นออกญาพระเสด็จหาได้มีส่วนเกี่ยวข้องด้วยไม่ ถ้าหากว่า ออกญาโกษาเหล็ก ยังมีชีวิตอยู่ ผู้เขียนเชื่อว่า เหตุการณ์นี้คงจะไม่เกิดขึ้นได้ เพราะออกญาโกษาเหล็กเป็นทั้งพระเนตรและ

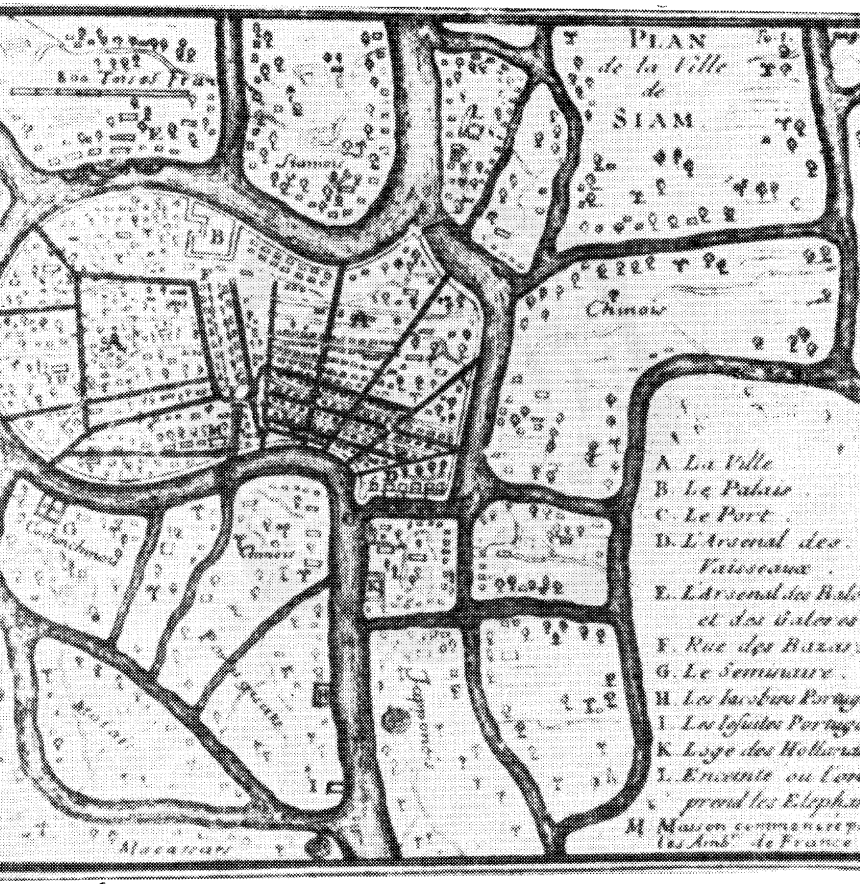

พระนครศรีอยุธยา และที่ตั้งบ้านเรือนฝรั่งชาวต่างประเทศ

(H และ I ของปอร์ตุเกศ ส่วน K ของฮอลันดา)

พระหัตถ์ของสมเด็จพระนารายณ์ เป็นผู้ที่รู้ทันคน แม้แต่ผู้ที่มีกโลบายแปดเหลี่ยมแปดคมเช่นฟอลคอนก็ไม่มีทางจะปฏิบัติ ต่อท่านเยี่ยงปฏิบัติต่อออกญาพระเสด็จ เพราะฉะนั้นเมื่อออกพระวิสูตรสุนทรกลับเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา ปัญหาซึ่งท่านจะต้องเผชิญและแก้ไขให้ลุล่วงไปด้วยดีจึงมีเรื่องเหล่านี้ รวมทั้งการปฏิบัติให้ สบพระราชอัธยาศัยของสมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าปวดหัวและเป็นปัญหาอันยิ่งใหญ่ เพราะพระองค์ได้ทรงผันแปรเปลี่ยนแปลงไปมากแล้ว นับแต่ทรงสูญเสียออกญาโกษาเหล็กเมื่อ ๓ ปีก่อนนั้น

ระยะเวลานับตั้งแต่ออกพระวิสูตรสุนทรและ ม. เดอ ลา ลูแบร์ มาถึงสันดอนปากน้ำ ต่อมาอีก ๑๐ เดือน ก็สิ้นรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ในระยะเวลาดังกล่าวได้เกิดการยึดอำนาจขึ้นที่เมืองลพบุรี เจ้าฟ้าอภัยทศ ถูกสำเร็จโทษ หม่อมปิ่ย์และออกญาวิไชเยนทร์ถูกประหาร ส่วนทหารไทยภายใต้การบัญชาของออกญาโกษาธิบดีปาน และออกญาวังก็ยึดป้อมบางกอกทางฝั่งธนบุรี กระทำการสู้รบกับกองทหารฝรั่งเศสซึ่งอพยพมารวมกำลังอยู่ ณ ป้อมใหญ่ทางฝั่งตะวันออก ครั้นถึงวันที่ ๑๑ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๖๘๘ สมเด็จพระนารายณ์สวรรคต พระเพทราชาได้ราชสมบัติ ก็ทรงบัญชาให้กระทำการสู้รบกับกองทหารฝรั่งเศสต่อไป

รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ซึ่งรวมเวลาได้ ๓๓ ปี จึงมีเหตุการณ์ผันผวนซ้อน ๆ กันในระยะ ๑๐ เดือนหลังนี้เอง

ได้กล่าวไว้แล้วว่า เมื่อท่านราชทูต เชอวาเลียร์ เดอ โชมองต์ จะทูลลากลับออกไป สมเด็จพระนารายณ์ก็โปรดให้กระทำสัญญากับฝรั่งเศสขึ้นฉบับหนึ่ง ให้สิทธิแก่ชาวฝรั่งเศสในการนับถือและเผยแพร่คริสตศาสนา และสิทธิทางการค้าขายบางประการและยังได้ให้สิทธิแก่ชาวฝรั่งเศสที่จะ ปกครองสร้างป้อมปราการที่เมืองสงขลาอีกด้วย แต่ครั้นท่านราชทูต เดอ ลา ลูแบร์ มาถึงกรุงศรีอยุธยาคราวนี้ ได้นำทหารฝรั่งเศสมาด้วย ๖๓๖ คน ป่วยเจ็บล้มตายระหว่างการเดินทางเสียมาก คงเหลืออยู่เพียง ๔๙๒ คน แม้กระนั้นกองทหารนี้ ก็มีปืนเล็ก ปืนใหญ่ กระสุนดินดำ มาด้วยเป็นอันมาก และมีคำสั่งเสนาบดีฝรั่งเศสคือ มาควิส เดอ เซงเล ให้ราชทูตฝรั่งเศสทูล ขอเมืองบางกอก และเมืองมะริดทันที ส่วนเมืองสงขลานั้น รัฐบาลฝรั่งเศสบอกส่งคืนเพราะไม่สนใจ คำสั่งมาควิส เดอ เซงเล ถึง นายพล เด ฟาช นายทหารผู้บัญชาการยังระบุด้วยว่า ให้รักษาป้อมเมืองบางกอกให้เข้มแข็งกวดขัน ห้ามมิให้ทหารไทยหรือผู้อื่นใดเข้ามาในป้อมโดยเด็ดขาด ถ้าติดขัดด้วยประการใดให้ปรึกษาหารือฟอลคอน ซึ่งพระเจ้าหลุยส์ได้โปรดให้เป็นขุนนางฝรั่งเศสแล้ว โดยมียศในทำเนียบขุนนาง มีนาม

บรรดาศักดิ์ว่า เชอวาเลียร์ เดอ ชังต์ มิเชล สิ่งของที่พระราชทานให้แก่ฟอลคอนโดยเฉพาะ คือพระบรมฉายาลักษณ์กรอบทองฝังเพชร มีคำจารึกว่า 'จงซื่อตรงต่อเรา' และเหรียญตรากรุงฝรั่งเศสชั้นสูง พร้อมทั้งแจ้งพระราชประสงค์จะทรงเลี้ยงดูบุตรของฟอลคอนไว้ในราช สำนักของ พระองค์ สิ่งของ พระทานให้แก่ฟอลคอนครั้งนี้ พ่อค้าชาวฮอลันดาตีราคาก่ว่า ๒๐,๐๐๐ เหรียญ ซึ่งนับว่าเป็นจำนวนมหาศาลในสมัยนั้นทีเดียว

นับเป็นสิ่งน่าประหลาดใจอย่างใหญ่หลวง ในการที่พระเจ้าหลุยส์ทรงแปรเปลี่ยนพระราชประสงค์จากหน้ามือเป็นหลังมือ คือเมื่อครั้งทรงส่งราชทูต เดอ โชมองต์เข้ามาก็เพื่อจะทูลขอให้สมเด็จพระนารายณ์ทรงเข้ารีตถือศาสนาคริสต์ แต่บัดนี้ทรงส่งราชทูต เดอ ลา ลูแบร์ มาพร้อมกับกองทหารปืนเล็ก ปืนใหญ่ กระสุนดินดำครบครัน ให้ทูลขอเมืองบางกอกและเมืองมะริด นี่เป็นเหตุการณ์ในเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๖๘๗ (พ.ศ. ๒๒๓๐) และในขณะที่ราชทูต เดอ ลา ลูแบร์เริ่มเดินทางออกจากพระนครศรีอยุธยา รัฐบาล ฝรั่งเศสก็ รีบส่งกำลังหนุน เพิ่มเติมมาอีกใน เดือนมกราคม ค.ศ. ๑๖๘๘ พร้อมด้วยคำสั่งลับถึงนายพล เด ฟาช 'ให้ยึดเมืองบางกอก ตลาดขวัญ และเมืองเพชรบุรีให้ได้ ถ้าสมเด็จพระนารายณ์ทรงเปลี่ยนความคิด และมีรับสั่งให้ทำการอย่างใด ๆ อันจะเป็นข้อเสียหายแก่ราชการของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ก็ให้ ม. เด

ฟาช ทำการทุกอย่างได้ตามแต่เห็นควร เพื่อให้ไทยยอมอยู่ในอำนาจของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสให้จงได้ เอกสารระบุคำสั่งลับนี้ ชาวฝรั่งเศสชื่อ ม. ลันเย ได้ประมวลเป็นเรื่องราวขึ้น ให้ชื่อว่า ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงฝรั่งเศสและกรุงสยาม ระหว่าง ค.ศ. ๑๖๖๒—๑๗๐๓ ตีพิมพ์ที่กรุงแวร์ชายส์ เมื่อ ค.ศ. ๑๘๘๓ หอสมุดวชิรญาณได้ต้นฉบับมาแปลเป็นภาษาไทย ตีพิมพ์ในชุดประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒๗ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๕ แล้ว

กำลังหนุนซึ่งพระเจ้าหลุยส์ ทรงส่งมาเสริมกำลังของนายพล เด ฟาช ประกอบด้วยทหารอีก ๒๐๐ คน และพระองค์ยังได้จัดชายผู้ดีมีตระกูลอีก ๕๐ คน เลือกคัดส่งมาสำหรับเป็นทหารรักษาพระองค์สมเด็จพระนารายณ์ภายใต้ผู้บังคับการชื่อ มาควิส เดรานยี พระราชดำริของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ในการส่งมาควิส เดรานยี และทหารใต้บังคับบัญชาอีก ๕๐ คน ให้เข้ามาประจำอยู่ในราชสำนักนั้น ม. ลันเย แสดงข้อคิดเห็นของเขาไว้ว่า 'ต้นทางที่จะเข้าไปยัง ประเทศสยามคือบางกอกและเมืองมะริด ก็อยู่ในความปกครองของฝรั่งเศส กองทหารที่มองซิเออร์ เด ฟาช เป็นผู้บังคับการก็ทำให้พวกไทยที่ไม่พอใจครั่นคร้ามอยู่ ทั้งปิดหนทางมิให้ข้าศึกต่างประเทศเข้ามาทางแม่น้ำเจ้าพระยาได้ด้วย ฝ่ายมาควิส เดรานยีเล่า ก็ประจำอยู่ในราชสำนักไทยเท่ากับเป็นเจ้าของพระ

ราชวัง และองค์พระเจ้าแผ่นดินก็เท่ากับอยู่ในกำมือ เพราะเป็นผู้มีหน้าที่รักษาพระองค์อยู่แล้ว เพราะฉะนั้นการที่มาควิส เดรานยีเป็นทั้งผู้บังคับทหารและปรึกษาราชการ และผู้พิพากษาใหญ่ อันมีหน้าที่ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนรวมอยู่ในคน ๆ เดียวกัน จึงเป็นโอกาสอันดีให้มาควิส เดรานยี ทำกิริยาภายนอกดุจเป็นบ่าวอันนบนอบและซื่อสัตย์ แต่ความจริงต้องให้มาควิส เดรานยี จัดการให้ประเทศสยามได้เป็นเมืองขึ้นของฝรั่งให้จงได้ โดยใช้นามว่าเป็นพระราชไมตรี แต่เมื่อภายหลังพระเจ้าแผ่นดินสยามได้เกิดรู้พระองค์ขึ้นเมื่อใดก็ให้ใช้ กำลังบังคับให้ ไทยได้อยู่ใน อำนาจพระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงอานุภาพฝ่ายทิศตะวันตกให้จงได้

นี่เป็นเจตนาของฝรั่งเศสในคราวส่งราชทูตมาครั้งนี้ แต่การปฏิบัติของท่านราชทูตจะได้ผลอย่างไร จะสมเจตนาของเขาหรือไม่ เป็นเรื่องที่จะดูกันต่อไป เพราะเมื่อถึงตอนนี้เหตุการณ์ปรากฏตัวขึ้นชัดเจนว่ามีตัวการอยู่ถึง ๓ ฝ่าย แต่ละฝ่ายต่างมีเจตนาความประสงค์ต่างกัน คือ

๑) ฝ่ายไทย ต้องการกำลังของฝรั่งเศสมาช่วยสู้รบคัดคานอำนาจของฮอลันดาและอังกฤษ โดยยอมให้ทหารฝรั่งเศสไปตั้งกำลังสร้างป้อมอยู่ที่เมืองสงขลา เพื่อเป็นการตอบแทนความช่วยเหลือของฝรั่งเศส ฝ่ายไทยได้ให้อภิสิทธิ์ในการค้าขายบางประการ และ

อุดหนุนสังฆราชบาทหลวงในการสร้างโบสถ์สร้างโรงเรียน เจตนาดังกล่าวนี้ปรากฏตามหนังสือสัญญาการค้าขายที่ได้ทำให้ไว้กับ เชอวาเลีย เดอ โช มองต์ พระราชดำริของสมเด็จพระนารายณ์ก็คงจะมีแต่เพียงเท่านี้

๒) ฝ่ายฟอลคอน ฟอลคอนได้มอบคำสั่งลับของเขาไว้กับบาทหลวงตาชาร์ด ให้เดินทางไปกับออกพระวิสูตรสุนทร และเมื่อถึงกรุงฝรั่งเศสแล้ว ให้แยกจากคณะและมุ่งหน้าเจรจาให้เบี่นไปตามความประสงค์ของฟอลคอนเอง เรื่องการสับเปลี่ยนให้ทหารฝรั่งเศสเข้ามาประจำอยู่ ณ เมืองบางกอก และเมืองมะริดนั้น บาทหลวงตาชาร์ดคงเบี่นผู้เจรจารับรองกับเสนาบดีฝรั่งเศส ส่วนทหารบี่นใหญ่ พร้อมด้วยบี่นใหญ่กระสุนลูกแตก บาทหลวงตาชาร์ดจะเบี่นผู้ขอมาไว้เพื่อประโยชน์ของฟอลคอน หรือรัฐบาลฝรั่งเศสเบี่นผู้จัดส่งมาเองเราไม่มีหลักฐาน ส่วนทหารรักษาพระองค์ซึ่งจะให้มาประจำในราชสำนักนั้น เบ็นความประสงค์ของฟอลคอนอย่างแน่นอน เรามีเอกสารเบี่นจดหมายของฟอลคอนเองมีไปยังบาทหลวงเดอลาเชส พระพี่เลี้ยงพระเจ้าหลุยส์ ขอทหารรักษาพระองค์ที่กล่าวนี้ ในจดหมายนั้นยังได้กล่าวขอนักบวชคณะเยซูอิตที่มีการศึกษาความรู้ดีมาด้วยจำนวนหนึ่ง แต่ขอให้ถอดกระโปรงนักบวชออกเสีย ให้แต่งตัวอย่างคนธรรมดาสามัญ แล้วฟอลคอน

รับว่า จะให้พวกนี้ได้เข้ารับราชการงานแผ่นดิน จะให้ได้เข้าที่ประชุมขุนนาง และเมื่อมีโอกาสจะได้นำเสนอแต่งตั้งให้เป็นเจ้าท่าเจ้าเมืองในจุดสำคัญต่าง ๆ ไปทั่วราชอาณาจักร แต่การทั้งหลายทั้งปวงจะต้องเชื่อฟังคำสั่งของฟอลคอนแต่เพียงผู้เดียวจึงจะสำเร็จประโยชน์ได้ นี่เป็นจุดประสงค์ความมุ่งหมายของฟอลคอน เพื่อสร้างเสริมแผ่ขยายอำนาจและผลประโยชน์ของตัวเขา

๓) ฝ่ายฝรั่งเศส เมื่อเสนาบดีฝรั่งเศสได้รับคำมั่นสัญญาจากบาทหลวงตาชาร์ดและได้รับจดหมายแจ้งความประสงค์และความต้องการจากฟอลคอนเองเช่นนี้ จึงได้จัดการส่งปืนใหญ่ กระสุนลูกแตก และทหารรักษาพระองค์มาให้ แต่ทว่าไม่ได้คล้อยตามความประสงค์ของฟอลคอนเพียงข้อเดียว คือในข้อใครจะเป็นผู้บังคับบัญชาทหารสำหรับทหารส่วนใหญ่ ที่จะประจำอยู่ เมืองบางกอก และ เมืองมะริดนั้น เสนาบดีฝรั่งเศสมอบอำนาจไว้ให้แก่นายพล เดฟาช ส่วนทหารรักษาพระองค์นั้นได้มอบอำนาจให้แก่ มาควิส เดรานยี และได้สั่งให้นายพล เดฟาช และมาควิส เดรานยีว่า ความประสงค์อันสำคัญของฝรั่งเศส คือ จะเอาเมืองไทยเป็นเมืองขึ้น ตัวฟอลคอนเองนั้น เมื่อจัดการสำเร็จความประสงค์นี้แล้ว ก็ให้แต่งตั้งอยู่ในตำแหน่งเดิม ถ้าหากเกิดการรบพุ่งกันขึ้น และฟอลคอนหนีศัตรูมา ก็ให้ช่วยเหลือรับเอาไว้ให้พ้นภัย การปฏิบัติกิจการให้เป็นไป

ตามความประสงค์อันสำคัญนี้ ให้ค่อยทำค่อยไป ถ้าทำในปีนี้ยังไม่สำเร็จ ก็ให้พากเพียรทำต่อไปในปีหน้าให้สำเร็จลงจงได้ นี่เอง จึงเป็นเจตนาของสามฝ่าย แต่ละฝ่ายมุ่งจุดประสงค์ต่างกันดังได้กล่าวมานี้

เกี่ยวกับบุคคลในคณะทูตครั้งนี้ เราโชคดีที่ได้ทราบจากคนกลางคือ ม. ลันเย ๆ ได้ใช้เอกสารต่าง ๆ ประมวลเรื่องราวขึ้นเป็นเอกสารของฟอลคอน ของบาทหลวงตาชาร์ด ของ ม. เชเบเรต์ อุปทูต เอกสารของนายพล เดฟาช และคำสั่งต่าง ๆ ของทางราชการฝรั่งเศส จึงพอที่จะเชื่อได้ว่า ม. ลันเย ประมวลเรื่องราวเขียนขึ้นไว้โดยการวางใจให้เป็นกลางอย่างแท้จริง ม. ลันเย กล่าวถึงท่านราชทูต ม. เดอ ลา ลูแบร์ ว่าเป็นคนที่เคยแต่งบทกลอน ชำนาญวิชาเลขและภาษาต่าง ๆ เป็นคนที่นึกถึงแต่ตัวของตัวเอง เป็นคนหยิ่งและถือตัว โทโสจัด เมื่อคิดการอย่างไรก็ดื้อดึงตึงตัง ตามความคิดของตัวไม่ยอมฟังเสียงใคร ไม่ยอมลงใคร เป็นคนถือแบบธรรมเนียมจัด เพราะฉะนั้นเมื่อ ม. เดอ ลา ลูแบร์ มีนิสัยเช่นนี้ ก็ดูไม่เหมาะแก่ตำแหน่งราชทูต ฝ่าย ม. เชเบเรต์ อุปทูตนั้น เป็นพนักงานในกระทรวงทหารเรือ เป็นผู้อำนวยการผู้หนึ่งในบริษัทการค้าของฝรั่งเศส มีนิสัยตรงกันข้ามกับ ม. เดอ ลาลูแบร์ คือมีนิสัยอ่อนโยน สติปัญญาเฉียบแหลมมาก เป็นคนชอบอะลุ้ม

อล่วย มีอัธยาศัยเฉย ๆ ไม่ตึงตังโครมคราม แต่ถ้ามีข้อสำคัญเกิดขึ้นแล้วก็ไม่ยอมใครง่าย ๆ และระวังตัวนัก ไม่ยอมให้ใครหลอกได้ ทั้งเป็นคนรู้จักผ่อนสั้นผ่อนยาว รู้จักบังคับใจตนเอง พยายามเอาใจคนอื่นเป็นเกณฑ์ สุดแต่ให้ได้สำเร็จกิจที่จะต้องทำเป็นประมาณ การที่ ม. เซ เบเรต์มีนิสัยใจคอเป็นคนตรงและยุติธรรม พร้อมทั้งหมั่นต่อการงาน มีกิริยาสุภาพ วาจาอ่อนหวานน้ำใจก็ดี รู้ในทุกข์สุขของเพื่อนมนุษย์เช่นนี้ จึงเป็นคนเหมาะสมสำหรับให้ไปพูดจาการบ้านเมือง ส่วนนายพล เดฟาชนั้นเป็นนายทหาร เคยออกศึกสงครามมีความกล้าหาญเป็นเด่น แต่เรื่องสติปัญญานั้นมีจำกัด ไม่รู้เท่าทันคน และเป็นคนละโมภในทรัพย์ เป็นคนใจโลเล ไม่เชื่อตนเอง ตัดสินใจไม่เด็ดขาด ทั้งนี้เพราะนายพล เด ฟาช มีอายุแล้ว ความประสงค์ของฝรั่งเศสครั้งนี้ต้องล้มเหลวลงเพราะใจโลเลของนายพล เด ฟาช แต่อย่างไรก็ดีคนสำคัญที่สุดซึ่งร่วมมากับคณะทูตนี้คือ บาทหลวงตาชาร์ด บาทหลวงตาชาร์ดเป็นผู้ถือหนังสือพิเศษเฉพาะตัวจากฟอลคอนไปยังเสนาบดีฝรั่งเศส และรับคำสั่งพิเศษมามอบให้แก่ฟอลคอน หนังสือและคำสั่งลับเหล่านี้จะมีข้อความว่าอย่างไรบาทหลวงตาชาร์ดไม่ยอมบอกแก่ท่านราชทูต โดยแท้จริงนั้นต้องนับว่า บาทหลวงตาชาร์ดเป็นหัวใจของคณะทูตคณะนี้ ม. ลันเยได้กล่าวสรุปความเห็นของเขา

ว่า "พวกฝรั่งเศสที่ไปในราชการทูตคราวนี้ล้วนแต่มีนิสัยต่างกันทั้งนั้น และต่างคนก็ต่างจะชิงดีกัน.....การที่จะเกิดการยุ่งยากกันขึ้นนั้นก็เป็นด้วยบาทหลวงตาชาร์ด ได้แทรกซึมอยู่ในงบ ท่านราชทูตด้วย" นี่เป็นอุปนิสัยของคนสำคัญทั้งสี่ในคณะทูต ส่วนตัวของฟอลคอนเองนั้น ม. ลันเย มีความเห็นว่า "คอนสแตนตินฟอลคอนได้ทรยศต่อพระเจ้ากรุงสยามและก็มิได้ซื่อตรงต่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เพราะคอนสแตนตินฟอลคอน ได้คิดล่อลวงพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเท่า กับที่ตัวหลอกพระเจ้า กรุงสยามเช่นเดียวกัน การที่คอนสแตนตินฟอลคอนทำการเช่นนี้ก็เพราะคิดเอาประโยชน์ส่วนตัวเป็นใหญ่ ด้วยคอนสแตนตินฟอลคอนรู้สึกตัวอยู่แล้วว่ามีวันหนึ่งก็วันใดตัวคงจะต้องเสียชื่อเป็นแน่ จึงจำเป็นจะต้องหาที่พึ่งที่มีอำนาจและกำลังมาก การที่คิดโปลิติกอย่างหลักลอยเช่นนี้ เป็นปฐมเหตุที่จะทำให้ประเทศฝรั่งเศส ฉิบหายทรัพย์ไปหลายล้านอย่างหนึ่ง ทำให้ราชวงศ์ซึ่งได้ครอบครองสมบัติ ใน ประเทศสยามใน เวลานั้นต้องเสียราชสมบัติ ไปอย่างหนึ่งและกระทำให้คนชาติกรีกซึ่งเป็นคนโปรด ของพระเจ้าแผ่นดินและเป็นคนมีอำนาจมากคือคอนสแตนตินฟอลคอน ต้องเสียชีวิตไปด้วยอีกอย่างหนึ่ง.

เมื่อเรือกำปั่น พาคณะทูต มาถึง สันดอนปากน้ำ เจ้าพระยา เมื่อวันที่ ๒๗ เดือนกันยายน ค.ศ. ๑๖๘๗ (พ.ศ. ๒๒๓๐) เรือได้เดินทางรวมเวลา ๖ เดือนกับ ๒๗ วัน ทหารฝรั่งเศสออกจากเมืองฝรั่งเศสจำนวน ๖๓๖ คน บัดนี้คงเหลือเพียง ๔๙๒ คนเท่านั้น ที่ตายระหว่างทางรวมทั้งสิ้นถึง ๑๔๔ คน พอเรือมาทอดสมอที่สันดอนปากน้ำ บาทหลวงตาชาร์ดก็รีบลงเรือเล็กล่วงหน้าเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาแต่ผู้เดียว ความขัดแย้งระหว่างฟอลคอนและท่านราชทูตก็เริ่มขึ้น เนื่องด้วยต่างฝ่ายต่างมีจุดประสงค์ไม่เหมือนกัน ฟอลคอนได้ใช้กโลบายให้ท่านราชทูตทำสัญญาลับกับเขา ให้สาบานตัวต่อหน้าพระคำภีร์ว่าจะปกปิดสัญญานี้ไว้เป็นความลับ จะไม่แพร่งพรายให้ผู้ใดทราบเลย และจะไม่เอาข้อความเหล่านี้ลงในหนังสือจดหมายเหตุเป็นลายลักษณ์อักษร เป็นสัญญามีความ ๑๕ ข้อ แต่มีความสำคัญที่ท่านราชทูตจะต้องยอมคือให้ทหารทั้งปวงพึ่งบังคับบัญชาของฟอลคอนแต่ผู้เดียว คณะทูตได้ประชุมลับปรึกษากันว่าถ้าไม่ยอมตามความต้องการของฟอลคอนแล้ว ก็จะต้องพากันกลับประเทศฝรั่งเศสทันที หรือไม่ก็จะต้องยกกองทหารเข้าตียึดเมืองบางกอก ที่ประชุมได้ลงมติว่า ทหารฝรั่งเศสไม่อยู่ในสภาพที่จะทำการรบพุ่งได้ในขณะนั้น เพราะต้องรอนแรมตรากตรำในการเดินทางมาร่วม ๗ เดือน จะกลับยังประเทศ

ฝรั่งเศสโดยไม่ได้งานไม่ได้การแต่สิ่งใดก็อดสูเหลือกำลัง จึงจำเบื่น จำใจยอมทำสัญญาลับกับฟอลคอนทุกประการ ครั้นแล้วฟอลคอน จึงอนุญาตให้กองทหารฝรั่งเศสขึ้นพักยังเมืองบางกอก เมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๘๗ รวมเวลาที่ต้องรออยู่ในเรือที่ปากน้ำถึง ๒๑ วัน

วันรุ่งขึ้น เจ้าพนักงานไทยได้นำเรือยาว มีฉัตร ๓ ชั้น แห่แหนพระราชสาส์นของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ขึ้นไปยังกรุงศรี-อยุธยา ห้อมล้อมไปด้วยเรือราชทูต อุปทูต ประกอบด้วยเครื่อง ปืกลองเบื่นการเอิกเกริก ณ ป้อมเมืองบางกอก ซึ่งฝ่ายวิศวกร ชาวฝรั่งเศส คือ ม. เดอ ลา มาร์ กำลังสร้างอยู่ทางฝั่งตะวันออก ยังไม่เสร็จเรียบร้อยดี ส่วนป้อมทางตะวันตกนั้นมีทหารไทยและ ปอร์ตุเกสรักษาอยู่รวม ๔๐๐ คน ฟอลคอนจึงบัญชาให้ทหารไทย และปอร์ตุเกสเหล่านี้ได้อยู่รวมกับทหารฝรั่งเศสที่มาใหม่ ในยกที่ หนึ่งนี้จึงนับได้ว่าฟอลคอนเบื่นฝ่ายชนะ

เมื่อคณะทูตกำลังพักอยู่ ณ เรือนพักรับรองทูตใกล้กับด่านภาษี นอกกรุงศรีอยุธยาอยู่นั้น ฟอลคอนก็เข้าคลุกกับนายพล เดฟาช แจกของกำนัลให้แก่นายทหารฝรั่งเศสและตัวนายพล เดฟาช เอง เบื่นอันมาก เอาอกเอาใจนายทหารฝรั่งเศสเพื่อจะให้มีความรักใคร่ ในตัวเขาและออก ทุนทรัพย์ส่วนตัวเลี้ยงดู ทหารฝรั่งเศส ทุกคนเบื่น

การมโหพารตลอดเวลา ๑๕ วัน และได้แจกมุ้งให้แก่ทหารคนละหลัง เพื่อจะได้หลับนอนด้วยความสุขกายสบายใจ ด้วยสิ่งของกำนัลเหล่านี้นายพลเดฟาช และคณะนายทหารจึงหันเหไปศรัทธาเลื่อมใสในตัวฟอลคอนอย่างเด็ดขาด ยกสองนี้ฟอลคอนก็เป็นผู้ชนะอีก

คำสั่งรัฐบาลฝรั่งเศสสั่งให้นายพล เดฟาช นำทหารฝรั่งเศสเข้ารักษาบ้อมเมืองบางกอกโดยเอกเทศ ไม่ให้มีทหารไทย หรือพวกอื่นเข้ามาปะปนนั้น ฟอลคอนและบาทหลวงตาชาร์ดได้ใช้วาจาหว่านล้อมนายพล เดฟาช และคณะนายทหารจนในที่สุดนายพลเดฟาชยอมให้ ทหารไทยจำนวน ๑๐๐ คน ได้เข้าอยู่ร่วมรักษาบ้อมเมืองบางกอกกับทหารฝรั่งเศส ซึ่งทั้งนี้ท่านราชทูตและอุปทูตมีความเดือดดาลเป็นอันมาก แต่นายพล เดฟาช ก็ได้ยืนกรานปฏิบัติไป จึงต้องนับว่าในยกนี้ฟอลคอนก็เป็นผู้ชนะอีก ท่านราชทูตทั้งสองจึงได้บันทึกว่า 'การที่เราจะพูดให้บาทหลวงตาชาร์ดเชื่อในเรื่องต่าง ๆ นั้นเป็นการยากนัก ไม่เหมือนคอนซตันซ์ซึ่งพูดอะไรบาทหลวงตาชาร์ดก็เชื่อเอาง่าย ๆ... ส่วนนายพล เดฟาชนั้นไม่ได้ประจำการอยู่ที่บางกอก เพราะถูกเรียกตัวไปประจำอยู่กับฟอลคอน ระเบียบวินัยของทหารที่บางกอกก็เสียหนักขึ้นทุกที ทหารก็มีความเย่อหยิ่งไปเที่ยวล้อเลียนชาวบ้าน ดื่มสุรา และประพฤติเกะกะต่าง ๆ' การที่ทหารฝรั่งเศสไปเมาสุราข่มเหงชาวบ้าน

ขึ้นเช่นนั้น ต่อมาจะเป็นผลร้ายแก่ตัวฟอลคอนเอง โดยที่เขามุ่งแต่จะครอบนายพล เดฟาช หาได้คำนึงถึงความประพฤติของทหารฝรั่งเศสซึ่งไปก่อความเดือดร้อนให้แก่ชาวบ้านไม่ อันเป็นเหตุให้ขุนนางและราษฎรร่วมใจกันต่อสู้ขับไล่ทหารฝรั่งเศสให้ออกไปนอกพระราชอาณาเขต

ครั้นถึงวันที่ ๒ พฤศจิกายน ฟอลคอนจึงได้นำคณะทูตชาวฝรั่งเศส เข้ามาเฝ้า ถวายพระราชสาส์น ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ท่านสังฆราช ปาลู และบาทหลวงตาชาร์ดก็ได้เข้าเฝ้าครั้งนี้ด้วย ก่อนจะเสด็จขึ้น สมเด็จพระนารายณ์ทรงมอบให้ออกญาพระเสด็จตำแหน่งโกษาธิบดีมีหน้าที่ดูแลสุขทุกข์ของคณะทูต จึงเห็นได้ว่าขณะนี้ออกพระวิสูตรสุนทรยังมิได้รับตำแหน่งโกษาธิบดี ครั้นถึงวันที่ ๕ พฤศจิกายน ฟอลคอนก็ได้เชิญคณะทูตฝรั่งเศสไปเลี้ยงอย่างมโหฬาร (เห็นจะเนื่องในโอกาสที่เขาได้ตำแหน่งจักรี เป็นออกญาวิไชเยนทร์ในคราวนี้) เป็นการเลี้ยงอาหารเดินโต๊ะแบบยุโรปและอาหารเป็นกับข้าวจีน ระบุไว้ว่ามีกว่า ๘๐ สิ่ง ในการเลี้ยงครั้งนี้ระบุด้วยว่ามีงิ้วจีน และละครไทย หุ่นกระบอกแขกมัวร์ และดอกไม้ไฟด้วย ในระหว่างการเลี้ยงครั้งนี้ได้มีการตกลงกันจะแบ่งทหารฝรั่งเศส ๒ กองร้อยให้ไปประจำอยู่ ณ เมืองมะริด ทหารฝรั่งเศสที่ประจำอยู่ ณ ป้อมบางกอกจึงมีจำนวนลดลง ต่อมาเมื่อ

เกิดปะทะกับทหารไทยขึ้น ทหารฝรั่งเศสที่บ้อมบางกอกมีจำนวนเพียง ๒๕๐ คน และที่เมืองมะริดมีจำนวนเพียง ๑๒๐ คน จึงพ่ายแพ้แก่ทหารไทยทั้งสองแห่ง การจัดการแบ่งทหารออกไปในรูปนี้ฝ่ายไทยเราจึงเริ่มเป็นฝ่ายชนะในยกนี้

แต่สิ่งสำคัญที่สุดในการดำเนินแต้มคูระหว่าง ๓ ฝ่าย และเป็นผลดีแก่ไทยอย่างยิ่งก็คือเรื่องปืนใหญ่และกระสุนลูกแตก ตามคำสั่งของรัฐบาลฝรั่งเศสนั้นว่า เมื่อนายพล เดฟาช ได้เข้ารักษาบ้อมเมืองบางกอกและเมืองมะริดได้แล้ว ความจำเป็นที่จะต้องใช้ปืนใหญ่ก็คงหมดสิ้นไป จึงให้นำปืนใหญ่นั้นกลับประเทศฝรั่งเศส ครั้นเมื่อฟอลคอนเผลอกราบทูลถึงเรื่องปืนใหญ่และสตุดีถึงอภินิหารของลูกแตกแบบใหม่ สมเด็จพระนารายณ์ก็ทรงเกิดเลื่อมใสใคร่จะได้เห็นเป็นขวัญตา แม้ฝ่ายราชทูตฝรั่งเศสและฟอลคอนเองจะทูลความหลบเลี่ยงประการใด พระองค์ก็ยังทรงใคร่จะเห็นอภินิหารนั้นไม่เปลี่ยนแปลง นายพล เดฟาช จึงได้ตัดสินใจนำปืนใหญ่กระสุนลูกแตกพร้อมทั้งทหารปืนใหญ่ ๔ คน ไปแสดงให้ได้ทอดพระเนตรที่เมืองลพบุรี ครั้นพระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นอภินิหารของปืนใหญ่แบบทันสมัยครั้งนี้แล้ว ก็ได้ทรงออกพระโอษฐ์ขอเอาไว้ใช้ในราชการ ท่านราชทูตก็ดี นายพล เดฟาช ก็ดี แม้แต่ ฟอลคอนเองก็ดี ก็จำต้องถวายตามพระราชประสงค์ ความประสงค์ของ

ฝรั่งเศสและฟอลคอนจะต้องล้มเหลวลงสิ้นเชิง เพราะเรือป้อมใหญ่นี้เพราะเมื่อเกิดรบกันขึ้น ออกญาโกษาธิบดี (ปาน) ได้เข้ายึดป้อมทางทิศตะวันตกที่เมืองบางกอก เสริมที่ตั้งปืนให้สูงขึ้นโดยใช้ต้นตาลจำนวนมากมายเป็นพัน ๆ ต้น และเอาปืนใหญ่ที่กล่าวนี้ขึ้นตั้งระดมยิงป้อมทางทิศตะวันออก ซึ่งนายพล เดฟาช และทหารฝรั่งเศสได้เข้าไปหลบอาศัย เป็นเหตุให้นายพล เดฟาช ต้องยอมทำสัญญาสงบศึก นำทหารที่เหลืออยู่ออกไปนอกพระราชอาณาเขตแต่โดยดี ยกสุดท้ายนี้ชัยชนะอย่างเด็ดขาดจึงตกอยู่แก่ฝ่ายไทย ฟอลคอนนั้นพ่ายแพ้โดยเสียชีวิตและทรัพย์สมบัติ ส่วนฝรั่งเศสได้เสื่อมเสียเกียรติชีวิตผู้คนและสิ่งของคิดเป็นมูลค่าหลายล้านเหรียญ

สิ่งเด่นที่คณะทูต ม. เดอ ลา ลูแบร์ ได้กระทำขึ้นก็คือหนังสือสัญญาลงวันที่ ๒๒ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๗ (พ.ศ. ๒๒๓๐) เป็นการให้สิทธิแก่ฝรั่งเศสในการค้าขายโดยไม่ต้องเสียภาษี ในการพิพากษาอรรถคดีเกี่ยวกับคนฝรั่งเศส และไทยยอมยกเกาะหน้าเมืองมะริดให้แก่ฝรั่งเศสอีกด้วย ส่วนเมืองบางกอกและเมืองมะริดนั้น ไม่ปรากฏในสัญญาว่า ฝ่ายไทยยกให้เป็นสิทธิ แต่อย่างใดแต่อย่างไรก็ดีหนังสือสัญญาฉบับนี้ ไม่ได้มีการให้สัตยาบันต่อกัน จึงไม่มีผลบังคับแต่อย่างใด

FORT ST. GEORGE, MADRAS
By the courtesy of the British Museum

ป้อม เซนต์ ยอร์ช ของอังกฤษ ที่เมืองมัทราสอินเดีย

ยังมีสัญญาอีกฉบับหนึ่ง เป็นสัญญาลับทำขึ้นระหว่างฟอลคอนและอุปทูต ม. เชเบเรต์ ในสัญญานี้ ฟอลคอนออกเงินเข้าหุ้นในบริษัทการค้าของฝรั่งเศสเป็นจำนวนเงิน ๓๐๐,๐๐๐ เหรียญฝรั่งเศส (เทียบเท่าเงินไทยในเวลานั้น ๒,๐๐๐ ชั่ง คือเงิน ๑ บาท =๑๕ แฟรง) โดยมีข้อไขว่าฟอลคอนจะได้เป็นกรรมการอำนวยการบริษัทด้วยผู้หนึ่ง จะได้เงินปันผล ๑๐% ทุกปีเป็นอย่างน้อย ถ้าปีใดบริษัทจ่ายเงินปันผลมากกว่า ๑๐% เงินปันผลส่วนที่เกินนั้นให้บริษัทสะสมไว้ให้เขา ณ เมืองฝรั่งเศส จากสัญญาลับฉบับนี้เราจึงเห็นได้ว่าฟอลคอนได้ถ่ายเททรัพย์สมบัติของเขาออกไปไว้นอกประเทศในครั้งนี้ และในครั้งนี้พี่น้องตระกูลไวท์ ซึ่งพี่ชายเป็นตัวแทนเขาอยู่ในเกาะอังกฤษ และน้องชายซึ่งเป็นเจ้าท่าเมืองมะริดได้หลบหนีออกไปอยู่เกาะอังกฤษกับพี่ชายแล้ว เหตุการณ์ต่อมาปรากฏว่า เมื่อฟอลคอนถูกประหารแล้ว ภรรยาของเขาคือ คุณหญิงทองกีบม้า (Donna Guimar) ได้กราบทูลขอพระราชทานเบี้ยเลี้ยงชีวิตจากพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ โดยอ้างว่าสามีของเธอมีหุ้นส่วนอยู่ในบริษัทการค้าขายของฝรั่งเศส พระเจ้าหลุยส์จึงโปรดพระราชทานเงินให้ ๑๐๐๐ ปอนด์ และรับสั่งให้บริษัท ฯ คิดเงินปันผลจ่ายให้แก่นางให้ครบถ้วนเป็นธรรม

อุปทูต เชเบเรต์ มีความจำเป็นต้องเดินทางออกไปก่อนท่านราชทูต คือจะต้องเดินทางบกไปเมืองมะริด เพราะได้นัดเรือกำปั่นให้มาคอยรับที่นั่น แล้วลงเรือไปขึ้นที่เมืองปอนดีเชอรี เพื่อเจรจาหาทางปรองดองกับเจ้าเมืองแขกทางแคว้นเบงกอล

สมเด็จพระนารายณ์ จึงโปรดให้เข้าเฝ้าทูลลา เป็นพิเศษที่เมืองลพบุรี ณ วันที่ ๑๓ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๗ ออกพระวิสูตรสุนทรเป็นผู้นำอุปทูตเข้าเฝ้าทูลลา พระองค์พระราชทานสายสร้อยทองคำให้แก่บุตรชายท่านอุปทูตหนึ่งสาย จากบันทึกการเดินทางกลับของอุปทูตเชเบเรต์ เราจึงได้ทราบว่า ออกพระวิสูตรสุนทรมีหน้าที่ไปส่งอุปทูตจนถึงเมืองมะริด และคงจะได้รับมอบหมายให้ไปจัดกิจการบ้านเมืองทางแคว้นตะนาวศรีด้วย ในวันที่ ๑๓ ธันวาคมนี้ เมื่อออกจากที่เฝ้าแล้ว อุปทูตเชเบเรต์จึงได้ลงนามในสัญญาลับกับฟอลคอน ในเรื่องฟอลคอนเข้าหุ้นการค้าขายกับบริษัทฝรั่งเศส แล้วจึงเดินทางมายังกรุงศรีอยุธยา

สายการเดินทางกรุงศรีอยุธยาไปยังเมืองมะริด อุปทูตเชเบเรต์ได้บันทึกลงไว้อย่างละเอียด คือจาก กรุงศรีอยุธยา มาเมืองบางกอก แล้วเดินทางต่อไปเมืองราชบุรี ท่าจีน เพชรบุรี โดยทางเรือ แล้วขึ้นบกไปเดินทางต่อโดยเกวียนอ้อหาม ส่วนผู้คนในคณะก็ขี่ม้า ขี่ช้าง พร้อมด้วยคนหาบหามตามกันไปเป็นขบวน

มีเกวียนบรรทุกสัมภาระล่วงหน้าไปก่อน สายการเดินทางบกจากเพชรบุรี ชะอำ ปราณบุรี เมืองกุย ด่านสิงขร จนถึงเมืองตะนาวศรี เมืองมะริด กินเวลาเดินทางทั้งหมดร่วม ๒ สัปดาห์ คือออกจากบางกอกวันที่ ๑๗ ธันวาคม ถึงมะริดวันที่ ๑ มกราคม ซึ่งนับว่าสะดวกรวดเร็วกว่าจะไปเรือกำปั่นเบ็นอันมาก (รายละเอียดการเดินทางจากกรุงศรีอยุธยา มะริด ตลอดจนสภาพบ้านเมืองระหว่างทางรวมทั้งการต้อนรับจัดที่พักให้เบ็นระยะ ๆ ได้นำลงไว้ให้ในภาคผนวกแล้ว)

เมื่อราชทูตฝรั่งเศส จะกราบถวาย บังคมลา แล่นเรือผ่านสันดอนเมื่อวันที่ ๔ เดือนมกราคม ค.ศ. ๑๖๘๘ สมเด็จพระนารายณ์ได้ทรงมอบพระราชสาส์นไปถวายพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และสันตปาปา ณ กรุงโรม โดยฟอลคอนจัดให้บาทหลวงตาชาร์ดเบ็นผู้อัญเชิญไป และยังได้จัดให้ขุนนางไทยชั้นผู้น้อยสามท่านกำกับเครื่องราชบรรณาการร่วมไปด้วยคือ ออกขุนวิเศษ ออกขุนชำนาญ และออกขุนภูเบนทร์ การที่สมเด็จพระนารายณ์ทรงมอบให้บาทหลวงตาชาร์ดอัญเชิญพระราชสาส์นไปครั้งนี้ ไม่ประกอบเบ็นคณะทูต จึงไม่สมควรจะเรียกว่าเบ็นคณะทูตชุดที่ ๓ อีกประการหนึ่ง พระเจ้า หลุยส์ และ สันตปาปา ก็ได้ ทรงมอบ ราชสาส์น ให้กับบาทหลวงตาชาร์ดผู้นี้อัญเชิญกลับเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาอีกครั้งหนึ่ง

หาได้ทรงแต่งคณะทูตเป็นทางการออกมาไม่ บาทหลวงตาชาร์ดจึงเป็นเพียงผู้อัญเชิญพระราชสาส์นไปมา ระหว่างประมุขแห่งประเทศทั้งสอง เรือกำปั่นได้นำบาทหลวงตาชาร์ดพร้อมด้วยคณะทูตฝรั่งเศสกลับไปถึงกรุงฝรั่งเศสในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๖๘๘ ในเดือนนี้เอง สมเด็จพระนารายณ์สวรรคต สมเด็จพระเพทราชาได้ราชสมบัติ ทหารไทยและฝรั่งเศสเกิดสู้รบกันขึ้นทั้งที่เมืองบางกอกและเมืองมะริด ในที่สุดนายพล เดฟาช ก็จำต้องนำทหารฝรั่งเศสที่เหลืออยู่ลงเรือออกไปนอกพระราชอาณาเขต ทหารฝรั่งเศสที่ได้เข้ามาพำนักอยู่ในกรุงศรีอยุธยาเวลานั้นตอนขากลับกรุงฝรั่งเศส ส่วนหนึ่งถูกพวกฮอลันดาจับกุมได้กลางทะเลจึงได้นำตัวเข้าขังคุก ณ เมืองฮอลันดาได้รับความยากลำบากเป็นอันมาก ส่วนใหญ่ที่เหลือจากเจ็บป่วยล้มตายในการเดินทาง เมื่อเรือกำปั่นได้แล่นเกือบถึงเมืองฝรั่งเศสก็ถูกพายุเรือจมลง เสียชีวิตทุกคน รวมทั้งนายพล เดฟาช บุตรของท่านตลอดจนนายทหารพลทหารจนหมดสิ้น เป็นอันว่าพระราชดำริของสมเด็จ พระนารายณ์ยังผลให้ เกิดความปั่นป่วนมิคสัญญีขึ้นในประเทศ และพระราชดำริของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ได้ประสบความล้มเหลว เสียผู้คน สิ่งของ และเกียรติภูมิของประเทศฝรั่งเศสในครั้งนั้นเป็นอันมาก

เมื่อคณะทูตฝรั่งชุดนี้ได้กราบถวายบังคมลาออกไปพร้อมกับบาทหลวงตาชาร์ด เมื่อวันที่ ๔ มกราคม ค.ศ. ๑๖๘๘ แล้ว มีเหตุการณ์สิ่งใดเกิดขึ้นใน พระนครกรุงศรีอยุธยา ได้กล่าวไว้แล้วว่า ทหารฝรั่งเศส ณ ป้อมเมืองบางกอกไม่อยู่ในวินัยอันดี ได้ออกจากป้อมมาเที่ยวเตร่ตามบ้านช่องราษฎร ครั้นเมาสุราก็อาละวาดทุบตีผู้คนและฉุดคร่าหญิงสาวไปทำอนาจาร ก่อความเดือดร้อนให้แก่ราษฎรเนือง ๆ ครั้นเมื่อราษฎรไปร้องเรียนจนรู้ถึงออกญาพระเสด็จผู้ว่าที่โกษาธิบดี ๆ ก็ได้ นำความขึ้น กราบทูล สมเด็จพระนารายณ์ หลักฐานฮอลันดาได้ บันทึกไว้ว่า สมเด็จพระนารายณ์ ก็ทรงเพิกเฉยเสีย ครั้นขุนนางผู้ใหญ่เข้าชื่อกันกราบทูลเรื่องราวก็โปรดให้ลงโทษแก่ขุนนางเหล่านั้น ก็น่าเห็นพระทัยพระองค์ท่านที่ทรงกลืนไม่เข้าคายไม่ออก พวกราษฎรจึงต่างเข้าไปปรับทุกข์กับพระภิกษุสงฆ์ พระคุณเจ้าเหล่านี้ก็พากันรบเร้าให้ขุนนางเสนาบดีช่วยแก้ไขสถานการณ์ เรื่องเดือดร้อนคงจะลุกลามไปใหญ่โตจนถึงวันหนึ่งในเดือนมีนาคม ค.ศ. ๑๖๘๘ ฟอลคอนได้มีหนังสือมาเรียกตัวนายพลเดฟาช ให้ไปหายังเมืองลพบุรี และฟอลคอนได้ชี้แจงให้นายพลเดฟาชทราบว่า สมเด็จพระนารายณ์ทรงพระประชวรออกว่าราชการไม่ได้ ขุนนางข้าราชการไทยและพระสงฆ์ก็รวบรวมกันเป็นสมัครพรรคพวกจะคิดขบถ ถ้าไม่รีบปราบปรามการขบถตัดต้นไฟเสีย

แต่บัดนี้ พวกฝรั่งเศสทั้งหลายทั้งปวงก็จะเป็นอันต้องฉิบหายล้มตายกันหมด ขอให้นายพล เดฟาช กลับลงมาที่บางกอก รวบรวมทหารคนฉกรรจ์สัก ๘๐ คน ให้นายทหารที่กล้าหาญแข็งแรงรีบนำมายังเมืองลพบุรี นายพล เดฟาช ก็รับปากกลับมายังเมืองบางกอก รวบรวมกำลังได้ตามต้องการแล้ว ท่านจึงนำทหารเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา เมื่อวันที่ ๑๔ เมษายน เมื่อมาถึงกรุงศรีอยุธยา นายพล เดฟาช ก็ได้ทราบข่าวเล่าลือกันว่าสมเด็จพระนารายณ์สวรรคตแล้ว ข่าวนี้เป็นที่เลื่องลือกันทั่วไป จึงทำให้นายพล เดฟาช ลังเลใจ มองไม่เห็นประโยชน์ในการจะนำทหารขึ้นไปยังเมืองลพบุรี ในขณะที่นายพล เดฟาช ลังเลใจอยู่ นึกขึ้นได้ถึงท่านสังฆราช บาทหลวง และ ม. เวเรต์ นายห้างค้าขายฝรั่งเศส ประจำกรุงศรีอยุธยา ท่านสังฆราชคือ ท่านสังฆราช ปาลู ประกอบด้วยผู้ช่วยของท่านคือสังฆราชโรชาลี ส่วน ม. เวเรต์ พ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งมามีความสำคัญตอนคับขันนี้ มีความเกลียดชังฟอลคอนเป็นอันมาก ฟอลคอนนั้นเมื่อเติบใหญ่มียศศักดิ์ ก็หลงในอำนาจลืมชาติภูมิเดิมของตน คอยข่มขู่ดูหมิ่นท่านสังฆราช บาทหลวง และ ม. เวเรต์ ทุกครั้งที่มีโอกาส ฉะนั้นเมื่อนายพล เดฟาช นำความมาปรึกษาท่านสังฆราชและ ม. เวเรต์ ว่า เขาควรจะปฏิบัติตนเช่นไร ในเมื่อมีข่าว

สมเด็จพระนารายณ์สวรรคตเสียแล้ว ทุกท่านทุกคนก็ให้ความเห็นร่วมกันว่า นายพล เดฟาช ควรนำทหารฝรั่งเศสกลับบ้อมเมืองบางกอกเสีย การจะนำทหารไปเมืองลพบุรี ก็เท่ากับเป็นผู้รับใช้คอยพิทักษ์ผลประโยชน์ของฟอลคอนเท่านั้น เล่นเอานายพล เดฟาช ชักอึดอัดใจ เลยนำความลับที่ฟอลคอนได้ปรึกษาเขาเรื่องการเมืองในการจะยึดพระราชวังและประกาศตนเข้า ข้างเจ้าฟ้า อภัยทศพระราชอนุชานำออกเปิดเผย เล่าให้ท่านสังฆราชทั้งสองและ ม. เวเรต์ ฟัง ครั้นชาวฝรั่งเศสพวกนี้ได้ทราบความแล้ว ก็เกิดความหมั่นไส้ฟอลคอนเป็นกำลัง ท่านสังฆราชจึงได้แนะนำให้นายพล เดฟาช นำทหารฝรั่งเศสกลับเมืองบางกอก และให้แต่งคนสนิทขึ้นไปสืบข่าว ณ เมืองลพบุรี พร้อมทั้งให้แจ้งกับฟอลคอนว่านายพล เดฟาช จำต้องปฏิบัติตนให้ เป็นประโยชน์แด่สมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสและสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม การจะพาทหารขึ้นไปยังเมืองลพบุรีในเมื่อสมเด็จพระนารายณ์สวรรคตแล้วเช่นนี้ นายพล เดฟาช มองไม่เห็นว่าจะก่อคุณประโยชน์ให้แก่พระองค์ได้อย่างไร กลับจะเป็นทางให้คนฝรั่งเศสอื่น ๆ เช่น พวกท่านสังฆราชบาทหลวงได้รับภัยพิบัติจากประชาชนชาวไทย เพราะทหารฝรั่งเศสไปยุ่งเกี่ยวกับกิจการภายในประเทศอีกด้วย

นายพล เดฟาช เป็นคนอย่างไร มีนิสัยอย่างไร ก็ได้กล่าวในชั้นต้นไว้แล้ว เมื่อเกิดการ ซึ่งต้องตัดสินใจในเรื่องคอขาดบาดตายเช่นนี้ นายพล เดฟาช ก็ลังเลเที่ยวหาคำแนะนำจากผู้อื่น และคำแนะนำที่ได้มานั้นก็ไม่เป็นผลดีแก่ฟอลคอน เพราะฟอลคอนพยายามบีบคั้นผู้อื่นเอาดีเอาเด่นแต่ผู้เดียว ไม่ยอมให้ความดีแม้แต่กับท่านสังฆราชและคนฝรั่งเศสอื่น ๆ ด้วยคำแนะนำ ของท่านสังฆราช นายพล เดฟาช จึงพาทหารกลับเมืองบางบอก และแต่งคนสนิทขึ้นไปสืบข่าวยังเมืองลพบุรี คนสนิทได้เข้าพบฟอลคอนเล่าเรื่องราวให้ฟัง ฟอลคอนถึงจะโกรธเคืองอย่างที่สุดแต่ก็จำต้องระงับโทสะไว้ เพราะในคราวคับขันครั้งนี้ ถ้านายพล เดฟาช ไม่สนับสนุนช่วยเหลือเขาแผนการณ์ทุกสิ่งทุกอย่างก็จะล้มเหลวหมด ฟอลคอนจึงส่งคนสนิทให้รีบลงมาเมืองบางกอก เร่งนายพล เดฟาช ให้ยกทหารขึ้นไป นายพล เดฟาช ก็ไม่ยอมปฏิบัติตาม กลับให้คนสนิทมาแนะนำให้ฟอลคอนหนีมาเมืองบางกอกเสีย รับรองจะพิทักษ์ให้ความปลอดภัยทุกประการ เป็นอันว่าฟอลคอนไม่ได้ทหารฝรั่งเศสเป็นกำลังสมความมุ่งหวัง กรรมที่ตัวทำขึ้นไว้กำลังตามสนอง นี่เป็นเหตุการณ์ในเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๖๘๘

แต่ออกพระเพทราชายังมีงานอื่น ๆ ที่ต้องจัดการเสียก่อน คือเรื่องสืบสันตติวงศ์ สมเด็จพระนารายณ์ประชวรหนักจวนใกล้

สวรรคตอยู่แล้ว กิจการบ้านเมืองก็ได้ทรงมอบให้ท่านจัดการ ผู้สืบสันตติวงศ์ก็มีเจ้าฟ้าอภัยทศพระราชอนุชาและเจ้าฟ้าง่อยอีกองค์หนึ่ง ท่านทั้งสองนี้หลักฐานฮอลันดากล่าวว่า ฝักฝ่ายพินอบพิเทาอยู่กับฝรั่งเศส ยังมีพระบีย์ หรือ หม่อมบีย์ ซึ่งหลักฐานฮอลันดาระบุว่าตระเตรียมผู้คนจำนวนหมื่นคิดจะชิงราชสมบัติ ส่วนพระน้องนางเธอและพระราชบุตรี สมเด็จพระนารายณ์ ทั้งสองพระองค์ ก็เป็นหญิงไม่อยู่ในข่ายจะสืบสันตติวงศ์ เราไม่มีหลักฐานว่า ออกพระเพทราชาท่านมีความดำริคิดเห็นอย่างใด มีแต่ความในพระราชพงศาวดารกรุงเก่าซึ่งระบุว่า ฮอกหลวงสุรศักดิ์เป็นผู้แนะความคิดให้กำลังใจออกพระเพทราชาให้กระทำการเพื่อเอาราชสมบัติเสียเอง ความที่ว่าเช่นนี้ก็คงจะสมจริง พระเพทราชาจึงตัดสินใจเอาราชสมบัติ จึงในวันที่ ๒๔ เดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๖๘๘ ออกพระเพทราชาจึงได้ยึดอำนาจในพระราชวังเมืองลพบุรี จับฟอลคอนหรือออกญาวิไชเยนทร์ประหารชีวิต ส่วนเจ้าฟ้าอภัยทศ และพระบีย์นั้นถูกจับประหารชีวิตก่อนหน้าฟอลคอนเล็กน้อย ยังเหลือแต่กำลังฝรั่งเศสที่บางกอกและเมืองมะริด ซึ่งออกพระเพทราชาจะได้จัดการต่อไป

ในวันที่ออกพระเพทราชายึดพระราชวังเมืองลพบุรี คือวันที่ ๑๘ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๖๘๘ นั้น กำลังหนุนของฝรั่งเศสเพิ่งมาถึงแหลมกูดโฮบ ประกอบด้วยทหาร ๓๐๖ คน แต่คงเจ็บ

ป่วยล้มตายไปบ้าง และเรือกำปั่นคงชำรุดเสียหายมาก จึงจำเป็นต้องเอาเข้าอู่ซ่อมแซมเป็นการใหญ่อยู่ถึง ๓ เดือน เหตุการณ์นี้ทางกรุงศรีอยุธยาไม่มีทางทราบ และก็เป็นผลดีแก่ฝ่ายไทย ที่กำลังหนุนดังกล่าว เมื่อเดินทางมาถึงกรุงศรีอยุธยา เหตุร้ายก็สงบลงเสียแล้ว จึงไม่ได้เข้าสมทบทหารของนายพล เดฟาช รบพุ่งกับทหารไทย ถ้ากำลังเสริมจำนวนนี้มาทันเวลา เข้าสมทบรบพุ่งกับทหารไทย เหตุร้ายแรงก็คงจะประวิงเนิ่นนานต่อไปอีก

เมื่อออกพระเพทราชาปราบปรามศัตรูและเจ้านายคนสำคัญไปสิ้นแล้ว ก็ได้ส่งคนลงมาเชิญท่านสังฆราช โรชาลี ให้ขึ้นไปหา ณ เมืองลพบุรี แล้วจึงขอให้ท่านสังฆราชออกไปเชิญนายพล เดฟาช ที่บางกอก ให้นำทหารฝรั่งเศสจำนวนหนึ่งขึ้นมาปรึกษาราชการ ณ เมืองลพบุรี นายพล เดฟาช ก็ขึ้นไปยังเมืองลพบุรี แต่ไม่ยอมเอาทหารขึ้นไปด้วย ก่อนออกจากป้อมเมืองบางกอก นายพล เดฟาช ได้สั่งมอบหมายการงานไว้กับนายทหารรองจากเขาไว้อย่างเรียบร้อย ออกพระเพทราชาจึงยึดบุตรชายของนายพล เดฟาช ไว้เป็นตัวประกัน และปล่อยตัวนายพล เดฟาช ให้กลับลงไปเมืองบางกอกเพื่อนำทหารฝรั่งเศสขึ้นมา ส่วนทหารฝรั่งเศส ๑๒๐ คน ที่เมืองมะริด ออกพระเพทราชาก็ได้บังคับให้นายพล เดฟาช เขียนคำสั่งไปเรียกตัวให้เข้ามายังเมืองลพบุรี นายพล

เดฟาชก็จำใจต้องปฏิบัติตาม แต่ก็ได้ใช้ลูกไม้เขียนคำสั่งด้วยตัวสะกดการันต์ผิด ๆ เพื่อให้เป็นที่ผิดสังเกต เมื่อนายทหารฝรั่งเศสผู้ควบคุมเมืองมะริดได้รับคำสั่งที่ผิดสังเกตเช่นนั้น ก็เดาความได้ว่าคงเกิดการวุ่นวายขึ้นแล้ว จึงไม่ยอมปฏิบัติตามคำสั่งนั้น ส่วนตัวนายพล เดฟาช เมื่อกลับมาถึงบางกอก ก็ให้อพยพนายทหารผู้คนมารวมกันอยู่ในป้อมทางฟากตะวันออก และออกคำสั่งเตรียมรบทันทีเกี่ยวกับลูกชายของท่าน ซึ่งตกเป็นตัวประกันอยู่ ณ เมืองลพบุรี ท่านก็ได้เขียนจดหมายถึง แสดงเหตุผลที่ท่านไม่สามารถจะพาทหารฝรั่งเศสให้ขึ้นไปเมืองลพบุรีได้ เพราะท่านคาดการณ์ว่า ทหารฝรั่งเศสจะถูกลอบทำร้ายกลางทาง ไม่มีทางที่จะสู้ทหารไทยได้นอกจากหลบตัวซ่อนตัวอยู่ในป้อม ถ้าการกระทำของท่านครั้งนี้ จะเป็นเหตุให้ทางฝ่ายไทยลงโทษประหารบุตรของท่าน ก็ขอจงสละชีวิตเพื่อหน้าที่เยี่ยงชาวฝรั่งเศสที่ดีด้วย ความที่ได้กล่าวนี้ นายพล เดฟาช เขียนเป็นบันทึกเล่าเหตุการณ์ที่เกิดสู้รบกับทหารไทย แล้วมอบให้นายทหารของเขานำไปประเทศฝรั่งเศส ตัวนายพล เดฟาช เองเรือแตกจมน้ำตาย แต่บันทึกของเขาในที่สุดก็ไม่สูญหาย มาถึงเมืองฝรั่งเศสได้เรียบร้อย เราจึงได้อาศัยบันทึกของนายพล เดฟาช ศึกษาประกอบเรื่องราวนี้ได้

เมื่อออกพระเพทราชา คิดแผนจะกำจัดทหารฝรั่งเศสด้วยวิธีนี้ไม่สำเร็จจึงได้สั่งให้ออกพระวิสูตรสุนทร ซึ่งในตอนนี้ได้เป็นออกญาโกษาธิบดีลงไปเจรจากับนายพล เดฟาช ที่บางกอก ออกญาโกษาธิบดีปานได้ลงไปพบนายพล เดฟาช เมื่อวันที่ ๒๗ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๖๘๘ การเจรจาได้ความอย่างใดเรามีหลักฐานน้อย ได้ความจากหลักฐานนายพล เดฟาช ว่าออกญาโกษา ฯ จะขอให้ทหารไทยจำนวน ๔๐๐—๕๐๐ คน ได้เข้าอยู่ประจำป้อมทางฟากตะวันออกด้วย นายพล เดฟาช ไม่ยอม ออกญาโกษา ฯ จึงเอาทหารไทยเข้ายึดป้อมทางฝั่งตะวันตก และให้ทหารเข้าล้อมป้อมทางฝั่งตะวันออกเมื่อวันที่ ๖ มิถุนายน การสู้รบระหว่างทหารไทยและทหารฝรั่งเศสจึงเปิดฉากที่บางกอกนับแต่วันที่ ๖ มิถุนายน ค.ศ. ๑๖๘๘ เป็นต้นมา

ส่วนเหตุการณ์ทางด้านมะริด เราไม่มีรายละเอียดที่จะทราบได้ ทราบแต่เหตุการณ์ใหญ่ ๆ ว่า ทางฝ่ายไทยได้ส่งทหารเข้าล้อมโจมตีทหารฝรั่งเศส ขณะนั้นทหารฝรั่งเศสก่อสร้างป้อมไม่ทันแล้ว จึงอยู่ในฐานะเสียเปรียบทหารไทย ครั้นสู้รบกันไปได้ระยะเวลาหนึ่ง ทหารฝรั่งเศสขาดอาหาร ไม่เห็นทางจะอยู่สู้ต่อไปได้ จึงรวมกำลังตีฝ่าที่ล้อมหนีไปทางเมืองตะนาวศรี และโชคดีได้พบเรือฝรั่งเศสเข้าลำหนึ่ง จึงขึ้นเรือแล่นหนีไปยังเมืองปอนดี

เชอรี ทหารที่สูญหายล้มตายไปกว่าครึ่ง ฝ่ายไทยจึงเข้าครอบครองรักษาเมืองมะริดไว้ต่อไป

ลุถึงวันที่ ๑๑ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๖๘๘ สมเด็จพระนารายณ์สวรรคต เหตุสวรรคตก็ว่ากันไว้ต่าง ๆ ว่าพระองค์ถูกวางยาพิษบ้าง (ว่าตามหลักฐานของปอตุเกส) ว่าพระองค์ถูกปลงพระชนม์บ้าง ความซึ่งปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับพระจักรพรรดิพงศ์มีดังนี้:— "พระราชรักษาให้เรียนถามพญาเพทราชา พญาสุรศักดิ์ว่า พร้อมหรือยัง บอกว่าพร้อมแล้ว ขุนองค์อยู่งานถอนน้ำมือขึ้นจากพระองค์ พระโอษฐ์งับก็นิ่งไป วันเสาร์ขึ้นห้าค่ำเดือนเก้า เพลา สิบทุ่ม ศักราช ๑๐๕๐ เสด็จนิพพาน" วันเสาร์เพลา ๑๐ ทุ่ม นับตามคติปัจจุบัน ก็ตกเป็นวันอาทิตย์ ๔.๐๐ นาฬิกา คือวันที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๒๓๑

๓ . . .

ศักราชและเหตุการณ์สำคัญในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์

ศักราชเริ่มครองราชย์ในรัชกาลนี้พระราชพงศาวดารฉบับต่าง ๆ ลงไว้ถูกต้องหมด คือ จุลศักราช ๑๐๑๘ หรือพุทธศักราช ๒๑๙๙ แต่ศักราชสิ้นสุดรัชกาลมีลงไว้ถูกต้องอยู่ฉบับเดียว คือ ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ นอกนั้นลงศักราชผิดไป ๖ ปีตามฉบับพันจันทนุมาศ ซึ่งผู้แต่งพระราชพงศาวดาร ปลายสมัย กรุงศรีอยุธยาเริ่มลงไว้ผิด การชำระพระราชพงศาวดารในรัชกาลที่ ๑ ในรัชกาลที่ ๓ และในรัชกาลที่ ๔ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก็คัดลอกของเดิมมาลงไว้ หาได้ตรวจสอบแก้ไขให้ถูกต้องไม่ ศักราชสิ้นสุดรัชกาล

สมเด็จพระนารายณ์จึงผิดตามกันไปหมด การที่พระราชพงศาวดารฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ลงศักราชไว้ถูกต้องเพียงฉบับเดียว และก็ดำเนินเรื่องราวในรัชกาลต่อ ๆ มาผิดแผกจากฉบับอื่น จึงเป็นข้อสังเกตได้อย่างดีว่าคงมีผู้เขียนขึ้นเป็นเอกเทศ ไม่ตามฉบับราชการดังที่เราให้ชื่อในบัจจุบันว่า พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ หนังสือ ๒ สำนวนนี้ สำนวนหนึ่งเขียนบนสมุดข่อย อีกสำนวนหนึ่งจารลงบนใบลาน สำนวนใบลานซึ่งเราเรียกกันว่า พระ ราช พงศาวดาร ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ จึงน่าจะไม่ใช่งานของอาลักษณ์ แต่คงเป็นงานเอกเทศโดยผู้แต่งผู้จารอาจเป็นชาววัดหรือพระภิกษุสงฆ์ และเป็นสำนวนของเดิมแต่ครั้งกรุงเก่า โดยยังไม่มีผู้ใดไปตัดเติมแก้ไข

ส่วนเหตุการณ์สำคัญ ๆ ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์นั้นมีอยู่มากมาย เฉพาะที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ ผู้เขียนขอเสนอไว้ดังนี้ :—

๑. สมเด็จพระนารายณ์ได้ราชสมบัติ ๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๑๙๙

๒. ฮอลันลาบีดล้อมอ่าวไทย ไทยยอมทำหนังสือสัญญาให้อภิสิทธิ์การค้าขาย ๒๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๒๐๗

๓. สังฆราชปาลูเข้าเฝ้า นำพระราชสาส์นพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ถวาย ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๒๑๖

๔. คอนสตันติน ฟอลคอน ปรากฏตัวในราชสำนักครั้งแรก ๑๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๒๑๗

๕. บริษัทค้าขาย ฝรั่งเศส เข้ามา ตั้งห้างค้าขาย เป็นปีแรก สมเด็จ พระนารายณ์ จึงโปรดให้ ออกพระพิพัฒน์ราชไมตรีเป็นราชทูตอัญเชิญพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ปลาย พ.ศ. ๒๒๒๓

๖. สังฆราชปาลูเข้าเฝ้านำพระราชสาส์น ฉบับที่ ๒ ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ถวาย ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๒๒๕

๗. ออกญาโกษาเหล็กถึงอสัญกรรม ฟอลคอนได้เลื่อนขึ้นเป็นออกพระฤทธิกำแหง ฯ ผู้ช่วยออกญาพระเสด็จโกษาธิบดีคนใหม่ พ.ศ. ๒๒๒๗

๘. ออกญาพระเสด็จ และ ฟอลคอนแต่งข้าราชการผู้น้อย ๒ นายไปสืบข่าวคณะทูตชุดที่ ๑ ยังเมืองฝรั่งเศส ๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๒๒๗

๙. ข้าราชการไทย กลับ จาก ประเทศ ฝรั่งเศส นำราชทูต เดอโชมองต์ บาทหลวงเดอชัวซี เรือโท ฟอร์แบง

บาทหลวงตาชาร์ด ฯ ล ฯ เข้ามาถึงปากน้ำเจ้าพระยา ๒๓ กันยายน พ.ศ. ๒๒๒๘

๑๐. ราชทูตเดอโชมองต์ ยอมถวาย เรือโทฟอร์แบงค์ ไว้ฝึกหัดทหารไทย ได้เป็นที่ออกพระศักดิสงคราม และยอมถวายนายช่างวิศวกร ชื่อ เดอลามาร์ ให้อยู่สร้างป้อมตามแบบฝรั่งเศส

๑๑. คณะทูตฝรั่งเศสทูลลากลับ สมเด็จพระนารายณ์โปรดให้ออกพระวิสูตรสุนทร และ คณะออกไป เฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔—๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๒๒๘

๑๒. เกิดขบถแขกมักกะสันที่กรุงศรีอยุธยา ฟอลคอนเป็นหัวหน้าทำการปราบปรามสำเร็จ ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๒๒๙

๑๓. ทหาร อังกฤษ เกิด รบ พุ่ง กับ ทหารไทย ที่เมือง มะริด ทหารอังกฤษที่เหลือตายหนีไปได้ นอกนั้นถูกจับเป็นเชลยร่วม ๓๐๐ คน กรกฎาคม พ.ศ. ๒๒๓๐ สมเด็จพระนารายณ์ ทรง ประกาศ สงคราม กับ บริษัทค้าขายอังกฤษ ลงวันที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๒๓๐

๑๔. ออก พระ วิสูตร สุนทร และ คณะ กลับ จาก ประเทศฝรั่งเศสนำราชทูตเดอลาลูแบร์ และคณะพร้อมด้วย

กองทหารฝรั่งเศสเข้ามาถึงสันดอน ๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๒๓๐

๑๕. คณะทูตฝรั่งเศสทูลลากลับออกไป ฟอลคอนจัดให้บาทหลวงตาชาร์ด อัญเชิญพระราชสาส์นออกไปถวายพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ด้วย ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๒๓๑

๑๖. สมเด็จพระนารายณ์ ทรงพระประชวรออกว่าราชการไม่ได้ ออกพระเพทราชาว่าราชการแทน หม่อมบี๋ย์ช่องสุมกำลัง ฟอลคอนมีคำสั่งให้นายพล เดฟาช ให้รีบนำทหารขึ้นมายังเมืองลพบุรี มีนาคม พ.ศ. ๒๒๓๑

๑๗. นายพล เดฟาช คุมทหารขึ้นมาจากบางกอกถึงกรุงศรีอยุธยา ท่านสังฆราชปาลูและบาทหลวงผู้ใหญ่แนะนำให้นำทหารกลับคืนยังบ้อมเมืองบางกอก อย่าได้ไปยุ่งเกี่ยวกับกิจการภายในประเทศ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๒๓๑

๑๘. ออกพระเพทราชาล้อมพระราชวัง จับฟอลคอน หม่อมบี๋ย์ เจ้าพ้อภัยทศ สำเร็จโทษ ๑๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๒๓๑

๑๙. ออกพระเพทราชาใช้ให้ ออกญาโกษาธิบดี (ปาน) ลงไปเจรจาความเมืองกับนายพล เดฟาช การเจรจาล้มเหลว ทหารไทยจึงล้อมกองทหารฝรั่งเศสไว้ในป้อมทางทิศตะวันออก การรบพุ่งระหว่างทหารไทยกับทหารฝรั่งเศสจึงเริ่มขึ้น ๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๒๓๑

๒๐. นายพล เดฟาช เริ่มเจรจาหาทางปรองดองกับไทย สมเด็จพระนารายณ์สวรรคต ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๒๓๑ สมเด็จพระเพทราชาได้ราชสมบัติ นายพล เดฟาช ลงนามในสัญญาสงบศึก ๑๘ ตุลาคม และคุมทหารฝรั่งเศส ที่ยัง มีชีวิตอยู่ ออกไป นอก พระราชอาณาเขต เมื่อวันที่ ๒ พฤศจิกายน ต่อมาอีก ๑๒ วัน สมเด็จพระเพทราชา ทรงต่ออายุสัญญา ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์ได้ทรงมีไว้กับบริษัทการค้าฮอลันดา

๔...

การรบพุ่งกับทหารอังกฤษที่เมืองมะริด

การรบพุ่งกับทหารอังกฤษที่เมืองมะริดเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๒๓๐ ก่อนสิ้นรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ๑ ปีนั้น มีผู้เขียนขึ้นไว้แล้ว ๒ เล่ม คือ เรื่อง SIAMESE WHITE ผู้แต่ง ชื่อ Maurice Collis ได้อาศัยเอกสารสำคัญชื่อเอกสาร Davenport ไว้เป็นหลักดำเนินเรื่องราว นับว่าเป็นหนังสือที่มีหลักฐานและการเขียนใช้สำนวนโวหารน่าอ่านมากเล่มหนึ่ง นอกจากหนังสือนี้ยังมีหนังสืออีกเล่มหนึ่ง ชื่อ Adventurers in Siam in the 17 th. Century ผู้แต่งคือ E.W. Hutchinson ใช้เอกสารของฟอลคอน

เอง และเอกสารของราชการฝรั่งเศสมาเป็นหลักในการดำเนินเรื่อง จึงนับได้ว่าเป็นหนังสือดีมีหลักฐานในทางวิชา ประวัติศาสตร์โดยแท้จริงและก็แต่งโดยใช้สำนวนนักศึกษาคงแก่เรียน ผู้เขียนได้รับประโยชน์จากหนังสือเล่มหลังนี้ไม่น้อยทีเดียว

บุคคลที่ก่อให้เกิดเหตุร้ายถึงกับทหารไทยทหารอังกฤษต้องสู้รบเสียชีวิตลงในครั้งนี้ ทั้ง Collis และ Hutchinson มีความเห็นพ้องต้องกันว่าคือ ตัวฟอลคอนนั่นเอง ในการสรุปว่าฟอลคอนเป็นคนชนิดใด ท่านทั้งสองนี้ลงความเห็นเพียงว่า ฟอลคอนเป็น adventurer ผู้แสวงหาโชคลาภธรรมดาสามัญคนหนึ่งเท่านั้น แต่ ม. ลันเย ผู้แต่งเรื่อง Relations de la France et du Royaume de Siam de 1662-1703 (แปลเป็นภาษาไทยแล้วอยู่ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๗) ลงความเห็นแรงกว่านี้มาก ม. ลันเย สรุปความเห็นของเขาว่า ฟอลคอนเป็นผู้ทรยศต่อสมเด็จพระนารายณ์และประเทศสยาม และยังไม่ซื่อตรงต่อพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และประเทศฝรั่งเศสอีกด้วย ท่านผู้อ่านจะมีความเห็นว่าฟอลคอนเป็นเพียงผู้แสวงหาโชคลาภ หรือเป็นผู้ทรยศ กินบนเรือนถ่ายไว้บนหลังคาหรืออย่างไร ก็ขอได้โปรดพิจารณาเอาเอง

มูลเหตุแห่งการสู้รบกันที่เมืองมะริดนั้น สืบเนื่องมาแต่การค้าขายของอังกฤษประสบผลไม่ดี สินค้าขายไม่ออก และบริษัท

ใหญ่ก็ไม่ได้ส่งทุนมาเพิ่มเติม เป็นเหตุให้พ่อค้าอังกฤษที่เป็นตัวแทนบริษัทต้องกู้ยืมเงินจากสมเด็จพระนารายณ์ โดยยอมเสียดอกเบี้ยให้ร้อยละ ๒ ต่อเดือน ถึงแม้จะแรงหน่อยแต่สมเด็จพระนารายณ์ก็ได้ทรงพระเมตตาไม่ทรงคิดดอกเบี้ยเป็นเวลาหลายปี อนึ่ง ก็ยังได้ทรงให้สิทธิพิเศษแก่ห้างอังกฤษไม่ต้องเสียภาษีเสมอๆ การณ์เป็นเช่นนี้มาหลายปีก็ยังไม่เกิดเหตุร้ายขึ้น เหตุร้ายมาเริ่มเกิดขึ้นเมื่อพ่อค้าอังกฤษ อุดหนุนให้ ฟอลคอนได้ สมัคร เข้าทำราชการในราช สำนัก แล้วได้ให้ฟอลคอนซื้อเชื่อสินค้าออกไปขาย นำกำไรมาแบ่งกัน ตัวแทนบริษัทผู้นี้คือ Burnaby และ George White ครั้นเมื่อบริษัทส่งคนมาตรวจสอบบัญชีพบรายการไม่สุจริตเช่นนี้ ก็เร่งรัดฟอลคอนให้ชำระหนี้ ฟอลคอนจึงใช้ตำแหน่งหน้าที่ในราชการทวงเงินซึ่งบริษัทได้กู้ยืมไปจากสมเด็จพระนารายณ์ จึงเป็นเรื่องทวงหนี้กันพัลวัน ต่อมาเมื่อบริษัทใหญ่ส่งคนมาจะให้ปิดห้าง ก็เกิดไฟไหม้ตัวห้างและเอกสารบัญชีสูญหายหมด ตัว Burnaby เองก็ลาออกจากบริษัทมาขลุกอยู่กับฟอลคอน ฟอลคอนก็เปิดการเลี้ยงดูเอาใจพ่อค้าอังกฤษอิสระอื่น ๆ ให้เข้ามาร่วมกับตนและกับราชสำนักทำการค้าแข่งกับบริษัทอีกทีหนึ่ง ตัวแทนบริษัทจะขอเข้าเฝ้ากราบทูลเรื่องราว ฟอลคอน ก็กันท่าดักหน้าไว้เสียหมดทุกประตู บริษัท อังกฤษ จึงต้องปิด การค้าขาย ออกไป นอก พระราชอาณาเขต

เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๒๒๗ อันเป็นปีที่ออกญาโกษาเหล็กถูกลงพระราชอาญาจนถึงสิ้นชีวิต เราไม่มีหลักฐานที่จะยืนยันว่าใครเป็นผู้เผาห้างค้าขายของอังกฤษ และเราก็ไม่มีหลักฐานที่ว่าเหตุใดสมเด็จพระนารายณ์จึงทรงกริ้วออกญาโกษาเหล็ก แต่เหตุการณ์ทั้งสองนี้เกิดขึ้นในเวลาไล่เรี่ยกัน ผู้เขียนจึงมีความสงสัยว่าฟอลคอนเองจะเป็นผู้วางแผนให้เผาห้างอังกฤษเพื่อ ทำลายหลักฐานอันทุจริตนั้น และเมื่อสมเด็จพระนารายณ์กริ้วว่าทรัพย์สินของพระองค์ซึ่งเป็นตึกใหญ่ให้บริษัทอังกฤษเช่าต้องสูญเสียในเพลิง จับคนผิดไม่ได้ ความรับผิดชอบจึงต้องตกอยู่กับออกญาโกษาเหล็ก นี่คงเป็นแผนของฟอลคอน ซึ่งประสบความสำเร็จเกินความคาดหมาย เมื่อสิ้นออกญาโกษาเหล็กไปเสียแล้วก็ไม่มีใครจะรู้เท่าทันฟอลคอน ๆ จึงถีบตัวขึ้น ค่อย ๆ รวบอำนาจดำเนินแผนการณ์จะยึดประเทศต่อไป

เมื่อตนได้เป็นผู้ช่วยโกษาธิบดีคนใหม่ (คือออกญาพระเสด็จ ฯ ซึ่งท่านเป็นคนดีมีเมตตาจิต แต่ทว่าไม่สันทัดในเรื่องการค้าขาย) ฟอลคอนจึงกล้าอวดอ้างตนเองว่าเขาเป็นโกษาธิบดีโดยแท้จริง ส่วนออกญาพระเสด็จนั้นท่านเป็น (อ้ายงั่ง) จะหาสติปัญญาเท่าปีกริ้นก็ไม่ได้ ครั้นแล้วฟอลคอนจึงได้กราบทูลเปลี่ยนเจ้าเมืองกรมการทางด้านเมืองมะริด ตะนาวศรี และเพชรบุรี โดยเอา

ชาวอังกฤษลูกน้อง ของตนแต่งตั้งขึ้น มีอำนาจแทน เช่น Burnaby ได้เป็นออกพระตะนาวศรี Samuel White ได้เป็นออกพระมะริด Evatts ได้เป็นตัวแทนประจำเมืองมัทราส และให้แต่งเรือรบออกทำการยึดเรือสินค้า ซึ่งไม่ใช่เรืออังกฤษในอ่าวเบงกอล จะเรียกว่าเป็นการสลัดปล้นะสดมโดยอ้างเหตุต่าง ๆ มาบังหน้าก็เรียกได้ ทรัพย์สมบัติที่ปล้นสะดมมาได้ก็ให้ Samuel White เป็นผู้เก็บรักษาทำบัญชีให้เรียบร้อย เพื่อจะได้มาแบ่งกันต่อภายหลัง ส่วนทางด้านทะเลจีนนั้น ฟอลคอนก็ได้รับกัปตันเรือชาติอังกฤษเข้าไว้ทำราชการ แล้วตกแต่งกำปั่นให้คนอังกฤษเหล่านี้คุมออกไปค้าขายยังเมืองญวน จีน ญี่ปุ่น เป็นการเอิกเกริก ชาวอังกฤษที่ได้เข้ามาฝากตัวให้ฟอลคอนใช้สอยโดยอ้างเป็นตัวแทนราชการนั้น มีจำนวน ๑๕๐—๒๐๐ คน การค้าสำเภาภายใต้การอำนวยการของฟอลคอนจึงมีแพร่หลายเป็นอันมาก ส่วนกำไรที่ได้จากการค้าขายทางทะเลจีน จะเข้าพระคลังหลวงสักเท่าใด เข้ากระเป๋าฟอลคอนเองมากน้อยเพียงใด เราไม่มีหลักฐานจะยืนยัน แต่สังเกตจากการที่ฟอลคอนเปิดบ้านเลี้ยงดูผู้คนเป็นประจำทุกวันคืนเป็นการเอิกเกริก มีเงินสร้างตึกที่กรุงศรีอยุธยาและที่เมืองลพบุรี กับทั้งบริจาคสร้างโบสถ์คริสตศาสนานับแต่พุทธศักราช ๒๒๒๗ จนถึงพุทธศักราช ๒๒๓๐ และยังมีเงินเข้าหุ้นบริษัทค้าขายของฝรั่งเศสอีก ๓๐๐,๐๐๐

แฟรง คือ ๒.๐๐๐ ชั่ง เช่นนี้ ในระยะ ๓ ปีที่ฟอลคอนเป็นผู้ช่วยออกญาพระเสด็จโกษาธิบดีคนใหม่ ฟอลคอนคงจะมีรายได้เข้ากระเป๋าตนเองร่วมหมื่นชั่ง

อย่างไรก็ดี การที่เจ้าเมืองมะริดและตะนาวศรีแต่งเรือรบชักธงไทยออกทำการเบ็นโจรสลัด ออกปล้นสะดมเรือค้าขายในอ่าวเบงกอลเช่นนี้ บริษัทการค้าของอังกฤษตามเมืองท่าต่าง ๆ ก็ได้รายงานให้สำนักงานใหญ่ที่เมืองมัทราสทราบเป็นระยะ ๆ ฟอลคอนจะติดสินบนกรรมการบริษัทสักเท่าใดก็ตาม แต่ในที่สุดสำนักงานใหญ่ที่กรุงลอนดอน ก็ทราบเรื่อง และ ได้ทูลขอ พระบรมราชโองการของพระเจ้าเยมส์ที่ ๒ ให้มาดำเนินการเบ็นสองระยะคือ

(๑) ให้เรียกตัวชาวอังกฤษทั้งหมด ซึ่งเข้ารับราชการในรัฐบาลไทยกลับออกไปยังประเทศอังกฤษ และ

(๒) ให้บริษัทอังกฤษยื่นบัญชีค่าเสียหายต่าง ๆ เรียกร้องให้รัฐบาลไทยชำระ ถ้ารัฐบาลไทยไม่ชำระก็ให้มีสิทธิยึดเรือสินค้าซึ่งชักธงไทยเอาเบ็นค่าชดเชย

กัปตัน เวลเดน เบ็นผู้เชิญพระราชโองการนี้มายังเมืองมะริด เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๒๓๐ และชาวอังกฤษทุกคนในเมืองมะริด ตะนาวศรี ก็ได้ลงชื่อรับทราบพระบรมราชโองการนั้น นี้เบ็นเรื่องของทางราชการ แต่บริษัทอังกฤษยังได้คำสั่งพิเศษนอก

เหนือพระบรมราชโองการให้กัปตัน เวลเดน พิจารณาสถานการณ์เอาเอง ว่าถ้าเห็นลู่ทางจะยึดเมืองมะริดเอาเป็นเมืองของอังกฤษได้ ก็ให้ปฏิบัติการได้โดยไม่ต้องขออำนาจ นอกจากนั้นบริษัทยังได้แต่งตั้งบุคคลไว้ล่วงหน้าว่าให้ใครเป็นผู้ว่าการ ใครเป็นรองผู้ว่าการเมืองมะริด และใครเป็นผู้บัญชาการกองทหาร ในคำสั่งลับนั้น Samuel White ผู้ซึ่งฟอลคอนแต่งตั้งในนามสมเด็จพระนารายณ์ให้เป็นออกพระมะริด ก็ได้รับแต่งตั้งจากบริษัทการค้าของอังกฤษให้เป็นผู้ว่าการเมืองมะริดอีกด้วย นี่เป็นเรื่องสกปรกของบริษัทการค้าอังกฤษใน ค.ศ. ๑๖๘๗ ซึ่งผู้ลงคำสั่งในคำสั่งลับนี้ ชื่อ Elihu Yale ซึ่งต่อมาถูกปลดออกจากบริษัทเพราะความร่ำรวยผิดสังเกต ท่านผู้นี้จะอยู่ในประเทศอังกฤษต่อไปก็ไม่ได้ จึงอพยพไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ในสหรัฐอเมริกา และได้บริจาคเงินสร้างมหาวิทยาลัย YALE ซึ่งเป็น มหาวิทยาลัย มีชื่อ เสียงใน สหรัฐอเมริกาในปัจจุบัน

รายละเอียดเมื่อกัปตัน เวลเดน มาแสดงอำนาจบาทใหญ่ที่เมืองมะริด ได้เปิดการเลี้ยงดูระหว่างคนอังกฤษ ครั้นมึนเมาก็ได้ให้ยิงปืนใหญ่ จากเรือ มาทางเมือง มะริด เป็นการข่มขวัญหยามน้ำหน้าคนไทย รายละเอียดทั้งหลายทั้งปวงปรากฏอยู่ในหนังสือ Siamese White แล้ว ในคืนหนึ่ง ขณะที่เดือนมืดทหารและ

ประชาชนชาวไทยจึงได้รวมกำลังกันเผาเมือง และ สู้รบทหารอังกฤษ เป็นเหตุให้ทหารอังกฤษ เสียชีวิต หรือ ตกเป็นเชลย เป็นจำนวนมาก ผู้ที่มีชีวิตรอดบ้างก็ ช่อนเร้นหนีลงเรือแล่นออกไปจากท่า เมืองมะริด จนหมดสิ้น ในจำนวนพวกที่หนีรอดไปได้มี George White ผู้ว่าการเมืองมะริด พร้อมด้วย ทรัพย์ สมบัติ มหาศาล ซึ่งเขาได้ กอบโกย โดยอำนาจและข้อตกลงระหว่างเขากับฟอลคอน George White ได้หลบหนีออกไปโดยฟอลคอนไม่รู้เรื่อง ยังได้หลบหนีไม่ไปพบ บริษัทการค้าอังกฤษที่เมืองมัทราส และนำทรัพย์สมบัติอันมหาศาล ไปถึงเกาะอังกฤษโดยสวัสดิภาพ ได้ใช้กำลังเงินซื้อคฤหาสน์ และ ต่อมาเป็นความกับบริษัทการค้าของอังกฤษก็ยังชนะความ Samuel และ George White ดูจะเป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จอย่างที่สุดใน กระบวนลูกสมุนของฟอลคอน พอหลังจากเหตุการณ์ที่เมืองมะริด นั้นไม่ถึงปี ฟอลคอนก็หมดอำนาจถูกจับถูกประหาร ทรัพย์สมบัติ ถูกยึดหมด ส่วนพี่น้องกระกูล White กลับได้เสวยสุขในการ กระทำอันมิชอบคือการปล้นสะดม ส่วนผู้ที่ต้องรับผิดชอบการกระทำ นั้นคือรัฐบาลของสมเด็จพระนารายณ์และบริษัทการค้าอังกฤษ เหตุ จากการกระทำเหล่านี้ บริษัทการค้าอังกฤษจึงได้ประกาศสงคราม กับรัฐบาล ของสมเด็จ พระนารายณ์ และได้ ส่งบัญชี ค่าเสียหาย รายละเอียดมาให้ชำระรวมเป็นเงินประมาณ ๕ แสนรูปี

เมื่อสมเด็จพระนารายณ์ได้ทรงทราบเหตุร้ายที่เมืองมะริด ผู้ที่ถวายคำชี้แจงก็มีแต่ฟอลคอนเท่านั้น ฟอลคอนจะเพ็ดทูลความสิ่งใดเราไม่มีหลักฐานที่จะยืนยัน แต่พิจารณาจากคำประกาศสงครามของสมเด็จพระนารายณ์ ลงวันที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๒๓๐ เป็นแนวพิจารณา ฟอลคอนก็คงจะกราบทูลบ่ายร้ายโยนความผิดให้แก่บริษัทการค้าของอังกฤษ เราไม่ทราบว่าตอนเดือนสิงหาคมที่กล่าวนั้น สมเด็จพระนารายณ์จะทรงพระประชวรหรือยัง เพราะพระราชพงศาวดารมิได้ระบุไว้แน่นอนว่า สมเด็จพระนารายณ์เริ่มทรงประชวรแต่เมื่อใด แต่เราเชื่อได้ว่าถ้าสมเด็จพระนารายณ์ทรงเริ่มประชวรแล้วก็คงจะไม่มากนัก เพราะต่อมาเมื่อคณะทูตฝรั่งเศส คณะ ม. เดอ ลาลูแบร์ได้เข้ามาถึงแล้วพระองค์ก็ได้เสด็จออกขุนนาง รับ พระราชสาส์น และ โปรดให้ คณะทูตได้ เข้า เฝ้าอีกหลายครั้ง

ในประกาศสงครามลงวันที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๒๓๐ สมเด็จพระนารายณ์ได้ทรงให้กล่าวความสำคัญ แสดงเรื่องราวและเหตุผลไว้ ๑๐ ข้อ คือ :—

(๑) รัฐบาลสยามมีความเอื้อเฟื้อ ต่อชนชาติ อังกฤษเป็นพิเศษนานมาแล้ว ก่อนรัชสมัยของพระองค์ เมื่อบริษัท การค้า ของ อังกฤษ ได้มา ขอตั้ง ห้าง ค้าขาย

สมเด็จพระเอกาทศรฐก็ได้โปรดให้ จัดตึกข้างแม่น้ำ ให้คนอังกฤษได้อยู่ทำมาค้าขาย ครั้นถึงแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม บริษัทขาดเงินทุน ไม่สามารถดำเนินการค้าตามปกติได้ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมก็โปรดให้กู้ยืมเงินไปดำเนินการค้าขายเป็นจำนวนเงิน ๑,๕๐๐ ชั่ง หรือ ๗๕,๐๐๐ เหรียญ ครั้นเมื่อบริษัทอังกฤษไม่มีเงินชำระโดยให้เหตุผลว่าประเทศอังกฤษเกิดการจลาจล ต้องทำสงครามกลางเมืองจะขอออกไปนอกประเทศ โดยจะชำระหนี้ให้ภายหลัง สมเด็จพระเจ้า ทรงธรรม ก็โปรดพระราชทาน พระบรมราชานุญาต

(๒) ต่อมาเมื่อถึงรัชกาลของพระองค์ คนของบริษัท ชื่อ Samuel Potts เลี้ยงดูพวกอันธพาลไว้เป็นจำนวนมาก คนอังกฤษทำผิดกฎหมายครั้งใดโดนจับกุมมา พวกอันธพาลเหล่านี้ก็เข้ายื้อแย่งชิงตัวคนผิด เอาไปเสียทุกครั้ง พระองค์ทรงเห็นเป็นเรื่องเล็กน้อย จึงได้นิ่งเสีย เพราะรักใคร่เอ็นดูคนอังกฤษ

(๓) Samuel Potts และพวกได้จุดไฟเผาบริษัทการค้าของอังกฤษ เมื่อข้าราชการไทยคุมคนไปดับไฟ

Samuel Potts ก็หน่วงเหนี่ยวไม่ให้ทำการโดยสะดวก เป็นเหตุให้ห้างอังกฤษต้องถูกไฟไหม้เป็นจุลไป ห้างอังกฤษนั้นเป็นทรัพย์สมบัติส่วนพระองค์ พระองค์ ทรงเห็น ว่าเป็นการกระทำ ของคนอังกฤษ จึงได้ทรงเมตตาไม่ว่ากล่าวสิ่งใด

(๔) ในการค้าขายของบริษัทอังกฤษนั้น ในรัชสมัยของพระองค์ เมื่อถึงคราวใดที่บริษัทอังกฤษทูลขอประโยชน์ เช่น ขอยกค่าภาษี ก็โปรดยกให้ไม่คิดเพราะเห็นเป็นบริษัทการค้าขายของอังกฤษ ค่าภาษีที่ยกให้นี้คิดได้เป็นจำนวน ๕๐๐ ชั่ง

(๕) พระองค์ยังทรงไว้วางพระราชหฤทัย ในคนอังกฤษ จึงได้โปรดให้คนอังกฤษชื่อ Evatts เป็นผู้ไปจัดซื้อเครื่องเพชรมาจากเมืองมัทราส การปฏิบัติของ Evatts และ Elihu Yale เป็นผลให้พระองค์ต้องสูญเสียพระราชทรัพย์เป็นจำนวนมาก แต่พระองค์ก็ไม่ได้ว่ากล่าวอย่างใด เพราะ Thomas Evatts ถึงแก่กรรมเสียแล้ว

(๖) พระองค์ มีเหตุต้อง ทำสงคราม กับ พระเจ้าแผ่นดินเมือง Golconda แต่คนของบริษัทอังกฤษขัดขวาง

พระองค์ยังไม่ทรงทราบสาเหตุ จึงได้อดพระทัยไว้สืบ ถาม ว่า เหตุใด คน ของ บริษัท อังกฤษ จึงทำเช่นนั้น

(๗) เจ้าพนักงานของ บริษัทอังกฤษ ที่เมืองมัทราสได้ยึดหีบเครื่องเพชรนิลจินดาของพระองค์ ซึ่งพระองค์ได้ทรงซื้อและชำระราคาแล้ว พระองค์มิได้ทรงต่อว่าทัดทานประการใดเพียงแต่ได้มีรับสั่งให้มีหนังสือสอบถามไป จนขณะนี้ก็ยังไม่ได้รับคำตอบ

(๘) บริษัทอังกฤษได้ ส่งเจ้าพนักงานให้เข้ามาเก็บทรัพย์สมบัติของบริษัทที่กรุงศรีอยุธยา เพื่อจะปิดห้างเลิกการค้าขาย พระองค์ก็ไม่ได้ทรงขัดขวางแต่ประการใด *แต่นายเรือ* ชื่อ Lake กลับกล่าวร้ายว่าพระองค์ด้วยประการต่าง ๆ *ขุนนางทราบ*เรื่องจึงจับกุมตัวมาลงโทษ บัดนี้กัปตัน Lake เสียชีวิตเพราะโรคประจำตัว

(๙) พระเจ้าแผ่นดิน อังกฤษได้ให้ ประกาศ สงครามกับกรุงศรีอยุธยา และทรงมีคำสั่งให้ยึดเรือสินค้าซึ่งชักธงไทย โดยพระองค์ยังไม่ทรงทราบเหตุผลว่าเหตุใดอังกฤษจึงมีความโกรธเคืองกันถึงเพียงนี้

(๑๐) บริษัทการค้าของอังกฤษได้มอบให้กัปตัน เวลเดน มาเมืองมะริดในเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๒๓๐ ให้เอาทหารมาบีดประกาศไว้ ๓ แห่ง และทำท่าจะยึดเมืองมะริด ทหารอังกฤษยังได้เอาปืนใหญ่ยิงเข้ามายังเมืองมะริด เป็นเหตุให้ประชาชนชาวไทยต้องสูญเสียชีวิตและทรัพย์สมบัติ

ด้วยเหตุ ๑๐ ข้อ ๑๐ ประการดังได้กล่าวมานี้ พระองค์จึงต้องประกาศสงครามกับ บริษัทการค้าของอังกฤษ ที่ ได้ปฏิบัติ การเกินตัว พระองค์ยังไม่มีเหตุที่จะประกาศสงครามกับประเทศอังกฤษหรือคนอังกฤษโดยทั่วไป เพราะเกี่ยวกับรัฐบาลอังกฤษนั้นจะต้องสืบสาวราวเรื่องให้รู้ถึงสมุฏฐานข้อเท็จจริงก่อน แต่การที่บริษัทอังกฤษได้แสดงพฤติการณ์เป็นปฏิปักษ์ต่อกรุงศรีอยุธยาเช่นนี้ นับได้ว่าเป็นการกระทำของผู้ที่มิได้เป็นมิตร ฯลฯ (พระองค์จึงทรงประกาศสงครามกับบริษัทอังกฤษนับแต่บัดนี้เป็นต้นไป) นี่เป็นรายละเอียดในการ ประกาศสงครามครั้งนั้น ที่ยังมีหลักฐานเหลืออยู่

เมื่อพิจารณาตามข้อความในประกาศสงครามครั้งนี้ เราจะเห็นได้ว่าในส่วนข้อเท็จจริงนั้น สมเด็จพระนารายณ์ก็ทรงกล่าวตามคำของฟอลคอน ซึ่งบิดเบือนข้อเท็จจริงไป แต่ในเรื่องการที่รัฐบาลไทยอุดหนุนให้อุปการะแก่บริษัทอังกฤษ โดยผ่อนผันให้

หรือยกเลิกดอกเบี้ยให้แก่บริษัทอังกฤษ รวมทั้งการไม่กระทำวู่วาม พิจารณาสดับตรับฟังข้อเท็จจริง ไม่หลงประกาศสงครามกับประเทศอังกฤษทั้งประเทศในครั้งนี้ ก็เป็นสัญญลักษณ์แสดงอุปนิสัยของชาติไทย ว่าชาติไทยเราอาจจะไม่รู้เท่าทันคนคดในข้องอในกระดูกเช่นฟอลคอน แต่ชาติไทยเรายังยึดมั่นในหลักการปฏิบัติที่ว่า เราเป็นชาติที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อคนต่างชาติ ต่างศาสนา เราเป็นชาติที่ไม่วู่วาม ฟังหูไว้หู และถึงจะโกรธแค้นเมื่อถูกเหยียดหยามดูหมิ่นก็ไม่โกรธเดือดดาลแก่บุคคลซึ่งไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง ด้วยเหตุนี้ สมเด็จพระนารายณ์ จึงประกาศสงครามกับ บริษัทการค้าขายของอังกฤษโดยเฉพาะ โดยระบุว่าคนอังกฤษอื่น ๆ และรัฐบาลของพระเจ้าเยมส์ที่ ๒ นั้น พระองค์ไม่มีเหตุที่จะทรงขุ่นเคืองถึงกับประกาศเป็นศัตรูแต่อย่างใด

ฟอลคอนนั้น ถึงแม้เราจะให้ความเป็นธรรมแก่เขามากมายเพียงใดก็ตาม ก็ไม่มีทางจะอภัยในความหลอกลวงมักใหญ่ใฝ่สูงกอบโกยอำนาจและทรัพย์สมบัติ พระเจ้ากรุงสยามก็ดี พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสก็ดี ซึ่งได้วางพระราชหฤทัยต่อเขานานาประการ เขาก็ยังทรยศหักหลังได้ด้วยความสะดวกใจ บุคคลเช่นนี้แม้คนสนิทในชีวิตคือภริยาของเขาเอง ในวันที่เขาถูกนำตัวจะไปประหาร เจ้าพนักงานได้ให้มาร่ำลาบุตรภริยา ณ ตึกของเขาที่เมือง

ลพบุรี คุณหญิงทองกีบม้าศรีภริยา มีหลักฐานยืนยันว่าได้ลุกโลดออกมาพบและได้ขากเสมหะรดหน้าเบ็นการลาจากกันชั่วชีวิต ถ้าภริยาของฟอลคอนเองยังปฏิบัติต่อฟอลคอนในวาระสุดท้ายแห่งชีวิตได้เช่นนี้ เขาควรจะถูกตราหน้าว่าเบ็นบุคคลเช่นไร ?

เมื่อบีดฉากการสู้รบกับทหารอังกฤษที่เมืองมะริดใน พ.ศ. ๒๓๓๐ แล้ว ต่อมาในเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๓๓๑ ทหารไทยก็เริ่มโจมตีกองทหารฝรั่งเศสที่ป้อมเมืองบางกอก นับแต่วันที่ ๖ มิถุนายน สมเด็จพระนารายณ์ยังทรงพระชนม์อยู่ ผลการสู้รบในตอนแรกจะเบ็นอย่างไร เราไม่มีหลักฐานรายละเอียด แต่เบ็นที่ทราบว่าชาวฝรั่งเศสทุกคนรวมทั้งท่านสังฆราช บาทหลวง และนักบวชทั้งหลายทั้งปวงในกรุงศรีอยุธยาถูกจับหมด จะมียกเว้นก็แต่นายแพทย์ชาวฝรั่งเศส ๒—๓ คน เท่านั้น ซึ่งทางการให้เบ็นอิสระไม่จับกุมคุมขัง พวกนายแพทย์นี้เองก็ได้เบ็นผู้ปรนนิบัติให้ข้าวให้อาหารแก่พวกถูกคุมขัง ครั้นเมื่อสมเด็จพระนารายณ์สวรรคตแล้ว การสู้รบก็ยังดำเนินต่อไป จนข่าวทหารฝรั่งเศสซึ่งพระเจ้าหลุยส์ทรงส่งมาเพิ่มเติมได้รู้ถึงหูเสนาบดีว่ามาถึงแหลมกูดโฮปแล้ว ควรกล่าวด้วยว่าชาวฮอลันดาได้ช่วยเหลือให้คำแนะนำแก่ฝ่ายไทยในการรบพุ่งอยู่หลังฉากนับแต่ต้น และชาวฮอลันดาก็เบ็นผู้นำข่าวนี้มาแจ้งต่อออกญาโกษาธิบดี ฝ่ายไทยจึงได้ปลดปล่อยสังฆราชปาลูให้ท่าน

ลงไปหานายพล เด ฟาช เพื่อไปแจ้งเจตนาของรัฐบาลว่าไทยไม่มีความประสงค์จะเข่นฆ่าทหารฝรั่งเศสแต่อย่างใด เพียงแต่ประสงค์จะให้ออกไปนอกพระราชอาณาเขตเท่านั้น ส่วนพวกอื่นซึ่งสมัครจะอยู่ในกรุงศรีอยุธยาต่อไปทางรัฐบาลก็ไม่ขัดข้อง นายพล เด ฟาช จึงประชุมนายทหารปรึกษากันจะปรองดองเลิกรบพุ่ง ก็พอดีขณะนั้น คุณหญิงทองกีบม้า ภริยาของฟอลคอนหนีไปเมืองบางกอก และเข้าไปในบ้อมขอความอารักขาต่อนายพล เด ฟาช นายพล เด ฟาช จึงปรึกษากับสังฆราชปาลู ต่างเห็นพ้องกันว่าไม่ควรจะเข้ายุ่งออกรับเป็นหัวเรือใหญ่ในเรื่องภริยาของฟอลคอน นายพล เด ฟาช จึงให้ทหารนำตัวคุณหญิงทองกีบม้ามาส่งให้แก่ข้าราชการไทย ออกญาโกษาธิบดีและนายพล เด ฟาช จึงได้ทำสัญญายุติการรบพุ่งเมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๘๘ รวมเวลารบพุ่ง ๔ เดือน กับ ๑๔ วัน

เมื่อนายพล เด ฟาช กำลังรวบรวมทหารเหลือตายเพื่อกลับออกไปนอกพระราชอาณาเขตนั้น พอดีได้ข่าวเรือกำปั่นซึ่งบรรทุกทหารมาเสริมกำลังออกจากแหลมกู๊ดโฮป ทหารที่มาใหม่เมื่อออกจากกรุงฝรั่งเศสมีจำนวน ๓๐๖ คน เจ็บป่วยล้มตายกลางทางร่วม ๑๐๐ คน นายพล เด ฟาช คงอยากจะรอเรือฝรั่งเศสให้มาถึงเสียก่อน แต่ฝ่ายไทยไม่ยอม จึงได้เป็นธุระให้ยืมเรือเพื่อ

นายพล เด ฟาช จะได้บรรทุกทหารของตนออกไปส่ง ณ เมือง ปอนดี เช รี โดยนายพล เด ฟาช สัญญาว่าเมื่อถึงแล้วจะส่งเรือมาคืนให้

ครั้นเมื่อนายพล เด ฟาช รวบรวมทหารได้เรียบร้อยแล้ว ทางฝ่ายไทยก็ให้ยืมเรือ ๒ ลำ ชื่อสยามลำหนึ่ง ชื่อละโว้ลำหนึ่ง ขนทหารฝรั่งเศสออกไปส่งที่เมืองปอนดีเชรี ออกจากเมืองบางกอก วันที่ ๒ พฤศจิกายน ถึงเมืองปอนดีเชรีในวันที่ ๕ ธันวาคม พอดีกับเรือลอรีฟลามของฝรั่งเศส บรรทุกทหารเสริมกำลัง ก็มาถึง เมืองปอนดี เชรี นายพล เด ฟาช จึงเปลี่ยนใจไม่ปฏิบัติตามสัญญา คือ ไม่ยอมคืนเรือสยาม และเรือละโว้ให้ และยังได้ยึดตัวประกันไว้ ไม่ปล่อยตัวตามที่ได้มีสัญญาต่อกัน ส่วนฝ่ายไทยนั้นได้ปล่อยตัวประกัน คือ บุตรชายนายพล เด ฟาช ๒ คน พ่อค้าฝรั่งเศส และนายทหารอีกผู้หนึ่งไปให้โดยเชื่อในเกียรติของนายพล เด ฟาช ว่าจะปฏิบัติตามสัญญา ครั้นนายพล เด ฟาช เล่นไม่ซื่อ สมเด็จพระเพทราชาก็กริ้วเป็นอันมาก รับสั่งให้เอาตัวสังฆราชปาลูและพวกบาทหลวงฝรั่งเศสอื่น ๆ มาคุมขัง ใส่ขื่อคาให้ตากแดดอยู่หลายวัน ออกญาโกษาธิบดีปานก็ต้องรับพระราชอาญาขังเสีย ๓ วัน ฐานที่หลงเชื่อไม่รู้กลนายพล เด ฟาช ครั้นพ้นกำหนดแล้วก็ให้ออกมา

ปฏิบัติราชการดังเก่า นี่เป็นมูลเหตุให้สมเด็จพระเพทราชาไม่ทรงวางพระทัยในฝรั่งเศสอีกต่อไป แม้บาทหลวงตาชาร์ดซึ่งต่อมาได้เดินทางกลับจากฝรั่งเศส จะขอนำพระราชสาส์นพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ มาถวาย พระองค์ก็ไม่โปรดให้เข้าเฝ้า ทรงให้ถ่วงเรื่องไว้ร่วม ๑๐ ปี จึงได้โปรดให้เข้ามาเฝ้าถวายพระราชสาส์นในที่สุด เมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๗๐๐ อันเป็นปีที่ ๑๓ ในรัชกาลของพระองค์

เรื่องปลีกย่อยเป็นควันหลงเกี่ยวกับนายพล เด ฟาช บาทหลวงตาชาร์ดบริษัทค้าขายอังกฤษ คุณหญิงทองกีบม้า รวมทั้งลูกและหลานของฟอลคอนยังมีต่อไปอีกมาก แต่ฟอลคอนก็ได้ถูกประหารชีวิตไปแล้ว สมเด็จพระนารายณ์ก็สวรรคต ทหารฝรั่งเศสก็พากันออกไปนอกพระราชอาณาเขตจนหมดสิ้น นโยบายของสมเด็จพระนารายณ์ในการจะทรงเอากำลังฝรั่งเศส มาเป็น เครื่องถ่วง คอนอำนาจอังกฤษฮอลันดาก็ล้มเหลวลง พวกฮอลันดากลับได้รับอภิสิทธิ์ในการค้าเช่นเดิมอีก พวกอังกฤษนั้นทำท่าจะมาเปิดห้างอีกครั้งหนึ่ง แต่ในไม่ช้าก็ถอนคนของตนออกไปหมดสิ้น เหลือแต่พวกฮอลันดาและปอร์ตุเกสอีกบ้างเท่านั้นที่ทำการค้าขายอยู่เช่นเดิมส่วนบาทหลวงนักบวช ฝรั่งเศส ต่อมาก็ได้รับการปลดปล่อยให้เป็นอิสระ

ประกอบอาชีพของตนโดยเสรี เฉพาะสังฆราชปาลูนั้น ท่านเป็นผู้สูงอายุ และเจริญด้วยคุณธรรม ก็ได้รับการยกย่องนับถือจากขุนนางราษฎรไทยทั่วหน้า ได้โปรดให้เข้าเฝ้าเป็นครั้งคราว และสมเด็จพระเพทราชาก็โปรดให้ขนานนามท่านว่า 'ท่านพระมหาครู' เป็นที่สรรเสริญยกย่องจวบจนท่านถึงแก่มรณภาพ เมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๗๐๐ อันเป็นปีที่ ๓๘ ซึ่งท่านได้เข้ามาพำนักพึ่งพระบรมโพธิสมภารอยู่ในกรุงศรีอยุธยานั้น.

๕...

ประวัติออกญาโกษาปาน

ประวัติเจ้าพระยาโกษาปาน มีความสำคัญ ทั้งในรัชกาล สมเด็จ พระนารายณ์และต่อมา ด้วยเหตุที่ท่านเป็นบรรพบุรุษของราชวงศ์จักรี ดังที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง

นิพนธ์ไว้ ปรากฏในหนังสือของ Sir John Bowring เรื่อง The Kingdom and People of Siam เล่ม ๑ หน้า ๖๕

เจ้าพระยาโกษาปานนั้น มีหลักฐานของฮอลันดาระบุชื่อท่านว่า 'หม่อมปาน' เป็นชื่อที่รู้จักกันแพร่หลายในราชสำนักตลอดจนถึงชาวต่างประเทศในสมัยนั้น คำว่า 'หม่อม' ในยุครัตนโกสินทร์

ก็เป็นที่เข้าใจกันว่า เป็นคำนำหน้าของผู้ที่เป็นหม่อมราชวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ เช่น หม่อมราโชทัย หม่อมทวีวงศ์ แต่ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ เห็นใช้คำว่า 'หม่อม' นำหน้าพระราชโอรส เกิดแต่พระสนม เช่น 'หม่อมแก้ว' โอรสสมเด็จพระนารายณ์เกิดแต่พระสนมเอก (คือท้าวศรีจุฬาลักษณ์ พระน้องนางเธอสมเด็จพระเพทราชา) ดังนั้นหม่อมปาน หรือ เจ้าพระยาโกษาปานจะเกี่ยวข้องในราชตระกูลชั้นไหน จะเป็นโอรสหรือพระญาติพระเจ้าปราสาททองอย่างไร เรายังไม่มีหลักฐานยืนยัน

มารดาของเจ้าพระยาโกษาปาน พระราชพงศาวดารกรุงเก่าระบุว่า คือ เจ้าแม่วัดดุสิต เมื่อออกหลวงสรศักดิ์ถูกกริ้ว ก็ได้ไปกราบไหว้เจ้าแม่วัดดุสิตมาทูลขออภัยโทษ จึงเห็นได้ว่าเจ้าแม่วัดดุสิตได้กราบทูลขอลาออกไปสร้างตำหนักอยู่ข้างวัดดุสิตในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์แล้ว และท่านพิราลัยไปในปลายแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ดังปรากฏในจดหมายเหตุของแคมเฟอร์ว่า 'มารดาจริงของออกญาพระคลังถึงแก่กรรมเมื่อ๑๕เดือนก่อน' คือ๑๕เดือนก่อนที่แคมเฟอร์จะเข้ามาในกรุงศรีอยุธยา แคมเฟอร์เป็นแพทย์ประจำคณะทูตฮอลันดาเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชาในเดือนมิถุนายน พุทธศักราช ๒๒๓๓ (เพราะฉะนั้นเจ้าแม่วัดดุสิตคงพิราลัยในตอนเกิดวุ่นวายวิไชเยนทร์นั่นเอง ดังนั้นอายุของท่าน

คงอยู่ร่วม ๘๐ ปี ด้วยเหตุที่ท่านเป็น 'พระนมเอก' สมเด็จพระนารายณ์ (พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาจะคัดลอกมาผิดหรือโรงพิมพ์ตรวจปรู๊ฟไม่เรียบร้อย จึงปรากฏเป็น 'พระสนมเอก' ไปเสีย) การคำนวณอายุของท่านใช้เกณฑ์ดังนี้ สมเด็จพระนารายณ์สวรรคตเมื่อทรงพระชนม์ได้ ๔๗ พระพรรษา เมื่อยังเสวยนมอยู่ 'พระนมเอก' ก็จะต้องมีอายุในราว ๒๐ ปี ด้วยเกณฑ์นี้ เจ้าแม่วัดดุสิตซึ่งพิราลัยก่อนสมเด็จพระนารายณ์ราว ๓ เดือน จึงน่าจะมีอายุประมาณ ๗๗ — ๗๘ ปี เรื่องเจ้าแม่วัดดุสิตถึงแก่พิราลัยไม่ปรากฏในหลักฐานพระราชพงศาวดาร แต่ไปปรากฏในจดหมายเหตุของนายแพทย์ชาวฮอลันดา ชื่อ แคมเฟอร์ ซึ่งร่วมเข้ามาถวายพระราชสาส์นในปีที่ ๒ รัชกาลสมเด็จพระเพทราชา

เมื่อต้นรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ความในพระราชพงศาวดารระบุว่า ขุนเหล็กอยู่เวรถวายนวดพร้อมด้วยข้าหลวงเดิม ๒ — ๓ ท่าน อายุของขุนเหล็กในครั้งนั้นก็คงอยู่ในราว ๒๕ ปี เพราะท่านกินนมร่วมกับสมเด็จพระนารายณ์ ต่อมาพระองค์ก็ได้ทรงมอบหมายให้เป็นแม่ทัพไปรบพุ่งตี ได้เมืองเชียงใหม่และบรรดาหัวเมืองมอญเข้ามาไว้ในพระราชอาณาเขต เมื่อเสร็จการศึกขุนเหล็กก็คงจะได้รับพระราชทานให้มีตำแหน่งหน้าที่สูงขึ้นไป หรือจะได้ว่าราชการตำแหน่งเสนาบดีจตุสดมภ์จักรีแล้วก็เป็นได้ แต่

ตำแหน่งโกษาธิบดีท่านยังไม่ได้รับการแต่งตั้ง เพราะออกญาโกษาธิบดีในต้นรัชกาลจนถึงพุทธศักราช ๒๒๒๐ มีปรากฏในหลักฐานอังกฤษของ George White ว่าเบื้นคนชาติ เปอร์ เซีย ออกญาโกษาธิบดีหรือออกญาศรีธรรมราช ชาติ เปอร์ เซีย ผู้นี้ตามหลักฐานดังกล่าวระบุว่า ท่านเบื้นโกษาธิบดีมาแต่ พ.ศ. ๒๑๙๑ ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง George White ได้เขียนรายงานภาวะการค้าในกรุงศรีอยุธยาในครั้งนั้น มีข้อความ ๑๒ หน้า มีข้อความสำคัญ ๆ อยู่มาก (ตีพิมพ์อยู่ใน Records of the Relations ฯ เล่ม ๒) และยังระบุด้วยว่าท่านอุดหนุนให้พวกพ้องของท่านซึ่งนับถือศาสนาอิสลามได้เบื้นเจ้าเมือง มะริด ทวาย ตะนาวศรี เพชรบุรี ปรานบุรี และรวบการค้าทางอ่าวเบงกอลไว้ในมือจนหมดสิ้น นายเรือผู้คุมกำปั่นไปค้าขายทางอ่าวเบงกอลก็เบื้นพวกพ้องของท่านเช่นเดียวกัน ท่านผู้นี้เห็นจะเบื้น 'เฉกอาหมัด' บรรพบุรุษของสกุลบุนนาคกระมัง ส่วนออกพระศรีพิพัฒนรัตนราชโกษา ผู้ช่วยโกษาธิบดีนั้นเบื้นคนจีน ก็ได้อุดหนุนพวกจีนให้ได้ทำการค้าขายสำเภาทางด้านทะเลจีนเช่นเดียวกัน เอกสารของ George White นี้จึงเบื้นหลักฐานแสดงความสำคัญไว้มาก รวมทั้งข้อเท็จจริงที่ว่า ขุนเหล็กยังไม่ได้รับตำแหน่งโกษาธิบดีจนถึง

พุทธศักราช ๒๒๒๐ ปี ซึ่งออกญาโกษาธิบดี เฉกอาหมัด ถึงแก่อสัญกรรม

ออกญาโกษาเหล็กว่าที่พระคลังไปจนถึงพุทธศักราช ๒๒๒๗ ก็ถึงอสัญกรรม ส่วนหม่อมปานน้องชายท่านจะได้ช่วยราชการอยู่ในกระทรวงเดียวกันหรืออย่างไรยังสืบไม่ได้ความ ท่านมาปรากฏตัวในพระราชพงศาวดาร ก็เมื่อมียศบรรดาศักดิ์เป็น ออกพระวิสูตรสุนทร โดยได้รับแต่งตั้งให้เป็นราชทูตไปเมืองฝรั่งเศส ท่านมีเวลาอยู่เมืองฝรั่งเศสเพียง ๘ เดือน กับ ๑๒ วัน เท่านั้น เรื่องราวที่ว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงโปรดปราน ถึงกับพระราชทานแหม่มให้เป็นภรรยาจนมีบุตรชายด้วยกันนั้น ไม่ทราบว่าใช้หลักฐานอะไร ครั้นเมื่อออกพระวิสูตรสุนทรกลับเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาแล้ว ก็ยังไม่ได้เป็นโกษาธิบดี ทั้งนี้ปรากฏในหนังสือสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ลงวันพฤหัสบดี เดือนอ้าย ขึ้นแปดค่ำ พุทธศักราช ๒๒๓๑ (เกณฑ์ปีจจุบันเป็นพุทธศักราช ๒๒๓๐) ว่าออกญาพระเสด็จฯ ยังว่าราชการตำแหน่งโกษาธิบดีอยู่ หม่อมปานมาได้ตำแหน่งโกษาธิบดีในเมื่อออกพระเพทราชายึดอำนาจแล้ว ดังปรากฏหลักฐานของฮอลันดาว่า ออกพระเพทราชาใช้ให้ "หม่อมปาน" โกษาธิบดีคนใหม่ เป็นผู้ไปเจรจาความเมืองกับนายพล เด ฟาช ที่เมืองบางกอก

ออกญาโกษาธิบดีปาน ได้เป็นผู้อำนวยการรบพุ่งกับทหารฝรั่งเศส จนเมื่อหาทางปรองดองกันได้ ก็เป็นผู้ลงนามในสัญญาแทนฝ่ายไทย และสังฆราชปาลูเป็นผู้ลงนามแทนฝ่ายฝรั่งเศส ครั้นเมื่อนายพล เด ฟาช คุมทหารไปถึงเมืองปอนดี เชรี จะกลับไปฝรั่งเศสยังไม่ได้ เพราะฮอลันดากับฝรั่งเศสเริ่มรบกันเสียแล้ว นายพล เด ฟาช จึงคุมทหารมายึดเมืองภูเก็ต ออกญาโกษาปานจึงต้องให้ท่านสังฆราชปาลูมีหนังสือไปต่อว่านายพล เด ฟาช ที่ไม่ปฏิบัติตามสัญญา และแจ้งด้วยว่า ตราบใดที่นายพล เด ฟาช ยังยึดเมืองภูเก็ตอยู่ พวกสังฆราช บาทหลวงฝรั่งเศสจะถูกลงโทษ ความก็เป็นจริงตามนั้น เพราะสังฆราช และพวกของท่านต้องถูกจำคุกอยู่ถึง ๒๐ เดือน จึงได้รับการปลดปล่อยเนื่องจากการกระทำอันไม่ซื่อของนายพล เด ฟาช ครั้งนี้

จดหมายออกญาโกษาปาน มีไปยังเมืองฝรั่งเศส ปรากฏอยู่ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๕ เล่าเรื่องเหตุร้ายที่เกิดขึ้นว่าเป็นเพราะฟอลคอนเป็นต้นเหตุ ว่าฟอลคอน เป็นผู้เบิกเงินทองจากท้องพระคลังหลวงเป็นจำนวนทองและเงินมาก เงินทองที่ได้เบิกไปนั้น ฟอลคอนได้ใช้จ่ายตามชอบใจ และ เงินทองเหล่านี้ มาบัดนี้ สูญหมดแล้ว และเรื่องทหารของนายพล เด ฟาช ซึ่งเป็นผู้ว่าราชการเมืองมะริด เป็นฝ่ายเปิดการโจมตีเมืองมะริด ได้เอาทั้งปืนใหญ่

ปืนเล็กระดมยิงเข้าไปในเมืองตลอดรุ่ง ได้ฆ่าข้าราชการไทยตาย ๔ คน และยิงถูกคนอื่น ๆ เจ็บไปหลายคน ส่วนนายพล เด ฟาช เอง เมื่อกลับลงมาเมืองบางกอก ก็สั่งจับทหารไทยและปอร์ตุเกส ระเบิดปืนใหญ่ในป้อมผีงตะวันตก ๑๓ กระบอก แลปืนกระบอกใดที่พวกฝรั่งเศสระเบิดไม่ได้ก็ให้เจาะรูเสียทุกกระบอก แล้วพวกฝรั่งเศสได้ขนอาวุธลูกกระสุนดินดำ ซึ่งอยู่ในป้อมนี้ย้ายไปอยู่ในป้อมผีงโน้น ความในจดหมายฉบับนี้ ยังระบุด้วยว่า ม. เด ฟาช ก็ได้ทำสัญญาให้ท่านสังฆราช เดอ เมเตโลโปลิส(ปาลู) พวกบาทหลวงทั้งหมด และพวกฝรั่งเศสที่ยังอยู่ในเมืองไทยทุกคนรับเป็นประกัน ม. เด ฟาช และประกันในการที่ ม. เด ฟาช ยืมเรือ (๒ ลำ) และเงิน (๓๐๐ ชั่ง หรือ ๔๕,๐๐๐ แฟรงค์) ด้วย นายพล เด ฟาช กับกองทหารไม่ได้ทำการตามที่สัญญาไว้ เพราะฉะนั้นผู้ประกันในเรื่องนี้ทั้งเป็นประกันในเงินที่ยืมไปด้วย ควรจะต้องรับพระราชอาญาอย่างหนัก แต่ก็หาได้รับพระราชอาญาอย่างใดไม่ เป็นแต่ถูกควบคุมเท่านั้น จดหมายนี้ยาว ๑๔ หน้า ลงวันเดือนปีว่าเขียน ณ วันขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๑๑ ปี (พุทธศักราช) ๒๒๓๗ สังเกตดูเห็นเป็นสำนวนแปล ไม่ใช่สำนวนเดิม จดหมายเดิมคงมีผู้แปลเป็นภาษาฝรั่งเศส หอสมุดวชิรญาณได้ต้นฉบับภาษาฝรั่งเศสมา จึงให้แปลกลับเป็นภาษาไทยอย่างเดิม สำนวนภาษาจึงเป็นอย่างที่

นิยมกันในปัจจุบันหาใช่เป็นสำนวนภาษาในรัชกาลสมเด็จ พระเพทราชาไม่

ยังมีเรื่องควันหลงเกี่ยวกับบาทหลวงตาชาร์ด และออกญาโกษาปาน ต่อมาอีกหลายปี โดยบาทหลวงตาชาร์ดมีหนังสือมาจากเมืองปอนดีเชรี มาถึงออกญาโกษาปานว่า สมเด็จพระเพทราชาจะทรงต้อนรับตัวเขาหรือไม่ ? เขาเป็นผู้อัญเชิญพระราชสาส์นพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ มาถวายเจ้าแผ่นดินอยุธยาองค์ใหม่ และยังได้นำข้าราชการไทยกลับมาจากกรุงฝรั่งเศสมาด้วย ๓ คน เหตุการณ์ระหว่าง พ.ศ. ๒๒๓๓ จนถึง พ.ศ. ๒๒๔๑ สับสนไม่ติดต่อ เนื่องจากบาทหลวงตาชาร์ดอยู่ไม่เป็นที่ เดี๋ยวอยู่เมืองปอนดีเชรี เดี๋ยวหนีพวกฮอลันดา ซึ่งมายึดเมือง ปอนดี เชรี ได้ไปอยู่เสียที่หัวเมืองอื่นทางอ่าวเบงกอล เดี๋ยวข้ามมาอยู่เมืองมะริด ส่วนทางกรุงศรีอยุธยานั้น เหตุการณ์ก็ดูจะวุ่นวายสับสนกัน เพราะเกิดขบถเมืองนครราชสีมา กองทัพที่ส่งไปปราบก็ทำการไม่ได้ผลเป็นสงครามยืดเยื้อจนในที่สุด เมื่อปราบขบถนครราชสีมาสำเร็จ และฮอลันดาคืนเมืองปอนดีเชรีให้ฝรั่งเศส โดยทางยุโรปทำสัญญาสงบศึกที่เมืองไรชวิก เรือรบฝรั่งเศสก็แล่นมาทางอ่าวทะเลเบงกอลได้ดังเก่า สมเด็จพระเพทราชาจึงทรงโปรดให้ออกญาโกษาปาน ส่งขุนนางไปรับบาทหลวงตาชาร์ดที่เมืองมะริด บาทหลวงตาชาร์ดจึงได้เข้ามายังกรุงศรีอยุธยาเมื่อวันที่๒๘ ธันวาคม พ.ศ ๒๒๔๓ และได้เข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์น

ในที่สุด ออกญาโกษาปาน ได้จัดการให้ ฝรั่งเศสคืนดีกับไทยเป็นการประสานรอยร้าวในสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศครั้งนี้แล้ว เมื่อบาทหลวงตาชาร์ดทูลลากลับออกไป ก็ได้อัญเชิญพระราชสาส์นสมเด็จพระเพทราชาออกไปด้วย เป็นอันว่าสัมพันธไมตรีระหว่างกรุงฝรั่งเศสและกรุงศรีอยุธยายังคงมีต่อไปไม่ขาดสลาย แต่จะให้สนิทสนมจนประเทศเกือบถูกกลืน ดังในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์นั้นเป็นไม่มีอีก ส่วนสิทธิพิเศษในการค้าขายซึ่งฝรั่งเศสเคยได้รับในรัชกาลก่อน สมเด็จพระเพทราชาก็ไม่ทรงโปรดยืนยันให้ จึงไม่ปรากฏเรื่องสิทธิใด ๆ เลยในพระราชสาส์นของสมเด็จพระเพทราชาลงวันที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๒๔๒

ในระยะนี้ สังฆราชปาลูถึงแก่มรณภาพ เมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ต่อมาอีก ๔ เดือน คือ เดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๒๔๓ ออกญาโกษาปานก็ถึงแก่อสัญกรรม วาระสุดท้ายของชีวิตท่านปรากฏอยู่ในจดหมายซึ่งบาทหลวงฝรั่งเศสชื่อ โบด มีไปถึงคณะอำนวยการที่เมืองฝรั่งเศสว่า 'ท่านพระคลังได้ถึงแก่อสัญกรรมเสียเมื่อสองเดือนล่วงมาแล้ว เนื่องด้วยถูกโบยด้วยเชือก แลด้วยความโทมนัสที่ถูกโบยแลถูกลงอาญาเนือง ๆ เมื่อ ๔ ปีมาแล้ว พระเจ้าแผ่นดินกริ้วด้วยเรื่องต่าง ๆ ได้เอาพระแสงตัดจมูกท่าน เพราะ

พระเจ้าแผ่นดินทรงสงสัยว่าเป็นขบถ ต้องถูกไต่สวนแลต้องโทษต่าง ๆ บุตรสาวหัวปีคนหนึ่ง บุตรชายสามคน ภรรยาหลวง ภรรยาน้อย ถูกจับแลต้องจองจำ ทรัพย์สมบัติต่าง ๆ ของท่านถูกริบ ก่อนวันที่ท่านจะถึงอสัญกรรม ๓ วัน แลมีข่าวลือกันต่อ ๆ ไปว่าท่านมีความเสียใจได้เอามีดแทงตัวตาย ฝ่ายทางราชสำนักก็ได้แก้ข้อมลทินสงสัยต่าง ๆ เมื่อได้แสดงว่ามีความเสียใจที่ท่านพระคลังได้ถึงแก่อสัญกรรมลงแล้ว ได้กล่าวโทษหาว่าแพทย์จีนผู้หนึ่งวางยาท่านพระคลัง แลได้โบยแพทย์จีนผู้นั้นเสีย ส่วนศพท่านพระคลังนั้น ได้นำออกไปฝังไว้ที่วัดแห่งหนึ่ง ในเวลากลางคืน โดยมิได้มีการทำบุญให้ทานอย่างใดตามธรรมเนียม นับว่าเป็นการลดเกียรติยศศพอย่างยิ่ง ท่านราชทูตไทยผู้มีชื่อเสียงซึ่งได้ออกไปเจริญทางพระราชไมตรีถึงเมืองฝรั่งเศส แลได้เป็นอรรคมหาเสนาบดีของพระมหากษัตริย์แผ่นดินสยาม ก็มาสิ้นชื่อลงเพียงนี้เอง บุตรชายคนหนึ่งของออกญาโกษาปาน แคมเฟอร์ก็ได้ระบุถึงในจดหมายเหตุของเขา ว่าคอยช่วยรับรองคณะทูตฮอลันดา ณจวนของท่านเมื่อเดือน กรกฎาคม พ.ศ. ๒๒๓๒

ออกญาโกษาเหล็ก ถูกลงพระราชอาญา ถึงแก่อสัญกรรมเมื่อแผ่นดินก่อน มาบัดนี้ออกญาโกษาปานก็ถูกลงพระราชอาญาจนถึงแก่อสัญกรรมอีก ในความคิดเห็นของฝรั่งชาวต่างประเทศ

ท่านสังฆราช ปาลู ผู้ชักนำกรุงฝรั่งเศสให้ติดต่อกับกรุงศรีอยุธยา

ต่างลงความเห็นร่วมกันว่า พี่น้อง ๒ ท่านนี้เป็นผู้เฉลียวฉลาดเป็นเด่นในสมัยนั้น แต่ชาตากรรมแห่งชีวิตทำไมจึงมาดลบันดาลให้จบลงเช่นนี้ ดูเป็นเรื่องประหลาดเหลือเกิน หลักฐานต่าง ๆ ซึ่งจะแสดงมูลเหตุแห่งความผิดเราก็ยังหาไม่ได้ จึงเป็นการสมควรที่นักศึกษารุ่นต่อไปจะได้พยายามสืบค้นดู เพราะชีวประวัติของท่านทั้งสองนี้ควรแก่การศึกษายิ่งนัก

ในพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีไปถึงเซอร์ยอน เบาริ่ง ดังปรากฏอยู่ในหนังสือของเซอร์ ยอน เบาริ่ง (เล่ม ๑ หน้า ๖๕) นั้น พระองค์ทรงไว้ว่า บุตรชายผู้หนึ่งของออกญาโกษาปาน ได้เป็นขุนนางตำแหน่ง 'พระอักษรสุนทร เสมียนตรา' ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ และพระอักษรสุนทรผู้นี้ เป็นพระราชบิดาของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ส่วนตามจดหมายของบาทหลวงโบดดังได้กล่าวแล้ว มีความว่า "ออกญาโกษาปาน มีบุตรหญิงหัวปี้ และบุตรชายอีก ๓ คน" ถ้าบุตรชายคนหนึ่งของท่านคือ พระอักษรสุนทร เราก็ยังไม่มีทางทราบว่าบุตรหญิงหัวปี้ และบุตรชายอีก ๒ คนของท่าน จะเป็นบรรพบุรุษของสกุลวงศ์อันใดในยุครัตนโกสินทร์นี้

ประวัติออกญาโกษาธิบดีปาน เท่าที่ค้นคว้าได้ตามหลักฐานก็มีเพียงเท่านี้ ผู้เขียนเขียนไปตามหลักฐานของผู้รู้เห็น

เหตุการณ์ในเวลานั้น เรียกว่าเป็น Eyewitness evidence จะผิดถูกอย่างไร ก็อยู่ที่หลักฐานซึ่งอาศัยอ้างอิงมานี้จะถูกต้องแม่นยำเพียงใด ส่วนจดหมายสำนวนเดิมของท่านมีไปถึงมาควิส เดอ แชงเล อัครมหาเสนาบดีฝรั่งเศสฉบับหนึ่ง มีไปถึง ม. ลายี ประธานบริษัทการค้าฝรั่งเศสอีกฉบับหนึ่ง มีปรากฏอยู่ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๔ พร้อมทั้งภาพตัวอักษรและวิธีสะกดการันต์ตามแบบนิยมในสมัยนั้นแล้ว

๖...

เรื่องคำให้การของออกขุนชำนาญ

เรื่อง 'ออกขุนชำนาญ' เคยตีพิมพ์ในหนังสืออุโฆษสมัยเป็นตอน ๆ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๑ ซึ่งก็เป็นเวลากว่า๔๐ปีมาแล้ว เรื่อง 'ออกขุนชำนาญ' เป็นเรื่องราวสมเด็จพระนารายณ์ทรงส่ง

คณะทูตไทยไปประเทศปอร์ตุเกส ก่อนหน้าจะทรงส่งออกพระวิสูตรสุนทรไปประเทศฝรั่งเศสบี่เดียว แต่คณะทูตซึ่งออกขุนชำนาญเป็นตรีทูต (ราชทูตและอุปทูตจะเป็นใครเราไม่ทราบชื่อ) ไปเรือแตกที่แหลมกู๊ดโฮปไปตกระกำลำบากจนท่านราชทูตและคณะต้องเสียชีวิตลง เหลือรอดกลับมาได้มีแต่ออกขุนชำนาญและคนรับใช้ ๒—๓ คน

คำให้การของ ออกขุนชำนาญจึงนับเป็นเกร็ด ประวัติศาสตร์ได้ เรื่องหนึ่ง

มูลเหตุที่จะปรากฏคำให้การนี้เหลือมาจนทุกวันนี้ ก็เพราะเมื่อออกขุนชำนาญกลับมาถึงกรุงศรีอยุธยาแล้ว สมเด็จพระนารายณ์ฯก็โปรดให้เดินทางไปประเทศฝรั่งเศสพร้อมด้วยบาทหลวงตาชาร์ด ในคณะของบาทหลวงตาชาร์ดมีขุนนางไทย ๓ ท่าน คือ ขุนวิเศษ ขุนชำนาญ และขุนภูเบนทร์ ทำหน้าที่กำกับเครื่องราชบรรณาการ คณะอัญเชิญพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการนี้ออกเดินทางจากกรุงศรีอยุธยาแต่เดือน มกราคม ถึงกรุงฝรั่งเศส เดือน กรกฎาคม พ.ศ. ๒๒๓๑ ในระหว่างอยู่ในเรือในมหาสมุทรซึ่งกินเวลากว่า ๖ เดือน ออกขุนชำนาญได้เล่าเรื่องการผจญภัยของท่านคราวไปเรือแตกที่แหลมกู๊ดโฮป ให้บาทหลวงตาชาร์ดฟัง บาทหลวงตาชาร์ดจึงบันทึกเป็นเรื่องราวขึ้น และนำไปตีพิมพ์ในประเทศฝรั่งเศส ราว ค.ศ. ๑๖๙๐ หนังสืออุโฆษสมัยนำมาแปลเป็นภาษาไทย พิมพ์แจกนักเรียนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ คำให้การนี้จึงปรากฏมาถึงสมัยปัจจุบันจากการบันทึกของบาทหลวงตาชาร์ดนั้น

บาทหลวงตาชาร์ดมากรุงศรีอยุธยารวม ๓ ครั้ง สองครั้งแรกได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ และได้ตีพิมพ์เรื่องราวไว้แล้ว เรียกว่าการเดินทางมาสยามครั้งที่หนึ่ง และการเดินทางมาสยาม

ครั้งที่สอง ส่วนครั้งที่ ๓ ท่านได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระเพทราชา แต่ผู้เขียนยังไม่เคยพบเรื่องการเดินทางครั้งที่สามนี้ จึงไม่แน่ใจว่า จะมีผู้ใดตีพิมพ์จำหน่ายแล้วหรือไม่ ?

คำให้การของออกขุนชำนาญ มีข้อความดังต่อไปนี้ :—

" สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินปอร์ตุเกส ได้ทรงส่งราชทูตทูตานุทูตให้จำทูลพระราชสาส์นและเครื่องพระราชบรรณาการมา เพื่อจะทำพระราชไมตรีซึ่งได้เคยมีมากับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กรุงสยามแต่กาลก่อนนั้น ให้เจริญสนิทสนมขึ้นอีก อนึ่ง สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม เมื่อได้ทรงรับราชทูตปอร์ตุเกสฉะนี้แล้ว ก็ทรงพระราชดำริว่า ควรพระองค์จะทรงส่งราชทูตไทยไปเจริญ พระราชไมตรีตอบบ้างตามสมควร พระองค์จึงทรงตั้งอัครราชทูต อุปทูต และ ตรีทูตไว้จนครบชุด แล้วทรงตั้งขุนนางอีกหกนายกับบ่าวทาสข้าใช้สอยเบ็ดอันมาก ส่งไปยังกรุงปอร์ตุเกส

ครั้นถึงเดือนพฤษภาคม ปี ๑๖๘๔ บรรดาทูตานุทูตไทยทั้งสิ้น ก็ได้ลงเรือใบสยามมีชาวปอร์ตุเกสเบ็นกัปตัน ชักใบไปทางเมืองคัว (Goa) ในประเทศอินเดีย ซึ่งเบ็นเมืองขึ้นของประเทศปอร์ตุเกส ถึงหากว่าเมืองคัวนั้นจะอยู่ไม่สู้ห่างจากประเทศสยามเท่าใดก็ดี จะเบ็นเพราะกัปตันต้นหนไม่สู้ชำนาญทางเรือหรือเพราะต้านลมไม่ไหว หรืออีกประการหนึ่งลมไม่มีเลยก็ไม่ทราบ เรือต้อง

แล่นไปกว่า ห้าเดือนจึงได้ถึง เมืองคัว นั้น จึงไม่ทันลง เรือ ใหญ่ ของ ปอร์ตุเกสซึ่งเคยเดินในระหว่างประเทศปอร์ตุเกสกับประเทศอินเดีย ทุกปีด้วย บรรดาทูตานุทูตสยามทั้งหลาย จึงต้องคอยหาโอกาสที่ จะลงเรือไปทวีปยุโรป นานถึงเกือบปีหนึ่ง

พอถึงเวลาแล้ว เขาก็ลงเรือปอร์ตุเกสไป มีพวกกลาสีต้นหน ฯลฯ รวมกันประมาณ ๑๕๐ คนเศษ มีปืนใหญ่ ๓๐ กระบอก ในเรือนั้นนอกจากบรรดาราชทูตไทย แลขุนนางบ่าวใช้ที่ติดตามท่านไป ยังมีคนโดยสารอีกเบ็นอันมาก เบ็นต้นว่าชาวปอร์ตุเกส ชาวอินเดีย กับบรรดาบาทหลวงหลายท่าน

พอถึงวันที่ ๑๗ มกราคม ๑๖๘๖ เรือก็ได้แล่นออกจากท่าเมืองคัวไปเรียบร้อยดี จนถึงวันที่ ๒๗ เมษายน ในเวลาเย็น ๆ นายกัปตันได้จัดให้กลาสีหลายคน ขึ้นไปประจำอยู่ทุกๆ เสากระโดง เพื่อ จะได้ดู ทางขวามือ ว่าจะแลเห็นฝั่งของทวีป อาฟริกา หรือ เปล่า เพราะทั้งกัปตันและต้นหน ต่างก็เข้าใจกันว่าเกือบจะถึงแหลมกู๊ดโฮปอยู่แล้ว พวกกลาสีเฝ้าดูอยู่เช่นนี้ถึงยามหนึ่ง ฝั่งที่เขาเข้าใจกันว่าจะแลเห็นนั้นก็กลับสูญหายไปเสีย คราวนั้นนายกัปตันเข้าใจว่า ได้แล่นเลยแหลมกู๊ดโฮปนั้นไปเสียแล้ว จึงสั่งให้หันหัวเรือขึ้นทางทิศเหนือ อาศัยเหตุที่ในเวลานั้นอากาศหนาวและลมก็จัดด้วย นายกัปตันจึงสั่งให้พวกกลาสีที่ประจำอยู่ทุกเสากระโดงนั้นลงมาเสีย

แท้ที่จริงก็ยังมีกลาสีอยู่ยามบนดาดฟ้า ประจำรักษาหน้าที่อยู่ตามธรรมเนียมของเรือเหมือนกัน แต่พวกนั้นหาได้เอาใจใส่ในหน้าที่อย่างกวดขันไม่ พากันเพิกเฉยคุยกันเล่นเรื่อยไป เพราะเข้าใจว่าจะไม่มีอันตรายอันใดเลย ขณะนั้นยังมีออกขุนชำนาญคนเดียวในพวกไทยที่อยู่บนดาดฟ้า เพราะนอนไม่หลับ กำลังแลดูเรือแล่นไปโดยเร็ว พอสักครู่ก็แลดูไปข้างหน้าเห็นมีอะไรตะคุ่ม ๆ จึงรีบไปบอกต้นหนแลผู้ถือท้ายทันที ในขณะเดียวกันนั้นได้ยินเสียงร้องมาจากหัวเรือเบื้นที่ตกใจว่า 'เรืออับปางแล้ว' 'เรืออับปางแล้ว!' ตายแล้วเรา หันหัวเรือไปทางซ้ายมือเร็วซิ! คนถือท้ายก็หันหัวเรือไปทันที แต่เรือแล่นเข้าชิดฝั่งเสียแล้ว พอหันหัวเรือท้ายก็เข้ากระทบกับหินโสโครกดังโครมใหญ่เข้าสามที จนทำให้เรือหยุดในทันใดนั้น ใคร ๆ ก็เข้าใจว่า ท้องเรือแตกเสียแล้ว แต่ครั้นลงไปตรวจดูที่ท้ายเรือ เห็นว่าน้ำยังไม่ไหลเข้าสักหยด ต่างก็เลยมีใจแข็งขึ้นอีก

ทีนี้ต่างคนก็ต่างช่วยกันถอนเสากระโดงแลใบ บ้างก็เอาข้าวของต่าง ๆ ที่หนักในท้องเรือออกทิ้งทะเล หวังจะให้เรือลอยฟูขึ้น แต่ไม่ทันจะเสร็จคลื่นกับลมก็ซัดพาเรือไปถึงฝั่ง คลื่นใหญ่ ๆ ที่ซัดเรือไปนั้นดูชูเรือขึ้นสูง แล้วก็ซัดกระแทกลงโดยเร็วและแรงอยู่เบื้นนาน จนเรือทานกำลังไม่ไหว สิ่งต่าง ๆ ก็หักกระจายแตก

จากกันไปเป็นท่อน ๆ ส่วนตัวเรือนั้นคดงอไปงอมาจนภายหลังแตกกระจายไปหมด ท้ายเรือที่เข้ากระทบหินโสโครกก่อนก็แตกก่อน แลทำเป็นช่องให้น้ำไหลเข้าในท้องเรือได้สะดวก ในไม่ช้าที่บนดาดฟ้าชั้นที่สองน้ำขึ้นจนถึงบันเอวคน

ที่นี้ต่างคนต่างก็วิ่งอึกทึกโกลาหล และร้องตะโกนขึ้นไปบนดาดฟ้าเพื่อจะหนีเอาตัวรอด ต่อมาน้ำก็ยิ่งเข้ามาก เรือก็ยิ่งจมลงไปทุกที แต่พอท้ายเรือลงไปถึงท้องทะเลหัวเรือก็ตั้งขึ้น เป็นหมดกัน

ก็เมื่อเป็นเช่นนี้ ใครเล่าจะสามารถกล่าวถึงความตกใจกลัวของคนโดยสารในเรือนั้นได้ ได้ยินก็แต่เสียงร้องไห้ร้องห่มและเสียงร้องขอให้ช่วยออกวุ่น จนเสียงเหล่านั้นกลบเสียงคลื่นและเสียงเรือแตกหมด น่ากลัวมาก ขณะนี้ต่างคนต่างนึกจะเอาตัวรอดตามความสามารถของตนเท่านั้น บ้างก็กระโดดลงน้ำ บ้างก็เอาไม้กระดานและเสากระโดงผูกติดกันเข้าทำเป็นแพ เกาะไปมาเพื่อจะลอยเข้าไปให้ถึงฝั่ง ใครที่ไม่กล้ากระโดดก็เลยต้องสำลักน้ำตายอยู่ในเรือ และถูกฟาดเข้ากับหินตายอยู่กับที่

ส่วน ออกขุนชำนาญ ซึ่งเป็นผู้ได้เล่าเรื่องนี้ท่านได้ กล่าวไว้ว่า เดิมทีท่านก็มีความกลัวอย่างเขาคนอื่นนั่นแหละ ไม่ค่อยจะกล้ากระโดดลงน้ำ แต่เมื่อได้ยินบางคนพูดว่า ‘ถ้ากระโดดลงน้ำ

บางทีก็จะมีหนทางรอดบ้าง ท่านก็ทำใจแข็งลงไปด้วยเหมือนกัน ท่านคว้าได้เสื้อสองสามตัวเข้าสวมทับกันแล้ว ก็ตะเกียกตะกายลงลอยกับไม้กระดานอย่างคนอื่นเขาบ้าง ส่วนท่านอุปทูตซึ่งเป็นผู้มีเรี่ยวแรง และรู้จักว่ายน้ำดีกว่าท่านอัครราชทูตและออกขุนชำนาญนั้น ก็กำลังว่ายน้ำไปข้างหน้าอยู่แล้วพร้อมด้วยพระราชสาส์นซึ่งท่านได้ผูกติดไว้กับด้ามกระบี่ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานก่อนที่จะลงเรือ ออกขุนชำนาญและท่านอุปทูตได้ถึงฝั่งเกือบพร้อมกัน ก็ยังนับไม่ได้ว่ารอดจากภยันตรายที่เดียว เพราะถึงจะไม่น่ากลัวตายด้วย อำนาจน้ำเหมือนกับคนที่ยังอยู่ในเรือนั้นก็จริง แต่ยังน่ากลัวจะตายด้วยอำนาจความหิว โดยเหตุที่ไม่มีอะไรจะกินเพราะมาแต่ตัวเปล่า ๆ เครื่องดื่มเครื่องกินแลสารพัดทุกสิ่งก็ไม่มี หนาวหรือก็หนาวเหลือที่จะทนได้ แลยิ่งสำหรับคนไทยก็ยิ่งรู้สึกหนาวมากกว่าใคร ๆ อีก เพราะเคยอยู่แต่ในประเทศร้อนเท่านั้น ทำให้รู้สึกทันทีว่า ถ้าต้องทนอยู่เช่นนี้อีกนานต่อไป คงจะทนอยู่ไม่ไหวเป็นแน่ ความคิดนี้แหละทำให้ออกขุนชำนาญนึกอยากกลับไปเอาของที่เรือ รุ่งขึ้นวันหลังออกขุนชำนาญจึงได้ต่อแพว่ายกลับไปที่เรือ อุตส่าห์เข้าไปในห้องที่พวกปอร์ตุเกสเขาอยู่ โดยนึกว่าในห้องเหล่านั้นเขาคงพบเครื่องบริโภคและ เครื่อง ใช้สอยบ้างเป็นแน่

แต่ก็ไม่สมดังความประสงค์ พอเข้าไปถึงเห็นห้องต่าง ๆ ล้วนเต็มไปด้วยน้ำทั้งนั้น ได้บ้างก็แต่ผ้าริ้วทองไม่กี่ผืน กับหีบเหล้าองุ่นที่มีเหล้าอยู่สักห้าหกขวด แลขนมปังกลาสีนิดหน่อย ที่หาได้ในห้องของต้นหน พอได้รวบรวมเข้าของเหล่านี้ผูกไว้กับแพแล้วก็ลอยกลับไปถึงฝั่งได้ แต่รู้สึกเหนื่อยกว่าคราวแรกอีกเป็นอันมาก

พอออกขุนชำนาญ มาถึงฝั่งก็เห็น คนไทยหลายคนที่ได้หนีเอาตัวรอด นั่งเปลือยกายตัวสั่นอยู่ด้วยความหนาว ก็อดสงสารไม่ได้ จึงได้แบ่งผ้าที่ได้มานั้นให้คนละผืน ๆ จนหมด แต่ส่วนหีบเหล้าองุ่นนั้น จะฝากใคร ๆ ไว้ก็ไม่กล้า เพราะเกรงว่าประเดี๋ยวจะหมดไป ภายหลังจึงต้องเอาไปฝากไว้กับชาวปอร์ตุเกสคนหนึ่ง ซึ่งเคยเป็นเพื่อนสนิทสนมกันมานมนาน สัญญากันไว้ว่าจะแบ่งกินกันในระหว่างสองคน ในสองสามวันต้นนั้นเพื่อนปอร์ตุเกสคนนั้นก็เต็มใจแบ่งปันเหล้าองุ่นให้ออกขุนชำนาญรับประทาน วันหนึ่งประมาณครึ่งถ้วยมิได้ขาด แต่เมื่อพ้นสองสามวันนั้นไปแล้ว ปอร์ตุเกสคนนั้นเห็นว่าไม่มีที่จะหวังหาน้ำรับประทานได้แล้ว เขาก็ไม่แบ่งให้เลยสักหยดเดียว อ้างว่าถึงจะเป็นบิดาของตัวเขาเองเขาก็จะแบ่งให้ไม่ได้ ในคราวนี้ออกขุนชำนาญได้รู้สึกว่าถึงเวลาที่ต้องอดอยากกันแล้ว ถึงหากจะเป็นมิตรไมตรีสนิทกันสักเท่าไรก็ดี อำนาจแห่งความหิวโหย ยังสามารถกลับบังคับใจแรงกว่าอำนาจแห่งความ

รักเสียอีก ส่วนขนมปังกลาสีที่ออกขุนชำนาญได้มานั้น กินไม่ได้เลย เพราะถูกน้ำเค็ม กินแล้วขมเหลือที่จะกลืนเข้าไปได้

ต่อมาเมื่อเห็นว่าไม่มีใครออกมาจากเรืออีกแล้ว ก็นัดประชุมกันนับดูว่ารอดมาได้สักกี่คน พอตรวจเสร็จแล้วรู้ว่า ได้ประมาณสักสองร้อยคน ตกลงว่าที่ตกน้ำตายนั้นมีประมาณเจ็ดแปดคนเท่านั้น น้อยกว่าที่ได้คิดไว้แต่เดิม

ส่วนพวกปอร์ตุเกสที่หนีเอาตัวรอดไปนั้น บางคนก็เอาปืนกับดินปืนไปด้วยเพื่อจะได้ป้องกันตัวจากพวกกาฟร์ (ชาวป่าในประเทศนั้น ซึ่งมีนิสัยดุร้าย ไม่ว่าพบปะใคร ๆ เป็นต้องฆ่ากินเสียโดยมาก) แลเพื่อจะได้ยิงนกเนื้อในป่ามากินบ้าง อนึ่งก็ได้เป็นผลประโยชน์มากในการที่จะใช้ก่อไฟ หุงต้มอะไรต่ออะไรกินตลอดหนทางกว่าจะถึงแถวแหลมกู๊ดโฮบที่ชาวฮอลันดาตั้งอยู่ แต่ที่ได้มีผลประโยชน์เป็นต้นในคืนแรกนั้นคือ เมื่อพวกไทยยังพักอยู่ที่ริมชายทะเล ได้ใช้ติดไฟให้ตัวอุ่นและเสื้อแห้ง หากว่าไม่ได้สิ่งของเหล่านั้นแล้ว พวกไทยหลายคนคงจะพากันตายด้วยความหนาวในคืนนั้นเองเป็นแน่ เพราะอากาศหนาวจัดเหลือเกิน แต่นั้นแหละหากว่าไม่ได้อะไรเลยบางทีก็จะเป็นการดี เพราะต่างคนต่างจะได้ตายเสียในคืนนั้นเอง จะได้ไม่ต้องอดอยากระเหระหนตายกล่นเกลือนไปตามทาง ดังจะได้เป็นในต่อไปนี้

รุ่งขึ้นวันที่สอง นับตั้งแต่วันที่เรืออับปางลงนั้น พวกปอร์ตุเกสและพวกไทยทั้งหลายที่รอดได้ในคราวนั้นก็ ได้ตั้ง หน้าเดินบุกป่าฝ่ารก หมายว่าจะไปทางแหลมกู๊ดโฮป ท่าเรือสำคัญของพวกฮอลันดา ที่ตั้งมั่นคงอยู่นานแล้วนั้น เพราะนายกัปตันแลกลาสีต้นหนผู้ชำนาญใน การเดิน หนทางไกลต่างก็บอกกันว่า อยู่ห่างไม่ถึง ๘๐ กิโลเมตร (๒๐๐๐ เส้น คือหนทางเดินประมาณสักสองหรือสามวันเท่านั้น) เมื่อได้ยินดังนั้นพวกที่ได้สิ่งของมาจากเรือต่างก็ปลดทิ้งเสียหมด โดยนึกเสียว่าถ้าแบกเอาไปก็จะรุงรังเสียเปล่า หากไม่มีอะไรแล้วจะเดินได้สะดวกมาก ที่นี้ต่างก็ตั้งต้นบุกป่าหญ้ารกที่ไม่ค่อยจะมีต้นไม้ใหญ่ ๆ ขึ้นเดินไปเช่นนี้ตลอดวัน หยุดพักหายเหนื่อยแต่เพียงสองครั้ง พอเดินไป ๆ ก็รู้สึกหิวมาก โดยเห็ตุที่แดดกล้าและเดินเร็วเต็มกำลังด้วย โดยหวังจะให้ถึงที่พักของพวกฮอลันดาในวันเดียวนั้น แต่เดชะบุญในราวบ่ายสี่นาฬิกาหลังเที่ยง พวกไทยก็มาถึงที่มีน้ำแห่งหนึ่งต่างก็หยุดพักกินน้ำเสียยกใหญ่ พอมาถึง ณ ที่นี้ ส่วนพวกปอร์ตุเกสก็ได้แนะนำให้หยุดพักอยู่ตลอดวันตลอดคืน แล้วจึงจะเดินต่อไปเมื่อตกลงกันเช่นนั้น ต่างคนต่างก็หยุดพักสุมไฟ ส่วนบางคนไปเที่ยวลุยน้ำจับปูปลา เมื่อได้ก็เอามาปิ้งกินแก้หิวไปชั่วคราว

เมื่อได้กินน้ำและอะไรต่ออะไรกะจุกกะจิกเสร็จแล้ว ก็เลยทอดตัวลงนอนนิ่ง เพราะรู้สึกเหนื่อยมากกว่ารู้สึกหิวเสียอีก

รุ่งขึ้นเวลาเช้า ต่างคนต่างรีบกินน้ำเสียจนอิ่มแล้วอิ่มเล่าเพื่อจะให้รู้สึกอิ่มตลอดวัน ส่วนพวกปอร์ตุเกสเขาก็เดินไปข้างหน้าพวกไทย ส่วนพวกไทยก็ค่อย ๆ เดินตามหลังเขาไป เพราะท่านอัครราชทูตเป็นคนบอบ บาง เรี่ยวแรงไม่ค่อยจะ มีช้าอด อาหารด้วย เดินหรือก็ไม่ค่อยจะได้เร็วอย่างคนอื่นเขา พวกไทยทั้งหลายจึงจำเป็นต้องรอคอยท่าน เพื่อจะได้เดินไปพร้อม ๆ กัน แต่อาศัยเหตุที่กลัวจะหลงทาง จึงได้เดินให้ติดตามหลังพวกปอร์ตุเกส อย่างช้าก็พอให้ได้เห็นข้างหลังพวกปอร์ตุเกสอยู่เสมอ ต่อมาพวกไทยได้ตกลงกันว่าจะแบ่งออกเป็นสามพวก พวกที่เดินไว ๆ ก็ให้เดินไปข้างหน้าอีกพวกหนึ่งเดินถัดลงมา แลพวกที่เดินช้า ๆ ก็ให้อยู่ล้าหลัง ระยะระหว่างพวกที่ได้จัดให้เดินนี้ไกลพอแลเห็นกันได้ เวลาจะหยุดหรือจะเปลี่ยนทางนั้น พวกเดินข้างหน้าย่อมทำอาณัติสัญญาให้พวกข้างหลังรู้เสมอไป ตลอดวันต้นนั้นได้เดินข้ามเขาย่อม ๆ หลายแห่ง จนรู้สึกเหนื่อยมาก ช้าได้พบน้ำก็แต่เพียงแห่งเดียวเท่านั้น และน้ำนั้นจะใช้ดื่มก็ไม่ได้ เพราะกร่อยเหลือเกิน

ต่อมาพวกข้างหน้าเขาให้อาณัติสัญญาว่า พวกปอร์ตุเกสเขาหยุดกันเสียแล้วทำให้พวกไทยที่เดินตามหลังดีใจมาก เพราะ

นึกว่าเขาคงได้น้ำหรืออะไรดี ๆ ไว้สักอย่างเป็นแน่ พอนึกเช่นนั้นแล้ว พวกไทยก็รีบเดินจะให้ถึงเร็ว ๆ ให้ได้ แต่ถึงกระนั้นก็ดี ส่วนท่านอัครราชทูต หากจะมีใคร ๆ ชักชวนแลอ้อนวอนให้อุตส่าห์เดินต่อไปอีกสักเท่าไร ๆ ก็ดี ก็ไม่สามารถจะให้ถึงที่นั้นก่อนค่ำได้ แต่พอเดินไปถึงที่ ๆ พวกปอร์ตุเกสเขาหยุดก่อนนั้น เขาก็ออกเดินไปเสียอีกแล้ว พวกไทยที่แบ่งให้เดินไปข้างหน้านั้นบอกว่าพวกปอร์ตุเกสเขายกไปก่อน เพราะเขากลัวว่าถ้าขืนอยู่ที่นี่จะพากันอดตายเสียเปล่า พวกเขาจะรีบไปให้ถึงที่อยู่ของพวกฮอลันดาเสียก่อน แล้วจะได้จัดส่งเครื่องอุปโภคบริโภค และเครื่องหาบหามมีม้าแลเกวียนเป็นต้น แลอีกทั้งคนนำทางด้วยมาให้

เมื่อทราบความอย่างนั้นแล้ว ท่านอัครราชทูตสั่งให้ประชุมพวกชาวไทยด้วยกัน แล้วท่านกล่าวว่า ‘ตัวของท่านเองก็เหนื่อยเพลียอยู่เต็มทีแล้ว จะเดินต่อไปอีกไม่ไหว ถ้าผู้ใดรู้สึกว่ายังจะเดินต่อไปได้ ก็ให้รีบเดินตามหลังพวกปอร์ตุเกสไปให้ถึงที่พักของพวกชาวฮอลันดาเสียก่อน (เพราะเข้าใจกันว่าจากที่นี่ไปก็ไม่สู้จะไกลเท่าไรแล้ว) แต่เมื่อไปถึงแล้ว ขอให้จัดส่งม้ารถแลเสบียงอาหารมาให้ท่านโดยเร็ว หากว่ายังมีชีวิตอยู่ก็จะได้ เป็นกำลังแห่งราชการต่อไป’ เมื่อได้พึ่งดังนั้น ต่างก็มีความโศกเศร้าเสียใจเป็นอันมาก ไม่กล้าจะทิ้งท่านให้อยู่ข้างหลังแต่ลำพังได้ แต่ก็เป็น

การจำเบื่นจริง ๆ ยังมีแต่เด็กไทย ลูกขุนนาง ผู้หนึ่ง ซึ่ง เบื่น ที่รักใคร่ของท่าน อายุประมาณ ๑๕ ปี แม้ว่าจะมีใครตักเตือนสักเท่าไร ก็ดี เขาก็ไม่ยอมจะทิ้งท่านอัครราชทูตไว้ ได้แต่พูดว่า ตายก็ตายด้วยกัน อยู่ก็อยู่ด้วยกัน จะไม่ละทิ้งกันให้อยู่แต่ผู้เดียวเลย เบื่นอันขาด แลบ่าวแก่ ๆ ของท่านอีกคนหนึ่ง ก็พูดเช่นเดียวกัน คือจะไม่ยอมละทิ้งให้ท่านอัครราชทูตอยู่แต่ลำพัง

ท่านอุปทูตกับออกขุนชำนาญแลขุนนางอีกผู้หนึ่ง จึงได้อำลา ท่านอัครราชทูต ว่าจะรีบไป แลรีบส่งเข้า ของให้ ท่านทันรอดจากภยันตรายให้จงได้ แล้วพวกไทยก็พากันเดินต่อไป พอออกเดินไปได้สักครู่หนึ่ง ก็เห็นบรรดาพวกชาวไทยที่ออกเดินไปข้างหน้าอยู่บนยอดเขาโบกมือโบกไม้ทำสัญญาให้รีบเดิน เมื่อเห็นดังนั้นต่างก็มีความยินดีรีบเดินไปโดยเร็ว แต่จะเพียรสักเท่าไร ๆ ก็ถึงบนยอดภูเขานั้นในราว ๑๐ นาฬิกาหลังเที่ยง พวกนั้นจึงบอกว่าชาวปอร์ตุเกสเขาเดินไปข้างหน้าไกลโขอยู่แล้ว พลางชี้ให้ดูไฟที่เขาสุมไว้ ณ ที่โน้น เมื่อเห็นเช่นนั้นก็พากันมีมานะขึ้นอีกอุตส่าห์เดินให้ถึงพวกเขาจงได้ เดินขึ้นเขาบื่นขึ้นไปอยู่ถึงสองชั่วนาฬิกาเศษ ๆ จึงได้ถึงพวกที่เขาอยู่ พวกปอร์ตุเกสกำลังนอนอยู่รอบไฟที่เขาสุมไว้ แต่พวกไทยยังคอยท่าอยู่ไม่นอนก็มี จึงขอน้ำกินบ้าง ยังมีคนไทยคนหนึ่งได้มีความเมตตา เข้าไปตักน้ำที่ลำธารซึ่งอยู่ห่างออกไปอีกหน่อย

มาให้ แหม เขาช่างมีความเมตตาแก่เพื่อนมนุษย์จริงเจียวหนอ น่าชมมาก แต่ลำพังเองแล้วพวกไทยพวกหลังนี้คงจะเดินไปตักเอามาไม่ได้เป็นแน่ พอกินน้ำเสร็จแล้วต่างก็ทอดตัวลงนอนหลับสนิทอยู่ข้าง ๆ ไฟ ได้ตื่นขึ้นรู้สึกตัวก็แต่ตอนสว่าง เพราะอากาศหนาวจัดเหลือเกิน

ขณะนั้น ออกขุนชำนาญ รู้สึกอ่อนเพลียแลหิวจัดจนทำให้หมดมานะ อยากจะตายเสียให้ได้ โดยนึกว่าถ้าตายเสียที่นี่ ก็ยังจะดีกว่าไปตายในที่อื่น ๆ เพราะถึงหากว่าจะเพียรพยายามสักเท่าไร ๆ ก็เท่ากับไปหาความตายเหมือนกัน มิหนำซ้ำยังจะได้รับความลำบากอดอยากกว่าที่นี่ตั้งร้อยเท่าพันทวี แต่เมื่อแลไปเห็นพวกคนไทยอื่น ๆ แลเหมือนกันทั้งนั้น เขายังอุตส่าห์แข็งใจลุกขึ้นเดินต่อไปอีก ออกขุนชำนาญก็ต้องเอาอย่างเขาบ้าง จึงได้แข็งใจลุกขึ้นเดินกับเขาต่อไป พอเดินไปได้สักหน่อยก็รู้สึกค่อยสะดวกขึ้นกว่าที่คิดไว้บ้าง จึงรีบสาวเท้าไปข้างหน้าเพื่อน แต่พอถึงยอดเนินแห่งหนึ่งที่มีหญ้ารกออกขุนชำนาญก็หมดกำลังลงทันที จึงนอนหลับอยู่ ณ ที่นั้นเสียตื่นหนึ่ง พอตื่นขึ้นรู้สึกว่าแข้งขาแข็งไปหมด ก็เข้าใจว่าเดินต่อไปอีกไม่ได้แล้ว เลยปลงใจว่าจะตายอยู่ที่นั้น อย่างที่คิดไว้เมื่อตอนเช้านี้เอง เพื่อจะได้หมดความรำคาญเสียที พอคิดเช่นนี้แล้วก็เลยทอดตัวลงนอนหลับต่อไปอีก

ขณะนั้น มี ขุน นางผู้หนึ่งชื่งเบิ่น เพื่อน สนิท ของ ออก ขุน ชำนาญ พร้อมทั้งบ่าวทาสข้าใช้ส่อย ซึ่งเข้าใจกันว่าออกขุน ชำนาญหลงทางก็พากันเที่ยวติดตามหาเบิ่นนาน บังเอิญมาพบเข้า ณ ที่ ๆ ได้กล่าวมาแล้วนั้น จึงได้ปลุกขึ้นให้รู้สึกตัว เมื่อต่างคนต่าง ได้ตักเตือนให้ออกขุนชำนาญออกเดินต่อไป ท่านก็ออกเดินไปอีก จนถึงที่ ๆ พวกปอร์ตุเกสเขาพักในเหวลึกอันมีน้ำขังอยู่ ทีนี้ต่างก็จุด ไฟเข้ากับหญ้าแห้ง ๆ โดยคิดว่าบางทีจะได้พบงูบ้างแย้บ้าง และ อะไรต่ออะไรอีกบ้าง เพื่อจะได้เอากินพอแก้หิว แต่ก็ไม่เบิ่นการ สำเร็จ เผอิญมีผู้หนึ่งเหลือบสายตาไปเห็นใบไม้หนา ๆ อยู่ตามริม น้ำเข้า ก็ลองเอามาเคี้ยวกินดู ถึงหากว่าจะขมสักเพียงไร ก็พอ แก้หิวได้บ้าง เมื่อได้โอกาสเช่นนั้น ต่างคนก็ต่างเที่ยวเก็บเอาใบ ไม้เหล่านั้นมากินตลอดคืน

รุ่งขึ้นเวลาเช้าเบิ่นวันที่ห้า นับตั้งแต่ขึ้นมาจากเรือ ได้ออก เดินเต็มกำลังโดยคิดว่าอย่างไร ๆ ก็ดี ในวันนี้คงจะถึงที่ ๆ พวก ฮอลันดาเขาอยู่เบิ่นแน่ พอถึงเที่ยงก็เห็นพวกชาวป่าหลายคนที่ยืน อยู่บนยอดเนินดูมาทาง พวกไทยแลพวกปอร์ตุเกส ๆ ก็พากันมีความ ดีใจ นึกว่าคงรอดไปได้แล้ว จึงรีบเดินไปโดยรวดเร็วด้วยความ ชื่นชมยินดีเหลือที่จะพรรณนาได้ แต่อนิจจาเอ๋ยหาได้สมความ ปรารถนาไม่ พอชาวป่าโฮแต็นโตต์เหล่านั้น เห็นพวกไทยแล

ปอร์ตุเกสนี้แล้ว เขาไม่ทราบว่าเป็นใครต่อใครจึงได้ถือหอกดาบแลอาวุธต่าง ๆ จนครบมือ เดินตรงมาขวางหน้า เพื่อจะให้รู้ชัดว่าเป็นใครจะมาดีหรือร้ายประการใด ทำให้พวกไทยแลปอร์ตุเกสตกใจ ส่วนชาวป่าเมื่อเขามาเห็นไทยและปอร์ตุเกสถือปืนไว้หลายกระบอก เขาก็พากันวิ่งหนีโดยความตกใจกลัวเหมือนกัน ส่วนพวกไทยและปอร์ตุเกสไม่รู้ท่าของเขา นึกว่าเขาพากันไปร้องเรียกบรรดาพวกชาวป่าด้วยกัน ให้ออกมาสู้รบกระมัง แต่ถึงกระนั้นก็ดี หามีใครในพวกไทยและปอร์ตุเกสที่คิดจะถอยหนีไม่ นึกเสียว่าปล่อยให้เขามาฆ่าตัวเสียยังดีกว่าที่จะพากัน อดตายในป่าเช่นนี้ พอพวกไทยและปอร์ตุเกสเดินเข้าไปใกล้ที่ชาวป่าเขาซุ่มซ่อนคอยอยู่ ชาวป่าก็ออกเดินต่อไปข้างหน้าอีก โบกมือทำสัญญาร้องเรียกให้พวกไทยและปอร์ตุเกสเดินตามหลังเขาไป ถึงหมู่กะต๊อบหมู่หนึ่ง ที่อยู่ตามไหล่เขาในแถบเหล่านั้น เมื่อเดินไปถึงหมู่กะต๊อบเหล่านั้นเขายังโบกมือชี้ไปทางหมู่กะต๊อบอีกหมู่หนึ่ง พลางหันหน้ามาดูทางพวกไทยและปอร์ตุเกสบ่อย ๆ เค้าหน้าของเขาทำท่าทางว่าเขาเป็นคนกลัวมาก

ในหมู่บ้านป่านี้ มีกะต๊อบอยู่ประมาณสี่สิบกว่า หลังคามุงด้วยใบไม้อย่างหยาบ ๆ มีผู้คนรวมด้วยกันสักสี่ห้าร้อยคน พอพักอยู่สักครู่ใหญ่ ๆ ชาวป่าพวกนั้นก็หายกลัว จนเข้ามาใกล้ชิดชม

เสื้อแสงที่พวกไทยและปอร์ตุเกสเขาใส่อยู่ การชมเชยนี้ไม่มีใครในพวกที่หิวโหยมานี้ที่จะต้องการเลย เพราะต่างคนต่างก็นึกว่าเมื่อไรจะได้กินเท่านั้น จะพูดจะจาทำท่าชี้โบ๊ชี้เบ๊กับชาวบ่าว่าหิวข้าว ชาวบ่าเขาก็ไม่เข้าใจเผ้าแต่หัวเราะกับพูดเบิ่นสองคำว่าตะบั๊ก ๆ ปะตั๊กๆจะหมายความว่าอะไร ของเขาก็ไม่มีใครรู้และเข้าใจได้เลย ที่นี้ออกชุนชำนาญได้ถอดเอาแหวนเพชรเม็ดโต ๆ สองวงซึ่งท่านอัครราชทูตได้มอบให้เมื่อตอนที่จะจากกันไปนั้น ยื่นให้เขา แต่เขาก็หารับเอาไม่ ต่อมาต้นหนที่หนึ่งได้ยินเสียงปะตั๊ก ๆ ซ้ำเข้าบ่อย ๆ ก็นึกออกมาได้ว่าชรอยจะเบิ่นชื่อที่ ใช้เรียกอัฐทองแดงของชาวฮอลันดาเขากระมัง เผอิญเขามีติดตัวไม่กี่อัน เขาก็ยื่นให้แต่เพียงสี่อันชาวบ่าพวกนั้นก็วิ่งไปจับเอาวัวบ่า มาให้ตัวหนึ่งโดยทันที สมความที่เขาได้คิดไว้ พอภายหลังจึงทราบได้ว่า คำที่ว่า 'ตะบั๊ก' นั้น ก็คือคำฝรั่งที่ว่า 'โตบาโก' ยาสูบนั่นเอง ซึ่งชาวฮอลันดาใช้แลกเปลี่ยนเข้าของต่าง ๆ กับพวกชาวบ่าเหล่านั้น เช่นเขาพูดกันว่า จะซื้อวัวตัวหนึ่ง ถ้าตัวของวัวยาวเท่าไร ก็เอายามวนหนึ่งให้ยาวเท่านั้น นับว่าเบิ่นตกลงราคากัน

ขอกลับกล่าวถึงวัวที่ได้มานั้นว่า ถึงเบิ่นสัตว์ใหญ่ก็จริง จะพอเลี้ยงทั้งไทยทั้งปอร์ตุเกสที่ไหนได้ เพราะพากันอดอยาก กิน

แต่ใบไม้เป็นอาหารตั้งหกวันมาแล้ว ก็ย่อมไม่เพียงพออยู่เองฉะนี้ ต้นหนนั้นจึงได้แบ่งปันกันกินแต่ในพวกปอร์ตุเกสด้วยกันเท่านั้น ส่วนพวกคนไทยก็ไม่ได้มีอะไรกินเลยจนชั่นเดียว จำเป็นต้องนั่งอดอยู่ในเวลาที่พวกเขากำลังนั่งกินอิ่มหนำสำราญ ช้าไม่รู้จะเอาอะไรแลกเปลี่ยนเอาอาหารกับชาวป่าเหล่านั้นด้วย ให้เพชรก็ไม่เอา ให้เหรียญทองก็ไม่รับ เลยไม่รู้ว่าจะเอาอะไรให้

ขณะนั้นมีขุนนางไทย คนหนึ่งคิดอุบายเอา หมวกกลำพอกยอดแหลมประดับด้วยเครื่องเงินทองและเพชรพลอยต่าง ๆ มาสรวมใส่ให้พวกชาวป่าโฮแตนโตต์เขาดู พอพวกชาวป่าเห็นเข้าก็ติดใจอยากได้ ท่านก็ยกให้ตามความปรารถนาของเขา ชาวป่าจึงวิ่งไปเอาเนื้อแกะมาให้ขาหนึ่ง แท้ที่จริงราคาก็ผิดกันไกล เพราะของที่ท่านให้ไปนั้น ราคาอย่างน้อยไม่ต่ำกว่า ๕๐๐ บาท ขาแกะที่ไหนจะมีราคาถึงเพียงนั้นเล่า ? แต่ต่างคนต่างนึกในใจว่าช่างมันเถิด มีของกินยังดีกว่าที่ตัวเราจะตาย เมื่อได้เนื้อแกะนี้แล้ว หาได้ปิ้งหรือย่างให้สุกเลยไม่ ต่างก็ช่วยกันฉีกทึ้งกินดิบ ๆ เช่นนั้นเอง แต่ที่ไหนจะรู้สึกอิ่มเล่า พอกินหมดแล้ว ต่างก็รู้สึกหิวยิ่งกว่าเดิมเสียอีก ขณะนั้นออกขุนชำนาญสังเกตเห็นได้ว่าพวกปอร์ตุเกสเขากินแต่เนื้อวัว แล้วทิ้งหนังวัวนั้นเสีย ออกขุนชำนาญจึงได้ไปบอกขุนนางไทยคนที่ได้ติดตามหาท่าน เมื่อคราวท่านนอนอยู่กลางทางแต่ผู้

เดียว แล้วก็ตกลงกันว่า จะเอาหนังนั้นมาลองกินด้วยกัน เคราะห์ดีออกขุนชำนาญหาได้ จึงได้เอามาปิ้งไว้บนไฟ พอสุกแล้วก็แบ่งกันกินอย่างเงียบ ๆ แต่เพียงสองเกลอเสียอิ่มหนึ่ง แล้วเอาซ่อนไว้เพื่อจะได้กินมื้อหน้า แต่เผอิญคนไทยอื่น ๆ มาเห็นเข้า ก็จำเป็นต้องแบ่งปันให้เขาบ้างเหมือนกัน ต่อมามีชาวโฮแตนโตต์คนหนึ่งมาเห็นเม็ดกระดุมทอง ซึ่งติดอยู่กับเสื้อออกขุนชำนาญ ดูเป็นที่พอใจเขามาก ออกขุนชำนาญจึงทำท่าทางบอกใบ้ว่า ถ้าหากว่าเขาเอาอะไรมาให้กินแล้วก็จะยกให้ พอคนป่าเห็นเช่นนั้น เขาก็ทำท่าทางตอบว่ายอม แล้วก็หันเข้ากะต๊อบ ในใจออกขุนชำนาญนึกว่าดีแล้ว อย่างไร ๆ คงได้เนื้อแกะหรือเบ็ดไก่เป็นแน่ แต่ที่ไหนได้เวลาชาวป่าเขากลับมาหา เห็นถือหม้ออยู่ใบหนึ่ง พอก้มดูก็เห็นมีแต่น้ำนมเท่านั้นออกขุนชำนาญนึกเสียใจมาก แต่จะทำอย่างไรได้ เมื่อหิวก็ต้องยอมรับโดยความยินดีอยู่นั่นเอง

พอตกค่ำพวกไทยและปอร์ตุเกสตั้งใจจะพักอยู่ที่นั่นตลอดคืนเพื่อให้หายเหนื่อย จึงได้สุมไฟกองใหญ่ไว้หน้าบ้านพวกโฮแตนโตต์เหล่านั้น แต่ก็หาได้นอนหลับตามความประสงค์ไม่ ด้วยเหตุที่ชาวป่าเหล่านั้นเฝ้าแต่เล่นเต้นรำทำเพลงกันเฮฮาอยู่โดยรอบ ตลอดคืนยังรุ่ง ไม่มีใครนอนหลับได้เลย เพราะจะดีจะร้ายต่างคนต่างคิดจะเอาตัวรอด โดยเกรงว่าเขาจะคิดทำร้ายให้

รุ่งขึ้นเวลาเช้าพวกไทยและปอร์ตุเกส ก็พากันเดินตรงไปทางชายทะเลพอเที่ยงก็ถึงที่ชายทะเล ตอนนี้ออกจะดีอยู่หน่อย เพราะหาหอยแมลงภู่ตามซอกหินกินได้อิ่ม ๆ ทุกคน พอกินเสร็จแล้วต่างก็เที่ยวค้นคว้าหาสำรองไปไว้กินกลางทางอีกหลายอิ่ม แต่ที่นี้ยังขัดสนอยู่อีกอย่างหนึ่งคือน้ำจืด ต้องเที่ยวหาตามบนบกตั้งแต่เที่ยงจนเย็นจึงได้พบแปลงมีน้ำอยู่นิดเดียว ข้าขุ่น ๆ แลสกปรกด้วย แต่หาทันได้กรองให้ใสไม่ ต่างพากันตรงเข้าไปกินอย่างนั้นเอง เวลานั้นก็เย็นเวลาค่ำมืดแล้ว นึกจะเดินต่อไปก็กลัวหลงทาง จึงจำเป็นต้องสุมไฟพักแรมอยู่ ณ ที่นี้อีกคืนหนึ่ง ผลัดกันนอนเป็นเวรกัน เพื่อป้องกันมิให้ชาวป่า ก๊าฟร์ ลอบมาทำร้ายได้ เพราะดูท่าทางเขาเป็นคนดุร้ายไม่น่าไว้ใจเลย

รุ่งขึ้นวันหลังพวกไทยแลปอร์ตุเกสก็ออกเดินถึงภูเขาสูงแห่งหนึ่ง ซึ่งได้พากันข้ามไปด้วยยากแค้นแสนลำบากเหลือเกิน เพราะว่ายิ่งนานวันก็ยิ่งหิวขึ้น กำลังหรือก็ถอยลงไปทุกที พอขึ้นถึงบนยอดเขา จึงได้เห็นบนเนินที่ไม่สู้ห่างไกลเท่าไรนักมีใบหญ้าเขียวสด ๆ แลดอกไม้ต่าง ๆ ก็พากันรีบเดินขึ้นไปเอาใบไม้เหล่านั้นมาลองกินดู แต่ยิ่งกินเข้าไปก็ยิ่งรู้สึกกระหายน้ำมากขึ้นทุกที จนเป็นเหตุให้รู้สึกปวดเจ็บ เหลือที่จะบอกให้คนอื่น ๆ ที่ไม่เคย ถูกด้วยตนเองเข้าใจได้ ถึงหากว่าหิวโหยกระหายน้ำอยู่เช่นนี้ก็จริง ทั้งได้

พากเพียรค้นหาตลอดบ่ายวันนั้น แต่ก็ยังไม่ได้ ได้มาบ้างก็แต่ตอนดึก ๆ ที่เชิงเขาใหญ่ ซึ่งเขาได้เลือกเป็นที่พักอยู่ตอนกลางวันนั้น เมื่อมาถึงที่มีน้ำนั้นต่างก็ได้ปรึกษากันว่า จะทำอย่างไรต่อไปดี ฝ่ายกัปตันต้นหนผู้นำทางต่างก็รับแต่โดยดีว่า ตัวหลงเข้าใจผิดเสียแล้ว แหลมกู๊ดโฮปจะอยู่ทางไหนทิศไหนก็ไม่รู้แน่ จะเป็นหนทางใกล้ไกลแค่ไหนก็ไม่มีใครอาจรู้ได้ บัดนี้กำลังพักอยู่ตรงไหน ตำบลไหนก็ไม่รู้ เลยตกลงพร้อมกันว่า ตั้งแต่นี้ต่อไป จะได้ไม่ต้องเดินบุกป่าฝ่ารกแล้ว เพราะทางนั้นจะหาน้ำท่าหรืออาหารกินก็ยาก ซ้ำหลงทางหรือก็ง่าย เลยตกลงว่าจะเดินเลียบชายทะเลไป เพราะเข้าใจกันว่าถึงอย่างไร ๆ ก็ดี ตามชายทะเลนั้นพอจะหาปูปลาหอยเต่ากินพอประทังชีวิตไปได้บ้าง อนึ่งธรรมดาแม่น้ำลำธารต่าง ๆ ย่อมไหลเข้าไปสู่ทะเลเสมอ คงจะหาน้ำท่ากินได้โดยสะดวก

รุ่งขึ้นเวลาเช้าจึงได้ออกจากป่าเดินไปทางชายทะเล แลถึงที่นั้นในราว ๑๐ นาฬิกาก่อนเที่ยง เห็นมีหาดทรายยาวยืดสุดสายตา แลที่สุดข้างหนึ่งนั้น มีภูเขาใหญ่ลูกหนึ่งยื่นออกไปในทะเล ก็นึกดีใจ เพราะพวกต้นหนอ้างว่าคงเป็นแหลมกู๊ดโฮปแล้วพอเห็นเช่นนั้นหาได้หยุดพักผ่อนไม่ สู้อุตส่าห์เดินต่อไปอีกจนเวลาเย็น สิ้นทางประมาณ ๒๐ กิโลเมตรหรือ ๒๔ กิโลเมตร (๕๐๐ หรือ ๖๐๐ เส้น) จึงได้รู้สึกว่าไม่ใช่แหลมกู๊ดโฮป ต่างก็พากันเสียใจเป็นอัน

มาก แต่ถึงกระนั้นก็ยังไม่หมดมานะทีเดียว เพราะได้ยินจากกลาสีคนหนึ่งซึ่งเดินออกไปข้างหน้าว่า ในที่ไม่สู้ไกลจากฝั่งนัก มีเกาะเล็ก ๆ อยู่เกาะหนึ่ง เต็มไปด้วยหอยต่าง ๆ แลน้ำจืดด้วย ต่างคนก็ต่างลุยน้ำไปที่เกาะเพราะน้ำไม่สู้จะลึก หวังว่าจะไปพักแรมอยู่ที่นั้นตลอดคืน เมื่อมาถึงเกาะ ก็พากันกินน้ำกินหอยเสียจมอิ่มแล้วก็ไม่มีใครอยากจะออกจากเกาะไปเลย ตกลงจะต้องค้างอยู่ที่นั้นอีกสักวันกับคืนหนึ่งเพื่อหยุดพักให้หาย เหนื่อย และเพื่อจะสระสมกำลังไว้ให้มาก ตอนค่ำ ๆ วันนั้นเมื่อต่างคนต่างได้ประชุมกันอยู่เบื้นพวกๆ คือพวกปอร์ตุเกสพวกหนึ่ง แลพวกไทยอีกพวกหนึ่งอย่างที่ได้เคยทำมาในคืนก่อน ๆ ขณะนั้นในพวกไทยได้ตรวจดูเห็นว่า ขุนนางไทยคนหนึ่งหายไปเสียแล้ว ต่างก็เที่ยวติดตามร้องเรียกหา แต่ก็ไม่พบ ชรอยท่านจะตายเสียตามทางกระมัง เพราะขุนนางผู้นี้ ตั้งแต่วันที่เรืออับปางลงนั้น ท่านก็ไม่ได้กินใบหญ้าหรือดอกไม้อย่างที่คนอื่น ๆ เขาได้อาศัยกิน สู้อุตส่าห์อดอาหารมาจนถึงวันนี้เพราะจะทำอย่างไร ๆ ท่านก็กินไม่ลง เมื่อคิดเห็นเช่นนั้นจึงคาดคะเนกันว่าท่านคงตายด้วยความหิวโหยหมดกำลัง แลไม่สามารถจะร้องเรียกให้ใครช่วยได้เบื้นแน่ ท่านขุนนางผู้นี้แหละเบื้นคนที่สองที่ได้หายไปในจำนวนพวกไทย เพราะเมื่อสี่วันก่อนนี้ได้มีขุนนางไทยอีกผู้หนึ่งหายไป ด้วยวิธีอันน่าทุเรศชนิดเดียวกัน พุทโธ่ ความลำบาก

ช่างทำให้ใจแข็งกระด้างจริงหนอ ถ้าตามเวลาปกติแล้ว หากว่าเพื่อนสหายที่สนิทตายไป ย่อมมีความเศร้าเสียใจเป็นอันมาก มาบัดนี้สิถึงแม้เห็นเพื่อนตายไปหายไปฉะนี้ก็ดี ต่างก็ทิ้งเลยราวกับไม่มีความรู้สึกเสียใจ และไม่มีเหตุเกิดขึ้นที่เดียว

ในวันที่พวกไทยแลปอร์ตุเกสยังอยู่ในเกาะนั้น ได้สังเกตเห็นมีต้นไม้แห้ง ๆ ชนิดหนึ่ง โตเหมาะพอควร แลในลำต้นของมันก็กลวง เขาจึงพากันมีความปลื้มอกปลื้มใจ เพราะจะได้เอาไปใช้เป็นกระบอกสำหรับใส่น้ำไว้กินตามทาง เมื่อต่างคนต่างได้ไม้กระบอกเหล่านี้ เต็มไปด้วยน้ำแล้วก็ เตรียม จะออก เดิน ต่อไป แต่ก่อนที่จะไปนั้นพวกต้นหนแลผู้นำทางได้กล่าวว่า อย่างไร ๆ ก็ดี ถึงภูเขาแหลมนั้นยังไม่ใช่แหลมกู๊ดโฮปก็ดี แต่ถ้าพากันขึ้นให้ถึงยอดแล้ว บางทีก็จะเห็นแหลมกู๊ดโฮปนั้นได้กระมัง แล้วเขาจึงชวนให้พวกกันขึ้นไป เมื่อได้ฟังคำชักชวนเช่นนั้น ต่างก็ยินดีอุตส่าห์ปีนตามเขาไป แหม! เจ้าประคุณเอ๋ยภูเขาลูกนี้ขึ้นยากจริง ปีนขึ้นไปทั้งวันถึงยอดก็เกือบค่ำ แต่ถึงกระนั้นก็ไม่สมประสงค์อีก หาได้เห็นแหลมกู๊ดโฮปไม่ ได้เห็นป่าหญ้าที่ราบ ๆ ข้างหน้ามีช้างโขลงฝูงหนึ่ง ตัวค่อนข้างจะเล็กกว่าช้างในเมืองไทย นอกนั้นก็ไม่เห็นอะไรหมด ซ้ำหาอะไรกินก็ไม่ได้ ได้ก็แต่เล็มกินหญ้าและใบไม้

เหมือนอย่างสัตว์ เลยต้องลงจากเชิงเขามาข้างหาดทรายเพื่อหวังหาหอยปูต่าง ๆ กินอีก

วันนั้นออกขุนชำนาญคนเดียว เท่านั้นในพวกไทยด้วยกันนับว่าเคราะห์ดีกว่าเพื่อนทั้งหมด คือเมื่อไปเที่ยวหาเผือกมันรากไม้แลใบไม้ใบหญ้าไม่ได้สมประสงค์ก็คิดจะกลับมาหาเพื่อน พอดีขณะนั้นแลไปเห็นงูเขียวตัวหนึ่ง ไม่สู้ใหญ่โตเท่าไรนัก แต่ออกจะยาวอยู่สักหน่อย ท่านออกขุนชำนาญก็เอามีดวิ่งไล่แทงได้ จึงเอามาปิ้งกินรู้สึกว่ามีรสอร่อยเหลือที่จะอร่อย จนกระทั่งกระดูกหนังหัวแลหางสารพัดสิ่งในตัวมัน ก็เอา มากิน หมดมิได้เหลือ หลอจนนิดเดียว พอกินงูเสร็จแล้วออกขุนชำนาญจึงได้สังเกตดูเห็นว่าล่ามหายไปเสียคนหนึ่ง ในจำพวกล่ามสามคนที่เอามาด้วยนั้น ครั้นจะเที่ยวติดตามก็พ้นวิสัย ก็เลยตายหายสูญไปเสียอีกคนหนึ่ง พอรุ่งขึ้นเวลาเช้าตอนสาย ๆ ก็พากันเดินต่อไปอีกตามธรรมเนียม วันนั้นมีเมฆหมอกมาก แลไม่ค่อยจะเห็นหนทางได้ถนัดเลย พอเดินหนทางไกลประมาณ ๑ กิโลเมตร (ยี่สิบห้าเส้น) ช้าเกิดมีลมหนาวพัดแรงกล้า ยิ่งกว่าลมใด ๆ ที่พวกไทยได้เคยรู้สึกตั้งแต่เกิดมา แต่ที่รู้สึกว่าหนาวจัดเกินกว่าปกติเช่นนี้ ชรอยจะเย็นเพราะหิวโหยหมดกำลังเหลือที่จะประมาณได้กระมัง อย่างไรก็ดีที่รู้ได้แน่ก็คือทุก ๆ คนในพวกไทยก้าวขาต้านทานลมไม่ค่อยจะไหว ต้องเดินก้าว

ซ้ายกลับขวาตามหาดทราย ทำนองเดียวกับเรือใบที่ต้องแล่นก้าวไปก้าวมาในทะเล ครั้นตกตอนบ่ายในราวสองนาฬิกาหลังเที่ยง ลมนั้นจึงได้สงบลง แต่ตั้งต้นฝนตกลงมาเป็นห่าใหญ่ มิได้หยุดหย่อนจนค่ำ ถึงต่างคนต่างจะเพียรสักเท่าไร ๆ ก็ดี ก็เดินต่อไปไม่ได้ ต้องเที่ยวอาศัยอยู่ตามร่มไม้ตามชอกหิน ชั้นที่สุดพวกที่หาที่กำบังมิได้นั้นก็ต้องยืนติด ๆ กันพิงหินอยู่ตามชายทะเล เพื่อจะได้ไม่สู้หนาว และเพื่อจะต้านทานแรงฝนที่กำลังตกใหญ่ ท่านออกขุนชำนาญเล่าไว้ว่า 'ถ้าหากว่าจะกล่าวถึงความลำบากของพวกไทยในเวลานี้แล้ว ขอให้ทราบเถิดว่า ถึงไม่ได้กินข้าวมาหลาย ๆ วันแล้ว ซ้ำในวันนี้ก็ไม่ได้กินอะไรเลยจนนิดเดียว นอกจากน้ำฝนที่ได้รองไว้เช่นนี้แล้วก็จริง ความหิวโหยซึ่งทำให้แสบท้องเหลือทนก็ยังควรนับว่าเป็นทุกข์ ร้อน อัน น้อย ที่สุดกว่า ทุกข์ที่ ต้อง ทนอยู่ ใน เวลานี้ เพราะเหนื่อยหรือก็เหลือทน หนาวจนตัวสั่นทั่วสรรพางค์กาย อยากนอนหรือก็อยากนอนออกจะตายไป แต่จะหาที่พักหรือที่นอนก็ไม่ได้ตลอดคืนยังรุ่ง'

เพราะเหตุฉะนี้ในตอนเช้า เมื่อแลเห็น แสงพระอาทิตย์ขึ้น พวกไทยต่างก็พากันรู้สึกเบาอกเบาใจสักหน่อย ตั้งใจเดินติดตามหลังพวกปอร์ตุเกสไปอีก แต่อนิจจาน่าเสียใจ พอเดินไป ๆ ถึงจะดูซ้ายดูขวาดูหน้าหรือดูหลัง ก็หาได้เห็นชาวปอร์ตุเกสแม้แต่สักคน

หนึ่งไม่ ซ้ำไม่ได้เห็นร่องรอยของเขาเลยด้วย ทุก ๆ คนพากันเสียใจใหญ่เพราะไม่รู้จะเดินทางไหนต่อไปจึงจะถูก ขณะนั้นไม่มีใครปริปากออกได้สักคน เฝ้าแต่ยืนนิ่งแลดูตากัน ความเศร้าเสียใจของพวกไทยในเวลานี้ นับว่าเป็นทุกข์ร้อนอันใหญ่หลวง จะหาทุกข์ร้อนอื่น ๆ ทุกอย่างทุกประการ มาเปรียบด้วยไม่ได้เลย

คนแรกที่อุตส่าห์แข็งใจสะกดทุกข์นั้นไว้ได้ คือท่านอุปทูต ท่านยังได้เรียกพวกไทยมากล่าวสั่งสอนให้มีน้ำใจขึ้นใหม่ว่า เดี๋ยวนี้เราชาวไทยอยู่แต่ลำพังเสียแล้ว เพราะพวกปอร์ตุเกสที่มาด้วยนั้นเขาเดินไปเสียทางไหนก็ไม่รู้ ถึงกระนั้นก็ดีขออย่าให้พวกคนไทยเราทั้งหลายมีความเสียใจไปเลย ที่เขาได้ทิ้งเราไว้เช่นนี้ขออย่าได้นึกว่าเขาแกล้งเราเลย ดูแต่พวกไทยเราด้วยกันเถิด ยังต้องสละทิ้งท่าน อัคร ราชทูต ซึ่งเป็น ที่รัก แลนับถือ ของเรา ไว้กลาง ทางเลย สาอะไรกับบรรดาชาวต่างประเทศ ทำไมเขาจะไม่ทิ้งพวกเราเล่า การที่เขารีบล่วงหน้าไปก่อนนี้ เขาคงคิดเห็นว่าจะมีประโยชน์แก่เราต่อไปภายหน้าเป็นแน่ อนึ่งเล่าถึงหากว่าจะไม่เป็นเช่นนั้นก็จริง จะอยู่ด้วยเขาหรือจะอยู่แต่ลำพังของเราเองก็ดี ก็มีแต่จะอดตายด้วยกันทั้งสองฝ่าย เพราะเขาจะช่วยเหลืออะไรเราก็ไม่ได้สักอย่างเดียว อนึ่ง ทางหรือเขาก็ไม่รู้จักเหมือนกัน จะอาศัยความรู้ของเขาในทางนี้ก็ไม่ได้ เขารู้ได้เพียงไหนเขาก็ช่วยบอกเราได้แต่เพียง

นั้น ถ้าหากว่าเราจะเดินให้ถึงแหลมกู๊ดโฮป ก็มีทางอยู่ทางเดียวเท่านั้น คือเดินเลียบฝั่งทะเลนี้ จึงไม่ควรจะทุกข์ร้อนให้เกินกว่าเหตุนัก

แต่บัดนี้ข้าพเจ้าผู้เป็นอุปทูตรับราชการฉลองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงสยาม ยังมีความทุกข์ร้อนอยู่แต่สิ่งเดียวเท่านั้น คือจะทำอย่างไรดีจึงจะรักษาพระราชสาส์นซึ่งพระองค์ให้เชิญมาเพื่อเจริญทางพระราชไมตรี ต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงปอร์ตุเกสนี้ให้พ้นจากภยันตรายได้ ? ทุก ๆ คนในพวกเราก็ย่อมทราบกันอยู่ดีแล้วมิใช่หรือว่า ข้าพเจ้าอุตส่าห์สงวนรักษายิ่งกว่าชีวิตของข้าพเจ้าเสียอีก แต่แรกเริ่มเมื่อเรืออับปางพวกเราจะพากันหนีเอาตัวรอดขึ้นฝั่งนั้น ข้าพเจ้าก็ได้เชิญพระราชสาส์นนี้ ให้พ้นอุทกภัยก่อนสิ่งอื่น ๆ ทั้งหมด และชรอยจะเป็นเพราะพระบารมีทรงปกเกล้าปกกระหม่อมคุ้มครองรักษาข้าพเจ้าดอกกระมัง ข้าพเจ้าจึงได้พ้นจากภยันตรายมาตราบเท่าทุกวันนี้

พระราชสาส์นนี้ท่านทั้งหลายก็คงได้เห็นแล้ว ว่าข้าพเจ้าได้ระวังรักษาเชิญเอาไปด้วยความเคารพนับถือ อย่างที่สุดที่จะทำได้ เมื่อถึงที่พักแห่งใด ถ้าหากว่าเป็นที่ราบข้าพเจ้าก็ได้อัญเชิญขึ้นไปประดิษฐานไว้บนต้นไม้ที่สูง ๆ ในท่ามกลางที่พักเพื่อให้เป็นที่ถวายความเคารพนับถือแห่งพวกคนไทยเราทั้งหลาย ถ้าหากว่าที่แห่ง

ไรเป็นภูเขา ข้าพเจ้าก็ได้เชิญขึ้นไปตั้งไว้บนยอดที่สูง ๆ ดุจเดียวกัน แลข้าพเจ้าก็ได้นอนเฝ้าพิทักษ์รักษาอยู่ในที่ห่าง ๆ อันสมควรแก่การเคารพอยู่เสมอ ไม่ยอมให้ใครหมิ่นประมาทพระบรมเดชานุภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของพวกเราได้ ต่อเมื่อจะออกเดินต่อไปเล่า ข้าพเจ้าก็ไม่ยอมให้ใครถูกต้องเลยเบี้นอันขาด อุตส่าห์ประคับประคองยกถือไว้ในที่สูงอันเบี้นที่สมควรแก่พระบารมีของพระองค์ด้วยตนเอง แต่ครั้นมาบัดนี้เล่า ข้าพเจ้าก็หมดกำลังลงไปมากเสียแล้ว จะฉลองพระเดชพระคุณในการที่ประคับประคองอัญเชิญพระราชสาส์นนี้ต่อไปอีกนานเท่าไรก็ไม่ทราบ เพราะฉะนี้ ถ้าหากว่าข้าพเจ้าหมดกำลังลงเมื่อไร ข้าพเจ้ากำชับสั่งให้ออกขุนชำนาญผู้เบี้นตรีทูต รับฉลองพระเดช พระคุณเชิญพระราชสาส์นต่อไป จนกว่าจะหมดกำลังเหมือนกัน ถ้าออกขุนชำนาญรู้สึกตัวว่าจะเชิญต่อไปไม่ไหวแล้วเมื่อไร ก็ให้เบี้นหน้าที่ของขุนนางทั้งหลายผู้ที่ยังดำรงชีวิตอยู่นั้น เบี้นผู้รับเชิญต่อ ๆ กันไปตามลำดับยศ ถ้าถึงที่สุดผู้ที่เชิญไปนั้นเห็นว่าไม่มีใครจะเชิญต่อไปได้อีกแล้ว ทั้งตัวเองก็หมดกำลังลงไม่สามารถจะเชิญต่อไปได้ ข้าพเจ้าขอกำชับอย่างแข็งแรงว่า ก่อนที่ท่านผู้นั้นจะถึงแก่ความตาย ให้ท่านผู้นั้นเลือกหาที่เหมาะบนยอดเขาหรือยอดเนินใด ๆ ก็ตาม ซึ่งไม่ใคร่จะมีสัตว์หรือมนุษย์ผู้ใดสามารถไปเหยียบย่ำได้ง่าย แล้วก็ให้ฝังพระ

ราชสาส์นไว้ ณ ที่นั้นโดยความเคารพนับถือ พอเสร็จแล้วให้ท่านผู้นั้นกราบเฝ้าอยู่ที่นั้นจนกว่าจะสิ้นชีวิต และให้นึกเสียว่าตนกำลังเฝ้าอยู่แทบพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์เองที่เดียว

นี่แหละเบื้น คำสั่งที่สุด ที่ข้าพเจ้า ร้อนใจอยาก จะให้ทราบทั่วกัน ก่อนที่ข้าพเจ้าจะสิ้นชีวิต ขอต่างคนต่างเอาใจใส่ในคำสั่งนี้โดยสิ้นสุดกำลังของตน ๆ เถิด ส่วนบรรดาเราชาวไทยด้วยกันที่ยังพอเดินได้ขอจงอุตส่าห์ตั้งใจเดินต่อไปใหม่ อย่าให้พลัดพรากออกจากกันไปได้เบื้นอันขาด ให้ตั้งหน้าค่อย ๆ เดินไป หากพระบารมีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ยังคุ้มครองรักษาพวกเราอยู่แล้ว พวกเราทั้งหลายก็คงจะได้บรรลุถึงที่ดังประสงค์ แลพ้นจากอันตรายทุกสิ่งทุกประการเบื้นแน่นอนที่เดียว

เมื่อพวกไทยได้ฟังเช่นนี้แล้ว ต่างคนก็มีความมานะขึ้นใหม่ตั้งใจอยากจะออกเดินเสียเต็มที แต่ว่าแทนที่จะได้เดินไปตามหาดทรายชายทะเลอย่างที่ได้คิดไว้นั้น กลับเห็นไปว่าควรเดินทางบก เผื่อจะเจอะพวกปอร์ตุเกสเขา เพราะคาดคะเนกันว่าเขาคงไปทางนั้นเบื้นแน่ ตามทางข้างหน้าที่พวกไทยตั้งใจเดินไปนั้นมีภูเขาใหญ่ ๆ ลูกหนึ่ง แลถัดมาข้างขวาก็เบื้นเนิน มีอยู่หลายเนินด้วยกัน เมื่อได้สังเกตเห็นเช่นนั้นต่างก็นึกว่า ถึงหนทาง ๆ ภูเขานี้จะเบื้นทางลัดตรงก็จริง แต่ดูท่าทางพวกปอร์ตุเกสเขาคงไม่ไป

เป็นแน่ เพราะภูเขาลูกนั้นชันข้ามยากเหลือเกิน เขาก็เหน็ดเหนื่อยอยู่เต็มที่แล้วเหมือนกันที่ไหนเขาจะไป เมื่อนึกได้เช่นนั้น จึงพากันตั้งหน้าเดินไปสู่ทางเนินข้างขวามือ ซึ่งดูเป็นทางอ้อม ๆ แต่ไม่สู้สูงเท่าไร พอเดินข้ามเนินอันต้น ต่างก็ได้รู้สึกเจ็บปวดตามลำขายิ่งกว่าที่เคยมาแล้วเสียอีก ออกขุนชำนาญเล่าไว้ว่า ตัวและขาของข้าพเจ้าก็บวมขึ้นหมดจนมีน้ำเหลืองไหลซึมออกมาเป็นฟอง ๆ ถึงกระนั้นก็ดี ข้าพเจ้ายังอุตส่าห์เดินจนเต็มกำลัง แต่ก็หาเดินได้รวดเร็วไม่ เวลาเที่ยงพวกไทยเดินมาถึงแม่น้ำแห่งหนึ่ง กว้างประมาณ ๒๐ เมตร (๑๐ วา) ลึกประมาณ ๒ เมตร (๑ วา) เศษ ๆ ต่างคนก็ต่างนึกในใจว่า พวกปอร์ตุเกสจะไม่ได้ข้ามแม่น้ำนี้เป็นแน่ เพราะถึงหากว่าลำน้ำไม่สู้กว้างเท่าไรก็จริง แต่กระแสน้ำเชี่ยวมาก มีไทยบางคนที่ได้ลองว่ายข้ามดูแต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ เพราะน้ำไหลเชี่ยวเหลือกำลังจะทานได้ ตกลงต้องว่ายกลับ เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงได้ตกลงกันว่า จะเอาผ้าคาดพุงมาผูกติดต่อกันไปเป็นอันเดียวทำเป็นเหมือนหนึ่งเชือกยาว ๆ แล้วจะได้เอาไปผูกขึงยังฟากข้างโน้น ทุก ๆ คนจะได้อาศัยเชือกเส้นนั้นข้ามไปได้สบาย มีขุนนางผู้หนึ่งเป็น ผู้ที่มีเรี่ยวแรงมาก รับอาสาจะเอาผ้าไปผูกไว้กับต้นไม้ที่ฟากข้างโน้น แต่ก็ไม่สำเร็จตามความประสงค์ พอว่ายข้ามไปได้สักหน่อย เขาก็ต้องทิ้งเชือกนั้นเสีย ว่ายเอาแต่ตัวรอด

ไปฟากข้างโน้นเท่านั้น ดูเอาเถิดถึงว่าเขาเป็นคนมีเรี่ยวแรงมาก ว่ายน้ำเก่งก็จริง ก็ยังหาทานกระแสน้ำได้ไม่ กระแสน้ำเชี่ยวก็ชัดเอาตัวไปกระทบกับแหลมดินแข็ง ๆ นั้น บอบช้ำหมดทั้งตัว เลยตกลงกันไม่ข้ามโดย เข้าใจว่าที่ไหน พวกปอร์ตุเกส เขาจะ ข้ามไปได้ เมื่อตกลง กันแล้ว ออกขุนชำนาญ จึงเรียก ขุนนาง ผู้นั้น กลับมาฟาก ข้างนี้อีก แต่คราวว่ายกลับนี้เขาต้องเดินขึ้นไปเหนือน้ำ แล้วจึง ว่ายกลับมาถึงที่ ๆ พวกไทยอยู่ หาไม่ถ้าข้ามตรงกัน น้ำเชี่ยวก็คง จะชัดเอาตัวไปที่อื่นเสียแล้ว

พวกไทยพากันลงความเห็นว่าพวกปอร์ตุเกส คงพากัน เดินไปตามฝั่งที่เราอยู่นี้เองเป็นแน่ แท้ที่จริงก็คิดถูก เพราะเมื่อ ออกเดินไปได้ไม่สู้ไกล ประมาณดูราว ๒ กิโลเมตร (๕๐ เส้น) ก็พบถุงเท้าข้างหนึ่ง ซึ่งไม่ต้องสงสัยเลยว่าจะไม่ใช่ของพวก ปอร์ตุเกสเขา พอเดินต่อไปอีกด้วยความลำบากมาก ก็มาถึงภูเขา ใหญ่ลูกหนึ่งซึ่งมีถ้ำใหญ่ ๆ อยู่ตามเชิงเขา ภูมิที่ถ้ำตั้งอยู่นี้สวยแล เหมาะแก่ตามนุษย์ด้วย ประดุจเชื้อเชิญให้หยุดพักอยู่ที่นี้อีกคืน หนึ่ง พวกไทยจึงได้หยุดแลเข้าไปอาศัยอยู่ในถ้ำนั้นตลอดคืน แต่ ในคืนนั้น หนาวมากเลย เป็นเหตุให้พวกไทยได้ รับความ ลำบากอีก ส่วนตัวออกขุนชำนาญเล่า พอตื่นเช้า ทอดตาไปดูที่ ๆ ท่านนอน เห็นเบี่ยกไปด้วย น้ำหนอง ซึ่งไหล ออกมาจาก ลำขา แลตัวของ ท่าน

เป็นเปรอะหมด ไม่ต้องนึกใส่ถุงเท้ารองเท้าเลยเป็นอันขาด ถึงกระนั้นท่านก็ยังไม่หมดมานะ พอเห็นเพื่อนเขาเดินไป ท่านก็ออกเดินไปกับเขาอีกเหมือนกัน

ตลอดวันนั้นพวกไทยก็รีบสาวเท้าเดินไปตามลำแม่น้ำนั้นโดยหวังว่า ในไม่ช้าคงพบพวกปอร์ตุเกสเขา เพราะรู้แน่แล้วว่าได้เดินหนทางเดียวกันกับเขา ประการหนึ่งเวลาเดินนาน ๆ ก็ได้พบปะเข้าของต่าง ๆ ที่เขาทำตก เช่นเมื่อเดินออกมาจากถ้ำที่พักแรมนั้น หนทางไม่สู้จะไกลนัก มีคนหนึ่งเก็บปืนได้กระบอกหนึ่งกับดินปืนอีกกระบ๋องหนึ่ง ซึ่งชรอยพวกปอร์ตุเกสเขาจะหนักใจยกต่อไปอีกไม่ไหวเป็นแน่ จึงได้ทิ้งไว้เช่นนั้น ดินปืนนี้กลับมีประโยชน์แก่พวกไทยมาก คือได้ใช้สำหรับทำไฟเพื่อปิ้งสัตว์แลผักไม้ใบหญ้ากิน ส่วนออกขุนชำนาญซึ่งเดินแทบไม่ไหวเสียแล้ว ข้าใส่รองเท้าก็ไม่ได้ต้องหิ้วไปหนักเปล่า ๆ ไม่เข้าเรื่อง เมื่อเห็นว่าได้เชื้อไฟแล้ว จึงเอาส้นเกือกมาปิ้งกิน พุทโธ แต่ส้นเกือกปิ้งก็ยังเห็นเป็นอร่อยไปได้ เมื่อเช่นนี้ท่านออกขุนชำนาญจึงเอาหมวกของคนใช้มาปิ้งลองชิมดู แต่ทำอย่างไร ๆ ก็เคี้ยวไม่แหลก แลกลืนไม่ลงด้วย ช้าชักให้คลื่นไส้แลอาเจียนอยู่เสมอ

พอออกเดินต่อไปในไม่ช้าเท่าไร ก็มีพยานหลักฐานมั่นคงอีกอันหนึ่งว่าชาวปอร์ตุเกสเขาได้เดินทางนี้เป็นแน่ คือล่ามคนหนึ่ง

ในสองคนที่ยังเหลืออยู่จากสามคนที่เอามาด้วยนั้น กำลังคุกเข่าตายอยู่ข้าง ๆ ทาง หลังของเขาพิงอยู่กับเชิงภูเขาดูน่าทุเรศเวทนาเหลือเกิน แต่จะทำอย่างไรได้ ต้องทิ้งไว้ข้างเนินที่เขาตายอยู่นั้นเอง ที่ตำบลนั้นมีหญ้าเขียวสดอยู่มาก ต่างก็พากันไปถอนเอามาเบื้นมัดใหญ่ ๆ เพื่อจะได้เก็บเอาไว้กินเวลาเย็น ๆ อนิจจาเอ๋ย คราวเมื่อจะกินก็ไม่ค่อยลง มีอยู่หลายคนพากันบ่นว่าเราจะขืนวิ่งตามหลังพวกปอร์ตุเกส สู้อุตส่าห์กินหญ้าเบื้นอาหารอยู่เช่นนี้ทำไม ? ใครเล่าจะทนอยู่ได้ ? มิพากันตายไปเสียเปล่า ๆ หรือ ? อย่าเลย เราพากันกลับไปที่เกาะ ซึ่งเราเคยพักแรมอยู่ อย่างไร ๆ ก็จะมีปูเบี้ยวหอยเต่าแลน้ำท่ากินบ้างยังดีกว่าอดตายอยู่ในป่าเหล่านี้

แต่ถึงกระนั้นก็ดี พวกไทยก็ยังอุตส่าห์เดินต่อไปอีกจนค่ำ พอมาถึงภูเขาแห่งหนึ่ง จึงได้พากันหยุดพักพิจารณาดูว่าจะเดินทางไหนดี จึงจะถึงพวกปอร์ตุเกสเขา เพราะหนทางนั้นดูท่าแยกเบื้นสองทางได้ คือข้างหนึ่งเบื้นภูเขาชันสูง ๆ แลอีกข้างหนึ่งเบื้นหนองใหญ่ ล้วนแต่น้ำกับโคลนทั้งนั้น แต่นั่งพิจารณาดูอยู่เช่นนั้นเบื้นนานก็ไม่ตกลงกันว่าจะเลือกเอาทางไหนแน่ เพราะทางภูเขาหรือก็ไม่เข้าใจว่าพวกปอร์ตุเกสจะข้ามไปได้โดยอย่างไร แต่ทางหนองนั้นเล่า ก็เดินยากเท่ากันหรือยิ่งกว่ากันเสียอีก เผ้าปรึกษากันอยู่ตลอดคืนยังรุ่ง ก็เลยตกลงกันว่าจะพากันกลับไปที่เกาะ เพราะ

นึกเสียว่า ถ้าจะข้ามไปทางหนองก็ราวกับไปหาที่ตายเป็นแน่นอน จะไปทางภูเขานั้นเล่า ก็ราวกับไปอดน้ำหาที่ตายอย่างเดียวกัน เพราะกว่าจะข้ามพ้นก็กินเวลาไม่ต่ำกว่าสองวัน ใครเล่าจะทนได้ไม่กินนานถึงเพียงนั้น แต่ถ้ากลับไปที่เกาะแล้ว อย่างไรก็คงจะหาปูเบี้ยวหอยเต่ากินได้บ้าง มิให้ถึงแก่ความตาย จนกว่าพวกปอร์ตุเกสจะกลับมารับ ถ้าหากว่าพวกปอร์ตุเกสเขาไม่มา เหลือที่จะทนอยู่ได้ต่อไปแล้ว ก็พากันเข้าไปหาพวกโฮแตนโตต์ในป่า ยอมเป็นบ่าวข้าให้เขาใช้สอย เพราะถึงเขาจะใช้สอยอย่างร้ายแรงอย่างไร ๆ ก็ดี คงจะดีกว่าที่อุตส่าห์ทนรับความลำบากอยู่เช่นในเวลานี้เป็นแน่

เมื่อปรึกษาตกลงกันเช่นนี้แล้ว ต่างคนก็ต่างมีความปรารถนาเช่นเดียวกัน คือว่าเมื่อไรจะสว่าง เพื่อจะได้กลับไปที่เกาะ กินหอยปูสักอิ่มหนึ่ง ถึงเวลาย่ำรุ่งก็พากันเดินกลับ อาศัยด้วยความพากเพียรแลความอยากได้อะไรกิน ในสามวันก็ได้กลับไปถึงเกาะนั้น แหม ! ใครเล่าจะสามารถบอกได้ว่า เมื่อพวกไทยไปเห็นเกาะนั้นว่ามีความอิ่มเอิบสำราญใจสักเพียงไร พอเดินเข้ามาใกล้ต่างก็จะกรูกันเข้าไปทันที แต่ก็ป่วยการ เพราะเป็นเวลาที่น้ำขึ้นสูงเสียแล้ว จะลุยน้ำกลับเข้าไปที่เกาะไม่ได้เหมือนครั้งก่อน จึงต้องคอยอยู่จนกว่าน้ำจะลง เวลาที่น้ำขึ้น เกาะนั้นแลเห็นเป็นแต่

ก้อนศิลาใหญ่ ๆ พ้นออกไปจากผั้ง ถ้าจะเดินให้รอบก็อยู่ในร้อยก้าวเท่านั้น นอกนั้นอยู่ใต้น้ำหมด เมื่อน้ำลดลงไปสักหน่อยพอจะลุยข้ามไปได้ ต่างคนก็ต่างรีบข้ามไปเก็บหอย เก็บไปพลางกินไปพลางจนกว่าจะอิ่ม พออิ่มแล้วต่างก็เก็บเอามาผึ่งแดดไว้สำหรับกินมื้อหลังบ้าง เผาไฟกินบ้าง แต่ในไม่ช้าไม้แห้ง ๆ ที่เก็บได้ตามตลิ่งเอาไว้ใช้สุมไฟก็หมดลงไป จำเป็นต้องเข้าไปหาไม้แห้ง ๆ ถึงที่ในป่าลึกๆ เพราะในประเทศนั้นอากาศหนาวเหลือเกิน จำจะต้องสุมไฟไว้เสมอ ถ้ามิฉะนั้น ในเวลากลางคืนนอนไม่ค่อยจะหลับ ยังดีอยู่หน่อยคือ พวกที่เข้าไปหาฟืนในป่านั้น วันหนึ่งได้มูลช้างมาเป็นอันมาก จึงได้เอามาใช้ต่างฟืน เลยพากันอุ่นสบายไปได้อีกสองสามวันพ้นจากนั้นไปก็หมดฟืนลงอีก เมื่อฟืนหมดไปแล้วทนหนาวไม่ได้ จะขืนอยู่ต่อไปอีกหรือก็จะตาย อย่างไร ๆ ก็ดี เมื่อได้พากเพียรมาถึงเพียงนี้แล้วก็ไม่ควรที่จะยอมตายง่าย ๆ ชอบแต่ว่าจะต้องตะเกียกตะกายเพียรพยายามจนสิ้นสุดกำลังจริง ๆ เสียก่อน เมื่อคิดได้เช่นนี้แล้วก็พากันออกไปจากเกาะ คิดว่าจะเข้าไปในป่าหาพวกโฮแตนโตต์ให้เขาใช้ตามชอบใจไปก่อน คอยดูว่าจะแก้ไขอย่างไรต่อไปภายหลัง นับเวลาตั้งแต่กลับมาอยู่ในเกาะนี้จนถึงวันที่ออกไปใหม่ ก็พอดีได้หกวัน รวมวันตั้งแต่วันที่เรืออับปางลงถึงวันนั้นก็ได้ ๒๓ วัน

เมื่อพวกไทยออกจากเกาะไปนั้น เขาเสียดายอยู่อย่างเดียวที่ต้องทิ้งน้ำจืดสนิท ๆ กับหอยแมงภู่ที่มีอยู่บริบูรณ์ไปเสีย แต่โดยการจำเป็นที่จะขึ้นอยู่ต่อไปไม่ได้แล้วด้วยคิดว่า บ่านนี้ชรอยพวกปอร์ตุเกสเขาพากันตายเสียหมดแล้วกระมัง หรือเขาเองก็คงคิดว่าพวกข้าพเจ้าตายหมด จึงมิได้มีข่าวคราวมาถึงเลย หรือถึงหากว่าถ้าเขาส่งใครมาติดตามหา ก็เมื่อพวกข้าพเจ้าขึ้นอยู่ในเกาะนั้นแล้ว ทำไมเขาจะมาพบได้เล่า ? ด้วยเหตุต่าง ๆ เหล่านี้แหละ จึงได้พากันออกจากเกาะขึ้นผั่งเดินต่อไปอีก แต่ก่อนที่จะได้ออกไปนั้น ต่างก็ช่วยกันเก็บเอาหอยแลน้ำใส่กระบอกไป เพื่อเอาไว้กินกลางทาง อุตส่าห์เดินทางไปตลอดวันพอตกค่ำก็ไปพักแรมค้างคืนอยู่ตามหนองน้ำเค็มใกล้ ๆ ภูเขาที่เคยได้พักมาแต่ก่อนแล้ว แหม เคราะห์ดีที่ได้หอยแลน้ำมาด้วย ถ้ามิฉะนั้นก็จะต้องพากันอดทั้งวันทั้งคืน เพราะในที่นั้นหาอะไรกินไม่ได้เลยสักสิ่ง พอรุ่งสว่าง ถึงว่าหอยที่ได้มาด้วยนั้นกินยังไม่หมดก็จริง ต่างก็ต้องอุตส่าห์อดออมเก็บไว้เผื่อวันหน้าอีก แต่พากันค้นหาใบไม้ผักหญ้าต่าง ๆ มากินแซมไปพลางก่อน เอาหอยเก็บไว้กินเมื่อหิวจัด บางคนถึงกับลงดำน้ำในหนองนั้น เพราะนึกว่าจะได้ปลามากินบ้างแต่ก็เปล่าจับอะไรไม่ได้เลย

เมื่อต่างคนต่างแสวงหาอาหารอยู่เช่นนั้น บรรดาผู้คนที่อยู่ในที่พักริมหนองนั้นจึงตะโกนร้องเรียกให้กลับไปหา แลบอกว่าเห็นมีพวกโฮแตนโตต์สามคนเดินเข้ามาทางที่เขาอยู่ เมื่อได้ยินเช่นนั้น จึงพากันรีบกลับไปดู พอสักครู่หนึ่ง พวกโฮแตนโตต์เหล่านั้นก็มาถึง เห็นเขาคาบกล้องฝรั่งอยู่คนละอันจึงรู้ได้ทันทีว่าพวกโฮแตน-โตต์สามคนนี้คงเป็นคนที่เกี่ยว ๆ กับฝรั่งอยู่บ้างเป็นแน่ จึงได้มีกล้องเช่นนี้สูบ แต่ก็เพียงเดา ๆ เอาเช่นนั้นแหละ เพราะส่งภาษาก็ไม่รู้กัน ส่วนพวกโฮแตนโตต์นั้นเล่าก็ได้แต่ชูมือขึ้นทั้งสองข้าง ข้างหนึ่งนั้นเขางอเสียสี่นิ้ว ให้คงเหลืออยู่แต่นิ้วเดียว อีกข้างหนึ่งนั้นเหยียดออกทั้งห้านิ้ว รวมทั้งสองข้างเป็นหกนิ้ว แล้วร้องตะโกนสุดเสียงว่า 'ฮอลันดา ! ฮอลันดา !' เมื่อได้ยินเช่นนั้นคนไทยบางคนนึกกลัวว่า บางทีพวกโฮแตนโตต์สามคนนี้จะเป็นคนใช้ของพวกโฮแตนโตต์พวกก่อน ซึ่งเขาใช้ให้มาลวงเอาเราไปฆ่ากระมัง แต่บางคนเห็นว่าไม่ใช่ เพราะท่าทางที่เขาทำให้ดูนั้นบอกว่าไม่ใช่คนดุร้ายอะไรเลย คงเป็นคนที่มาแต่โดยดี แลที่เขาชูมือขึ้นไขว้นหกนิ้วไปทางแหลมกู๊ดโฮปนั้น ชรอยเขาจะหมายความว่า เราอยู่ห่างจากแหลมกู๊ดโฮปหนทางเพียงหกวันเท่านั้นกระมัง เมื่อปรึกษาโต้เถียงกันอยู่สักครู่หนึ่ง ก็เลยตกลงว่า 'ถึงจะมาดีมาร้ายอย่างไร ก็จะต้องตามเขาไปให้ได้ เพราะถึงหากว่าเขาจะ

มาลวงเอาไปฆ่ากินเสียก็ทำเนา ยังจะดีกว่าที่จะต้องเที่ยวระเหระหนอดอยากไม่มีที่สิ้นสุดเช่นนี้ แท้ที่จริงพอออกเดินไปกับเขาไม่สู้นานเท่าไร ก็ได้รู้แน่ว่า พวกโฮแตนโตต์สามคนนี้หาใช่เป็นคนดุร้ายประสงค์กินเลือดเนื้อของพวกคนไทยเหล่านั้นไม่เลย เพราะท่าทางอันว่องไวและน่ารักของเขานั้น เป็นพยานส่อให้เห็นว่าไม่ใช่คนดุร้ายเลย น่าจะเป็นบ่าวของพวกฝรั่งที่แหลมกูดโฮปเสียโดยไม่ต้องสงสัย

พวกโฮแตนโตต์สามคนนี้มีแกะอยู่ขาหนึ่ง พวกคนไทยจึงใช้ใบขอซื้อกินเขาก็ยอมให้ แต่ยังทำท่าให้รู้ว่าเขาต้องการเงินเป็นการแลกเปลี่ยนกัน คนไทยก็ทำท่าตอบให้เขารู้ว่าไม่มีเงินเหลือติดตัวเลย เขาจึงทำท่าขอแลกเปลี่ยนกับกระดุมทองกระดุมเงิน ซึ่งติดตัวอยู่ที่เสื้อออกขุนชำนาญ ๆ จึงได้ปลดสำรับทองหกเม็ดของท่านยื่นให้ทันที เขาจึงให้เนื้อแกะขานั้น พอได้เนื้อแกะแล้ว ต่างก็ช่วยกันปิ้งแบ่งกันกินเสียในทันใดนั้น

พอกินหมดแล้ว ชาวโฮแตนโตต์สามคนนั้นก็เร่งพวกไทยให้รีบเดินให้ทันเขา ส่วนเขาเผ่นแต่เดินไปข้างหน้า แล้วก็ย้อนกลับมาหาพวกไทยอยู่เสมอ ๆ เป็นหลายหน เมื่อพวกไทยออกจากที่พักใกล้หนองนั้นเป็นเวลาในราวเที่ยง พากันเดินตามเขาไปจนถึงเย็น พอค่ำมืดแล้วเขาก็พาไปพักอยู่ที่เชิงเนินแห่งหนึ่ง ต่างคน

ต่างรู้สึกเหน็ดเหนื่อยเป็นอันมาก พอรุ่งขึ้นเวลาเช้าเมื่อจัดแจงจะออกเดินต่อไปอีกนั้น ในพวกไทย ๑๕ คนที่ยังคงเหลืออยู่ไม่ได้ล้มตายในกลางทางมีอยู่ ๗ คนที่รู้สึกเหน็ดเหนื่อยเหลือเกิน จนกระทั่งหมดกำลังที่จะเดินต่อไปอีก เพราะจะยกขาก็ไม่ไหวเสียแล้ว เมื่อเกิดเหตุขึ้นเช่นนั้น จึงได้ปรึกษากันว่าจะทำอย่างไรดีกับคน ๗ คนเหล่านั้น จะหามเขาไปหรือก็ไม่ไหว จะอยู่ด้วยเขาหรือก็จะพากันอดตายเสียเปล่า ๆ เลยตกลงกันว่าจะแบ่งเนื้อหอยแมงภู่ที่ผึ่งแดดไว้ให้เขามาก ๆ หน่อย แล้วสัญญากับเขาว่า ถ้าเคราะห์ดีถึงแหลมก๊ดโฮปแล้วเมื่อไร ก็จะรีบจัดส่งยานพาหนะมารับเขาไปทันที

ในการที่จะจากกันไปในคราวนั้น ดูเป็นที่น่าสลดเสียใจอย่างยิ่ง สำหรับทั้งสองฝ่าย แต่จะทำอย่างไรได้ เพราะเป็นการจำเป็นเสียแล้ว ส่วนพวกคนที่จะเดินต่อไปอีกนั้นเล่า ผอมหรือก็ผอม ขาแข้งหรือก็บวม ช้ำเท้าหรือก็ฉีกเป็นแผลเปื่อยเน่าไปหมดทั้งนั้น จะคิดอุบายช่วยเหลือพวกที่มีกำลังทุพลภาพเดินไม่ไหวนี้ก็ป่วยการเปล่า อนึ่ง ในขณะนั้นเล่าก็หิวโหยหมดกำลัง จนจำหน้าไม่ได้เสียแล้ว ถ้าขืนไปก็ป่วยการเปล่าเหมือนกัน เดินไม่กี่ชั่วนาพิกาก็คงล้มลงตายอยู่นั้นเองเป็นแน่ เมื่อคิดเห็นเช่นนั้นแล้ว ต่างก็จำเป็นต้องพากันอำลาอวยชัยให้พรแก่กันและกัน อย่างน่า

ทุเรศเวทนาเหลือที่จะกล่าวได้ เพราะต่างคนต่างรู้สึกในใจของตนเองว่า คงไม่ได้เห็นหน้ากันต่อไปอีกแล้ว

ออกขุนชำนาญเล่าไว้ว่า ขณะเมื่อจะลาไปจากกันนั้น ส่วนชาวโฮแตนโตต์สามคน กำลังล้างหน้าตระเตรียมจะพาพวกไทยไป วิธีผัดหน้าของพวกโฮแตนโตต์ คือเขาเอาถ่านมาตำให้ละเอียดคลุกกับน้ำมูตร์แล้วก็ใช้ผัดหน้าต่างแป้ง (หากว่าเวลานั้นข้าพเจ้าไม่เบื่นทุกข์ใหญ่หลวง อย่างกับภูเขาพระสุเมรุมาทับทรวงอกไว้แล้ว คงนึกขันไม่น้อยที่เห็นพวกแขกเงาะป่าซึ่งมีผิวกายดำเหมือนดินหม้อเช่นนั้นแล้ว ซ้ายังเอาถ่านมาทาอีกชั้นหนึ่งเล่า หรือเขาจะเห็นว่าสีดำเบื่นยอดสีดอกกระมัง) พอผัดหน้าเสร็จสรรพแล้วก็พากันออกเดิน แต่พอเดินไปสักหน่อยจึงรู้ว่า พวกโฮแตนโตต์สามคนนี้อยากจะรีบเดินให้ถึงเร็ว ๆ แต่เขาเห็นว่าพวกไทยเดินไม่ค่อยจะทันเขา เขาจึงได้ปรึกษาตกลงกันในระหว่างพวกเขาสามคนให้ค่อย ๆ เดินไปกับพวกไทยคนหนึ่ง อีกสองคนเขาล่วงหน้ารีบเดินไปก่อน เคราะห์ดีคนที่ไปกับพวกไทยนี้ เมื่อพวกไทยอยากจะหยุดพักเมื่อไร จะช้านานสักเท่าไรก็ตาม เขาอนุโลมตามอยู่เสมอไม่บ่นไม่ว่าประการใดหมด

พวกไทยทั้งแปดอุตส่าห์เดินบ้างหยุดบ้างเช่นนี้ถึงหกวัน รู้สึกเหน็ดเหนื่อยเหลือกำลังยิ่งกว่าเก่าเบื่นไหน ๆ จะมีใครหรือที่จะ

ไม่รู้สึกลำบากเหมือนอย่างเขา ซึ่งประเดี๋ยวต้องขึ้นเขา เดี๋ยวต้องลงห้วยอยู่เช่นนั้นร่ำไป อย่าว่าแต่พวกไทยเลย ถึงแขกโฮแตนโตต์ผู้นำทางซึ่งเป็นชาวเมืองนั้นชำนาญทางบุกป่าฝ่ารก ก็ยังรู้สึกเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าหมดกำลัง แทบจะปีนขึ้นภูเขาไม่ไหวเหมือนกัน ออกชุนชำนาญว่าไว้ว่า ถ้าใครอยากจะทราบว่า ความลำบากนั้นจะมากน้อยเพียงใด ข้าพเจ้าขอบอกว่าวันหนึ่งเมื่อเขาจะพาข้ามภูเขาชัน พวกข้าพเจ้ารู้สึกเหน็ดเหนื่อยเบื่อระอาแทบจะเป็นบ้า และไม่อยากจะเดินต่อไปแม้แต่สักก้าวเดียว ยังมีคนไทยคนหนึ่งในพวกข้าพเจ้าแปดคนนั้น ได้ออกปากพูดว่า จะจับเอาชาวโฮแตนโตต์ผู้นั้นตีเสียให้ตาย โดยอ้างว่าเขาแกล้งพาไปทางนั้นเพื่อจะให้ถึงแก่ความตาย เดชะบุญชณะนั้นท่านอุปทูตได้ยินเข้าก็ด่าว่าเอาคนนั้น ให้ได้รับความอัปยศอดสูเป็นอันมาก ท่านว่ากับพวกเหล่านั้นว่า ชาติเนรคุณช่างไม่มีความคิดเลย ชาวโฮแตนโตต์ใจบุญคนนี้ เขามีแก่ใจที่จะมาช่วยพวกเราให้พ้นจากความลำบาก โดยไม่มีใครบังคับบัญชาเขาได้เลยเช่นนี้ น่าที่จะคิดว่าถ้าวันใดเรารอดไปจากความตายแล้ว ก็จะสนองบุญคุณของเขาให้ถึงขนาดจึงจะสมควร นี่ยังกลับมาคิดทำร้ายต่อผู้มีคุณเช่นนี้ช่างไม่มีความอายต่อเทพยดาอารักษ์บ้าง เมื่อท่านได้ว่ากล่าวสั่งสอนเช่นนั้นแล้ว ก็ไม่มีใครกล้าล่วงเกินคำของท่าน ต่างก็เดินเงียบ ๆ ตามหลังชาว

โฮแตนโตต์คนนั้นไป พอขึ้นขึ้นภูเขานั้นไปสักหน่อย ก็เห็นว่าไม่ยากง่ายกว่าภูเขาอื่น ๆ ซึ่งเคยข้ามมาในวันก่อน ๆ เลย ที่เห็นเป็นยากกว่ายากนั้นก็เพราะอิดโรยหมดกำลังนั่นเอง ขอให้ผู้อ่านลองนึกดูที่ว่าทำไมจะไม่อ่อนเพลียเล่า เพราะไม่ได้กินข้าวกินปลาให้อิ่มสักมื้อเดียวมาตั้งเดือนอยู่แล้ว ได้กินบ้างก็แต่เนื้อหอยแมงภู่แห้งกับใบไม้ผักหญ้าอันขมเฝื่อนเท่านั้น เคราะห์ดีเมื่อตอนปลายหนทางนี้ได้มีของพิเศษกินเพิ่มบ้าง กล่าวคือ กบกับตั๊กแตนปิ้งชิ้ง ทุกคนในพวกข้าพเจ้าเห็นว่ามีรสอร่อยกว่าทุกสิ่ง กับได้แมลงดำ ๆ ชนิดหนึ่งที่อาศัยอยู่ในมูลช้างเป็นต้น เมื่อปิ้งกินแล้ว ข้าพเจ้าต้องยอมรับว่ามีโอชารสอร่อยพิเศษพิสดารยิ่งกว่าทุก ๆ สิ่งที่เคยกินตั้งแต่เกิดมา แต่กระนั้นใคร ๆ ก็คงเข้าใจได้ดีอยู่แล้วว่า ล้วนเป็นภักษาหารอันไม่สามารถจะชูกำลังได้เพียงใดเลย แต่เมื่อตัวอยู่ในที่อดอยากเช่นนี้แล้ว ไม่ว่าอะไร ๆ หมดก็ต้องนับว่าเป็นของที่ดีกว่าอดตายเสียเป็นไหน ๆ

รุ่งขึ้น วันที่หก นับตั้งแต่ พวกไทยได้พบ ชาวโฮแตนโตต์สามคน คือเป็นที่ ๓๑ นับตั้งแต่วันเรืออับปางลงนั้น ตอนเช้าตรู่เมื่อกำลังพากันลงจากเนินเขาแห่งหนึ่ง ได้เห็นคนยืนอยู่บนยอดเขาข้างหน้าโน้นสี่คน ในชั้นแรกก็นึกว่าเป็นชาวโฮแตนโตต์ เพราะยังอยู่ห่างไกลกันนักแลไม่ค่อยจะเห็นได้ถนัด ช้าใครเล่าจะนึกได้

ว่าในท่ามกลางป่าเปลี่ยวเช่นนั้น จะมีผู้หนึ่งผู้ใดอาศัยอยู่ได้นอกจากโฮแตนโตต์แล้ว คงไม่มีใครเป็นแน่ แท้จริงเมื่อเดินเข้าไปใกล้จึงเห็นได้ว่ามีชาวฮอลันดาสองคนกับพวกโฮแตนโตต์สองคน ซึ่งได้ทิ้งพวกไทยกับเพื่อนของเขาไว้กลางทางนั้น กำลังเดินสวนทางมาหาพวกไทย เวลานั้นพวกไทยทั้งสิ้นได้รู้สึกยินดีอย่างน้อยก็เท่ากับที่ได้รู้สึกลำบากมาตั้งเดือนที่พึ่งล่วงไปแล้วนั้น พอกระทำความเคารพต่อกันและกันตามธรรมเนียมแล้ว ส่วนชาวฮอลันดาสองนายนั้นก็ได้สืบสวนถามดูว่า 'พวกที่มานี้ใช่คนไทยหรือ ? พอตอบว่า 'ใช่' เขาจึงถามต่อไปถึงท่านราชทูตว่า มาด้วยหรือเปล่า ?' เมื่อได้เล่าเรื่องความเป็นจริงให้เขาฟังแล้ว ก็ได้ชักนำให้รู้จักกับท่านอุปทูตและตรีทูตตามลำดับ ชาวฮอลันดาจึงได้กระทำความเคารพเป็นพิเศษต่อท่านราชทูตทั้งสองอีกชั้นหนึ่ง แล้วจึงได้เชื้อเชิญด้วยจิตใจอันเต็มไปด้วยความเมตตากรุณาให้ บรรดาพวกคนไทยทั้งปวงนั้งลงในที่นั้น แล้วท่านฮอลันดาทั้งสองนั้นจึงสั่งให้ชาวโฮแตนโตต์ที่มาด้วย ยกเพาสำรับมาตั้งไว้ แล้วเชิญให้รับประทานอาหารอย่างบริบูรณ์ เมื่อพวกไทยได้เห็นกับข้าวของกินอันจัดโดยเรียบร้อยน่ากินมาตั้งเช่นนั้น ต่างคนต่างรู้สึกในกรุณาคุณอันใหญ่หลวงของชาวฮอลันดา แลชาวโฮแตนโตต์เป็นล้นเหลือ ถึงกับบางคนกราบ

ลงไหว้แล้วเรียกเบื้น ' พ่อคุณ เจ้าประคุณ ' ไม่มีที่สิ้นสุด เพราะต่างรู้สึกว่าเหมือนหนึ่งเขามาชุบเอาชีวิตให้เบื้นขึ้นใหม่ก็ว่าได้

ส่วนตัวออกขุนชำนาญอดไม่ได้ อยากจะสำแดงความรู้สึกในบุญคุณของท่านให้ทันตาเห็นก็ถอดเอาแหวนเพชรอันประเสริฐ สองวงออกให้แก่ชาวฮอลันดาสองนายสอดใส่คนละวง แหวนเพชรสองวงนี้เบื้นแหวนอย่างงาม ซึ่งเดิมทีเมื่อจะออกจากกรุงศรีอยุธยา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมอบให้ท่านอัครราชทูตไว้ ห้าวง เพื่อจะได้ให้นำเอาไป พระราชทาน แก่ พระบรมวงศา นุวงศ์ในกรุงปอร์ตุเกส แล้วต่อมาเมื่อจำต้องจากกันกับท่านอัครราชทูตในกลางทางนั้น ท่านอัครราชทูตจึงได้มอบไว้กับออกขุนชำนาญให้รักษาต่อไป ก็เมื่อมาถึงที่อับจนคับแค้นเช่นนี้ ออกขุนชำนาญไม่มีอะไรจะสนองคุณซึ่งเขาได้ช่วยให้รอดแล้ว จึงได้ยกแหวนให้ดังที่ได้กล่าวมานั้น

ครั้นรับประทานอาหารเสร็จสรรพแล้ว พวกคนไทยด้วยกันทุกคนต่างรู้สึกอ่อนเพลียละเหี่ยไปหมด จะลุกขึ้นเดินก็ไม่ไหว เพราะรู้สึกเจ็บปวดหมดทั้งตัว ถึงแม้ว่าพวกฮอลันดาสองคนนั้นจะตักเตือนให้อุตส่าห์เดินต่อไปอีก แลบอกว่าหนทางที่จะไปบ้านของเขานั้นเดินแต่ชั่วนาฬิกาเดียวก็จะถึง แลที่นั้นจะนอนพักนานเท่าไร ๆ ก็ได้ แต่ก็หามีผู้ใดสามารถจะเดินไปได้ไม่ เมื่อเห็นเช่น

นี้ท่านผู้ใจบุญสองคนนั้น จึงได้สั่งให้พวก โฮแตนโตต์สองคน ไปเอาเกวียนและม้ามารับ พวกไทยคอยอยู่ที่นั้นประมาณสองชั่วโมง จึงได้เห็นพวกโฮแตนโตต์กลับมา มีพร้อมทั้งเกวียนแลม้าเสร็จ แต่ม้านี้เอามาก็เสียเวลาเปล่า ๆ เพราะไม่มีใครสามารถจะขึ้นนั่งขี่ได้สักคนเดียว เมื่อพวกฮอลันดาแลพวกโฮแตนโตต์เห็นว่าลุกขึ้นเองไม่ไหว เขาก็ช่วยกันอุ้มเอาขึ้นใส่เกวียนพาไปบ้านเขาตามชอบใจ บ้านที่เขาอยู่นั้น ห่างจากที่ ๆ พักอยู่นี้ระยะทางประมาณสัก ๔ กิโลเมตร (๑๐๐ เส้น) พอถึงบ้านเขาแล้ว พวกไทยต่างก็ลงนอนอยู่บนหญ้าแห้ง รู้สึกแสนสำราญใจ ยิ่งกว่าบนเบาะเมาะหรือฟูกอันอ่อนนุ่มที่บ้านของตนเสียอีก จนนอนหลับสนิทได้ตลอดคืน

พอรุ่งขึ้นเวลาเช้า พวกไทยต่างก็มีความยินดีเบิ่นอย่างยิ่ง ที่เห็นว่าพากันพ้นจากห้วงแห่งภยันตรายได้แล้ว ยังเหลืออยู่แต่พวกที่ได้ทิ้งไว้ข้างหลังเท่านั้น บ่านนี้จะเบิ่นจะตายก็ไม่รู้ น่าเวทนายิ่งนัก พอนึกได้เช่นนั้นก็พากันอ้อนวอนพวกฮอลันดาเหล่านั้น ให้รีบจัดเสบียงอาหารแลยานพาหนะส่งไปรับเพื่อนไทยเจ็ดคนซึ่งได้ทิ้งไว้ตามทางนั้น ชาวฮอลันดาเขาก็ได้จัดส่งไปตามคำอ้อนวอนทุกประการ เมื่อเขาจัดเสร็จแล้ว เขาจึงได้พาพวกไทยขึ้นรถจากบ้านของเขานั้น ไปในหมู่บ้านของชาวฮอลันดาอีกแห่งหนึ่ง หนทางไกลประมาณ ๑๖ กิโลเมตร (๔๐๐ หรือ ๕๐๐ เส้น) พอถึงหมู่บ้าน

เหล่านั้น ก็ได้เห็นมีทหารฮอลันดาเดินออกมาเบื้นแถว ถามดูจึงได้ทราบว่า ข้าหลวงฮอลันดาผู้สำเร็จราชการอยู่ที่แหลมกู๊ดโฮป ได้ทราบว่า ทูตานุทูตสยาม กำลังเดินทางมาก็ได้จัดกองทหารเดินออกมารับเบื้นกองเกียรติยศ แล้วแห่เข้าไปในเมืองตามธรรมเนียมของบ้านเมืองเมื่อรับราชทูต ซ้ำยังได้พาม้ามาอีกสองตัว ด้วยหวังจะให้ท่านอุปทูตแลออกขุนชำนาญผู้เบื้นตรีทูตขี่เข้าไปในเมือง แต่ก็ไม่เห็นมีผลประโยชน์อันใดเลย เพราะท่านทั้งสองยังอ่อนเพลียเหลือเกิน ไม่สามารถที่จะยั้งตัวอยู่บนหลังม้าได้ จึงต้องนั่งรถเข้าไปในเมืองแหลมกู๊ดโฮป ท่านผู้บังคับการในเมืองพอทราบว่าพวกราชทูตไทยมาถึง จึงให้เลขานุการของท่านออกมาคอยต้อนรับอยู่ที่ประตูเมือง แล้วก็นำเข้าไปในบ้านผู้ว่าราชการเมืองภายในค่าย จัดให้มีทหารยืนถือปืนทั้งสองข้างถนน พอกระบวนแห่ถึงหน้าบ้านท่านผู้บังคับการ จึงท่านก็ออกมาต้อนรับที่เชิงบันได แสดงความเคารพนับถือเบื้นอันมาก พอขึ้นไปบนบ้าน ท่านก็เชิญให้เข้าไปนั่งในห้องรับแขก พลางสั่งคนใช้ให้นำเอาเครื่องอุปโภคบริโภคมาให้รับประทานทุกอย่าง แลขณะนั้นท่านได้สั่งให้ยิงปืนใหญ่สิบสองนัดเพื่อแสดงความเคารพต่อพระราชสาส์น แลราชทูตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงสยาม

พอสนทนากันสมควรแก่เวลาแล้ว ออกขุนชำนาญได้อ้อนวอนให้ท่านผู้ว่าราชการเมือง โปรดเมตตารีบจัดการให้ติดตามท่านอัครราชทูตและเด็กกับตาแก่รวม ๓ คน ซึ่งจำต้องทิ้งไว้กลางทางริมชายทะเลไม่สู้ห่างจากที่ ๆ เรือได้อับปางลง ดังที่ปรากฏมาแล้วในข้างต้นนั้น ท่านก็ได้ตอบว่าท่านยินดีและเต็มใจอยากจะช่วยท่านอัครราชทูตและบรรดาพวกไทยทั้งหลายสิ้นทุกอย่างทุกประการจนสิ้นสุดกำลัง แต่ในเวลานี้ท่านยังไม่เห็นช่องที่จะช่วยท่านอัครราชทูตได้ เพราะฤดูนี้ลมจัด เรือแล่นออกไปไม่ได้ แต่รอพอให้ลมสงบเบาบางลงไปหน่อยหนึ่ง ท่านก็จะรีบจัดเรือไปติดตามรับเอามาทันที เมื่อท่านทราบว่าพวกไทยเดินมาตามชายทะเล ท่านก็ได้สรรเสริญความคิดของพวกไทยที่ไม่ได้หลงเข้าไปในป่าลึกอุตส่าห์เลียบฝั่งชายทะเลว่าเป็นบุญนักหนา หาไม่ถ้าหลงเข้าป่านั้นพวกเงาะป่าคงจะได้จับตัวเอาไปฆ่ากินเสียแล้ว

ต่อมาพวกไทยได้แสดงความประสงค์ที่จะกลับเข้าเมืองไทย ได้ถามท่านผู้บังคับการว่าจะช่วยเหลือประการใดได้บ้าง ท่านได้ตอบว่า "ข้อนี้อย่าวิตกเลย ถ้าถึงเวลาอันสมควรแล้วก็จะจัดให้กลับกรุงศรีอยุธยาทีเดียว แต่ในเวลานี้เห็นว่าใคร ๆ ยังไม่มีกำลังพอ ต่างคนต่างมีความเหน็ดเหนื่อยทั้งนั้น ควรต้องรอไว้ก่อน" แล้ว ท่านจึงได้แนะนำให้เลขานุการของท่าน นำพวกไทย เข้าไปพัก

อยู่ในเรือนหลังหนึ่งต่างหาก ซึ่งท่านได้จัดไว้คอยรับแต่ก่อนแล้ว เมื่อต้องการสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ท่านก็ได้จัดให้ครบตามความประสงค์ทุกประการ ไม่ให้ขัดสนอะไรเลย ออกขุนชำนาญเล่าไว้ว่า 'ที่จริงเข้าของเหล่านั้น ใช่ว่าท่านออกให้เปล่า ๆ เมื่อไร ท่านจดเข้าไว้ในบัญชีทั้งนั้น ไม่ว่าอะไร ๆ หมด จนกระทั่งค่าเช่าตึกหลังที่พวกไทยอาศัยอยู่ ค่าบ่วยการของนายทหารและพลทหาร ซึ่งได้ออกไปต้อนรับที่นอกเมือง กับทั้งค่าเบี้ยเลี้ยงของทหารที่เฝ้าแวดล้อมเรือนที่พวกข้าพเจ้าพักอาศัยอยู่เป็นเกียรติยศ ตลอดเวลาที่อยู่แหลมกู๊ดโฮปนั้น ท่านก็ได้จดไว้พร้อมเสร็จแล้ว ตอนที่พวกข้าพเจ้ากลับเข้ามากรุงศรีอยุธยา ท่านก็ได้ส่งรายงานทูลเกล้า ฯ ถวาย แลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ รับสั่งให้ชำระจนหมด'

(พออ่านถึงตรงนี้ ผู้อ่านบางท่านจะนึกเห็นว่า เจ้าเมืองฮอลันดานั้นช่างตระหนี่เหนียวแน่นเสียเหลือเกินแม้แต่ค่าใช้สอยเบ็ดเตล็ดเล็ก ๆ น้อยๆ เท่านั้น ท่านยังจดร้องเรียกขอแต่พระเจ้ากรุงสยามเสียด้วย ดูประดุจหนึ่งว่า ช่างไม่มีความเมตตาต่อผู้ที่ตกทุกข์ได้ยากเสียเลย แต่ความจริงคงจะไม่ใช่เช่นนั้น จะเป็นเพราะเหตุว่า ขณะนั้นพระเจ้ากรุงสยามทรงโปรดชาวปอร์ตุเกส ซึ่งเป็นคู่วิวาทแย่งอำนาจ

ความชอบแลผลประโยชน์ทางค้าขายกับชาวฮอลันดา ในแถบตะวันออกนี้ ท่านเจ้าเมืองจึงแกล้งเรียกค่าบ่วยการละเอียดละออ โดยหมายว่าพวกชาวปอร์ตุเกสจะได้มีความเจ็บแค้นแทนไทยเท่านั้นเอง คงไม่ใช่จะคิดแกล้งไทยเลยเบื้นแน่)

ออกขุนชำนาญว่าต่อไปว่า:—

ขอกลับกล่าวถึงชาวปอร์ตุเกสเพื่อนทุกข์เพื่อนยาก ที่ได้มาในเรือลำเดียวกัน แลได้ละทิ้งกันไว้ที่กลางทางนั้นว่า เขาได้เดินล่วงหน้ามาถึงแหลมกู๊ดโฮปก่อนพวกไทยแปดวัน แต่ถึงกระนั้นก็ดีอย่าได้เข้าใจว่า เขามีความลำบากน้อยกว่าพวกไทยเลย แท้ที่จริงเมื่อได้ยินเขาเล่าความเบื้นไปในตลอดหนทางแล้ว ก็รู้สึกได้ว่าดูเหมือนจะลำบากยากไร้ยิ่งกว่าพวกชาวไทยเสียอีก มีคุณพ่อบาทหลวงปอร์ตุเกสองค์หนึ่ง บวชในคณะนิกายของนักบุญโอกุสติโน ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทรงโปรดตั้งให้เบื้นผู้กำกับนำราชทูตไทย เข้าไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงปอร์ตุเกสนั้น ได้เล่าถึงความทุกข์ยากลำบากของพวกปอร์ตุเกสให้พวกออกขุนชำนาญฟั่ง เบื้นที่น่าเศร้าเสียใจจนแทบกลั้นน้ำตาไว้ไม่ไหว ท่านกล่าวไว้ว่า แม้นผู้ร้ายใจแข็งอย่างกับเสือได้มาเห็นหรือได้ยินเข้าก็จะทนดูทนฟั่งไม่ได้ เพราะไหนเลยประเดี๋ยวจะเห็นคนนี้หมดกำลังล้มลงทั้งยืนอยู่ข้างทาง ประเดี๋ยวจะได้ยินคนนั้นร้องขอ

ให้ช่วยมิให้ทิ้ง น่าทุเรศเวทนาเหลือเกิน เดียวก็จะได้เห็นคนโน้นล้มตายอยู่คาที่ พูดไม่ออกสักคำเดียว แต่ถึงกระนั้นก็ดี ทุก ๆ คนกลับเป็นคนใจแข็งกระด้างอย่างไรก็ไม่รู้ เดินเฉยไม่เหลียวหน้าดู ซ้ำอุดหูมิให้ได้ยินเสียงร้องครวญครางของเขาเสียอีก เป็นแต่เพียงขอพระทรงโปรดช่วยสักคำสองคำแล้วก็เดินต่อไป เป็นเช่นนี้ทุก ๆ วัน แลจะว่าแทบทุกชั่วนาฬิกาก็ว่าได้เพราะในบรรดา ๑๘๑ กว่าคน ที่รอดไปได้จากเรืออับปางนั้น ยังสูญหายไปตามทางอีกนับดูทั้งเด็กแลผู้ใหญ่รวมไม่ต่ำกว่า ๕๐ หรือ ๖๐ คน แม้แต่คุณพ่อบาทหลวงเยซูอิทองค์หนึ่ง ผู้ที่มีอายุแก่ชราก็ได้ถึงแก่มรณภาพรวมอยู่ด้วยเหมือนกัน

แต่เรื่องที่น่าเสียใจแลทั้งน่าชมยิ่งกว่าสิ่งอื่น ๆ หมดนั้นคือเรื่องของนายกัปตันเรือแลบุตรของท่าน นายกัปตันผู้นี้เป็นชาติเชื้อชุนนางปอร์ตุเกส บริบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติแลคุณวุฒิแทบทุกอย่างทุกประการ พระเจ้ากรุงปอร์ตุเกสทรงโปรดมาก เพราะผู้มือเข้มแข็งแลความสัตย์ซื่อก็จะหาคนอื่นทั่วพระราชอาณาจักรปอร์ตุเกสเปรียบเทียบมิได้เลยสักคน นายกัปตันผู้นี้มีบุตรอยู่คนเดียวเท่านั้น เป็นชายอายุในราวสิบ หรือสิบสองขวบเท่านั้น แต่ท่านกัปตันไม่กล้าเอาไปฝากไว้ในโรงเรียนใด ๆ เลย เพราะรักมากไม่กล้าตัดออกให้ห่าง แลไม่ไว้ใจให้ผู้หนึ่งผู้ใดนอกจากท่านเองสั่งสอน ทั้ง

ท่านก็อยาก จะให้บุตรของท่าน คุ้นเคยกับความลำบาก ตั้งแต่เล็ก ๆ ด้วยเหตุประการต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ ท่านกัปตันจึงเอาบุตรคนนั้นไว้ในเรือกับตนเองอยู่เสมอ

ส่วนเด็กนั้นเล่าก็เป็นเด็กที่น่ารักใคร่จริง ๆ รูปร่างลักษณะก็สมทรงเฉลียวฉลาดมาก กิริยามารยาทก็เรียบร้อย วิชาความรู้ก็พอสมกับอายุ แต่สิ่งที่ทำให้เขาเป็นที่น่ารักยิ่งกว่าอะไร ๆ หมดนั้นก็คือ ความรักใคร่และความเคารพนับถือ ซึ่งเขามีอยู่ต่อบิดาของเขา จนน่าจะยกเอามาเป็นตัวอย่างให้บรรดาเด็ก ๆ ด้วยกันกระทำตามสิ้นทุกคน

คืนวันที่เรืออับปางลงนั้น ส่วนนายกัปตันเป็นทุกข์อยู่แต่เรื่องลูกเท่านั้น แลท่านก็ไม่ยอมให้ใครช่วยเหลือเด็กนั้นนอกจากตัวท่านเอง พอรอดขึ้นฝั่งได้ท่านก็จัดให้บ่าวทาสชาตินิโกรของท่านพาขึ้นหลังไป แต่ต่อมาเมื่อบ่าวทาสเหล่านั้นเจ็บป่วยล้มตายเสียบ้าง เด็กนั้นก็จำเป็นต้องออกเดินไปเอง แต่ไม่ไหว ในไม่ช้าก็หมดกำลังลง อยู่มาบ่ายวันหนึ่ง พอต่างคนต่างพักหายเหนื่อยแล้วจะลุกขึ้นเดินต่อไป ส่วนเด็กนั้นก็ไปไม่ไหวเพราะขาแข้งแข็งไปหมด นายกัปตันผู้บิดาเห็นเช่นนั้นก็เป็นทุกข์ในใจ ราวกับมีอะไรมาทิ่มแทงหัวใจ จึงได้ขอแรงให้คนอื่นเขาช่วยเด็กบ้าง ตัวท่านเองก็ช่วยบ้าง ถึงกระนั้นเด็กยังเดินไปไม่ไหว เป็นแต่เขา

ลากไปเท่านั้น ภายหลังทั้งบิดาแลทั้งผู้ช่วยพยุงก็หมดกำลังลง จะพยุงต่อไปอีกไม่ได้ แต่ถึงกระนั้นก็ดี ท่านกัปตันก็ยังไม่ยอมทิ้งเลย เบื่นอันขาด จึงสั่งให้เขาช่วยกันยกเอาเด็กขึ้นบ่าตนเองอุตส่าห์แบกไป แต่อนิจจา พอเดินออกไปไม่ได้กี่ก้าวก็ล้มลงทั้งพ่อทั้งลูก ดูน่าทุเรศเวทนาเสียเหลือเกิน ส่วนเด็กนั้นเล่าถึงตัวจะเจ็บปวดบ่วยมากสักเท่าไร ๆ ก็ดี ก็ไม่เสียใจเลย เสียใจอยู่ที่ตัวได้เบื่นเหตุให้บิดาเสียใจเท่านั้น เขาจึงขอแล้วขอเล่าให้บิดาทิ้งตัวเขาไว้ตามทาง เขาพูดว่า "คุณพ่อไปก่อนเถิด คุณพ่อไปก่อน ขอให้คุณพ่อไปให้พ้นทุกข์พ้นภัยเถิด ถึงตัวลูกจะตายก็ไม่เสียใจเท่ากับที่เห็นคุณพ่อเบื่นทุกข์ร้อนถึงลูกอยู่ฉะนี้ ถึงคุณพ่อขืนอยู่ใช่ว่าจะต่อชีวิตของลูกได้เมื่อไร คุณพ่อไปเถิด ขอให้คุณพ่อไปก่อน"

แท้ที่จริงใคร ๆ ที่มาด้วยกันนั้น ก็เห็นว่าถึงจะทำอย่างไรก็จะช่วยเด็กคนนั้นให้รอดไม่ได้เลย เพราะเกือบจะตายรอมล่ออยู่แล้ว แต่ถึงกระนั้นบิดาก็ยังตัดใจไม่ได้ เฝ้าแต่ร้องไห้ร้องห่มอยู่ข้างลูกท่าเดียว ถึงลูกแลใคร ๆ จะชวนให้ไปเขาก็ไม่ไป ภายหลังเด็กน่ารักคนนั้น เห็นว่าถ้าพ่อของเขาขืนอยู่อีกต่อไป ก็จะตายอยู่ด้วยกันทั้งคู่ จึงคิดอุบายร้องเรียกชาวปอร์ตุเกสคนอื่นอ้อนวอนอย่างน่าเอ็นดูและน่าจับใจ ให้เขาชวนบิดาออกไปให้ห่างสักหน่อย คิดว่าถ้าบิดาไม่เห็นหน้าเขาบางทีจะล่างทุกข์ได้บ้าง กระมัง แล

อาศัยความช่วยเหลือของบรรดาคนโดยสารด้วยกัน บางทีบิดาจะเอาตัวรอดไปได้กระมัง ขณะนั้นมีบาทหลวงอยู่สององ์ ได้มาตักเตือนสั่งสอนท่านกัปตันว่า ถ้าท่านหมายดีต่อบุตรก็จำเป็นที่จะต้องรักษาชีวิตของตนเอง จึงขอให้ไปพักในที่ใกล้เคียงเสียก่อน พูดเท่านั้นแล้วพวกชาวปอร์ตุเกสด้วยกัน ก็ได้ช่วยพยุงท่านให้ลุกขึ้นมานั่งในที่ห่างๆพอให้พ้นตาของลูก ส่วนเด็กนั้นในไม่ช้าเท่าไรก็ขาดใจตาย ต่อมาเมื่อท่านกัปตันรู้ว่าลูกที่รักของตนตาย ก็มีความเสียใจเหลือที่จะเล่าได้ แต่ถึงกระนั้นก็ดี อาศัยเหตุที่คนอื่นเขาชักชวนยังเดินมาถึงแหลมกู๊ดโฮปได้ แต่ไม่ทันจะอยู่ได้สักกี่วันก็ถึงแก่ความตายเหมือนกัน

ออกขุนชำนาญเล่าต่อไปว่า ขอจบเรื่องปอร์ตุเกสเสียที กลับมากล่าวถึงพวกชาวไทยต่อไปใหม่ว่า ตั้งแต่วันที่พวกข้าพเจ้ามาถึงแหลมกู๊ดโฮปนี้ นับจนถึงวันจากก็ได้สี่เดือน เหตุที่ต้องคอยมานมนานเช่นนี้ก็เพราะในชั้นแรกต่างก็ยังไม่ค่อยจะมีเรี่ยวแรง พอที่จะโดยสารกลับมาเมืองไทยได้ ต้องอยู่ให้หมอเขาเฝ้าพยาบาลคอยระวังรักษา หมอเขาห้ามมิให้รับประทานอาหารมากเกินส่วน เพราะเหตุที่พวกข้าพเจ้าอดมานานแล้ว ถ้าหากว่ารับประทานอย่างคนธรรมดา ธาตุในร่างกายก็จะไม่สามารถย่อยอาหารได้ น่ากลัวจะเกิดอันตรายแก่ชีวิตด้วย ตกลงว่าถึงอยู่ในท่ามกลางอาหารอัน

บริบูรณ์ ก็ต้องพากันอดอยากอีก คล้ายกับคราวที่ต้องชัดเซพเนจรไปกลางป่านั้นเอง แต่อาศัยการปฏิบัติของหมอชาวฮอลันดา พอครบสองเดือนพวกข้าพเจ้าก็กินได้เดินได้เป็นปกติ แต่ถึงกระนั้นก็ยังต้องคอยอีกสองเดือน กว่าจะมีเรือฮอลันดามารับกลับมาถึงเมืองบาตาเวีย รวมเวลาที่ต้องอยู่แหลมกู๊ดโฮปนั้นเป็นสี่เดือน

ก่อนที่พวกข้าพเจ้าจะลงเรือกลับมาเมืองไทย ต้นหนที่สองในเรือที่อับปางนั้น ได้หนีขึ้นเรืออังกฤษเอาตัวรอดไปได้ ส่วนต้นหนคนที่หนึ่งก็นึกจะเอาตัวรอดไปกับเขาเหมือนกัน แต่พวกอังกฤษไม่ยอม ได้พากลับไปกรุงลิสบอน ให้เจ้าพนักงานอัยการจัดการฟ้องร้องไต่สวนลงโทษตามโทษานุโทษ ในการที่ทำเลินเล่อจนถึงกับเรืออับปาง ผู้คนเป็นอันตรายลงไปเช่นนี้ ส่วนคนโดยสารชาวปอร์ตุเกสเป็นอันมาก ก็ได้โดยสารเรือฮอลันดาไปยังเมืองอามสเตอร์ดาม เพื่อจะได้กลับไปยังประเทศปอร์ตุเกสต่อไป คนอื่นๆ ที่เหลือจากนั้นก็ได้โดยสารกลับมาพร้อมกับพวกชาวไทย ยังเมืองบาตาเวีย แล้วได้ค้างอยู่ที่นั่นถึงหกเดือน พอถึงเดือนมิถุนายนก็ชักใบแล่นเข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยาในเดือนกันยายน พอมาถึงแล้วพวกข้าพเจ้า ได้เข้าไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทูลเกล้าถวายรายงานแห่งการเป็นไปทุกประการ พระองค์ก็ทรงพระเมตตาสงสาร แลแสดงพระทัยเป็นที่ยินดีในการที่พวกข้าพเจ้าได้กลับเข้า

มาถึงพระนคร ไม่ต้องถึงกับตายในกลางทะเล หรือ กลางป่าเสียหมดเช่นนี้

(สิ้นคำให้การของออกขุนชำนาญแต่เพียงเท่านี้ ส่วนคุณพ่อบาทหลวงตาชาร์ดซึ่งจดรายงานจากปากของออกขุนชำนาญอีกต่อหนึ่งนั้น ก็ได้เพิ่มข้างท้ายไว้ว่า สิ่งที่น่าควรสรรเสริญแลน่าชมเชยของบรรดาทูตานุทูตและขุนนางไทยที่ไปในคราวกันดารเที่ยวนี้ ก็คือความเคารพนับถือใน พระราชสาส์น ซึ่ง พระบาทสมเด็จ พระเจ้าอยู่หัวกรุงสยามให้เชิญไปนั้น แม้นถึงว่าท่านจะตกทุกข์ได้ยากอย่างแสนสาหัสก็ดี ท่านก็มิได้ละทิ้งหน้าที่ของท่านแม้แต่สักเท่าขณะจิตเดียว ด้วยท่านถือเสียว่าถึงเสียชีพก็มิให้เสียสัตย์ โดยเหตุฉะนี้จึงเป็นที่น่าชมเชยแลน่าสรรเสริญยิ่งนัก)

๗...

หนังสือสัญญากับฮอลันดา อันเนื่องมาจากเรือรบฮอลันดาบี่ดอ่าวไทย

สมเด็จพระนารายณ์ ครองราชย์ได้ ๙ ปี ก็เกิดขัดเคืองพระราชหฤทัยชนิดที่ไม่ทรงเห็นทางแก้ไข กล่าวคือ ฮอลันดาได้นำเรือรบ ๒ ลำ เข้ามาบี่ดอ่าวไทย

มูลเหตุที่ฮอลันดาถือเบ็นเหตุโกรธเคือง ใช้อำนาจแสดงต่อพระองค์เช่นนี้ ก็เพราะสมเด็จพระนารายณ์ทรงโปรดให้กำบั่นหลวงนำสินค้าต่าง ๆ รวมทั้งหนังสัตว์ไปจำหน่ายยังประเทศจีน และ

ประเทศญี่ปุ่น เฉพาะหนังสัตว์นั้นพวกฮอลันดาได้อภิสิทธิ์มาแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ให้ผูกขาดนำออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศได้แต่ผู้เดียว เมื่อสมเด็จพระนารายณ์ทรงเพิกถอนอภิสิทธิ์นี้ พวกฮอลันดาจึงถือว่าเป็นการผิดสัญญา จึงส่งเรือรบเข้ามาปิดอ่าวไทย

เรายังไม่มีรายละเอียดที่จะทราบว่า สมเด็จพระนารายณ์ทรงตอบโต้การแสดงอำนาจบาตรใหญ่ของฮอลันดาอย่างไรบ้าง แต่เมื่อพิจารณาเหตุการณ์ในครั้งนั้นว่า บ้านเมืองเพิ่งเสร็จสงครามจากการศึกทางด้านลานนาและหัวเมืองมอญ เป็นการแผ่ขยายอำนาจของกรุงศรีอยุธยาไปได้สำเร็จ และฮอลันดาก็เพียงต้องการแต่อภิสิทธิ์ในเรื่องการจำหน่ายหนังสัตว์ หาได้เรียกร้องสิทธิในการเมืองหรือดินแดนอย่างใดไม่ สมเด็จพระนารายณ์จึงทรงโปรดให้มีการทำหนังสือสัญญากับฮอลันดา ลงเมื่อวันที่ ๒๒ สิงหาคม ค.ศ. ๑๖๖๔

หนังสือสัญญาทำขึ้นเป็นข้อความ ๖ ข้อ เกี่ยวกับเรื่องการบ้านเมืองและสิทธิทางการค้าขาย ดังมีข้อความต่อไปนี้:—

หนังสือสัญญาและหนังสือกระชับการร่วมสันติภาพ ทำขึ้นระหว่างพระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามฝ่ายหนึ่ง และข้าหลวงปีเตอร์ เดอ บีตเตอร์ อีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งเป็นรองข้าหลวงใหญ่

แยน แมตซุยเกอร์ แห่งบริษัทการค้าฮอลันดาในโลกภาคตะวันออก

ข้อ ๑ ทั้งสองฝ่ายตกลงกันว่า ตั้งแต่บัดนี้เบื้นต้นไปจะร่วมไมตรีและความเบื้นมิตรระหว่างพระเจ้ากรุงสยามและบริษัทการค้าฮอลันดา รวมทั้งประชาชาติทั้ง ๒ ฝ่ายให้กระชับแน่นอยู่บนรากฐานแห่งความเบื้นธรรม และความจริงใจตลอดไป และนับแต่นี้ไป ข้อขัดแย้งและข้อพิพาทใดๆ ที่ได้เกิดขึ้นในอดีต ทั้งสองฝ่ายต่างจะลืมเสีย และจะไม่ระลึกถึงอีกโดยเด็ดขาด ส่วนผู้ใดกระทำการก้าวร้าวบริษัท พระเจ้ากรุงสยามก็จะลงโทษานุโทษ ตามความผิดนั้น ๆ

ข้อ ๒ ทั้งสองฝ่ายตกลงกันว่า นับแต่นี้ไปบริษัท ฯ มีสิทธิจะดำเนินการค้าขาย ในสินค้าทุกอย่าง ได้ โดยไม่มีการจำกัดในเขตพระนครศรีอยุธยา เมืองนครศรีธรรมราช เมืองพัทลุง และเมืองถลาง

ข้อ ๓ ทั้งสองฝ่ายตกลงกันว่า บริษัทมีสิทธิจะติดต่อค้าขายได้กับบุคคลทุกคน ไม่ว่าจะอยู่ในตำแหน่งใหญ่หรือเล็ก โดยเสรี

ในการติดต่อค้าขายดังกล่าว ภาษีที่กำหนดอยู่แล้วเท่าใดก็ให้คงไว้เช่นนั้น บริษัทจะไม่ต้องชำระให้มากกว่าที่กำหนด ทั้งสินค้าขาเข้าและสินค้าขาออก

อีกประการหนึ่ง ทั้งสองฝ่ายตกลงกันว่า พระเจ้ากรุงสยามหรือประชาชาติของพระองค์จะไม่ใช้คนจีน ญี่ปุ่น หรือ ญวน ในการเดินเรือสำเภาทุกชนิด และถ้าฝ่ายบริษัทพบเห็นคนดังกล่าวในทะเลหลวง ก็ให้บริษัทมีอำนาจยึดเรือค้าขายนั้นได้

ข้อ ๔ ทั้งสองฝ่ายตกลงกันว่า บริษัทย่อมมีอภิสิทธิ์ในการนำหนังวัวหนังกวางออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศได้แต่ผู้เดียวตลอดไป และบริษัทยังมีอภิสิทธิ์ในการนำสินค้าต่างประเทศมาขายปลีกได้แต่ผู้เดียว

อีกประการหนึ่ง พระเจ้ากรุงสยามจะทรงสั่งให้ออกญาพระคลังช่วยเหลือกิจการของบริษัทในการเรียกร้องทวงถามเงินจากลูกหนี้ของบริษัท และออกญาพระคลังจะต้องคุมขังลูกหนี้เหล่านั้นไว้จนกว่าจะชำระหนี้สินเสร็จสิ้น ในกรณีที่ลูกหนี้ไม่สามารถชำระหนี้ ออกญาพระคลังจะต้องส่งตัวลูกหนี้ให้แก่บริษัท

อนึ่ง ทั้งสองฝ่ายตกลงกันว่า ถ้าพนักงานบริษัทก่ออาชญากรรมขึ้นในราชอาณาเขต พระเจ้ากรุงสยามและบรรดาตุลาการของพระองค์จะไม่มีสิทธิพิพากษาโทษพนักงานผู้ผิดนั้น แต่จะส่งมอบตัวผู้ผิดให้แก่หัวหน้าบริษัทลงโทษตามกฎหมายฮอลันดา ในกรณีที่หัวหน้าบริษัทเป็นผู้ก่ออาชญากรรมเสียเอง พระเจ้ากรุงสยามมีสิทธิ จะคุมขัง ผู้ผิดไว้ในบ้านผู้ผิด และแจ้งข่าวให้แก่ ข้าหลวงใหญ่ฮอลันดาทราบ

อนึ่ง บริษัทจะจ่ายเงินชดเชยให้พระเจ้ากรุงสยามเป็นเงิน ๑๕๖ ชั่งเงินไทย หรือ ๑๘๗๒๐ กิลเดอร์ เงินฮอลันดา ในการที่บริษัทยึดเรือสินค้าของไทยเมื่อ ๓ ปีก่อน ใกล้เมืองมาเก๊า

ข้อ ๕ เป็นที่ตกลงกันว่า บริษัท ฯ จะคืนสินค้าต่าง ๆ ที่บริษัท ฯ ได้ยึดเอาไปจากเรือสินค้าของ พระเจ้ากรุงสยาม ใกล้เกาะโปลวิชให้ครบถ้วนทุกสิ่ง

ข้อ ๖ เป็นที่ตกลงกันว่า เมื่อใดพระเจ้ากรุงสยามจะแต่งสำเภาโดยใช้ลูกเรือไทยทั้งหมดไปค้าขาย ณ ประเทศญี่ปุ่น บริษัทฯ จะต้องมอบหนังกวางจำนวน ๗๐๐๐ ถึง ๑๐๐๐๐ แผ่น ให้แก่พระเจ้ากรุงสยาม ตามราคาที่บริษัทได้ซื้อเข้า ทั้งนี้อยู่ในข้อไขที่ว่า พระเจ้ากรุงสยาม หรือตัวแทน ของพระองค์ จะไม่ซื้อหนังกวางจากผู้นำมาขายโดยตรง แต่จะต้องซื้อผ่านบริษัท ฯ

ถ้าเมื่อใดพระเจ้ากรุงสยามจะส่งทูตไปยังกรุงปักกิ่ง พระองค์ก็มีสิทธิจะเอาจีนชาวกวางตุ้ง ๒ คน ร่วมไปกับคณะทูตได้

เรือสินค้าหลวงก็ดีหรือเรือไทยอื่นใดก็ดีซึ่งมีลูกเรือเป็นคนไทยจะมีสิทธิเดินทางไปค้าขายยังเมืองมาเก๊า กวางตุ้ง มนิลา หรือที่เมืองอื่น ๆ โดยบริษัท ฯ จะออกใบคุ้มครองเรือดังกล่าวนั้นให้

เรือสำเภาค้าขายของชาติสัมพันธมิตรของบริษัทใด ๆ ที่จะมาค้าขายยังพระราชอาณาจักรสยาม พระเจ้ากรุงสยามก็จะให้

ดำเนินการได้โดยไม่ขัดขวาง ทั้งนี้ยกเว้นชาติที่เป็นศัตรูกับกรุงสยามอยู่ในเรือดังกล่าวนั้น

ในกรณีที่บริษัท ฯ พบปะเรือไทยในกลางทะเล ไม่ว่าจะเป็นเรือพระเจ้ากรุงสยามหรือของประชาชาติของพระองค์ บริษัท ฯ รับจะไม่ก่ออุปสรรคขัดขวางแต่อย่างใด และยังรับที่จะช่วยเหลือเจือจานให้ด้วยทุกสิ่ง ยกเว้นในกรณีที่เรือนั้น ๆ จะเดินทางไปยังประเทศที่เป็นศัตรูกับบริษัท ฯ อนึ่ง ต่างฝ่ายต่างรับที่จะช่วยเหลือเรือของอีกฝ่ายหนึ่งเมื่อประสบมรสุมจนเรืออับปาง

บริษัท ฯ รับจะไม่โจมตีรุกรานเรือใด ๆ (ถึงแม้จะเป็นเรือของศัตรูบริษัท ฯ) ในน่านน้ำสยาม

สัญญาดังกล่าวนี้ จะผูกพัน พระเจ้ากรุงสยาม และ ข้าหลวงใหญ่ฮอลันดาในปัจจุบันและจะผูกพันพระเจ้ากรุงสยามและข้าหลวงใหญ่ฮอลันดาองค์ต่อ ๆ ไปตลอดไป

หนังสือสัญญานี้ได้เขียนขึ้นและตกลงกันทั้งสองฝ่าย ณ กรุงศรีอยุธยาเมื่อวันที่ ๒๒ สิงหาคม ค.ศ. ๑๖๖๔ ประทับตราพระเจ้ากรุงสยามเป็นสีแดง โดยมีรูปเทวดาไทย และทางเบื้องล่างประทับตราของบริษัท ฯ ไว้เป็นสำคัญ

หนังสือสัญญาฉบับนี้ นอกจากเรื่องให้สิทธิในการนำหนังสัตว์แก่ฮอลันดาออกไปจำหน่าย และสิทธิการนำสินค้าเข้ามา

จำหน่ายปลีกในพระราชอาณาจักรแต่ผู้เดียว ก็ไม่มีข้อความอื่นใดที่ฮอลันดาเรียกร้องเช่นดินแดนเป็นต้น แต่ข้อที่สมเด็จพระนารายณ์ทรงขุ่นเคืองคงจะเนื่องมาจากพระองค์โดนจำกัดสิทธิไม่ให้ใช้ลูกเรือคนจีน ญี่ปุ่น หรือ ญวน ในเรือสินค้าไทย นี่คงเป็นมูลเหตุที่พระองค์ทรงรับชาวอังกฤษเข้ามาไว้ในราชการ ในตำแหน่งนายเรือและต้นหน ส่วนพวกลูกเรือนั้นก็คงได้ให้คนไทยได้ฝึกฝนหาความชำนาญ จนไม่เป็นอุปสรรคในการที่พระองค์จะดำเนินการค้าของหลวง

ปัญหาที่น่าพิจารณาก็คือว่า สัญญาที่ฮอลันดาบีบบังคับให้พระองค์ทรงต้องกระทำขึ้นดังกล่าวนี้ จะมีน้ำหนักถึงกับให้พระองค์ทรงเสียงประเทศชาติ โดยทูลขอกองทหารฝรั่งเศสจากพระเจ้าหลุยส์ ที่ ๑๔ ให้เข้ามาประจำพระราชอาณาเขตหรือไม่? การที่ประเทศต้องถูกจำกัดสิทธิในทางค้าขาย ดูจะไม่ใช่เรื่องคอขาดบาดตายอะไร กลับจะเป็นผลดีที่คนไทยจะต้องรีบฝึกฝนหาความชำนาญในการเดินเรือทะเลและการค้าขายกับต่างประเทศ อนึ่ง ฮอลันดาก็ไม่ได้ห้ามหวงไม่ให้เราใช้พวกแขก ชวา มลายู หรือฝรั่งต่าง ๆ ฮอลันดานั้นเขาเพ่งเล็งการค้ากับญี่ปุ่นเป็นส่วนใหญ่ และญี่ปุ่นนั้นก็ชอบซื้อแต่หนังสัตว์ สินค้าอื่น ๆ ญี่ปุ่นไม่นิยมเท่าใดนัก โลกก็ยังกว้างใหญ่ไพศาลอีกมากนักที่จะติดต่อดำเนินการค้า

ท่านราชฑูต เดอ โชมองต์ เข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์

(ท่านสังฆราชปาลู และ ฟอลคอนอยู่ในที่เฝ้าด้วย)

ขายด้วย การจะสูญเสียตลาดญี่ปุ่นไปบ้างก็ดูจะไม่กระทบกระเทือนเศรษฐกิจของประเทศมากนัก สมเด็จพระนารายณ์ก็คงทรงทราบในเหตุผลเหล่านี้ดี จึงพอจะเห็นได้ว่าปัจจัยสำคัญในการกระตุ้นดันให้พระองค์ทรงดำเนินนโยบายดังปรากฏในเรื่อง ดูจะเป็นเรื่องที่พระองค์ทรง 'เจ็บใจ' มากกว่าสิ่งใดอื่น การเจ็บใจของสมเด็จพระนารายณ์นั้น เป็นมูลฐานที่ก่อเหตุ ยุ่งยากขึ้นในแผ่นดิน รุนแรงยิ่งกว่าการที่ฮอลันดาบีดปากอ่าวไทยเป็นอันมาก

เมื่อสมเด็จพระเพทราชา ทรงขับไล่กองทหารฝรั่งเศสออกไปพ้นพระราชอาณาเขตเรียบร้อยแล้ว พระองค์ก็ได้ต่อสัญญาการค้าขายกับฮอลันดาลงวันที่ ๑๔ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๘๘ อันเป็นปีที่ ๑ ในรัชกาลของพระองค์ ข้อความส่วนใหญ่ในสัญญาเดิมก็คงไว้เช่นเดิม มีแตกต่างกันอยู่บ้างก็คือครั้งนี้เฉพาะคนจีนเท่านั้นที่ฮอลันดาไม่ยอมให้เป็นลูกเรือในกำปั่นไทย ข้อห้ามเกี่ยวกับคนญี่ปุ่นและคนญวนเป็นอันยกเลิก ส่วนสิทธิใหม่ที่ชาวฮอลันดาได้รับก็คือ ได้เป็นผู้ผูกขาดสินค้าดีบุกนำไปจำหน่ายนอกประเทศได้แต่ผู้เดียว ยกเว้นดีบุกจำนวนหนึ่งซึ่งสุดแต่พระเจ้ากรุงสยามจะพึงพระประสงค์

๔...

หนังสือสัญญากับประเทศฝรั่งเศส

ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ได้มีการลงนามในสัญญากัน ๒ ครั้ง ครั้งแรกเมื่อ ม. เดอ โชมองต์ เป็นราชทูต และครั้งที่ ๒ เมื่อ ม. เดอ ลา ลูแบร์ เป็นราชทูต

การที่ได้นำสัญญาทั้ง ๒ ครั้ง มานำลงในบทนี้ ก็เพื่อจะให้ท่านผู้อ่านได้มีอุปกรณ์พิจารณานโยบายการต่าง ประเทศของสมเด็จพระนารายณ์เกี่ยวกับฝรั่งเศส ในสัญญาครั้งแรก รัฐบาลของพระองค์ยอมให้ทหาร ฝรั่งเศส มาอยู่รักษา สร้าง ป้อม ปราการที่

เมืองสงขลา และในสัญญาครั้งที่ ๒ รัฐบาลของพระองค์ยอมยกเกาะหน้าเมืองมะริดให้แก่ฝรั่งเศส

ในสัญญาทั้งสองครั้ง หาได้มีการยกเมืองบางกอกหรือเมืองมะริดให้แก่ฝรั่งเศสไม่ เหตุที่ทหารฝรั่งเศสได้เข้าควบคุมเมืองบางกอกและเมืองมะริด ก็เพราะเป็นแผนการณ์ของ ฟอลคอน ที่จะใช้ทหารฝรั่งเศส เข้าควบคุมทางเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา ทั้งนี้เพื่อเสริมสร้างอิทธิพลและอำนาจของตัวเขา

๑. สัญญาที่ลงนาม ครั้ง ม. เดอ โชมองต์ เป็นราชทูต

โช มองต์ เจรจา เพื่อให้ สมเด็จ พระ นารายณ์ ทรง เปลี่ยนศาสนาไม่สำเร็จ แต่เจรจาเรื่องศาสนาทั่ว ๆ ไปและเรื่องการค้าของชาวฝรั่งเศสในประเทศไทยได้ผล เพราะฝ่ายไทยยอมเซ็นอนุสัญญา Convention เกี่ยวกับการศาสนาเมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๒๒๘ และอนุสัญญาเกี่ยวกับการค้าในวันรุ่งขึ้น อัครภาคีทั้งสองฝ่ายลงนามในอนุสัญญาทั้งสองฉบับนี้ที่เมืองลพบุรี อนุสัญญาการศาสนามีข้อกำหนดต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๑. สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินไทย จะทรงประ กาศ ทั่วทุกหัวเมืองภายในขอบเขตแห่งพระราชอาณาจักร อนุญาตให้พวกมิชชันนารีทำการสั่งสอนคริสตศาสนาได้ทั่วหัวเมืองเหล่านั้นและประชาชนไทยนั้นจะฟังคำสั่งสอนหรือไม่ก็ให้ใช้ดุลยพินิจของตนเอง ทั้งนี้โดย

ปราศจากการขัดขวางประการใดจากบรรดาเจ้าเมือง หรือเจ้าหน้าที่บ้านเมืองอื่น ๆ แต่มีเงื่อนไขว่า ในการสั่งสอนศาสนานั้น พวกมิชชันนารีจะไม่ใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือ เพื่อยุแหย่ให้ประชาชนพลเมืองคิดทรยศต่อรัฐบาลและกฎหมายของบ้านเมือง ถ้าหากปรากฏว่าพวกมิชชันนารีได้กระทำเช่นนั้น สิทธิพิเศษในข้อนี้ก็เป็นอันสูญสิ้นไปเอง และพวกมิชชันนารีผู้กระทำผิดก็จะถูกจับกุมและถูกส่งตัวกลับประเทศฝรั่งเศส กับห้ามเข้ามาในดินแดนไทยอีกต่อไป แม้ยังขืนเข้ามา ก็จะถูกประหารชีวิต

๒. สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินไทยทรงอนุญาตให้พวกมิชชันนารีทำการสั่งสอนวิชาการใด ๆ ให้แก่คนไทย และให้รับคนไทยเข้ารีต เข้าโรงเรียนและสถานที่ใด ๆ ได้โดยมีสิทธิเท่ากับโรงเรียนอื่น ๆ ในประเทศไทยและปราศจากการขัดขวางจากผู้ใดทั้งสิ้น พวกมิชชันนารีมีสิทธิทำการสั่งสอนวิทยาศาสตร์ กฎหมาย และวิชาอื่น ๆ ที่ไม่เป็นการขัดต่อรัฐบาลและกฎหมายของบ้านเมือง ถ้าปรากฏว่า มีการละเมิดสิทธิพิเศษข้อนี้ โดยมีพยานรู้เห็นสิทธิพิเศษนี้ก็สูญสิ้นไป ทั้งครูและนักเรียนก็จะได้รับโทษดังได้ระบุไว้ในข้อ ๑ ถ้าหากปรากฏว่าพวกมิชชันนารีดังกล่าวมิได้กระทำการเกินสิทธิของตนและเกิดมีการกล่าวหากันขึ้น จะให้เจ้าหน้าที่ซึ่งสังฆราชเสนอขึ้นและพระเจ้าแผ่นดินไทยทรงอนุมัติ เป็นผู้ตัดสิน

คดีซึ่งพวกนี้เป็นผู้ต้องหา ผู้ตัดสินผู้นี้จะต้องเป็นผู้มีสมรรถภาพเพียงพอที่จะทำหน้าที่ของตนได้ด้วย

๓. สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินไทยทรงอนุญาตให้คนไทย ซึ่งเข้ารีตโดยใจสมัครของตนเอง มีสิทธิทุกอย่างที่พวกคริสเตียนได้รับและให้ได้รับ การยกเว้นไม่ต้องทำการงาน ในวันอาทิตย์ และวันนักขัตฤกษ์ของคริสตศาสนา เว้นไว้แต่ในเวลาคับขันและถ้าเกิดปัญหาถกเถียงกันขึ้นในเรื่องเวลาคับขันนี้แล้ว พระเจ้าแผ่นดินไทยจะทรงแต่งตั้งข้าราชการหนึ่งนาย และสังฆราชก็จะแต่งตั้งเจ้าหน้าที่อีกหนึ่งนายขึ้นเพื่อตัดสินในเรื่องนี้

๔. สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินไทยทรงอนุญาตให้พวกเข้ารีตซึ่งเจ็บป่วยและแก่ชราได้รับการยกเว้นจากการทำงาน และให้พักรักษาตัวจนกว่าจะหาย ทั้งนี้ให้ทำการขอร้องกับเจ้าหน้าที่ซึ่งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินไทยจะได้ทรงแต่งตั้งขึ้น

๕. สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินไทยทรงอนุญาตให้เจ้าหน้าที่ที่กล่าวถึงในข้อ ๒ เป็นผู้พิจารณาพิพากษาคดีต่างๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างพวกเข้ารีตด้วยกัน และเพื่อมิให้มีการชักช้า ก่อนที่จะตัดสินคดีใดลงไป ผู้พิพากษาผู้นี้จะได้ปรึกษาขอความเห็นจากผู้พิพากษาของพระเจ้าแผ่นดินไทยด้วย เพื่อจะได้มิให้มีการอุทธรณ์อีกต่อไป

สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินไทย จะทรงประกาศข้อกำหนด ดังกล่าวข้างต้นนี้ทั่วพระราชอาณาจักรของพระองค์ เพื่อให้ประชาชนพลเมืองไทยทราบทั่วกันว่า พวกมิชชันนารีได้รับพระราชทานสิทธิพิเศษดังกล่าวข้างต้นนี้

ส่วนอนุสัญญาการค้านั้นมีความพิศดารดังต่อไปนี้

๑. สมเด็จ พระเจ้า แผ่นดิน ไทย ทรง อนุญาต ให้ บริษัทฝรั่งเศสตั้งสถานีการค้าในพระราชอาณาจักรไทย บริษัทฝรั่งเศสมีเสรีภาพในการค้าขายใน ประเทศไทยโดยไม่ต้องเสียภาษี ทั้งขาเข้าและขาออกอย่างใด แต่ต้องให้เจ้าหน้าที่ศุลกากรตรวจตราตามธรรมเนียม

๒. คนของบริษัท จะนำสินค้าต่างประเทศ เข้ามาในประเทศโดยใช้ชื่อของบริษัทไม่ได้ ถ้าปรากฏว่าได้กระทำเช่นนี้ บริษัทจะร้องเรียกสิทธิต่าง ๆ คืน ในระหว่างรอการพิพากษาจากพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส

๓. เสรีภาพในการค้า หมายความว่าบริษัทมีเสรีภาพในการซื้อและขายสินค้าทุกชนิดที่มิใช่สินค้าที่ผิดกฎหมาย (คือสินค้าที่รัฐผูกขาดแต่ผู้เดียว ถ้าใครค้าสินค้าเหล่านี้ก็นับว่าเป็นสินค้าผิดกฎหมาย)

๔. บริษัทมีสิทธิจะซื้อ และ ขายสินค้าใด ๆ ที่ชาวต่างประเทศหรือชาวพื้นเมืองนำเข้ามาในประเทศ หรือที่บริษัทนำเข้ามาเพื่อประโยชน์ของบริษัทเอง แต่มีเงื่อนไขว่าพระเจ้าแผ่นดินไทยมีอภิสิทธิที่จะซื้อสินค้าดังกล่าวที่พระองค์มีพระราชประสงค์ เพื่อใช้ในราชการ

๕. คนของบริษัทมีสิทธิที่จะซื้อสินค้าดังกล่าวนี้ได้เพื่อให้นายของตนใช้ แต่ถ้าปรากฏว่าทำการละเมิดโดยไปคบคิดกับพ่อค้าอื่น ๆ บริษัทก็จะริบสิทธิข้อนี้เสียระหว่างรอการพิพากษาจากพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส

๖. สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินไทย จะทรงยกเว้นการเก็บภาษีขาเข้าและขาออกต่อสินค้าทุกชนิดที่ บริษัทนำเข้ามาในเรือต่างประเทศ เพื่อการใช้ของบริษัทเอง

๗. คนของบริษัทจะมีสินค้าเพื่อคนอื่นไม่ได้นอกจากนายของตน และถ้าหากว่าเอาชื่อของบริษัทไปใช้เพื่อขนส่งสินค้าเหล่านี้จะถูกยึดหมด

๘. บริษัทได้รับอนุญาตที่ จะนำสินค้าเข้าไปในที่ซึ่งยังไม่เคยกระทำเลย และที่จะเช่าเรือมากน้อยเท่าใดก็ได้ตามต้องการ และให้มีสิทธิต่าง ๆ ดังระบุไว้ในข้อ ๓

๙. ถ้าคนฝรั่งเศสซึ่งไม่ได้รับราชการอยู่กับ พระเจ้าแผ่นดินไทย หรือต่อคนฝรั่งเศสด้วยกัน บริษัทมีสิทธิที่จะเปรียบเทียบและพิจารณาคดี และที่จะลงโทษผู้กระทำผิดถ้าหากว่าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดคัดค้านคำพิพากษาของบริษัท และอุทธรณ์ต่อเสนาบดีไทยเพื่อความยุติธรรม ให้รอคำพิพากษาของ บริษัทไว้จนกว่าจะได้รับคำสั่งจากพระเจ้าแผ่นดิน และถ้าหากว่าคนฝรั่งเศสกระทำผิดใด ๆ ต่อชาวพื้นเมือง ให้บริษัทมีสิทธิเข้าร่วมการพิจารณาพิพากษาคดีตามกฎหมายของบ้านเมือง แต่จะเป็นการดีกว่าถ้าหากพระเจ้าแผ่นดินจะแต่งตั้งผู้พิพากษาขึ้นผู้หนึ่ง เพื่อตัดสินคดีโดยเร็วเพื่อคนของบริษัทจะได้ไม่ต้องหยุดค้าขาย

๑๐. สมเด็จพระเจ้า แผ่นดินไทย ทรงอนุญาตให้ บริษัท มีสิทธิแต่ผู้เดียวเท่านั้นในการค้าดีบุกในเกาะถลาง และดินแดนขึ้นกับเกาะถลาง ชาติอื่น ๆ จะมาค้าไม่ได้เลย และให้บริษัทสร้างสถานีการค้าขึ้นที่นั่นได้ แต่มีเงื่อนไขว่าบริษัทจะต้องเสนอแผนผังต่อเสนาบดีก่อนเพื่อขออนุมัติ และแผนผังนี้จะต้องไม่เปลี่ยนแปลงเลย นอกจากนั้น บริษัทจะต้องนำสินค้าที่ประชาชนต้องการไปยังเกาะถลาง ถ้าบริษัทไม่กระทำตามนี้ ประชาชนมีสิทธิที่จะทำการค้าขายกับคนชาติอื่น ๆ ได้โดยบริษัทจะต่อว่าประการใดมิได้

๑๑. บริษัทจะมีสิทธิ ที่จะเปิด สถานี การค้าขึ้นในที่ใด ๆ ที่บริษัทพิจารณาเห็นว่าเหมาะสำหรับ การค้าภายใน พระราชอาณาจักรไทย แต่มีเงื่อนไขว่าจะต้องได้รับความเห็นชอบจากเสนาบดีไทยก่อน และจะไม่ทำการก่อสร้างใด ๆ ก่อนได้รับอนุญาต

๑๒. กัปตันเรือ ของ บริษัท ที่เรือแตก ขึ้นฝั่ง ประเทศไทย มีสิทธิที่จะเก็บสิ่งของใด ๆ ของเขาจากเรือแตกได้ตามชอบใจ

๑๓. สมเด็จพระเจ้า แผ่นดินไทย ทรงยกเมืองสงขลา และดินแดนขึ้นต่อเมืองนั้นให้แก่บริษัทเพื่อสร้างป้อมปราการและจัดการได้ทุกอย่างตามต้องการ ลงนามที่เมือง(—) ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๒๒๘

๒. สัญญาที่ลงนามครั้ง ม. เดอ ลา ลูแบร์ เป็นราชทูต

ในการเจรจาเพื่อทำสัญญาการค้าฉบับนี้ เชเบเรต์รับหน้าที่เป็นผู้เจรจา เพราะ เป็นผู้ เชี่ยวชาญใน ทางการค้ามาก เชเบเรต์ ประสบ ความ ยุ่งยาก ลำบากใน การเจรจา หลาย ประการ เพราะ ฝ่ายไทยไม่สู้ จะยินยอม ตามความ ประสงค์ ของฝ่าย ฝรั่งเศส ทั้งสองฝ่ายเจรจากันกินเวลาหลายสัปดาห์ แต่ในที่สุดฝ่ายไทยก็ยินยอมรับข้อเสนอของฝรั่งเศส และทั้งสองฝ่ายได้เซ็นสัญญาฉบับใหม่กันที่เมืองลพบุรี เมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๒๓๐ ผู้แทนฝ่ายไทยลงนามในสัญญาคือ ออกญาพระเสด็จซึ่งเป็นผู้รักษาการใน

ตำแหน่งเจ้าพระยาพระคลังในเวลานั้น และพระศรีพิพัฒนรัตน-ราชโกษา ส่วนผู้แทนฝ่ายฝรั่งเศสคือ ลาลูแบ และ เซเบเรต์ ออกญาพระเสด็จนั้นเป็นข้าราชการชั้นสูง ที่สำคัญที่สุด คน หนึ่ง ของไทยในขณะนั้น การที่ออกญาพระเสด็จรักษาการในตำแหน่งเจ้าพระยาพระคลังจึงทำให้เข้าใจว่าเจ้าพระยาพระคลังคนก่อน (โกษาเหล็ก) ได้ถึงแก่กรรมแล้ว และออกพระวิสูตรสุนทรคงยังมิได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าพระยาพระคลังแทนพี่ชาย

สัญญาการค้าฉบับดังกล่าวข้างต้นนี้ทำเป็น ๓ ภาษาด้วยกัน คือ ไทย ฝรั่งเศส และปอร์ตุเกส และมีข้อความโดยพิศดารดังต่อไปนี้ :—

'ออกญาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีศรีสุภราชพิริยพาหุ ผู้ว่าราชการ ณ ที่โกษาธิบดี และออกพระศรีพิพัฒนรัตนราชโกษา ฝ่ายสมเด็จพระมหากษัตราธิราชเจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ใหญ่ และมูสูลาลูเบ และมูสูสุปเรศองวิยาโดร เอกโตวิยารี ฝ่ายสมเด็จพระมหากษัตราธิราชเจ้ากรุงฝรั่งเศสผู้ใหญ่ ทำหนังสือสัญญาแก่กันด้วยกิจของกุมปั่นหญีฝรั่งเศสในนี้

๑. ข้อหนึ่ง สมเด็จพระมหากษัตราธิราชเจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ใหญ่ พระราชทานแก่กุมปั่นหญีฝรั่งเศสที่แห่งหนึ่งใกล้ตึกชึ่งอยู่ทุกวันนี้ฝ่าย ๑ ก่อตึกอยู่สำหรับซื้อขาย

๒. ข้อหนึ่ง สมเด็จพระมหากษัตราธิราชเจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ใหญ่ พระราชทานให้กุมปั่นหญีซื้อขาย ณ จังหวัดกรุงศรีอยุธยา และห้ามจำกอบขนอนแลริดชาทั้งปวงในนี้ประการหนึ่ง ถ้าและกุมปั่นหญีเอาสินค้าบันทุกในกำปั่นของกุมปั่นหญีเองก็ดี และในกำปั่นซึ่งเช่าระวางเข้ามาก็ดี ก็ให้ซื้อขายด้วยผู้ใด ๆ ตามภาษีของกุมปั่นหญีจะแนะนำให้ อย่าให้ผู้ใดห้ามปรามและเอาข้อประการใดมาขัดขวาง ประการหนึ่งถ้าแลลูกค้าชาติใด ๆ เอาสินค้าเข้ามาแลกุมปั่นหญีจะต้องการก็ให้ซื้อขายตามใจเขาเถิด แต่ว่าถ้าแลชาวคลังจะต้องการซื้อสินค้านั้นสำหรับราชการ ซึ่งลูกค้าทั้งปวงนอกกุมปั่นหญีเอาเข้ามานั้น แลกุมปั่นหญีต้องการสินค้านั้นอยู่ก็ให้พนักงานข้างกุมปั่นหญีมาพ้องแก่เสนาบดีผู้เจ้าพนักงาน เมื่อแรกลูกค้านั้นเข้ามาถึง เสนาบดีก็จะสั่งแก่ชาวคลังให้แบ่งส่วนให้สมควรด้วยกิจของกุมปั่นหญี แลราคานั้นก็ให้เอาแต่เท่าทุนซึ่งซื้อแก่ลูกค้านั้น

ประการหนึ่งถ้าแลกุมปั่นหญีต้องการซื้อดีบุก ณ เมืองถลาง บางคลีแลงาช้าง แลช้างแลดินผะสิวขาว ดีบุกดำ หมากกรอกฝาง ก็ให้ชาวคลังขายให้แต่ตามราคาซื้อขายแก่ลูกค้าทั้งปวง แลอย่าให้กุมปั่นหญีซื้อขายสินค้ามีชื่อทั้งนี้ แก่ลูกค้า ซึ่งมิได้ซื้อต่อ ชาวคลังนั้นเลย ด้วยสินค้านั้นเป็นส่วยสาอากรของหลวง แลห้ามมิให้ผู้ใดขายนอกชาวคลังนั้นเลย

ประการหนึ่งสินค้าซึ่งต้องห้ามนั้นในนี้ ดินผะสิวขาว ดินผะสิวดำ สุพรรณถัน แลปืน และเครื่องศาตราวุธ ถ้าแลสมเด็จพระมหากษัตราธิราชเจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ใหญ่ พระราชทานให้ซื้อไปมาจึงให้ซื้อไปมา แลถ้ามิได้พระราชทานให้ซื้อไปมาก็อย่าให้ซื้อไปมา แลถ้ากุมปั่นหญีเอาเครื่องมีชื่อเข้ามา ก็ให้พนักงานข้างกุมปั่นหญียื่นสารบาญชีแก่เสนาบดี ถ้าแลจะต้องการสำหรับราชการก็ให้ข้าหลวงซื้อเอาไว้ก่อนคนทั้งปวง

ประการหนึ่งหนัง ณ จังหวัดกรุงศรีอยุธยาฝ่ายเหนือฝ่ายใต้ จนปากน้ำบางเจ้าพระยา สมเด็จพระมหากษัตราธิราชเจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ใหญ่ พระราชทานให้กุมปั่นหญีวิลันดาซื้อ แลอย่าให้กุมปั่นหญีฝรั่งเศสซื้อขายในสินค้าอันนั้น ถ้าแลฝรั่งเศสไปอยู่ ณ เมืองใดนอกฝ่ายเหนือฝ่ายใต้จนปากน้ำบางเจ้าพระยา แลมีหนังจะซื้อขายและมิได้เอาเข้ามา ณ กรุงเทพพระมหานคร ก็ให้ซื้อขายเถิด

ประการหนึ่งสมเด็จพระมหากษัตราธิราชเจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ใหญ่ พระราชทานจำกอบขนอนและริดชาทั้งปวงแก่กุมปั่นหญีฝรั่งเศสให้เข้าออกจงสะดวก อย่าให้ผู้ใดลงตรวจ และให้ยื่นหางว่าวสินค้าซึ่งบันทุกมานั้นแก่เจ้าพนักงาน ณ กรุงเทพพระมหานคร และเอาตราเบิกด่านสำหรับเข้าออกวางทุกครั้ง

๓. ข้อหนึ่ง ถ้าแล กุมปั่นหญี ขายสินค้า แก่ลูก ค้าผู้ใด ๆ ให้ไปจำหน่ายต่างเมืองเสียหายเบี้นของกุมปั่นหญีเอง และจำกอบสินค้าทั้งปวงนั้น สมเด็จพระมหากษัตราธิราชเจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ใหญ่ พระราชทานให้ทั้งเข้าออกอย่าให้เจ้าพนักงานเรียกเอา

๔. ข้อหนึ่ง ถ้ากุมปั่นหญี หากำปั่น จะบันทุกสินค้าไปมาค้าขายต่างเมืองมิได้ และเช่าระวางกำปั่นของลูกค้าทั้งปวงไป สมเด็จพระมหากษัตราธิราชเจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ใหญ่ พระราชทานดุจในข้อสองข้อสามนั้น

๕. ข้อหนึ่ง ถ้าแลผู้ใดชื่อเบี้นฝรั่งเศส และชาติใด ๆ ชื่ออยู่ในบังคับกุมปั่นหญีเบี้นความแก่กัน ก็ให้ผู้เบี้นนายกุมปั่นหญีในเมืองนั้น และมีกฎสมเด็จพระมหากษัตราธิราชเจ้ากรุงฝรั่งเศสสำหรับตัวนั้น ก็ให้ผู้นั้นบังคับความตามชอบธรรม ถ้าแลฝรั่งเศสผู้ใดซึ่งอยู่ในบังคับกุมปั่นหญีพ้นแทงกันตาย แลข้อสิ่งใดซึ่งต้องอาญาก็ให้ผู้เบี้นนายกุมปั่นหญีจำตัวผู้ร้ายไว้ และกฎหมายเอาเนื้อความแล้ว แลส่งกฎหมายแลตัวผู้ร้ายนั้นไปเมืองฝรั่งเศสให้ลงอาญาตามโทษนั้น

ประการหนึ่งถ้าแลฝรั่งเศส และชาติใด ซึ่งอยู่ในบังคับกุมปั่นหญีเบี้นความต้องกระทรวง อาญาก็ดี แพ่งก็ดี ต่อฝรั่งเศสและชาติใดๆ ซึ่งมิได้อยู่ในบังคับกุมปั่นหญีก็ดี ถ้าแลฝรั่งเศสและชาติใดๆ

ซึ่งมิได้อยู่ในบังคับกุมปั่นหญี เป็นความต้องกระทรวงอาญาก็ดี แพ่งก็ดีด้วย ฝรั่งเศส และชาติใด ๆ ซึ่งอยู่ในบังคับกุมปั่นหญีนั้น กระลาการข้างกรุงเทพพระมหานครเบื้นพนักงานจะพิจารณา แต่ว่ากิจนั้นต้องฝรั่งเศสอยู่ จึงสมเด็จพระมหากษัตราธิราชเจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ใหญ่ พระราชทานให้ผู้เบื้นนายกุมปั่นหญี แลถือกฎหมายสมเด็จพระมหากษัตราธิราชเจ้ากรุงฝรั่งเศสผู้ใหญ่ สำหรับตัวในตำบลนั้นนั่งด้วยกระลาการพิจารณาความให้เบื้นท่องแท้ แต่ให้ผู้นั้นสบถต่อพระเบื้นเจ้าว่าจะพิจารณาด้วยกระลาการให้จงชอบธรรม

๖. ข้อหนึ่ง สมเด็จพระมหากษัตราธิราชเจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ใหญ่ พระราชทานให้กุมปั่นหญีฝรั่งเศสไปตั้งซื้อขายในเมืองถลางบางคลีก็ดีและในจังหวัดที่นั้น และห้ามจำกอบขนอนแลริดชาดุจในข้อสองข้อสาม แลพระราชทานให้ซื้อดีบุกในเมืองถลางบางคลีทั้งปวง แลห้ามมิให้ผู้อื่นผู้ใด ๆ ซื้อดีบุกนอกกุมปั่นหญีฝรั่งเศสนั้นได้ ถ้าแลผู้ใดลอบลักซื้อขายนอกกุมปั่นหญีฝรั่งเศสใช้ให้ริบเอา แลให้ทำเบื้นสี่ส่วน ให้สองส่วนให้แก่ชาวคลังเบื้นของหลวง ส่วนหนึ่งให้แก่ผู้โจทก์ ส่วนหนึ่งพระราชทานแก่กุมปั่นหญีฝรั่งเศส แลให้กุมปั่นหญีฝรั่งเศสเอาสินค้าตามต้องการ ณ เมืองนั้นไปขายจงอุดม อย่าให้ราษฎรชาวเมืองนั้นขาดสินค้าซึ่งต้องการนั้นได้ แลราคาสินค้าซึ่งกุมปั่นหญีเอามาขายก็ดี ราคาดีบุกซึ่งกุมปั่นหญี

จะซื้อก็ดี ให้เจ้าเมืองแลกรมการแลผู้เฒ่าผู้แก่แลกุมบั่นหญีนั้งด้วยกันว่าราคาสินค้าซึ่งกุมบั่นหญีจะขายแลราคาดีบุกซึ่งกุมบั่นหญีจะซื้อนั้นให้ว่าให้ขาดทีเดียว แลอย่าให้กุมบั่นหญีขึ้นลงราคาให้เบี้นที่แค้นเคืองแก่ราษฎร ถ้าแลราคานั้นมิลงกัน ก็ให้บอกข้อขัดสนนั้นเข้ามา แลสมเด็จพระมหากษัตราธิราชเจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ใหญ่โปรดประการใดก็ให้ทำตาม

ประการหนึ่งดีบุกส่วยสาอากร ณ เมืองถลางและจังหวัดนั้น ก็ให้ชาวคลังเรียกเอาตามธรรมเนียม แลแต่ในเดือนสิบบีมะโรงสัมฤทธิศกไปเมื่อหน้า อย่าให้ชาวคลังปลงดีบุกแก่ราษฎรด้วยดีบุกนั้นมีพอกุมบั่นหญีฝรั่งเศสจะซื้อขาย

ประการหนึ่งถ้าแลกุมบั่นหญีฝรั่งเศส มิได้เอาสินค้าไปซื้อขายตามสัญญาแลราษฎรขาดสินค้าแลเอาดีบุกซื้อขายแก่ลูกค้าอื่นก็อย่าให้เจ้าพนักงานริบเอาลูกค้าซึ่งซื้อขายดีบุกแก่กันนั้นเลย

๗. ข้อหนึ่ง ว่าถ้าแลกุมบั่นหญีฝรั่งเศสจะต้องการไปตั้งตึกอยู่ซื้อขาย ณ หัวเมืองจังหวัด แลเมืองขึ้น ณ กรุงศรีอยุธยาไซร้ ก็ให้พ้องแก่เสนาบดีออกไปตั้งอยู่ซื้อขายเถิด ดุจหนึ่งในข้อสองข้อสามข้อสี่ข้อห้านั้น ถ้าแลไปตั้งซื้อขาย ณ เมืองนครไซร้ ก็อย่าให้ซื้อขายดีบุก ด้วยพระราชทานให้กุมบั่นหญีวิลันดาซื้อดีบุก

คณะทูต ออกพระวิสูตรสุนทร เข้าเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

ณ เมืองนคร ดุจหนึ่งพระราชทานให้กุมปั่นหญีฝรั่งเศสซื้อขายพริกนั้น

๘. ข้อหนึ่ง ว่าถ้ากำปั่นของกุมปั่นหญีใหญ่ก็ดีน้อยก็ดี เสียในแว่นแคว้นซึ่งขึ้นแก่กรุงศรีอยุธยา ก็ให้กุมปั่นหญีรับเอาเครื่องกำปั่นแลสินค้าทั้งปวงนั้นไว้ แลอย่าให้เจ้าเมืองแลกรมการแลผู้ใด ๆ เก็บเอาไว้ แลให้กุมปั่นหญีฝรั่งเศสรักษาไว้เอง

๙. ข้อหนึ่ง ว่าสมเด็จพระมหากษัตราธิราชเจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ใหญ่พระราชทานให้เบี้นอันขาดแล้ว ให้กุมปั่นหญีฝรั่งเศสไปตั้งอยู่ ณ เกาะแห่งใด ซึ่งอยู่ใกล้เมืองมะริดออกไปสิบโยชน์ แลให้ก่อตึก แลป้อม แลกำแพง พิทักษ์ รักษาตกแต่ง ซึ่งขอบ การของกุมปั่นหญีฝรั่งเศส แลกุมปั่นหญีฝรั่งเศสสัญญาต่อหน้าพระเบี้นเจ้ามิถือตำบลนั้นให้ เบี้นเหตุ แก่ราชการ สมเด็จ พระมหา กษัตราธิราช กรุงศรีอยุธยาผู้ใหญ่ประการใดได้ แลมิรับผู้เบี้นศัตรูแผ่นดินเข้าออกในตำบลนั้น แลมิช่วยผู้เบี้นศัตรูด้วยสิ่งใด ๆ เลย แลสมเด็จพระ มหา กษัตรา ธิราช เจ้า กรุง ศรี อยุธยา ผู้ใหญ่ พระราชทานให้กุมปั่นหญีบังคับความ แลเบี้นเจ้าในเกาะนั้นเบี้นอันขาดทีเดียว แลครั้นเขียนอย่างเกาะแลกว้างยาวเท่าใดเข้ามาแล้วจะพระราชทานพระราชกำหนดสำหรับเกาะนั้นเบี้นอันขาดทีเดียว

๑๐. ข้อหนึ่ง ว่าถ้าฝรั่งเศสผู้ใด ๆ มีลูกเมียในจังหวัดกรุงศรีอยุธยาแลเมืองชั้น แลพี่องจะขอออกไปจากแผ่นดินแลเงินทองของผู้ใด ๆ มิได้อยู่ แลมิได้เบี่นถ้อยความด้วยผู้ใด ๆ ไซร้ สมเด็จพระมหากษัตราธิราชเจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ใหญ่ พระราชทานให้ออกไปทั้งลูกแลเมียแลทาสแลทรัพย์สิ่งของตามใจนั้นเถิด

๑๑. ข้อหนึ่ง ว่าถ้าแลฝรั่งเศสซึ่งมาด้วยกำปั่นของสมเด็จพระมหากษัตริย์กรุงฝรั่งเศสผู้ใหญ่ก็ดี มาด้วยกำปั่นของกุมปั่นหญีก็ดี มา ณ กรุงศรีอยุธยาก็ดี ณ เมืองชั้นก็ดี อย่าให้เจ้าพนักงานชักชวนว่ากล่าวให้ละกำปั่นเสีย ถ้าแลฝรั่งเศสซึ่งอยู่ ณ กำปั่นสมเด็จพระมหากษัตริย์กรุงฝรั่งเศสผู้ใหญ่ก็ดี ณ กำปั่นกุมปั่นหญีก็ดีหนี ให้เจ้าพนักงานเสาะสางหามาส่งให้แก่นายกำปั่น

๑๒. ข้อหนึ่ง ว่าหนังสือขุนพิพัทโกษาราชปลัด แลมุงสูอูร เดลันกัปตันฝรั่งเศสสัญญาต่อกันด้วยพริกนั้น ในเดือนสิบสองขึ้นเก้าค่ำ ศักราชพันสี่สิบห้า คือ พุทธศักราชสองพันสองร้อยยี่สิบเจ็ดนั้น สมเด็จพระมหากษัตราธิราชเจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ใหญ่สั่งว่าชอบแล้ว แลทรงพระกรุณาโปรดแก่กุมปั่นหญี ก็มีพระราชโองการดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่า ซึ่งจะรับเอาพริกและไหมเอาแก่ผู้ลอบลักซื้อขายพริกนั้น ก็ให้ทำเบี่นสี่ส่วนในนี้สองส่วน

ให้แก่เจ้าพนักงานเอาเบี้นหลวง และส่วนหนึ่งให้แก่ผู้ส่อและส่วนหนึ่งพระราชทานแก่กุมบี่นหญีฝรั่งเศส

ประการหนึ่งเพื่อจะให้ห้ามที่ซึ่งจะเบี้นวิวาททุ่มเถียงระหว่างชาวคลัง แลกุมบี่นหญีก็ให้เอาพริกทั้งปวงนั้นไว้ในคลังอันหนึ่ง ใส่กุญแจของชาวคลังอันหนึ่ง ใส่กุญแจของกุมบี่นหญีฝรั่งเศสอันหนึ่ง แลจะเบิดประตูออกให้ทั้งสองฝ่ายนั้งพร้อมกัน ให้แบ่งบี่นออกเบี้นส่วนตามอยู่ในความสัญญา แลข้อสัญญาทั้งนี้เขียนเบี่นสามฉบับทุกภาษาในนี้ภาษาไทยสามฉบับ ภาษาฝรั่งเศสสามฉบับ ภาษาปอร์ตุเกสสามฉบับ แลผู้มีชื่อทั้งสองฝ่ายนั้นขีดแกงไดบี่ดตราเบี่นสำคัญทุกฉบับ เขียนในเมืองลพบุรี ในวันพฤหัสเดือนอ้ายขึ้นแปดค่ำ พุทธศักราชสองพันสองร้อยสามสิบเอ็ด บี่เถาะ นพศก

(Laluobére) (Cébéret) (ตราเทวดาถือจักร)

(ตราบัวแก้ว) (?)

พิจารณาตามการต่อสัญญาในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชานี้ ดูประหนึ่งว่า เมื่อสมเด็จพระนารายณ์ได้ทรงกระทำขึ้นกับฮอลันดาเมื่อ ๒๕ ปีก่อนนั้น พระองค์และฝ่ายฮอลันดาต่างฝ่ายต่างยังไม่ได้ปฏิบัติต่อกันตามสัญญา ข้อความเบื้นข้อ ๆ ดังเดิมจึงปรากฏอยู่ในสัญญาฉบับต่ออายุนี้

๗...

การเดินทางจาก กรุงศรีอยุธยา–มะริด ของอุปทูตเชเบเรต์

ณ วันที่ ๑๓ เดือนธันวาคม ข้าพเจ้าได้ไปเฝ้าพระเจ้ากรุงสยามตามที่ได้นัดกันไว้แล้ว ราชทูตที่ ๑ ผู้ที่เคยไปเจริญ ทาง พระ ราช ไมตรี ใน ประเทศฝรั่งเศสกับขุนนางข้าราชการอีกหลาย

นายได้เป็นผู้พาข้าพเจ้าไปยังที่เฝ้า และระเบียบที่เข้าเฝ้าในคราวนี้ ก็ได้มีเช่นเดียวกับเมื่อครั้งข้าพเจ้ากับมองซิเออร์เดอลาลูแบร์ได้เข้าเฝ้าโดยเฉพาะในคราวก่อน

พระเจ้ากรุงสยามได้รับสั่งว่า ทรงมีความเสียพระทัยที่ฤดูเดินเรือได้ บังคับให้ ข้าพเจ้าต้อง รีบร้อน กลับไป จากราชสำนัก

สยามเช่นนี้ แล้วจึงรับสั่งถามว่า การที่ได้ทรงพระกรุณาผ่อนผันให้บริษัทได้มาตั้งห้างในพระราชอาณาจักรสยามนั้น เป็นการที่ข้าพเจ้าพอใจหรือไม่

ข้าพเจ้าได้กราบทูลขอบพระเดชพระคุณที่ได้ทรงพระเมตตาแก่บริษัท แล้วข้าพเจ้าจึงได้กราบทูลต่อไปว่า เมื่อข้าพเจ้าได้กลับไปถึงประเทศฝรั่งเศสแล้วข้าพเจ้าจะได้กราบทูลให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงทราบในการที่พระเจ้ากรุงสยามทรงตั้งพระทัยดีต่อบริษัท

พระเจ้ากรุงสยามจึงให้รับสั่งถามข้าพเจ้าว่า มองซิเออร์เดลานด์บูโรจะได้อยู่ในประเทศสยามต่อไปหรืออย่างไร

ข้าพเจ้าจึงได้กราบทูลว่า บริษัทได้กะไว้แล้วว่าจะให้มองซิเออร์เดลานด์ ไปประจำอยู่ที่เมืองเบงกอลต่อไป

ข้าพเจ้า ได้ สังเกต เห็น ว่า พระเจ้า กรุงสยาม โปรด ปราน มองซิเออร์เดลานด์อยู่บ้าง และคงจะพอพระทัยให้มองซิเออร์เดลานด์ได้ประจำอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาแทนมองซิเออร์เวเรต์

แล้วพระเจ้ากรุงสยามจึงได้รับสั่งว่า อยากจะเห็นบุตรชายของข้าพเจ้า ในทันใดนั้นบุตรชายข้าพเจ้าก็ลุกขึ้นถวายคำนับ พระเจ้ากรุงสยามจึงได้รับสั่งว่า ทรงยินดีที่บุตรชายของข้าพเจ้าได้เล่าเรียนอยู่กับพวกบาทหลวงเยซูอิท แล้วจึงได้พระราชทานสายสร้อยทองคำให้บุตรชายข้าพเจ้าสายหนึ่ง พระเจ้ากรุงสยามได้รับสั่งขอ

ให้ข้าพเจ้าไปกราบทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ถึงพระราชไมตรีของพระองค์และทรงหวังพระทัยว่าพระราชไมตรีนี้จะได้มีติดต่อสืบเนื่องกันชั่วกาลนาน

เมื่อรับสั่งเสร็จแล้วพระเจ้ากรุงสยามก็เสด็จขึ้น แต่ข้าพเจ้าเห็นว่าการเสด็จขึ้นครั้งนี้ดูออกจะรีบด่วนอยู่สักหน่อย แต่มองซิเออร์คอนซตันซ์ได้อธิบายให้ข้าพเจ้าฟังว่า การที่ต้องรีบเสด็จขึ้นเช่นนี้ก็เพราะเหตุที่ยังทรงพระประชวรอยู่ มิฉะนั้นก็คงจะโปรดให้ข้าพเจ้าได้เฝ้าอยู่นานกว่านี้

เมื่อข้าพเจ้าได้ ออกจากที่ เฝ้าแล้ว ก็ได้ เลยไป รับประทานอาหารที่บ้านมองซิเออร์คอนซตันซ์ แล้วจึงได้เซ็นหนังสือสัญญาพิเศษในเรื่องที่มองซิเออร์คอนซตันซ์ จะเข้าหุ้นกับบริษัทนั้นด้วย มองซิเออร์คอนซตันซ์ได้สัญญากับข้าพเจ้าว่าจะได้ทำจดหมายบันทึกแสดงถึง การค้าขาย ว่าจะควร ทำการ ค้าขายในเมืองไทย ด้วยวิธีใด และจะได้ส่งจดหมายบันทึกนี้ฝากไปกับเรือรบฝรั่งเศส อันที่จริงจดหมายบันทึกอันนี้ มองซิเออร์คอนซตันซ์ได้รับปากจะทำให้ข้าพเจ้ามาช้านานแล้ว และรับว่าจะได้ส่งให้ข้าพเจ้าก่อนข้าพเจ้าจะกลับจากเมืองไทย แต่มองซิเออร์คอนซตันซ์มิได้มีเวลาว่างเลย จึงยังหาได้ทำให้ข้าพเจ้าไม่

ในวันนี้เวลาบ่ายประมาณ ๓ โมง ข้าพเจ้าได้ลามองซิเออร์เดอลาลูแบร์ ซึ่งจำเป็นต้องลาด้วยความอาลัยเสร็จแล้ว ข้าพเจ้าจึงได้ลาออกจากบ้านที่พัก บรรดานายทหารฝรั่งเศสทั้งหลาย ทั้งนายทหารบกและนายทหารเรือซึ่งอยู่ที่เมืองลพบุรี ได้มาพร้อมกันอยู่ที่บ้านเพื่อคอยส่งข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจึงได้เดินไปลงเรือต่อไป เมื่อข้าพเจ้าเดินผ่านบ้านมองซิเออร์คอนซตันซ์ ๆ ก็ออกมาต้อนรับแล้วได้เดินไปส่งข้าพเจ้าจนถึงเรือ ซึ่งเจ้าพนักงานได้เตรียมไว้พร้อมแล้ว มองซิเออร์เดฟาชกับพวกบาทหลวงเยซูอิททั้งคณะ ก็ได้ไปส่งข้าพเจ้าถึงเรือด้วย เมื่อข้าพเจ้าได้ลาท่านผู้ที่มาส่งทุกคนแล้ว ข้าพเจ้าจึงได้ลงเรือ และมองซิเออร์คอนซตันซ์กับท่านผู้ที่มาส่งได้ยืนอยู่ที่ตลิ่ง จนเรือได้ออกไปไกลแล้วจึงได้ต่างคนต่างกลับไป

เวลากลางคืนประมาณ ๕ ทุ่ม (๑๑ ล.ท.) ข้าพเจ้าได้มาถึงกรุงศรีอยุธยา รุ่งขึ้นข้าพเจ้าได้พักอยู่ ที่กรุงศรีอยุธยาตลอดวัน เพื่อจะได้ทำธุระต่าง ๆ และทำคำสั่งมอบไว้กับมองซิเออร์เวเรต์และเจ้าพนักงานอื่น ๆ ของบริษัทเสียให้เสร็จ แล้วข้าพเจ้าได้ไปลาท่านสังฆราช เดอเมเตโลโปลิสและท่านสังฆราชเดอโรซาลี ที่กรุงศรีอยุธยา แต่ในระหว่างเวลาที่กำลังเดินไปบ้านท่านสังฆราชนั้น ได้พบกับท่านสังฆราชทั้งสองเดินสวนทางมา เพื่อจะพาพวกมิชชันนารีทั้งปวงมาเยี่ยมเยือนข้าพเจ้า

ในครั้งนี้ข้าพเจ้าได้เซ็น คำสั่ง กำหนด อัตราเงินเดือนของพลทหาร ซึ่งข้าพเจ้าได้กะอัตราให้เบี้ยเลี้ยงวันละ ๔ แฟรง ถ้าจะดูเผิน ๆ แล้วอัตราเบี้ยเลี้ยงวันละ ๔ แฟรงนี้ดูจะแรงมาก แต่ข้าพเจ้าจะกะให้น้อยกว่านี้ไม่ได้ เพราะสะเบียงอาหารในเมืองนี้แพงมาก และถึงให้วันละ ๔ แฟรงก็เกือบจะไม่พอเสียซ้ำไป พวกปอร์ตุเกสที่ประจำอยู่ที่บางกอกนั้น ได้รับพระราชทานเบี้ยเลี้ยงจากพระเจ้ากรุงสยามถึงวันละ ๑๐ แฟรง ภายหลังจึงค่อยจัดการให้กองทหารได้ซื้อสะเบียงอาหารให้ถูกกว่านี้ก็ได้ ตามบัญชีที่ได้ทำมานั้นท่านมาควิสเดอเซเนเล คงจะเห็นได้ว่าเบี้นการจำเบี้นที่จะให้เบี้ยเลี้ยงแก่พลทหารน้อยกว่านี้ไม่ได้

ณ วันที่ ๑๕ เดือนธันวาคม เวลาเที่ยงข้าพเจ้าได้ออกเรือจากกรุงศรีอยุธยาล่องลงไปบางกอก และได้ไปถึงบางกอกในราว ๒ ยาม (เที่ยงคืน) มองชิเออร์เดอแวเดอซาล ผู้บังคับการกองทหารในเวลาที่มองชิเออร์เดฟาชไม่อยู่นั้น ได้มาคอยรับข้าพเจ้าอยู่ที่สะพานท่าน้ำ แล้วเจ้าพนักงานได้พาข้าพเจ้าไปยังที่พักซึ่งได้จัดเตรียมไว้ให้ข้าพเจ้าพัก ในระหว่างที่เดินทางจากท่าน้ำไปยังที่พักนั้น ได้มีกองทหารถืออาวุธเรียบแถวรายอยู่ทั้งสองข้างทาง และทหารก็ได้ตีกลองด้วย ในลานบ้านที่พักนั้นมีกองทหารเกียรติยศ ๕๐ คน มีนายร้อยเอก ๑ นายร้อยโท ๑ และมีนายร้อยตรี ๑

ในระหว่างที่เดินทางตั้งแต่ประตูเมืองจนถึงที่พัก ซึ่งเป็นหนทางประมาณ ๑๐๐ ก้าวนั้น ปืนใหญ่ก็ได้ยิงสลุตตลอดทาง เมื่อข้าพเจ้าได้ออกรับพวกนายทหารฝรั่งเศสและขุนนางข้าราชการซึ่งประจำอยู่ในเมืองบางกอกเสร็จแล้ว ข้าพเจ้าก็ได้เลยเข้านอน ในระหว่างที่ข้าพเจ้าเดินทางจากกรุงศรีอยุธยามาบางกอกนั้น ได้มีเรือคอยแวดล้อมอยู่เป็นอันมาก และบรรดาเจ้าเมืองต่าง ๆ ที่ผ่านมาตามทางก็คอยมาส่งจนหมดเขตของตัวทุกแห่ง

ณ วันที่ ๑๖ เดือนธันวาคม ข้าพเจ้าได้พักอยู่ที่บางกอกตลอดวัน เพื่อทำธุระต่าง ๆ ที่ค้างเสียให้เสร็จ และเพื่อจะได้เตรียมตัวกลับไปประเทศฝรั่งเศสด้วย เมื่อข้าพเจ้าพักอยู่ที่บางบอกนั้น มองซิเออร์เดอโวดรีคูร์ก็ได้มาหาเพื่อมาทำความตกลงถึงเรื่องจะถอนเรือลานอนันต์ ซึ่งมองซิเออร์เดอคูร์เซลเป็นผู้บังคับนั้น ข้าพเจ้ากับมองซิเออร์เดอโวดรีคูร์จึงได้ตกลงพร้อมกันว่า ตามคำสั่งของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนั้น เรือลำนี้จะต้องไปยังเมืองปอนดีเชอรีโดยเร็ว แล้วจึงให้ออกจากเมืองปอนดีเชอรีไปยังแม่น้ำเมืองเบงกอล เพื่อไปบรรทุกสินค้าสำหรับบริษัท แล้วจึงให้กลับไปยังประเทศฝรั่งเศส

ข้าพเจ้าได้ไปดูการฝึกหัดทหารฝรั่งเศส และได้สังเกตเห็นว่ากองทหารฝรั่งเศสได้ฝึกท่าทางดีมาก ดูมองซิเออร์ แวเดอซาลจะเอาใจใส่ในการฝึกทหารนี้เป็นอันมาก

รายงานระยะเดินทาง
ระหว่างบางกอกและมะริด

ณ วันที่ ๑๗ เดือนธันวาคมเวลาเช้า ข้าพเจ้าได้ลงเรือพร้อมด้วยบาทหลวงเดสปานกับบาทหลวงเยซูอิทซึ่งจะต้องไปประจำอยู่ที่เมืองมะริด ออกพระวิสูตรสุนทรก็ได้ลงเรือเหมือนกัน เพราะท่านผู้นี้จะไปส่งข้าพเจ้าจนถึงเมืองมะริด และมีหน้าที่จะไปกับมองซิเออร์ เดอเบรซีเอนยินเนียของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เพื่อไปทำแผนที่เกาะซึ่งพระเจ้ากรุงสยามได้พระราชทานให้แก่บริษัท

ในวันนี้ได้เดินทางตลอดวัน และได้มีเรือพวกเจ้าเมืองซึ่งข้าพเจ้าได้ผ่านไปนั้น ได้ออกมาต้อนรับและคอยกำกับไปหลายลำ ในกลางทางระหว่างบางกอกและท่าจีนนั้น ข้าพเจ้าได้พบกับเจ้าเมืองเมืองใหญ่ซึ่งเรียกกันว่าเมืองราชบุรี ได้มีเรืออื่น ๆ อีกเป็นอันมากได้ตามเรือเจ้าเมืองราชบุรีมาด้วย เมื่อเจ้าเมืองราชบุรีได้มาต้อนรับข้าพเจ้าเสร็จแล้ว จึงได้ออกเรือนำหน้าเรือข้าพเจ้า และบรรดาพวกเรือเมืองราชบุรีก็ตามเรือเจ้าเมือง ราชบุรีไปด้วยกัน

ทั้งหมด ในขณะนี้เจ้าเมืองบางกอกได้มาลาข้าพเจ้าเพื่อกลับไปบางกอก เพราะหมดเขตของตัวแล้ว

จะต้องกล่าวให้ทราบไว้ในที่นี้ว่า ตามเมืองหรือตำบลทุก ๆ เมืองมีขุนนางคนหนึ่งเป็นผู้ที่ชำระตัดสินอรรถคดีของราษฎรพลเมืองทั้งปวง และขุนนางคนนี้เองเป็นผู้คอยรับคำสั่งจากราชสำนักสำหรับมาจัดการทั้งปวงทั่วไป ถ้าเมืองใดมีป้อมหรือมีกองทหารประจำอยู่ ขุนนางคนนี้หาได้ว่ากล่าวบังคับบัญชากองทหารไม่ แต่ต้องมีนายทหารอีกคนหนึ่งสำหรับบังคับบัญชากองทหารเป็นส่วนหนึ่งต่างหาก และกองทหารเหล่านี้โดยมากก็มักจะเป็นคนต่างชาติต่างภาษาทั้งนั้น

เมื่อข้าพเจ้าได้เดินทางจากเมืองบางกอกมาได้ประมาณ ๔ หรือ ๕ ไมล์ ข้าพเจ้าได้พบกับกลาสีเรือ ๒๕ คน ซึ่งข้าพเจ้าได้เรียกมาจากเมืองมะริด และเป็นกลาสีที่ประจำอยู่ในเรือเปรซิเดน การที่ข้าพเจ้าได้เรียกพวกกลาสีมานั้น ก็เพื่อให้มาช่วยกำลังของเรือรบฝรั่งเศสและช่วยกำลังเรือโดรมาแดโดยเฉพาะ เพราะถ้าไม่เรียกกลาสีพวกนี้มาช่วยแล้ว เรือลำนี้ก็จะกลับไปประเทศฝรั่งเศสไม่ได้ เพราะกลาสีประจำเรือลำนี้ได้ล้มตายไปเสียหลายคน

แม่น้ำในตอนนี้แคบเข้าทุกทีเกือบจะเป็นคลองเล็ก ๆ อยู่แล้ว น้ำก็ตื้นมากจึงต้องใช้กระบือสำหรับลากเรือไปตามเลนจนกว่า

จะไปถึงน้ำลึก และกระบือเหล่านี้ก็ได้วางไว้เป็นระยะ ๆ ตลอดทาง ซึ่งเป็นระยะยาวอยู่ในราว ๒ หรือ ๓ ไมล์ เมื่อพ้นที่ตื้นไปถึงน้ำลึกแล้ว ก็ได้เดินทางไปถึงท่าจีนอย่างสะดวก และได้ไปถึงท่าจีนในราวบ่าย ๕ โมง ในระยะนี้ได้เดินทางผ่านแม่น้ำหลายแม่น้ำซึ่งมีคลองขุดเป็นคลองตรง ๆ ติดต่อถึงกันหมด

เมืองท่าจีนนี้เป็นเมืองใหญ่ไกลจากบางกอก หนทางประมาณ ๘ ไมล์ และเป็นเมืองที่ขึ้นกับเมืองราชบุรี ตั้งอยู่ริมลำน้ำซึ่งเป็นแม่น้ำที่งามน่าดูมาก แม้น้ำนี้ลึกเรือขนาดมีระวางเพียง ๑๐๐ ตันขึ้นล่องได้สะดวก และในเวลาที่ข้าพเจ้าได้ไปถึงท่าจีนนั้น ก็มีเรือสำเภาจีนขนาด ๑๐๐ ตัน และเรือแขกมะลายูจอดอยู่ในแม่น้ำหลายลำ

เจ้าพนักงานได้ จัดให้ข้าพเจ้า ขึ้นพักบนเรือนซึ่งได้ปลูกขึ้นโดยเฉพาะสำหรับรับข้าพเจ้า และบนเรือนนี้ก็มีเครื่องเรือนตามธรรมดา ที่เมืองนี้มีป้อมเล็ก ๆ อยู่ ๑ ป้อมก่อด้วยอิฐ และกำแพงป้อมนั้นสูงอยู่ในราว ๑๐ ฟิต แต่หามีคูหรือชานป้อมไม่ มีแต่หอรบซึ่งมีปืนขนาดเล็กและเป็นปืนทองเหลืองด้วย เมื่อข้าพเจ้ามาถึงปืนเหล่านี้ก็ยิงรับข้าพเจ้า ในที่นี้มีน้ำสำหรับรับประทานเป็นน้ำดีมาก

ณ วันที่ ๑๘ เดือนธันวาคม ข้าพเจ้าได้ออกจากท่าจีนเพื่อไปแม่กลอง ตามทางระหว่างท่าจีนและแม่กลองนี้มีบางแห่งซึ่งน้ำตื้นต้องใช้กระบือลากเรือเหมือนวันก่อน แต่ตอนที่ตื้นวันนี้ยาวกว่าวานนี้และลากลำบากกว่าวานนี้มาก เวลาเย็นข้าพเจ้าได้ไปถึงแม่กลองซึ่งไกลจากท่าจีนระยะทางประมาณ ๑๐ ไมล์ครึ่ง เมืองแม่กลองนี้เป็นเมืองที่ใหญ่กว่าท่าจีน และตั้งอยู่ริมแม่น้ำซึ่งเรียกกันว่าแม่น้ำแม่กลอง และอยู่ห่างกับทะเลหนทางประมาณ ๑ ไมล์ น้ำรับประทานในเมืองนี้เป็นน้ำที่ดี เมืองแม่กลองนี้หามีกำแพงเมืองไม่ แต่มีบ่อมเล็ก ๆ สี่เหลี่ยมอยู่ ๑ บ่อม บนบ่อมนั้นมีหอรบอยู่ ๔ แห่ง แต่เป็นหอรบเล็กมากก่อด้วยอิฐ คูก็หามีไม่ แต่น้ำท่วมอยู่รอบบ่อม กำแพงหรือรั้วในระหว่างหอรบนั้น ทำด้วยเสาใหญ่ ๆ ปักลงในดินและมีเคร่าขวางถึงกันเป็นระยะ ๆ

เมื่อข้าพเจ้าได้มาถึงแม่กลองแล้ว รุ่งขึ้นวันที่ ๑๙ เดือนธันวาคม ข้าพเจ้าก็ได้เปลี่ยนเรือ เรือที่เปลี่ยนใหม่นี้เป็นเรือแจวสะอาดและกว้างขวางพอใช้ได้ และเจ้าพนักงานก็ได้เตรียมเรือแจวและเรืออีกชนิดหนึ่งซึ่งเรียกกันว่า มีรู (Miroux) อีกหลายลำสำหรับให้คนของข้าพเจ้านั่งไป และสำหรับบรรทุกของ ๆ ข้าพเจ้าด้วย ผู้ว่าราชการเมืองราชบุรีได้ไปส่งข้าพเจ้าจนถึงปากน้ำ เมื่อถึงปากน้ำแล้วผู้ว่าราชการเมืองราชบุรีก็ลาข้าพเจ้ากลับไป ส่วน

ผู้ว่าราชการเมืองแม่กลอง พร้อมด้วย ข้าราชการ และ บ่าวไพร่ได้เอาเรือเลียบทะเลมาตามชายฝั่ง จึงได้มาสมทบกับข้าพเจ้าที่ปากน้ำเมืองเพชรบุรีซึ่งเป็นหนทางไกลประมาณ ๔ ไมล์ ในที่นี้ทะเลเป็นอ่าวใหญ่กว้างประมาณ ๔ ไมล์ และแม่น้ำแม่กลองซึ่งไหลจากทิศเหนือมาทิศใต้นั้น ก็มาตกทะเลในที่นี้ แม่น้ำเพชรบุรีก็ไหลมาตกในที่นี้เหมือนกัน แต่แม่น้ำนี้ไหลจากทิศใต้ไปทิศเหนือ

เมื่อข้าพเจ้าได้มาถึงกลางอ่าวก็ได้เห็นปลายเสากระโดงเรือรบฝรั่งเศส ซึ่งจอดอยู่ตรงปากน้ำเจ้าพระยา และไกลจากปากอ่าวนี้ประมาณ ๖ หรือ ๗ ไมล์ เรือรบฝรั่งเศสเหล่านี้จอดอยู่ทางทิศตะวันออก

ครั้นเรือ ข้าพเจ้าได้เข้าในลำน้ำเพชรบุรีแล้ว ก็ได้พบผู้ว่าราชการเมืองเพชรบุรีซึ่งมาคอยรับข้าพเจ้าอยู่ ผู้ว่าราชการเมืองเพชรบุรีคนนี้เป็นคนชาติแขกเตอรกี เกิดที่เมืองบูโอซ และเมื่อครั้งเชอวาเลียเดอโชมองต์ได้มาที่เมืองไทยนั้น แขกคนนี้ยังเป็นผู้ว่าราชการเมืองบางกอกอยู่ เมื่อผู้ว่าราชการเมืองเพชรบุรีมารับข้าพเจ้านั้น มีข้าราชการและผู้คนตามมาด้วยเป็นอันมาก แลผู้ว่าราชการเมืองได้นั่งเรือออกนำหน้าเรือพวกเรา และได้ให้โยงเรือพวกเรา ๓ ลำขึ้นไปจนถึงเมืองเพชรบุรี ซึ่งอยู่ห่างจากปากน้ำประมาณ ๘ ไมล์ ในแถวปากน้ำเพชรบุรีนี้เป็นที่เปล่าเปลี่ยวไม่มี

ผู้คนอยู่เลย แต่เมื่อได้ขึ้นไปตามลำแม่น้ำได้สัก ๒ ไมล์ ภูมิประเทศดูดีขึ้นทั้งสองข้าง แม่น้ำเป็นทุ่งนาซึ่งราษฎรพลเมืองมาทำนาหว่านเพาะข้าว บางแห่งก็เป็นทุ่งซึ่งเต็มไปด้วยโคกระบือซึ่งเจ้าของพามาเลี้ยง

เมื่อจวนจะถึงเมืองเพชรบุรี ผู้ว่าราชการเมืองได้รีบออกหน้าไปก่อน พอข้าพเจ้าขึ้นจากเรือผู้ว่าราชการเมืองเพชรบุรีก็คอยรับอยู่ที่สะพานน้ำ แล้วปืนซึ่งตั้งอยู่ริมตลิ่งตรงกับประตูเมืองก็ได้ยิงสลุตรับข้าพเจ้า ผู้ว่าราชการเมืองเพชรบุรีจึงได้นำข้าพเจ้าไปพักที่เรือนหลังหนึ่งซึ่งได้จัดเตรียมไว้เสร็จแล้ว เรือนหลังนี้ก็มีรูปทรงและเครื่องเรือนคล้ายกับเรือนอื่น ๆ ที่ข้าพเจ้าได้พักมาแล้ว หนทางจากแม่กลองมาเพชรบุรีเป็นระยะทางประมาณ ๑๒ ไมล์

เมืองเพชรบุรีนี้เป็นเมืองขนาดใหญ่ในประเทศสยาม และเดิม ๆ มาพระเจ้าแผ่นดินสยามก็เคยมาประทับอยู่ในเมืองนี้เสมอ ๆ เมืองนี้มีกำแพงก่อด้วยอิฐล้อมรอบ และมีหอรบหลายแห่ง แต่กำแพงนั้น ชำรุดหักพังลงมากแล้ว ยังเหลือดี อยู่แต่แถบเดียว เท่านั้น บ้านเรือนในเมืองนี้ไม่งดงามเลย เพราะเป็นเรือนปลูกด้วยไม้ไผ่ทั้งสิ้น สิ่งที่งามก็มีแต่วัดวาอารามเท่านั้น และวัดในเมืองนี้ก็มีเป็นอันมาก แต่วัดซึ่งอยู่ใกล้กับท่าน้ำนั้นเป็นวัดที่งามบีดทองอร่ามไปหมด

เวลาเย็นผู้ว่าราชการเมืองได้มาหา อ้อนวอนขอให้ข้าพเจ้าเลื่อนกำหนดที่จะออกเดินทางให้ช้าไปอีกสักวันหนึ่ง เพราะเกวียนและคนหาบหามซึ่งได้เรียกไว้นั้นยังหามาพร้อมไม่ และถ้าข้าพเจ้าจะรีบออกเดินทางก่อนเกวียนและผู้คนจะพรักพร้อมแล้ว ก็น่ากลัวผู้ว่าราชการเมืองจะต้องรับพระราชอาญา ข้าพเจ้าก็ต้องการรีบออกเดินทางโดยเร็วที่สุดที่จะไปได้ เพราะฤดูสำหรับเดินเรือก็เร่งจะให้ไปอยู่แล้ว แต่ข้าพเจ้าเห็นว่าผู้ว่าราชการเมืองเป็นทุกข์เป็นร้อนนัก ทั้งถ้าข้าพเจ้าจะรีบออกเดินทางไปก่อนก็จะขาดตกบกพร่องหลายอย่าง ข้าพเจ้าจึงได้รับปากกับผู้ว่าราชการเมืองว่าจะได้พักอยู่ที่เมืองนี้อีกวันหนึ่ง

ณ วันที่ ๒๐ เดือนธันวาคม เจ้าพนักงานได้นำเกวียนมายังที่พักประมาณ ๔๐ เล่ม มีโคเทียมเกวียนด้วยเล่มละ ๒ โค แต่เกวียนเหล่านี้ก้นแคบนัก เพราะฉะนั้นถ้าหีบหรือห่อซึ่งกว้างกว่าฟุตครึ่งแล้วเบื้นอันจะเอาลงบรรทุกเกวียนไม่ได้ ครั้นเวลาประมาณเที่ยงวัน เจ้าพนักงานได้จัดการเอาของต่าง ๆ ของข้าพเจ้าและของคนที่มากับข้าพเจ้าบรรทุกลงเกวียนประมาณ ๓๐ เล่ม พอเย็นข้าพเจ้าก็ได้ให้เกวียนบรรทุกของออกล่วงหน้าไปก่อน เอาแต่เกวียนบรรทุกของที่ข้าพเจ้าจะต้องการใช้ไว้ไปพร้อมกับข้าพเจ้า

ณ วันที่ ๒๑ เดือนธันวาคม เวลาเช้ามืด ข้าพเจ้าได้ออกเดินทางเพื่อไปพักแรมที่ชะอำ ผู้ว่าราชการเมืองได้มารับข้าพเจ้า ณ ที่พัก และได้พาข้าพเจ้าไปขึ้นเก้าอี้หาม กับได้ขอโทษในการที่มิได้ยิงใหญ่ปืนส่งข้าพเจ้า เพราะเกรงว่าถ้ายิงปืนใหญ่แล้วช้างจะตื่น แล้วผู้ว่าราชการเมืองจึงได้ขึ้นนั่งบนหลังช้าง และมีทหารไปด้วย ๑๐๐ คน ถือธงทำด้วยผ้ากำมะหยี่ขาว ๒ ธง หมดกองทหารแล้วก็ถึงข้าพเจ้านั่งเก้าอี้หาม บุตรชายข้าพเจ้าขี่ม้าอยู่ข้าง ๆ ข้าพเจ้า ต่อข้าพเจ้าไปก็ถึงช้างซึ่งเจ้าพนักงานได้เตรียมไว้ให้ข้าพเจ้า ช้างตัวนี้ผูกเก้าอี้ปิดทองและมีเพดานเป็นหลังเต่าซึ่งใช้ต่างร่ม มีเสารับเพดาน ๔ เสา และมีพรมปูกับหมอนปักไหมทองด้วย กูบช้างนี้ได้ปิดทองอย่างงามทั้งหลัง เครื่องประดับช้างนั้นมีผ้าแดงกว้าง ๔ นิ้ว ผึ่งตะปูเงินคล้ายกับบังเหียนม้าซึ่งใช้กันในยุโรป ต่อจากช้างของข้าพเจ้านั้น ยังมีช้างตามมาอีก ๑๐ เชือก บนหลังช้างเหล่านี้มีเก้าอี้และมีเพดานคลุมคล้ายกับกันยาเรือของพวกออกพระ แต่สัปคับเหล่านี้บางอันก็ทาชาดแดงบางอันก็ทาดำ แต่ปิดทองทุกอัน ช้าง ๑๐ เชือกนี้พวกที่มากับข้าพเจ้าได้ขี่ไป และยังมีช้างสำหรับให้บ่าวและคนใช้ข้าพเจ้าขี่อีก ๑๘ เชือก แต่ช้างเหล่านี้มีแต่สัปคับสานด้วยไม้ไผ่เท่านั้น เมื่อหมดกระบวนช้างแล้วก็ถึงแคร่หามอย่างแบบของพื้นเมืองมีหลังคาสานด้วยไม้ไผ่ ๕ หลัง แคร่หามอันหนึ่งมีคน

หาม ๔ คน และยังมีคนอาไหล่สำหรับผลัดเปลี่ยนกันหามอีก ๔ คน เมื่อหมดกระบวนแคร่หามแล้ว ก็ถึงคนหาบหามหีบบรรจุเข้าของของข้าพเจ้าและของคนที่มากับข้าพเจ้ากับเครื่องครัว รวมคนหาบหามทั้งสิ้น ๑๓๐ คน เดินเรียงกันเป็นแถวเดียวตามกันไป เมื่อหมดคนหาบหามแล้วก็มีพลทหารรั้งท้าย ๕๐ คน ต่อพลทหารก็ถึงท่านราชทูต (สยาม) ขี่ช้างซึ่งผูกสัปคับยศออกพระ และถึงหัวหน้าบ่อยของข้าพเจ้าขี่ม้าตามมาสุดท้าย

ทางที่เดินผ่านมาในวันนี้เป็นภูมิประเทศงดงามมาก พ้นไปได้สัก ๒ ไมล์ ก็ได้มาถึงบ้านแห่งหนึ่ง ซึ่งเรียกกันว่า ปอนตาเดอเซรา และซึ่งไทยเรียกว่าบัวชาว (Boakao) ข้าพเจ้าได้ลงจากเก้าอี้หามเพื่อพักรับประทานอาหารในที่นี้ ผู้ว่าราชการเมืองได้มาหาเพื่อขอโทษที่จะไปกับข้าพเจ้าอีกไม่ได้ เพราะได้รับคำสั่งมาให้รีบเข้าไปยังกรุงศรีอยุธยาทันที

ในตำบลนี้มีเกวียนมาคอยอยู่ประมาณ ๑๐๐ เล่ม เป็นเกวียนสำหรับบรรทุกของ ๆ ข้าพเจ้า ๓๐ เล่ม นอกนั้นสำหรับบรรทุกสะเบียงอาหารและเครื่องใช้ตามทาง และมีข้าราชการไทยมาคอยกำกับอยู่ด้วยกว่า ๓๐ คน เมื่อข้าพเจ้าได้รับประทานอาหารเสร็จแล้ว ก็ได้ออกเดินทางต่อไป ผู้ว่าราชการเมืองได้ตามส่งต่อไป

หนทางประมาณ ๑ ไมล์ หรือ ๒ ไมล์ แล้วจึงได้ลาข้าพเจ้ากลับไปยังเมืองเพชรบุรี

เมื่อพระอาทิตย์ตก ข้าพเจ้าได้มาถึงตำบลชะอำ ซึ่งเป็นหนทางห่างจากปอนตาเดอเซราประมาณ ๗ ไมล์ หมู่บ้านนี้หามีกำแพงหรือรั้วกั้นอย่างใดไม่ และบ้านเรือนก็ปลูกด้วยไม้ไผ่ทั้งสิ้น เจ้าพนักงานได้นำให้ ข้าพเจ้าไป พักยังเรือน ธรรมดา ซึ่งได้ ปลูกขึ้นโดยเฉพาะ

ก่อนที่จะถึงบ้านชะอำนี้ มีภูเขาหินสูงและชันมาก แต่เป็นเขาเล็กไม่ใหญ่เท่าไรนัก ตั้งอยู่กลางทุ่งอันไม่มีผู้คนอยู่เลย ที่กลางเขานี้มีวัดอยู่วัดหนึ่ง ซึ่งมีผู้ขุดเขาสำหรับสร้างวัดและมีบันไดหินขึ้นไปจนถึงวัด พระสงฆ์ก็ได้ไปสร้างกุฎีอยู่ในหุบเขา ซึ่งตั้งวัดเหมือนกัน บนเขานี้มีพระเจดีย์ก่อด้วยอิฐถือปูนขาวหลายเจดีย์ ซึ่งเท่ากับเป็นเครื่องประดับของวัดเหมือนกัน

ในตำบลนี้น้ำสำหรับรับประทานเป็นน้ำดี บาทหลวงเดชปานยักกับมองซิเออร์เดลานด์ได้มาถึงที่พักดึกมาก แต่การที่ท่านทั้งสองได้มาถึงนั้นกระทำให้ข้าพเจ้าสิ้นวิตกไป เพราะข้าพเจ้าเกรงว่าท่านทั้งสองจะเป็นอันตรายตามทาง โดยเหตุที่มีเสือและช้างป่าชุกชุมมาก

ณ วันที่ ๒๒ เดือนธันวาคม เวลาเช้า ข้าพเจ้าได้ออกเดินทางต่อไปและผู้ที่ไปด้วยนั้นก็มีกระบวนอย่างเดียวกับวันวานนี้ เว้นแต่ขาดกองทหารเมืองเพชรบุรีหามีไม่ เพราะกองทหารนี้ได้กลับไปยังเมืองเพชรบุรีเสียแล้ว แต่กองทหารเมืองชะอำได้ไปแทนทหารเมืองเพชรบุรี

ตามทางที่เราได้ เดินไปนั้น เป็นทุ่ง เป็นป่าหามีผู้คน อยู่ไม่นาน ๆ จะไดพบฝูงโคกระบือสักครั้งหนึ่ง แต่ฝูงโคกระบือนี้ก็อยู่ห่าง ๆ กัน และไม่มีคนเลี้ยงด้วยเสียซ้ำไป เวลาเย็นได้ไปถึงเมืองปราน (Praan) ซึ่งไกลจากเมืองชะอำหนทาง ๑๑ ไมล์ครึ่ง เมืองปรานนี้เป็นเมืองใหญ่พอดูได้ บ้านเรือนและวัดวาอารามทำด้วยไม้ไผ่ทั้งสิ้น รูปเมืองนี้สี่เหลี่ยมยาว มีรั้วทำด้วยเสาไม้ปักลงดินที่สี่มุมมีป้อมสี่เหลี่ยมก่อด้วยอิฐกว้างยาวประมาณ ๑๒ ฟุต บนป้อมนั้นมีหอรบและใบเสมา แต่ไม่มีชานป้อมและคูก็ไม่มี ในรั้วนั้นได้ปลูกกอไผ่ชิด ๆ กัน ซึ่งเป็นรั้วอยู่ในตัวแลดูงามพอใช้ได้ เจ้า พนักงานได้ จัดให้ ข้าพเจ้า พักใน เรือน ธรรมดา ซึ่งได้ ปลูก ขึ้น โดยเฉพาะ

มีแม่น้ำไหลตามเสาระเนียดที่เป็นเขตเมือง ซึ่งอยู่ไกลจากทะเล ๒ ไมล์ และเรือขึ้นล่องตามลำน้ำนี้ได้อย่างสะดวก เมื่อข้าพเจ้ามาถึงนั้นเป็นเวลาที่น้ำในแม่น้ำเค็ม เพราะน้ำทะเลไหลขึ้น

แรงมาก และเป็นเวลาที่กันดารน้ำรับประทานด้วย ข้าพเจ้าได้ข้ามแม่น้ำนี้ด้วยเจ้าพนักงานได้ทำสะพานให้ข้าม สะพานนั้นคือเอาเรือต่อเข้า ๒ ลำ แล้วเอากระดานปูขวางเรือ แน่นหนาพอให้เกวียนเดินได้ แต่ช้างนั้นต้องลงข้ามน้ำ พอลงถึงน้ำก็มิดตะลิ่ง และช้างนั้นก็ได้เอางวงพ่นน้ำเป็นครั้งเป็นคราว พวกไทยบอกว่าช้างได้ว่ายน้ำ แต่ข้าพเจ้าไม่ได้สังเกตแน่ว่าช้างจะได้ว่ายน้ำหรือจะได้เดินข้ามไป

รุ่งขึ้นวันที่ ๒๓ เดือนธันวาคม ข้าพเจ้าได้ยกจากเมืองปราน เพื่อไปยังเมืองกุย ซึ่งเป็นหนทางไกล ๙ ไมล์ เมืองกุยนี้เป็นเมืองคล้ายกับเมืองปราน ตั้งอยู่บนเนินและมีแม่น้ำเล็ก ๆ ไหลอยู่ที่เชิงเนิน แม่น้ำนี้ไหลไปตกทะเลทางประมาณ ๑ ไมล์ครึ่ง เรือเดินขึ้นล่องได้อย่างสะดวกไปได้ จนถึงห่างทะเลประมาณ ๓ ไมล์

เมื่อได้ ออกจากเมืองกุยแล้ว ข้าพเจ้าได้ไปพักแรมที่สิงขร (Bahiron) หนทางไกล ๖ ไมล์ครึ่ง ที่ตำบลนี้ไม่มีบ้านเลย มีแต่เฉพาะ หลัง เดียว ที่เจ้าพนักงานได้ ปลูกขึ้น สำ หรับ ให้ ข้าพเจ้า พัก เท่านั้น ที่พักหลังนี้ได้ปลูกขึ้นในป่าเชิงเขาหิน ในที่นี้เสือชุมมาก จนถึงกับ ต้องให้ อยู่ยามตามไฟ และ ยิงปืนรอบที่พักเพื่อให้เสือกลัว เพราะเสือในตำบลนี้เคยมากินคนและสัตว์ในเวลากลางคืน ราชทูต (สยาม) ได้บอกกับข้าพเจ้าว่า คนไทยที่เจ้าพนักงานได้เกณฑ์

ให้มารักษาเผ้าที่พักนี้ ต้องทิ้งที่พักหนีไปเพราะเสือได้มาเบ็นฝูง ๆ จะมาทำอันตรายคนเผ้าที่พัก ตามที่ได้ความดังนี้ จึงทำให้พวกเราต้องคอยระวังอยู่เสมอ ครั้นเวลาประมาณ ๕ ทุ่ม (๑๑ ล.ท.) ข้าพเจ้าได้ ยินเสียง คนร้อง เอะอะ เกรียว กราว เบ็น เสียง คนตกใจ ข้าพเจ้าก็เชื่อแน่ว่าเสือคงมาแล้ว แต่ครั้นออกไปดูจึงเห็นว่าที่พักหลังที่ คนของ ข้าพเจ้า พักอยู่ นั้น ได้เกิดไฟไหม้ขึ้น และที่เอะอะเกรียวกราวนั้นเบ็นด้วยตกใจไฟไหม้ดอก หาใช่เสือมาไม่ ที่พักซึ่งได้ทำขึ้นในตำบลนี้ได้ทำด้วยไม้ไผ่หลังคามุงด้วยแฝก ข้าพเจ้าจึงวิตกว่าไฟคงจะไหม้หมดหลังเบ็นแน่ แต่เดชะบุญก็หาเบ็นอะไรไม่ เบ็นแต่ตกใจเท่านั้น และคนใช้ของข้าพเจ้าคนหนึ่งซึ่งนอนอยู่ใกล้กับที่ไฟไหม้ขึ้นนั้น ได้ลุกหนีไม่ทันก็ถูกไฟลวกเอา ๒—๓ แห่ง ใกล้กับที่ไฟลุกขึ้นนั้นมีดินปืนอยู่ถังหนึ่ง ซึ่งเอาเสื่อคลุมปิดไว้ แต่ดินปืนก็หาได้ถูกไฟระเบิดขึ้นไม่

ณ วันที่ ๒๔ เดือนธันวาคม เวลาเช้ามืด ข้าพเจ้าได้ออกเดินทางต่อไปเพื่อข้ามภูเขา เขานี้เมื่อขึ้นไปถึงยอดแล้ว ก็แลเห็นทะเลได้ทั้งสองทะเล กล่าวคือข้างทิศตะวันออกนั้นเห็นทะเลข้างฝ่ายเมืองไทย และข้างทิศตะวันตกนั้นเห็นทะเลอ่าวเบงกอล ในวันนี้ได้พักรับประทานอาหารที่เนินไผ่ (Nonpaye) ระยะทาง ๕ ไมล์ และได้ไปพักแรมที่เซรา (Sera) ที่ตำบลนี้ไม่มีบ้านเรือนเลย มีอยู่แต่

เฉพาะที่พักซึ่งเจ้าพนักงานได้ปลูกขึ้นให้ข้าพเจ้าพักหลังเดียวเท่านั้น ระยะตั้งแต่เนินไผ่ถึงเซรา เป็นหนทาง ๒ ไมล์

ณ วันที่ ๒๕ เดือนธันวาคม ได้พักรับประทานอาหารที่ตำบลแม่น้ำ (Menam) ซึ่งเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ ตั้งอยู่ในช่องเขา ระยะทางจากเซราเป็นหนทาง ๔ ไมล์ ก่อนที่จะถึงตำบลนี้มีแม่น้ำอยู่แม่น้ำหนึ่ง แต่ที่ตรงนี้ใกล้กับต้นน้ำ เพราะฉะนั้นจึงไม่รู้สึกว่าเป็นแม่น้ำ แต่ดูเหมือนจะเป็นลำธารเล็ก ๆ ไหลอยู่ในระหว่างช่องเขาเท่านั้น น้ำในลำธารนี้เป็นน้ำใสจืดสนิท ซึ่งเป็นครั้งแรกที่ได้พบน้ำตั้งแต่ออกจากเมืองกุย น้ำที่ราชทูตสยามได้ให้บรรทุกเกวียนมานั้น พวกไทยได้รับประทานเสียหมดตั้งแต่วันแรกออกเดินทางเสียแล้ว และถ้าข้าพเจ้าไม่ได้เตรียมน้ำใส่กระบอกมาแล้ว ข้าพเจ้าคงจะได้รับความลำบากอดน้ำเป็นแน่ เพราะในระยะนี้อากาศร้อนจนเกือบจะทนไม่ได้

ผู้ว่าราชการเมืองแม่น้ำ (Menam) ได้ออกมาคอยรับข้าพเจ้าห่างจากเมืองประมาณ ๒ ไมล์ และได้พาหัวหน้าในเมืองนั้นออกมาด้วย เมื่อผู้ว่าราชการเมืองได้ต้อนรับข้าพเจ้าเสร็จแล้ว จึงได้เดินนำหน้าช้างข้าพเจ้าตลอดจนถึงที่พัก ซึ่งเจ้าพนักงานได้จัดเตรียมไว้ ครั้นข้าพเจ้าได้มาถึงที่พักแล้วผู้ว่าราชการเมืองได้เอาเนื้อและปลาต่าง ๆ กับผลไม้ต่าง ๆ มาให้ข้าพเจ้าตาม

ประเพณีของเมืองนี้ ข้าพเจ้ามีความประหลาดใจเป็นอันมากที่ได้เห็นพลเมือง ๆ นี้ผอมแห้งไม่มีกำลังเลย ข้าพเจ้าจึงได้ถามว่าเหตุใดจึงเป็นเช่นนี้ ราชทูตสยามจึงอธิบายว่า อากาศในเมืองนี้เป็นอากาศที่ไม่ดีมีเชื้อโรคมาก ทั้งชาวยุโรปและไทยจะอยู่ในเมืองนี้ไม่ได้เป็นอันขาด และผู้ที่อยู่ได้ก็เฉพาะแต่คนที่เกิดในพื้นเมืองนี้เอง แต่ถึงกระนั้นอายุก็ไม่ยืนและมีความป่วยเจ็บอยู่เสมอเป็นนิตย์ ตามที่ราชทูตสยามได้อธิบายเช่นนี้ ในไม่ช้าข้าพเจ้าก็ได้เห็นปรากฏว่าเป็นความจริง เพราะคนที่มากับข้าพเจ้าได้ล้มเจ็บลงในวันนั้นเอง หลายคนและได้รักษากันอย่างแข็งแรงจึงได้รอดมาได้

เมื่อได้ยกออกจากเมืองแม่น้ำแล้ว ข้าพเจ้าได้เลยไปพักแรมที่เมืองแกลง (Gelingue) ซึ่งเป็นระยะทางไกล ๔ ไมล์ ออกพระผู้ว่าราชการเมืองซึ่งเป็นคนชราอายุเกือบ ๘๐ ปี เดินเกือบจะไม่ได้อยู่แล้วได้ออกมาคอยรับข้าพเจ้าอยู่ และได้มีคนมาด้วยอีกหลายคน คนเหล่านี้ได้ถือโล่ห์ ๒ คน และคนอื่น ๆ ได้ถือกระบี่ก็มี ถือหอกก็มี ตามแบบของเมืองนี้ และยังมีเจ้าพนักงานกรมการเมืองได้มากับผู้ว่าราชการเมืองอีก ๖ หรือ ๗ คน ตอนค่ำเมื่อข้าพเจ้าได้มาถึงเมืองแกลงแล้ว ข้าพเจ้าได้ทราบว่าเกวียนบรรทุกของยังหามาถึงไม่ และได้ทราบความต่อไปว่าเกวียนบรรทุกของเหล่านี้ได้หายไปสัก ๒ วันมาแล้ว ซึ่งเป็นการกระทำให้ข้าพเจ้า

ต้องพักรออยู่ที่เมืองนี้ในวันที่ ๒๖ ตลอดวัน ต่อ วันที่ ๒๗ สาย แล้วจึงได้ออกเดินทางต่อไปได้ เพราะในที่นี้จะต้องถ่ายเอาของลงจากเกวียนบรรทุกเรือท้องแบน ซึ่งเบื่นเรือทำไว้เฉพาะสำหรับเดินในลำน้ำนี้

ณ วันที่ ๒๗ เดือนธันวาคม ข้าพเจ้าได้ลงเรือและได้ล่องไปตามลำแม่น้ำซึ่งมีน้ำตื้นมาก พอล่องเรือไปไม่ถึง ๑ ไมล์ ก็ได้มาถึงแก่งซึ่งต้องเอาเรือข้ามในระหว่างก้อนหิน แก่งในแม่น้ำนั้นมีหลายแก่ง และบางแก่งก็สูงถึง ๖ และ ๗ ฟีต ในฤดูน้ำมาก แก่งเหล่านี้เบื่นที่น่ากลัวต่ออันตรายมาก เพราะในเวลาที่เรือล่องจากแก่ง ถ้าเรือไปกระแทกกับหินแล้วเรือก็จะต้องแตกทันที และคนในเรือก็อาจจะตกน้ำตายได้ เพราะน้ำในแก่งลึกและไหลเชี่ยวแรงมาก ทั้งแม่น้ำนี้แคบมากและตลิ่งก็สูงมาก นอกจากแก่งซึ่งข้าพเจ้านับจำนวนได้ถึง ๓๒ แก่งนั้น ยังมีต้นไม้ใหญ่ ๆ เบื่นอันมากล้มขวางลำแม่น้ำ เพราะฉะนั้นในฤดูน้ำมากจึงเดินเรืออย่างลำบากและน่ากลัวอันตรายที่สุด

จากแกลง (Gelingue) ข้าพเจ้าได้ไปถึงปากาเร (Pacarays) หนทาง ๑ ไมล์

จากปากาเร ข้าพเจ้าได้ไปถึงเคมปาชา (Quem pachar) หนทาง ๒ ไมล์

จากเคมปาชาได้ไปถึงลาอู (Lauou) หนทาง ๒ ไมล์ครึ่ง

จากลาอูได้ไปถึงเพชร (Phes) หนทาง ๒ ไมล์

จากเพชรได้ไปถึงกำเปลน (Camplaint) หนทาง ๒ ไมล์

จากกำเปลนได้ไปถึงควีรีนัน (Quirinaon) หนทาง ๓ ไมล์ ๓/๔

จากควีรีนันได้ไปถึงลูมา (Louma) หนทาง ๓ ไมล์ ๑/๔

จากลูมาได้ไปถึงรีโอเดซอน (Riosdayson) หนทาง ๓ ไมล์

จากรีโอเดซอนได้ไปถึงเมืองตะนาวศรี หนทาง ๓ ไมล์

ในตำบลต่าง ๆ ตามที่ได้ออกชื่อมาข้างบนนี้ ไม่มีบ้านเรือนเลยนอกจากเรือนที่พักซึ่งเจ้าพนักงานได้ปลูกไว้คอยรับข้าพเจ้าเท่านั้น นอกจากนั้นหามีหมู่บ้านหรือผู้คนพลเมืองไม่ แม่น้ำที่ผ่านไปนั้นก็มีแต่หินและต้นไม้ทั้งสองฝั่ง และตามทางนั้นก็เป็นป่าเป็นดงไม่มีผู้คนเลย ตามทางลำน้ำนั้นข้าพเจ้าได้เห็นที่ริมตลิ่ง มีรอยเท้าช้างและแรดป่าซึ่งลงมารับประทานน้ำ และพวกข้าพเจ้าได้ยิงนกยูงบ่อย ๆ เพราะตามลำน้ำนี้มีนกยูงชุมมาก เมื่อใกล้จะถึงเมือง

ตะนาวศรีแม่น้ำก็กว้างและลึกลงเบื้นลำดับไป ปลัดของออกญาเมืองตะนาวศรีได้ออกมาคอยรับข้าพเจ้าแทนตัวออกญา เพราะตัวออกญานั้นได้ถูกจับแลคุมขังขึ้นไปยังเมืองลพบุรี โดยรับสั่งของพระเจ้ากรุงสยาม เกี่ยวด้วยเรื่องที่พวกอังกฤษได้ถูกฆ่าตายที่เมืองมะริด

ณ วันที่ ๓๐ เดือนธันวาคม เมื่อใกล้จะถึงเมืองตะนาวศรี ข้าพเจ้าได้พบเรือยาวแต่งประดับประดาอย่างงาม ซึ่งเจ้าพนักงานได้ส่งออกมารับข้าพเจ้า และยังมีเรือยาวอีกหลายลำ สำหรับคนที่มากับข้าพเจ้าด้วย แต่ข้าพเจ้ารีบร้อนอยากจะถึงเมืองมะริดเสียโดยเร็ว ข้าพเจ้าจึงไม่ยอมถ่ายเรือ แต่ได้เลย ไปจนถึงเมือง ตะนาวศรี ทีเดียว เมื่อได้พบเรือที่เจ้าพนักงานส่งออกมารับสักครู่หนึ่ง ก็ได้พบเซอวาเลีย เดอฟอร์แบงหนึ่ง มองซิเออร์โบเรอกา ออกพระเมืองมะริดหนึ่ง กับมองซิเออร์เซอนอลหนึ่ง รวม ๓ นายออกมาคอยรับ ข้าพเจ้า ๆ จึงได้ลงเรือของท่านทั้ง ๓ นี้ เพื่อจะได้รีบไปให้ถึงเมืองตะนาวศรีเสียโดยเร็ว เมื่อข้าพเจ้าได้ไปถึงเมืองตะนาวศรีนั้น เจ้าพนักงานได้ยิงปืนใหญ่รับหลายนัด ในระหว่างทางตั้งแต่ท่าน้ำจนถึงที่พักได้มีทหารถือปืนเรียง ๒ ข้างทางและมีกลองกับธงด้วยเบื้นอันมาก ตามทางเดินนั้นเจ้าพนักงานได้เอาผ้าดอกปูลาดตลอดทาง และมีดอกไม้กับใบไม้โปรยตามทางตลอดไปด้วย เจ้าพนักงานได้จัดเก้าอี้หามมารับข้าพเจ้า และได้จัดม้าสำหรับคนที่มากับข้าพเจ้า แต่หนทาง

ระหว่างท่าน้ำถึงที่พักเป็นหนทางสั้นใกล้มาก ข้าพเจ้าจึงได้เดินหาได้ขึ้นนั่งเก้าอี้หามไม่

ครั้นไปถึงที่พัก เจ้าพนักงานได้นำข้าพเจ้าเข้าไปยังห้อง ๆ หนึ่งซึ่งได้ปลูกเวทีสูงไว้ บนเวทีนั้นดาดเพดานด้วยผ้า และใต้เพดานดาดนั้นมีเก้าอี้๑ตัว ข้าพเจ้าจึงได้ขึ้นไปนั่งบนเก้าอี้ เซอวาเลียเดอฟอแบง มองซิเออร์โบเรอกากับมองซิเออร์เซอนอลได้ยืนอยู่ข้างข้าพเจ้า แล้วจึงได้มีพวกแขกมัวร์เป็นอันมาก ล้วนแต่หน้าตาท่าทางดีล่ำสันและแต่งตัวอย่างงดงามมาคำนับข้าพเจ้า พร้อมด้วยข้าราชการกรมการไทยของเมืองนั้น แล้วพวกนี้ได้ไปนั่งอยู่ข้างล่างโดยแสดงกิริยาอย่างนอบน้อม พวกนี้ได้นั่งอยู่สักครู่ใหญ่ ๆ จึงได้ลุกออกไป แล้วเจ้าพนักงานก็ได้เอาอาหารมาเลี้ยง พอข้าพเจ้ารับประทานอาหารเสร็จแล้ว ก็ได้กลับไปลงเรือเพื่อไปยังเมืองมะริดต่อไป พอข้าพเจ้าก้าวลงเรือเจ้าพนักงานก็ได้ยิงปืนใหญ่อีกครั้งหนึ่ง ปืนใหญ่นี้ได้ยิงจากป้อมแห่งหนึ่งซึ่งทำด้วยเสาตะลุง อยู่ใต้เมืองตะนาวศรีลงไปหน่อยหนึ่ง

เมืองตะนาวศรีนี้เป็นเมืองใหญ่มากและมีผู้คนพลเมืองแน่นหนา พิเคราะห์ดูจะเป็นเมืองที่สำคัญมาแต่ก่อน ๆ เพราะมีกำแพงก่อด้วยอิฐล้อมรอบ แต่เวลานี้กำแพงนั้นชำรุดหักพังลงไปมากแล้ว ยังมีวัดเข้ารีตหนึ่งวัด กับบ้านซึ่งพึ่งจะปลูกแล้วหลังหนึ่ง ตั้งอยู่ที่

ริมแม่น้ำฝั่งโน้นเกือบตรงกับบ้อม วัดเข้ารีตกับบ้านนั้นเป็นของพวกมิชชันนารีฝรั่งเศส และพวกมิชชันนารีนั้นทำการตามหน้าที่ของตัวได้อย่างสะดวก เพราะผู้คนพลเมืองมีความนับถือพวกมิชชันนารีเหล่านี้เป็นอันมาก

ที่ลำน้ำใต้เมืองตะนาวศรีมีเรือขนาด ๓๐๐ ตัน ทอดสมออยู่ลำหนึ่ง เขาบอกกับข้าพเจ้าว่าเรือลำนี้เป็นเรือที่มิสเตอร์ไวท์ (White) ชาวอังกฤษซึ่งเคยเป็นเจ้าพนักงานอยู่ที่เมืองมะริดได้จับมาโดยคำสั่งของมองซิเออร์คอนซตันซ์ และเป็นเรือของมองซิเออร์มาการาชาวอามีเนีย น้องของมองซิเออร์มาการาซึ่งอยู่ที่กรุงปารีสในทุกวันนี้ เรือนี้ได้เคยไปค้าขายตามลำแม่น้ำซีเรียนในเมืองมอญ ถ้าจะตีราคาสินค้าในเรือลำนี้ก็อยู่ในราว ๘๐๐๐๐ แฟรง

ข้าพเจ้าได้ไปถึงเมืองมะริด เมื่อวันที่ ๑ เดือน มกราคม ค.ศ. ๑๖๘๘ (พ.ศ. ๒๒๓๐) เวลาเย็น ข้าพเจ้าได้เดินทางจากเมืองตะนาวศรีถึงเมืองมะริดซึ่งเป็นระยะทาง ๑๖ ไมล์ เพียง ๒๔ ชั่วโมงก็ถึง เพราะข้าพเจ้าได้เดินทางตลอดรุ่งเจ้าพนักงานได้จัดที่พักไว้เป็นระยะ ๆ ก็จริง แต่ข้าพเจ้าหายอมพักไม่ เพราะจะต้องการให้รีบไปถึงเมืองมะริดเสียโดยเร็ว

เมืองมะริดนี้เป็นเกาะตั้งอยู่ที่ปากแม่น้ำเมืองตะนาวศรีและห่างจากฝั่งก็โดยเฉพาะมีแม่น้ำคั่นอยู่เท่านั้น น้ำในแม่น้ำนี้ลึก ๓ วาตลอดลำน้ำ และเป็นน้ำดีรับประทานได้ เว้นแต่ตอนใกล้ทะเลเท่านั้นเป็นน้ำเค็ม และที่ปากน้ำนั้นมีหินอยู่หลายก้อน แต่พอเอาเรือหลีกหินได้ง่าย

เกาะมะริดนี้วัดโดยรอบประมาณ ๑๐ ถึง ๑๑ ไมล์ (?) (ต้นฉบับเขียนไม่ชัด) เป็นพื้นที่ราบและมีป่ามาก แต่มีเนินเล็ก ๆ ๕ หรือ ๖ เนินติด ๆ กัน นอกนั้นเป็นที่ราบทั้งสิ้น บนเนินเหล่านี้มีบ่อมเล็ก ๆ อยู่ ๑ บ่อม ทำเป็นรูปคล้ายดาว ริ้วบ่อมนั้นทำด้วยเสาระเนียดสูง ๑๐ ฟุตปักลงดิน และข้างบนนั้นมีเคร่าโยงตลอดถึงกัน ที่ด้านข้างนั้นมีปืนใหญ่อยู่ ๓—๔ กระบอก และมีช่องปืนทำคล้ายช่องปืนที่กราบเรือ แต่ชานบ่อมหรือคูก็ไม่มี บ่อมนี้วัดโดยรอบประมาณ ๕๐ ก้าว และใต้บ่อมนี้มีปืนใหญ่อยู่ ๓๔ หรือ ๓๖ กระบอก ตั้งอยู่ที่ดินราบสำหรับป้องกันท่าเรือ แต่หาได้มีบ่อมหรือที่กำบังอย่างไรไม่ เป็นแต่มีริ้วทางเดินติดต่อกับบ่อมเท่านั้น

ท่าเรือเมืองมะริดนั้นเป็นท่าเรือที่ดีบังคลื่นลมได้ทุกฤดู และถ้าจะมีเหตุจำเป็นขึ้นแล้วก็จะทำให้เป็นที่แข็งแรงขึ้นได้อีก โดยเอา

สายโซ่ขึงขวางทางเรือเข้าเสีย และการที่จะเอาสายโซ่ขึงนั้นก็จะไม่ต้องเปลืองโสหุ้ยเท่าไรนัก เพราะที่ตรงปากช่องนั้นมีตลิ่งสูงทั้งสองข้าง ร่องน้ำแคบ และเวลาน้ำลงก็มีน้ำเพียง ๓ หรือ ๔ วา แต่พอน้ำทะเลขึ้นมากทั้งสองข้างก็เป็นตลิ่งชันขึ้นไป ที่หน้าท่าเรือนั้นยังมีเกาะเล็ก ๆ บังอยู่เกาะหนึ่งชื่อเกาะบาดรากัน (Badracan) อยู่ตรงกับเกาะมะริด บนเกาะมะริดนั้นใกล้กับท่าจอดเรือ มีน้ำรับประทานแต่เล็กน้อยเท่านั้น ถ้าจะหาน้ำสำหรับบรรทุกเรือแล้วก็จะเป็นการยากอยู่สักหน่อย แต่ที่เกาะบาดรากันมีแม่น้ำเล็กอยู่แม่น้ำหนึ่งซึ่งมีน้ำจืด ถ้าจะเอาน้ำจากแม่น้ำเกาะบาดรากันมาบรรทุกเรือก็ได้ เพราะที่จอดเรืออยู่ในระหว่างเกาะมะริดและเกาะบาดรากันไม่ห่างไกลกันเท่าไรนัก

ข้าพเจ้าจำเป็นต้องพักอยู่ที่เมืองมะริดถึง ๓ วัน เพราะการที่ จะเอาเรือเปรซิเดน ออกจากท่าเรือไปจอดที่อ่าวซึ่งเป็นหนทาง ๓/๔ ไมล์นั้นต้องเสียเวลามาก และที่อ่าวนั้นเรือก็อยู่ในที่กำบังดีเท่ากับอยู่ที่ท่าเรือเหมือนกัน ครั้น ณ วันที่ ๔ เดือน มกราคม ข้าพเจ้าจึงได้ไปลงเรือ และได้ถอนสมอออกเรือไปในวันนั้นเอง ออกพระวิสูตรสุนทรกับเรือรบเล็ก ๆ ลำหนึ่งกับเรืออื่น ๆ อีกหลายลำได้ไปส่งข้าพเจ้าจนถึงเกาะปูโลทวาย ซึ่งเป็นเกาะที่พระเจ้ากรุงสยามได้พระราชทานให้แก่บริษัท เกาะนี้ตั้งอยู่ในทะเลที่เหมาะดี

มาก และมีไม้บนเกาะนี้ซึ่งเป็นไม้ดีสำหรับต่อเรือและปลูกบ้านได้ บนเกาะนี้มีน้ำพุและน้ำตกหลายแห่ง และมีแม่น้ำเล็ก ๆ หลายลำ ซึ่งล้วนแต่เป็นน้ำจืดทั้งสิ้น ส่วนเรือนั้นจะจอดรอบเกาะได้ทุกแห่ง นอกจากนี้ยังมีท่าเรือที่ดี เพราะมีเกาะเล็ก ๆ บังอยู่ ๓ เกาะ และเมื่อเรือได้เข้าไปจอดอยู่ในเกาะเหล่านี้แล้ว ก็อยู่ในกำบังอย่างดีที่สุด ถ้าเรือจะเดินไปจากฝั่งคอรอมันเดลและเมืองเบงกอลไปเมืองมะริดแล้ว ก็จะต้องถึงเกาะทวายนี้ก่อน

ภาพพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และพระเจ้าอิสคานเดอร์
ชาห์แห่งเปอร์เซีย ผู้ส่งคณะทูตมากรุงศรีอยุธยา

๑๐...

ใครเป็นขบถ ออกพระเพทราชา หรือ ฟอลคอน

พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับกรมสมเด็จพระปรมานุชิต กล่าวไว้อย่างชัดแจ้งว่า ออกพระเพทราชาและออกหลวงสรศักดิ์ เป็นขบถ และกล่าวสดุดีออกญาวิไชเยนทร์ด้วย

ถ้อยคำนานาประการ ตอนที่กล่าวว่า ออกพระเพทราชาและออกหลวงสรศักดิ์เป็นขบถนั้น มีข้อความว่า 'ส่วนสมเด็จบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว จำเดิมแต่เสด็จลงเพลานั้น พระโรคก็กำเริบมากขึ้น จึงมีพระราชดำรัสให้หาบรรดาชาวที่ชาววัง ซึ่งเป็นข้าหลวงเดิมประมาณสิบห้าคนเข้ามาเฝ้า ในพระมหาปราสาทที่นั่ง

สุทธาสวรรค์ ที่เสด็จทรงพระประชวรอยู่นั้น แล้วจึงมีพระราชโองการตรัสว่า บัดนี้อ้ายสองคนพ่อลูกมันคิดการเบ็นขบถ ฝ่ายเราก็บ่วยทุพพลภาพหนักอยู่แล้ว เห็นชีวิตไม่ตลอดไปจนสามวัน แลซึ่งท่านทั้งหลายจะอยู่ในฆราวาสนั้น เห็นว่าอ้ายขบถพ่อลูกมันจะฆ่าเสียสิ้น อย่าอยู่เบ็นคฤหัสถ์เลย จงบวชในบวรพุทธศาสนาเอาธงชัยพระอรหันต์เบ็นที่พึ่งเถิดจะได้พ้นภัย ถ้อยคำสำนวนที่คัดมานี้ ไพเราะเบ็นความเรียงที่ดีเด่นเห็นภาพพจน์ เสียดายแต่ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับ ออกญาวิไชเยนทร์ผิดพลาดไป อย่างกลับหน้ามือเบ็นหลังมือ

หลักฐานที่ยืนยันว่า ฟอลคอนเบ็นบุคคลเช่นไรนั้น เบ็นจดหมายเอกสารของฟอลคอนซึ่งพ่องตนเอง หาใช่เบ็นข้อเขียนของผู้อื่นกล่าวร้ายเขาไม่ จดหมายนี้ต้นฉบับเบ็นภาษาฝรั่งเศส E.W. Hutchinson แปลเบ็นภาษาอังกฤษ พิมพ์ไว้ในภาคผนวกหนังสือ Adventurers in Siam in the 17th Century เบ็นจดหมายยาวถึง ๑๘ หน้ากระดาษ ถึงบาทหลวง เดอ ลา เชส พระพี่เลี้ยงพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ในทางศาสนา ผู้เขียนได้แปลตัดตอนนำลงแต่ส่วนที่เกี่ยวกับการเมืองข้อความ ส่วนอื่น ก็ได้ย่อไว้ให้ ทราบเบ็นเลา ๆ ดังนี้:—

นมัสการคุณพ่อที่เคารพ

บาทหลวงตาชาร์ดคงจะได้กราบเรียนคุณพ่อให้ทราบ เมื่อเขามาถึงกรุงฝรั่งเศสแล้วว่า ข้าพเจ้ามีความเลื่อมใสและจงรักภักดีในตัวคุณพ่อ ซึ่งข้าพเจ้ามีความนับถืออย่างสูงสุด บาทหลวงตาชาร์ดก็คงจะได้เล่าให้คุณพ่อฟังถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ในกรุงศรีอยุธยานี้ รวมทั้งวิธีการต่าง ๆ ซึ่งตัวข้าพเจ้าได้ดำเนินการเพื่อจะให้เกิดผลสำเร็จสมความปรารถนาอันยิ่งใหญ่ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

(ต่อไปเป็นเรื่องการศาสนาในกรุงศรีอยุธยา เหตุผลที่ฟอลคอนยังไม่ได้ประกาศสิทธินับถือศาสนา ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์พระราชทานให้ เรื่องท่านสังฆราชปาลูได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์เนือง ๆ แต่สมเด็จพระนารายณ์ไม่ทรงเข้าใจถ้อยคำที่ท่านสังฆราชได้กราบทูลเป็นภาษาไทย สมเด็จพระนารายณ์จึงยังไม่ได้ทรงเล่าเรียนในเรื่องศาสนาคริสต์ เรื่องที่สมเด็จพระนารายณ์ปรารถนาจะได้คนนับถือศาสนาคริสต์เป็นเจ้าบ้านผ่านเมือง เพราะพระองค์ไม่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยในไพร่พ้าข้าแผ่นดินของพระองค์ เป็นข้อความประมาณ ๕ หน้ากระดาษพิมพ์)

เมื่อ ๑๒ ปีล่วงมาแล้ว ข้าราชการตุลาการไทยผู้หนึ่งได้คิดขบถ โดยจะลอบปลงพระชนม์ในขณะที่พระองค์เสด็จล่าสัตว์ จุดประสงค์ของการขบถนี้ก็เพื่อจะทำลายนโยบายต่างประเทศ ซึ่งพระองค์ทรงอุดหนุนเอ็นดูชาวต่างประเทศ

เมื่อประมาณ ๒๑ เดือนมานี้เอง ข้าราชสำนักในพระราชวังสมเด็จพระอนุชาก็ได้ทูลเกล้าถวายฎีกา ฎีกานี้เป็นการกล่าวร้ายนักพรตในศาสนาคริสต์ ผู้ทำฎีกาถวายจึงถูกจับกุม และได้สารภาพว่า พระภิกษุองค์หนึ่งได้ให้ความคิดเห็นแก่ตัวเขาเป็นทำนองพยากรณ์ว่าสมเด็จพระนารายณ์จะถูกปลงพระชนม์ เพราะว่าพระองค์เป็นปฏิปักษ์ต่อพุทธศาสนา

เมื่อ ๓—๔ เดือนมานี้เอง หลังจากท่านราชทูต เดอโชมองต์ได้กราบทูลลาออกไปนอกพระราชอาณาเขต มีผู้นำบัตรสนเท่ห์มาเสียบไว้ที่ต้นไม้หน้าพระราชวังเมืองลพบุรี มีข้อความว่าผู้ใดที่ได้พบเห็นบัตรสนเท่ห์นี้ ขอได้นำขึ้นกราบทูลต่อสมเด็จพระนารายณ์ด้วย จะได้ผลานิสงส์เป็นอันมาก ในบัตรสนท่ห์ได้กล่าวบรรยายถึงภยันตรายต่าง ๆ ต่อพระพุทธศาสนา และชวนเชิญให้คนทั้งหลายทั้งปวงเจ็บร้อนแทนเหตุการณ์ที่กระทบกระเทือนต่อแผ่นดิน

สมเด็จพระนารายณ์ ได้ทรงทราบข้อความตามบัตรสนเท่ห์นี้ ก็มิได้ทรงสะทกสะท้านประการใด พระองค์ได้เรียกประชุม

เจ้านายขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อย และได้โปรดให้อ่านข้อความในบัตรสนเท่ห์ให้เป็นที่ทราบทั่วกัน พระองค์ยังได้ทรงคาดโทษไว้ว่า ถ้าจับได้ว่าผู้ใดเป็นผู้เขียนบัตรสนเท่ห์นี้ ก็จะทรงลงพระราชอาญาโดยไม่ไว้หน้าแก่ผู้ใด

ตามที่ข้าพเจ้าได้กราบเรียนคุณพ่อมาเช่นนี้ ขอคุณพ่อได้เล็งเห็นถึงพระราชหฤทัย ของสมเด็จพระนารายณ์ ในการที่พระองค์ทรงเพียรพยายามจะกระทำทุกสิ่งให้เป็นที่สบพระราชหฤทัยของพระเจ้าหลุยส์ด้วย

ข้าพเจ้าได้มอบให้บาทหลวงตาชาร์ดเป็นผู้นำแผนการณ์ไปกราบทูล ซึ่งข้าพเจ้าเชื่อเหลือเกินว่าสมเด็จพระเจ้าหลุยส์คงจะทรงเห็นชอบ บาทหลวงตาชาร์ดเป็นคนรับใช้ที่ดีไว้เนื้อเชื่อใจได้และคงจะได้นำเหตุการณ์ที่แท้จริงไปกราบทูลให้ทรงทราบ ข้าพเจ้าเสียดายอยู่แต่ว่า จะหาคนดีอย่างบาทหลวงตาชาร์ดที่ไหนได้อีกสักคนหนึ่ง เพื่อข้าพเจ้าจะได้ส่งไปกราบทูลเหตุการณ์ต่อพระองค์ได้ทุก ๆ บี่

โดยเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงขออธิบายความคิดเห็นของข้าพเจ้าให้คุณพ่อทราบไว้ เพื่อคุณพ่อจะได้นำขึ้นกราบทูลแด่พระองค์อีกต่อ

หนึ่ง คือเมืองมะริดในแคว้นตะนาวศรีนั้นมีท่าจอดเรืออย่างดีที่สุดทางอ่าวเบงกอล สถานที่ตั้งเมืองก็เหมาะสมที่จะป้องกันศัตรูได้ง่าย อากาศก็ดี เครื่องอุปกรณ์ต่าง ๆ สำหรับต่อเรือและซ่อมแซมเรือสินค้าก็มีพร้อม การจะคุมสายการเดินเรือในช่องมะลักกาเมืองอะเจแคว้นเบงกอล เมืองลังกา เมืองหงสาวดี และทางคาบฝั่งทะเลโจฬมณฑล เราจะควบคุมได้สะดวกจากเมืองมะริดในแคว้นตะนาวศรีนี้ ฯลฯ

ข้าพเจ้าปรารถนาจะได้เห็นการปกครองเมืองมะริด และแคว้นตะนาวศรีอยู่ในกำมือของคนฝรั่งเศส ทั้งในทางทหาร ทางค้าขาย และทางการบ้านเมือง การปกครองแคว้นจะต้องทำในนามพระเจ้ากรุงสยาม เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงต้องขออำนาจสิทธิ์ขาดในการบัญชาการทุกอย่าง ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับผลประโยชน์ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ข้าพเจ้ายินดีให้บริษัทฝรั่งเศสมาเปิดห้างค้าขายที่เมืองมะริดด้วย พระเจ้าหลุยส์จะทรงโปรดให้ก่อสร้างที่ต่อเรือใหญ่ ณ ที่นี้ ก็จะสะดวก ทั้งนี้เพื่อจะได้ย่นระยะการเดินเรือจากกรุงฝรั่งเศสมายังกรุงศรีอยุธยา อุปกรณ์ที่ต้องการในการต่อเรือนั้น ก็คือ เชือก ใบเรือและเหล็ก ซึ่งก็พอจะหาได้ทางฝั่งโจฬมณฑล

ข้าพเจ้ามีความปรารถนาเพียงอย่างเดียว ที่จะขอให้ได้เข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเพียง ๑ ชั่วโมง เพื่อจะเปิดหัวใจ และความซื่อตรงจงรักของข้าพเจ้าต่อพระองค์ให้ทรงเห็น และกราบทูลความปรารถนาอันแรงกล้าที่จะรับใช้พระองค์ และประชาชาติฝรั่งเศสในทุกสิ่ง ฯ

เป็นสิ่งไม่พึงต้องสงสัยว่าแผนการณ์ของฮอลันดานั้น ก็เพื่อจะปิดกั้นกรุงศรีอยุธยาไม่ให้คบค้ากับประเทศฝรั่งเศส และแผนการณ์นี้ ฮอลันดาจะทำได้สำเร็จ ถ้าได้เมืองบางกอกและเมืองมะริดไว้ในอำนาจ ครั้นเมื่อยึดเมืองมะริดและเมืองบางกอกไว้ได้แล้ว การจะบังคับข่มขู่บรรดาเจ้าเมืองต่าง ๆ ทางเบงกอล โจพมณฑล และอินเดียก็ไม่เป็นการยากเย็นอะไร

ข้าพเจ้าทราบอยู่เต็มอกว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ทรงสมบูรณ์ด้วยอิสสริยศและโภคทรัพย์อย่างล้นเหลือ พระองค์ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องส่งผู้คนออกมานอกทวีปยุโรป เพื่อจะประกาศพระเกียรติยศ อย่างไรก็ดีโลกทางภาคตะวันออกนี้ก็เป็นขุมทรัพย์อันมหาศาลที่ประเทศฮอลันดากอบโกยเอาไป ชาวฮอลันดาได้ออกมาแสวงหาโภคทรัพย์นำกลับไปใช้จ่ายในการสงครามที่ยุโรป ถ้า

แม้นสมเด็จ พระเจ้าหลุยส์ จะทรงสละพระราชทรัพย์ เพียงปีละ ล้าน แฟรงค์เป็นค่าใช้จ่าย พระองค์ก็จะทรงสามารถริดรอนอำนาจและฐานะของฮอลันดาทางภาคตะวันออกนี้ลงได้ โดยสิ้นเชิง ประเทศฮอลันดาในยุโรปก็จะไม่อยู่ในสภาพเป็นคู่แข่งบารมีกับประเทศฝรั่งเศสได้

ข้าพเจ้าขอให้สัตย์สาบานแด่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสว่า ข้าพเจ้าจะกระทำทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อประโยชน์ของบริษัทการค้าฝรั่งเศส ซึ่งประจำอยู่ ณ แคว้นเบงกอลฝั่งทะเลโจฬมณฑล ที่เมืองสุรัต ที่เมืองจีน ที่เมืองตังเกี๋ย กำไรจากการค้าในที่เหล่านี้ประชาชาติฝรั่งเศสจะได้รับท่วมทันเงินค่าใช้จ่ายปีละ ๑ ล้านถึงเท่าตัว และชาติฮอลันดาก็จะสูญเสียกำไรส่วนหนึ่งที่เขาเคยกอบโกยได้ไป

แผนการณ์เหล่านี้มีความสำคัญเพื่อเผยแพร่พระนามพระผู้เป็นเจ้า แผ่พระเกียรติยศพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสและก่อผลประโยชน์ให้แก่ชาติฝรั่งเศสอีกโสดหนึ่งด้วย ถ้าสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงเห็นด้วยกับแผนการณ์นี้ และจะส่งผู้คนมาปฏิบัติการ (เอาเมืองบางกอกและเมืองมะริดไว้ในอำนาจฝรั่งเศส) ข้าพเจ้าจำต้องขอร้องให้พระองค์ มีพระบรมราชโองการให้ผู้คนที่ได้คัดเลือกมาเพื่อการนี้ เคารพเชื่อฟังข้าพเจ้าโดยสิทธิขาดแต่ผู้เดียว ข้าพเจ้าขอมี

อำนาจลงโทษผู้ผิดโดยทั่วไป และมีอำนาจส่งผู้มีผิดชนิดมหันตโทษกลับคืนยังประเทศฝรั่งเศส เพื่อจะให้ได้รับพระราชอาญา ฯลฯ เมื่อข้าพเจ้าได้รับอำนาจเบ็นสิทธิ์ขาดเช่นนี้แล้ว ข้าพเจ้าขอรับรองต่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสว่า ถึงสมเด็จพระนารายณ์จะสวรรคต และมีผู้อื่นได้เบ็นพระเจ้าแผ่นดิน ข้าพเจ้าก็จะจัดให้ทุกสิ่งทุกอย่างในบ้านเมืองนี้ไม่เบ็นปฏิปักษ์ต่อการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ และต่อผลประโยชน์ของชาติฝรั่งเศส

ส่วนข้อปลีกย่อยในแผนการณ์นี้ ข้าพเจ้าใคร่กราบทูลขอขุนนางฝรั่งเศส ๓๐ คน ที่มีคุณสมบัติจะปกครองจังหวัดต่าง ๆ ได้ และใคร่ขอกราบทูลขอขุนนางทหารจำนวนหนึ่ง เพื่อจะได้มาเบ็นทหารรักษาพระองค์ของพระเจ้าแผ่นดินไทย จำนวนทหารรักษาพระองค์นี้ ขอให้อยู่ในพระราชวินิจฉัยของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะโปรดพระราชทานมา

ส่วนจำนวนบาทหลวงเยซูอิทซึ่งข้าพเจ้าได้มอบให้บาทหลวงตาชาร์ดไปทูลขอนั้น ขอได้โปรดพระราชทานตามจำนวนนั้นด้วย และขอได้โปรดพระราชทานเพิ่มบาทหลวงมาอีก ๓ องค์ แต่ให้ถอดกระโปรงนักพรตออกเสีย ให้แต่งตัวอย่างคนธรรมดาสามัญ ท่านทั้ง ๓ นี้ ขอให้มีคุณสมบัติและความรอบรู้เบ็นเยี่ยม ข้าพเจ้าจะได้จัดให้ได้เข้าเผ้าในที่ประชุมขุนนางเบ็นประจำ สิ่งต่าง ๆ ที่ข้าพเจ้า

ทูลขอมานี้เป็นกระแสพระราชดำริแลพระบรมราชโองการของสมเด็จพระนารายณ์เจ้านายของข้าพเจ้าทุกประการ

(จดหมายมีข้อความต่อไปอีก ๘ หน้า เป็นข่าวคราวทางกรุงศรีอยุธยา แต่งให้ออกพระจุฬาราชไมตรีเป็นทูตไปเมืองบั๊ตตาเวีย ข่าวการค้าขายทางประเทศจีนและประเทศญี่ปุ่น ข่าวพระเจ้ากรุง Golconda ทำสงครามกับบริษัทอังกฤษที่แคว้นเบงกอล ข่าวเกี่ยวกับเมืองเขมร เมืองทวาย และข่าวสุดท้ายคือข่าวคณะบาทหลวงเยซูอิทเดินทางไปเมืองมาเก๊า เรือแตกต้องกลับมากรุงศรีอยุธยา)

จดหมายนี้ลงชื่อ C. Phaulkon เขียนที่เมืองลพบุรี ลงวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๘๖

คำอธิบาย จดหมายนี้ฟอลคอล เขียนไปถึง บาทหลวงผู้ใหญ่ซึ่งเป็นพระพี่เลี้ยงพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทางการศาสนา หรือจะเรียก ตามคติ ของ ศาสนาคริสต์ว่า เป็นผู้ไถ่บาป ประจำตัวพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ (Royal Confessor) ท่านผู้นี้จึงเป็นผู้เข้ากราบทูล พระเจ้า หลุยส์ ได้เป็น ความลับ สะดวก กว่า ที่เสนาบดีหรือขุนนางผู้ใหญ่ต่าง ๆ จะทำได้พร้อมทั้งจดหมายนี้ฟอลคอนได้ส่งสิ่งของไปถวายด้วย ภรรยาของเขาก็ได้มีส่วนส่งของไปถวายเจ้าหญิงราชธิดาด้วยเหมือนกัน ฟอลคอน

ยังได้ส่งสินค้าตีราคา ๒ หมื่นเหรียญทอง เพื่อไปสะสมเป็นทุนไว้ให้ บุตรหัวปี ของเขา จะได้มาศึกษา ณ ประเทศฝรั่งเศส

มีหลักฐานปรากฏต่อมาว่า บาทหลวง เดอลาเชส ได้มีหนังสือตอบมา ลงวันที่ ๑๒ มกราคม ค.ศ. ๑๖๘๘ อันเป็นปีสุดท้ายในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ คงส่งมากับเรือรบฝรั่งเศส ซึ่งสมเด็จพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ จัดส่งทหารฝรั่งเศสมาเพิ่มเติมกับเรือลอรีฟาร์ม ในเรือนั้นอกจากทหารฝรั่งเศสจำนวนกว่า ๓๐๐ คน ยังมี มาควิส เดอรานยี และทหารผู้ดีอีก ๕๐ คน สำหรับจะมาเป็นทหารรักษาพระองค์ สมเด็จ พระนารายณ์ ตาม แผนการณ์ ของ ฟอลคอน การที่ราชทูต เดอ ลา ลูแบร์ ไม่ประสงค์จะให้ทหารฝรั่งเศสอยู่ประจำ ณ เมืองสงขลา ยืนยันเรียกร้องให้นายพล เด ฟาช นำทหารเข้าประจำอยู่ ณ เมืองบางกอกและเมืองมะริด จึงเป็นแผนการณ์ของฟอลคอนตามที่ปรากฏอยู่ใน จ.ม. นี้ จึงเห็นได้ว่าแผนการณ์ของฟอลคอนที่ได้เสนอไปนั้น รัฐบาลของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ได้ปฏิบัติคล้อยตามเกือบทุกข้อ ยกเว้นเพียงข้อเดียวคือ ในเรื่องมอบอำนาจสิทธิ์ขาด โดยเปลี่ยนเป็นมอบอำนาจให้แก่นายพล เด ฟาช

และมาควิส เดอรานยี เป็นผู้บังคับบัญชาคนฝรั่งเศสทั้งทหารและพลเรือน

จดหมายนี้ฟอลคอนเขียนขึ้นเอง เป็นพะยานเอกสารอย่างดีเยี่ยม ในการที่จะพิจารณาว่าฟอลคอนเป็นผู้ทรยศต่อสมเด็จพระนารายณ์ เป็นผู้มีแผนการณ์จะยึดประเทศไทยไว้ในอำนาจโดยใช้ทหารฝรั่งเศสเป็นเครื่องมือ ประเทศไทยเรายังโชคดีที่ฟอลคอนทำตามแผนการณ์ไม่สำเร็จ เพราะชาวฝรั่งเศสเกิดแตกแยกกันขึ้น และสมเด็จพระเพทราชาจับกุมตัวฟอลคอนไปประหารชีวิตเสียก่อน

ใครเป็นขบถ ออกพระเพทราชา หรือฟอลคอน ?

๑๑...

หนังสือออกญาพระคลัง ถึง ม. คอลแบร์ ส่งไปกับ ขุนพิไชยวาทิต ฯ

จดหมายออกญาศรีธรรมราชเดโช ชาติ อำมาตยานุชิตพิพิธรัตนราชโกษา ธิบดีพิริยพาหุ ออกญาพระคลัง เขียน ด้วย ความ เสน่หา รักใคร่ มายัง มองซิเออร์ยังบัปติสต์คอลแบร์ เสนา

บดีของสมเด็จ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ผู้ทรงพระเดชานุภาพ อันใหญ่ยิ่ง ณ กรุงปารีส

ด้วยสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามผู้ทรงพระเดชานุภาพและทรงทศพิธราชธรรม และสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสผู้ทรงทศพิธราชธรรม และมีพระเดชานุภาพอันใหญ่ยิ่ง มีพระราชประสงค์ทั้งสอง

พระองค์ จะเป็นพระราชไมตรีอันสืบเนื่องติดต่อกันชั่วกาลนานนั้น เพราะเหตุฉะนี้สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามผู้ทรงทศพิธราชธรรม และทรงมีพระเดชานุภาพ จึงได้ทรงแต่งราชทูตให้ออกไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส คือให้พระพิทักษ์ราชไมตรี เป็นราชทูต ให้หลวงศรีวิสารสุนทร เป็นอุปทูต ให้ขุนนครวิไชย เป็นตรีทูต และให้บาทหลวงเกมไปพร้อมกับราชทูต เชิญพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการไปถวายต่อสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเพื่อเป็นเครื่องหมายแห่งความรักและความพอพระทัย ซึ่งทรงมีต่อสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เพราะมีพระราชประสงค์จะให้ทรงพระเจริญยิ่งขึ้นทุก ๆ วัน ทั้งจะให้พระราชไมตรีอันได้มีติดต่อในระหว่างสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองได้ทวีขึ้นทุก ๆ วันด้วย

เมื่อตอมฟรังชิชโกสังฆราชเดลีโอโปลิส ได้เชิญศุภอักษรของสันตปาปา และเชิญพระราชสาส์นของสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมาถึงกรุงศรีอยุธยาเมื่อปีระกาตรีศกนั้น สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามได้โปรดให้ จัดการรับ รองท่าน สังฆราช เดลีโอโปลิส อย่างใหญ่โตงดงาม สมพระเกียรติยศของสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทุกประการ ครั้นสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงทราบข่าวว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงพระเจริญอยู่ ก็ทรงพระโสมนัสยินดีอันจะหาสิ่งใดมาเปรียบไม่ได้เลย

อีกประการหนึ่ง สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้าได้ทรงทราบมาเมื่อเร็ว ๆ นี้เองว่า มกุฎราชกุมารได้ทรงแต่งงานมีหม่อมห้าม แล้วภายหลังได้ประสูติพระโอรสนั้น จึงทรงพระโสมนัสยินดีเพิ่มพูนขึ้นอีก เพราะทรงเห็นว่าการที่พระโอรสของมกุฎราชกุมารได้ประสูติเช่นนี้ ก็เป็นอันดีสำหรับจะได้สืบพระราชวงศ์ต่อไป จึงได้ทรงอ้อนวอนขอให้พระเป็นเจ้าได้โปรดพิทักษ์รักษาราชกุมารองค์นี้ให้ได้ มีพระชนม์ยืนยาวและให้ทรงพระเจริญ เพื่อวันหนึ่งจะได้ครองราชสมบัติสืบราชตระกูลต่อไป และทรงหวังพระราช หฤทัย ว่าราชตระกูล ของ พระเจ้า แผ่น ดิน อันใหญ่ยิ่งเช่นนี้จะไม่มีเวลาดับสูญเลย

เมื่อได้ ทรงแต่ง ราชทูตไปเจริญ พระราชไมตรี กับประเทศฝรั่งเศสเช่นนี้แล้ว ข้าพเจ้าจึงหวังใจว่าราชทูต อุปทูต ตรีทูตเหล่านี้คงจะได้กลับมาถึงกรุงศรีอยุธยาในปีจอจัตวาศก และเมื่อราชทูตได้ไปเจริญทางพระราชไมตรีเป็นผลสำเร็จเรียบร้อยแล้ว ข้าพเจ้าจะได้นำ ความ กราบ บังคม ทูลให้สมเด็จพระเจ้า กรุงสยามนาย ของข้าพเจ้าทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเพื่อจะได้ทรงพระโสมนัสยินดีเพิ่มขึ้นอีก ครั้นถึงเวลาที่ควรจะได้ข่าวเรื่องราชทูตนี้ก็ได้ทราบข่าวมาว่า เรือซึ่งได้พาราชทูตไปนั้นยังหาได้ไปถึงประเทศฝรั่งเศสไม่ ซึ่งเป็นการกระทำให้เรามีความเสียใจเป็นอันมาก ข้าพเจ้า

จึงได้ไปกราบ ถวายบังคม แทบฝ่า พระบาทสมเด็จ พระเจ้ากรุงสยาม นายของข้าพเจ้า เพื่อกราบถวายบังคมทูลข่าวอันนี้ให้ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ มีพระราชดำรัสแก่ข้าพเจ้าว่าดังนี้ :—

'พระราชไมตรีอันได้มีติดต่อในระหว่างพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสและประเทศสยามนั้น เป็นพระราชไมตรีที่มั่นคงและจะเปลี่ยนแปลงไม่ได้ เพราะฉะนั้นให้จัดข้าราชการออกไปสืบข่าวถึงเรื่องราชทูตให้แน่'

เมื่อข้าพเจ้าได้รับพระราชโองการใส่เกล้า ฯ เช่นนี้แล้ว ข้าพเจ้าจึงได้จัดให้ขุนพิไชยวาทิต ขุนพิชิตไมตรี และบาทหลวงวาเชต์ กับบาทหลวงปาสโกต์ พร้อมกันออกไปสืบข่าวทูต และข้าพเจ้าได้ฝากของต่าง ๆ มายังท่าน ดังมีแจ้งอยู่ในบาญชีนั้นแล้ว เพื่อเป็นพะยานแห่งความรักใคร่และนับถือของข้าพเจ้า และเพื่อเป็นทางให้ท่าน และ ตัวข้าพเจ้าได้ เป็นไมตรีกัน อันสนิทสนมมั่นคงดุจตัวอย่าง ที่สมเด็จ พระเจ้าแผ่นดิน ของเรา ทั้งสองพระองค์ ได้ทรงปฏิบัติมาแล้ว

ข้าพเจ้าขอท่านได้โปรดบอกให้ข้าพเจ้าทราบว่า ราชทูตของสมเด็จ พระเจ้ากรุงสยาม นายของข้าพเจ้าได้ไป เป็นอย่างไรบ้าง เมื่อได้ทราบข่าวแน่มาประการใด จะได้คิดอ่านตรึกตรองว่าจะควร

ทำอย่างไรต่อไป เพื่อจะให้พระราชไมตรีในระหว่างสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินของเราทั้งสองได้สนิทสนมเพิ่มพูน มิได้มีเวลาขาดได้เลย ข้าพเจ้าขอมอบ ธุระใน ความ ปรีชา สามารถ ของท่าน ที่จะบอกให้ข้าพเจ้าทราบว่า จะควรจัดการอย่างไรสำหรับให้พระราชไมตรีนี้ได้เป็นการมั่นคงถาวรต่อไปได้

จดหมายฉบับนี้เขียนเมื่อ ณ วันอาทิตย์ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีกุญ ศักราช ๑๐๔๕

โดยคำสั่ง

(เซน) ฟอลคอน

หมายเหตุ : *ศุภอักษร ของ ออกญาโกษาธิบดีฉบับนี้ ลงศักราชไว้ตรงกับ พ.ศ. ๒๒๒๗ ผู้ที่ดำรงตำแหน่งโกษาธิบดีขณะนี้ คือ ออกญาพระเสด็จ ฯ ไม่ใช่ออกญาโกษาเหล็ก ๆ ถึงแก่อสัญกรรมเสียแล้ว ดังนั้น เมื่อออกญาพระเสด็จ ฯ มาดำรงตำแหน่งโกษาธิบดี ท่านไม่สู้สันทัดในงานตำแหน่งนี้ ฟอลคอนจึงเป็นเจ้ากี้เจ้าการ ดังลายเซ็นของเขามีปรากฏเป็นพยานอยู่ในท้ายศุภอักษรนี้*

๑๒...

หนังสือออกญาพระคลัง ถึง มาควิส เดอ เซงเล

จดหมายออกญาศรีธรรมราชเดโช
ชาติอำมาตยานุชิตพิพิธรัตนราชโกษา
ธิบดีมายังท่านมาควิส เดอ เซงเล เสนา
บดีของสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
ด้วยท่านเสนาบดีได้มีหนังสือ และ

ฝากของต่าง ๆ มาให้ข้าพเจ้า เพื่อเป็นพยานแสดงไมตรีนั้น ข้าพเจ้าได้รับหนังสือและของด้วยความยินดีไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้นำความกราบทูลสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า ให้ทรงทราบถึงการที่สมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงพระกรุณาแก่ขุนพิไชยและขุนพิชิตไมตรีสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้าได้ทรงทราบก็ทรงพระ

โสมนัสยินดีเป็นอันมาก เพราะทรงเห็นว่าที่สมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงพระกรุณาแก่ข้าราชการไทยเช่นนั้น เป็นการแสดงให้เห็นว่าพระองค์ ทรงพอพระทัยในพระราชไมตรี ของ สมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม ในข้อที่ท่านเสนาบดีบอกมายังข้าพเจ้าว่า ราชทูตซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้าได้แต่งไปเจริญทางพระราชไมตรีกับสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเมื่อปี (พ.ศ. ๒๒๒๕) ได้ถูกอับปางตายในทะเลเสียแล้วนั้น ข้อนี้ข้าพเจ้าก็ได้นำความกราบทูลสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้าแล้วเหมือนกัน เมื่อได้ทรงทราบข่าวอันนี้ก็ได้เสียพระทัยยิ่งนัก เพราะได้มีพระราชประสงค์จะให้คนทั่วโลกทราบว่าการที่ได้ทรงแต่งราชทูตให้ไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนั้น ก็เพราะทรงพอพระทัยในพระราชไมตรีของสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสยิ่งนัก

ในข้อที่ท่านเสนาบดีได้บอกมาว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงพอพระทัยในพระราชไมตรีของสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม จึงทรงแต่งให้ เชอวาเลีย เดอโชมองต์ เป็นราชทูตมาแทนพระองค์ เพื่อจะได้มาจัดการให้พระราชไมตรีนั้นได้คงสืบเนื่องตลอดไปโดยยืดยาวนั้น ข้าพเจ้าจะขอตอบให้ท่านเสนาบดีทราบว่า เชอวาเลีย เดอโชมองต์ได้มาถึงพระราชธานีนี้เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ แรม ๖ ค่ำ ปีฉลู สัปตศกแล้ว ซึ่งเป็นการกระทำให้สมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม

ทรงปีติยินดียิ่งนัก จนข้าพเจ้าไม่มีคำใดที่จะแสดงให้เห็นความที่ทรงยินดีนั้นได้ ในข้อที่ท่านเสนาบดีได้กรุณากราบทูลชมเชยข้าพเจ้าต่อสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนั้น ขอให้ท่านเสนาบดีเชื่อเถอะว่า ข้าพเจ้ามีความยินดีในไมตรีของท่านเสนาบดียิ่งนัก และที่ท่านเสนาบดี ขอร้องให้ ข้าพเจ้าช่วย ในการของศาสนา คริสเตียน และขอให้ข้าพเจ้าช่วยในเรื่องการค้าขายนั้น ข้าพเจ้าขอบอกให้ท่านเสนาบดีทราบว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า ได้พระราชทานสิทธิต่าง ๆ ให้แก่เชอวาเลีย เดอโชมองต์ สำหรับของศาสนาและการค้าขายเป็นอันมากแล้ว ซึ่งข้าพเจ้าเชื่อว่าเชอวาเลีย เดอโชมองต์คงจะนำความไปเล่าให้ท่านเสนาบดีฟังเป็นแน่

บัดนี้สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้าได้โปรดให้จัดราชทูต อุปทูต คือให้พระนารายวิสูตรสุนทร เป็นราชทูต ให้หลวงกัลยาณราชไมตรี เป็นอุปทูต ให้ขุนศรีรักษาราชกิจ เป็นตรีทูต ออกไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เพื่อไปถวายพระพรขอให้ทรงมีความสุขและทรงพระเจริญทุกประการ และเพื่อที่จะให้ชนทั่วโลกได้ทราบว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทรงพอพระราชหฤทัยในพระราชไมตรีของสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสยิ่งนัก แต่เพราะเหตุว่าราชทูต, อุปทูต, ตรีทูต เหล่านี้เป็นคนชาวต่างประเทศ ไม่เข้าใจในขนบธรรมเนียมของทวีปยุโรป เพราะฉะนั้นเมื่อราชทูต

อุปทูต ตรีทูต ได้มาถึงทวีปยุโรปเวลาไร ข้าพเจ้าขอท่านได้โปรดจัดการทุกอย่างให้ราชทูต อุปทูต ตรีทูต ได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ให้เป็นการสมพระเกียรติยศของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองทุกประการ

ข้าพเจ้าขอมอบธุระให้แก่พระผู้เป็นเจ้า และหวังในความปรีชาสามารถของท่านเสนาบดี ที่จะให้ข้าพเจ้าทราบว่าจะควรจัดการอย่างไรดี พระราชไมตรีในระหว่างสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินของเราทั้งสองพระองค์จึงจะเป็นการมั่นคงถาวรชั่วกาลนาน และจะทำประการใดดี ไมตรีในระหว่างเราทั้งสองจึงจะได้เพิ่มพูนถาวรชั่วกัลปาวสานได้

จดหมายฉบับนี้เขียนเมื่อ ณ วันพุธ เดือนอ้าย แรม ๙ ค่ำ ปีฉลู สัปตศก ศักราช ๒๒๒๙

๑๓...

หนังสือออกพระฤทธิคำแหง (ฟอลคอน) ถึง มาควิสเดอเซงเล

จดหมาย ออกพระฤทธิคำแหง ภักดีศรีสุเรนทรเสนา มายังท่าน มาควิส เดอ เซงเล เสนาบดีของ สมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ผู้ทรงอำนาจอันใหญ่ยิ่ง อันมนุษย์ จะหาสิ่งที่

จะเปรียบมิได้

ด้วยราชทูตของสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้มาถึงพระราชธานีกรุงศรีอยุธยา เมื่อ ณ วันศุกร์ เดือน ๑๑ แรม ๖ ค่ำ ปีฉลู สัปตศก ศักราช ๒๒๒๙ จึงได้ทราบถึงพระเดชานุภาพและพระ

เกียรติยศของสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และได้ทราบถึงสติปัญญาอันเฉียบแหลมของท่านเสนาบดีผู้ที่ได้จัดการในเรื่องนี้

สมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม ผู้ทรงพระเดชานุภาพ อันใหญ่ยิ่งนายของข้าพเจ้า ได้ทรงทราบถึงการที่ราชทูตฝรั่งเศสได้มาถึงนั้น ก็ได้ทรงพระโสมนัสยินดียิ่งนัก และพวกข้าพเจ้าทั้งเจ้านายและข้าราชการก็มีความปีติยินดี อันเหลือวิสัยที่จะอธิบายได้

สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทรงยินดีนัก ที่ได้เป็นพระราชไมตรีกับสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส จึงได้ทรงจัดราชทูตเป็นพิเศษเพื่อเชิญพระราชสาส์น และเครื่องราชบรรณาการไปถวายต่อสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และเพื่อจะกราบทูลถวายพระพรขอให้พระองค์ได้ทรงพระเจริญทุกประการ

ถ้าแม้ว่าพระเป็นเจ้าได้โปรดนำเรือ ซึ่งจะพาราชทูตไปให้ได้ไปถึงประเทศฝรั่งเศสโดยสวัสดิภาพแล้ว ก็ขอท่านเสนาบดีได้โปรดอนุเคราะห์ช่วยเหลือให้ราชทูตสยามและข้าราชการที่ไปกับราชทูตนั้นได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และขอได้โปรดจัดการให้การทั้งปวงได้ดำเนินอย่างสะดวกให้สมพระเกียรติยศ ของพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองด้วย

อนึ่ง ข้าพเจ้าหวังใจว่า ราชทูตของสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้าคงจะได้กลับมายังเมืองไทยโดยเร็ว และ

ท่านคงจะไม่ปล่อยให้โอกาสอันเป็นเวลาเหมาะสำหรับจะเดินเรือให้สะดวก เพราะสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้าทรงคอยฟังข่าวทุกข์สุขของสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสอยู่เสมอ

อนึ่ง ข้าพเจ้าได้เป็นธุระอยู่เสมอที่จะคอยช่วยเหลืออุดหนุนบริษัทฝรั่งเศสทุกอย่างตามกำลังที่ข้าพเจ้าจะทำได้ และต่อไปข้าพเจ้าจะได้ช่วยเหลือทุกอย่างให้บริษัทได้ทำการค้าขายให้มีกำไรมาก ๆ และข้าพเจ้าขอให้ท่านเสนาบดีเชื่อในถ้อยคำของข้าพเจ้าเถิดว่า ถ้าบริษัทจะคอยหาโอกาสที่จะทำการค้าขายในประเทศสยามแล้ว บริษัทคงจะมีกำไรมากกว่าแห่งอื่น ๆ ในทวีปอินเดียทั้งหมด เพราะประเทศสยามเป็นที่ชุมนุมของพวกพ่อค้า ซึ่งมาจากเมืองจีน เมืองญี่ปุ่นและเมืองอื่น ๆ และพ่อค้าก็มาจากเมืองเหล่านี้นับเป็นจำนวนมากอย่างที่สุด อีกประการหนึ่ง พ่อค้าเหล่านี้ก็พาสินค้าต่าง ๆ มาจำหน่ายเป็นจำนวนพอกับที่เขาคาดว่าจะจำหน่ายได้ แต่นอกจากสินค้า ที่เขาพามาตามจำนวนที่เขาเชื่อใจว่า เขาจะจำหน่ายได้เป็นแน่นั้น ถ้าจะมีคนต้องการสินค้าให้มากกว่าจำนวนนี้สักเท่าไร พวกพ่อค้าก็ยินดีที่จะนำมาจำหน่ายที่ประเทศสยามเหมือนกัน นอกจากสินค้าแล้วก็ยังมีบ่อแร่ต่าง ๆ และเครื่องยาต่าง ๆ อันจะหาในเมืองอื่นในทวีปอินเดียให้มากกว่าประเทศสยามไม่ได้ แต่เป็นการน่าเสียใจที่มีคนไปเที่ยวหาเครื่องยา และทำยามากกว่าแต่

ก่อนก็จริงอยู่ แต่ข้อสำคัญอยู่ที่ไม่มีที่จะจำหน่ายเครื่องยาเหล่านี้ พวกที่หาเครื่องยาและทำยาจึงเห็นว่าเป็นการที่เหนื่อยเสียแรงเปล่าๆ เพราะฉะนั้นถ้าจะมีคนที่รับซื้อเครื่องยาเหล่านี้แล้ว พวกนี้ก็คงจะพยายามหาเครื่องยาและทำยามากขึ้นเป็นแน่ ท่านเสนาบดีย่อมทราบอยู่เต็มใจแล้วว่าการซื้อขายต้องเป็นเช่นนี้อยู่เอง เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงขอให้ท่านเสนาบดีได้โปรดจัดการในเรื่องนี้ด้วย และถ้าได้จัดการสำเร็จแล้วก็ไม่ต้องสงสัยเลยว่าบริษัทคงจะมีกำไรเป็นอันมาก ซึ่งจะเป็นการกระทำให้สมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนายของท่านได้มีพระเกียรติยศและประโยชน์ขึ้นเป็นอันมาก

การทั้งปวงจะดีร้ายประการใด ข้าพเจ้าขอมอบธุระไว้แก่พระเป็นเจ้า และมอบไว้ในความปรีชาสามารถของท่านเสนาบดีต่อไป

จดหมายฉบับนี้ได้เขียนเมื่อ ณ วันพุธ เดือน ๑ แรม ๙ ค่ำ ปีฉลู สัปตศก ศักราช ๒๒๒๙

๑๔...

หนังสือ ฟอลคอน มอบให้ บาท หลวง ตา ชาร์ด ไป เจรจา ความเมืองเป็น การ ลับ

จดหมายบันทึกซึ่งได้เขียน และเซ็นด้วยลายมือของ มอง ซิเออร์ คอน-ซตันซ์ ซึ่งมอบไว้แก่บาทหลวงตาชาร์ด สำหรับให้ไปพูดจาและจัดการกับบาท-หลวงเดอลาเชส และเพื่อไปรายงาน

กราบทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสด้วย

ท่านคงจะทราบอยู่แล้วว่า การที่เชอวาเลีย เดอโชมองต์ได้มายังประเทศสยามนั้น ก็โดยมุ่งหมายจะกราบทูลเชื้อเชิญให้พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงเข้ารีต และท่านก็คงจะทราบอยู่แล้วว่าข้าพเจ้าได้จัดการอย่างไรที่จะให้เชอวาเลีย เดอโชมองต์เห็นว่าเวลานี้ยังจะจัดการ

ตามความประสงค์ของเชอวาเลีย เดอโชมองต์ไม่ได้ แต่จะต้องหาที่ปกครองให้มั่นคงเสียก่อนจึงจะจัดการอันใหญ่โตเช่นนี้ได้ เพราะเหตุว่าถ้าจะเกิดการขบถจลาจลขึ้นแล้วจะได้มีที่ยึดเหนี่ยวได้ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจะต้องชี้แจงให้ท่านเข้าใจ ว่าวิธีที่จะจัดการให้เรื่องนี้ได้เป็นผลสำเร็จนั้น จะต้องทำอย่างไรบ้าง คือ

ข้อ ๑ ท่านจะต้องเป็นธุระจัดการให้ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ส่งคนมายังเมืองไทยสัก ๖๐ หรือ ๗๐ คน คนเหล่านี้จะต้องเป็นผู้ฉลาดเข้าใจในวิธีปกครองทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน ทั้งเป็นคนไม่เย่อหยิ่ง เป็นคนซื่อสัตย์สุจริตและรู้จักรักษาความลับไว้ด้วย เมื่อคนเหล่านี้ได้มาถึงเมืองไทยแล้ว ต้องให้เป็นที่เหมือนประหนึ่งพวกนี้มีหนทางหาเลี้ยงชีพของตัวเองได้ และในชั้นต้นไม่ต้องรบกวนพระเจ้ากรุงสยามอย่างใด เพราะเมื่อเป็นเช่นนี้แล้วก็ดูเหมือนพวกนี้มิได้หาประโยชน์ส่วนตัวอย่างไร ซึ่งจะเป็นการกระทำให้พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงพระเมตตาโปรดปราน และกระทำให้พวกราษฎรพลเมืองหมดความรังเกียจด้วย แต่ในเรื่องนี้เป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าที่จะเป็นธุระมิให้พวกนี้ต้องอดอยากขัดสนอย่างใดเลย

ข้อ ๒ วิธีดำเนินการของข้าพเจ้าซึ่งจะเป็นตัวอย่างกับเขา และความชำนาญในการงานของข้าพเจ้า ก็เป็นหลักสำหรับที่จะให้พวกนี้ได้รำรวยต่อไปในภายหน้า อีกประการหนึ่ง ในคน

จำพวกนี้ควรจะมีบาทหลวงเยซูอิทบางคน ซึ่งแต่งตัวปลอมมาอย่าให้ใครรู้ได้ว่าคนเหล่านี้เป็นนักพรต ถึงที่สุดถ้าปิดความไม่ให้พวกที่มาด้วยกันรู้ได้ก็ยิ่งดี

ข้อ ๓ ในจำพวก ๖๐ คน ที่จะมาในเมืองไทยนั้นจะต้องเลือกแต่เฉพาะคนที่เอาใจใส่ต่องานการ เป็นคนรอบคอบและเป็นคนที่รู้จักผิดและชอบ เพื่อจะได้ให้คนพวกนี้ทำราชการในประเทศสยามได้ทุกอย่าง เพราะเมื่อพวกนี้ได้มาถึงเมืองไทยและมีความรู้ในการงานบ้างแล้ว ข้าพเจ้าก็จะได้จัดให้พวกนี้ทำราชการของพระเจ้ากรุงสยามตามวุฒิของตัว คือจะได้ให้ทำราชการในหน้าที่ทหารบ้าง หน้าที่คลังบ้าง หน้าที่กรมต่าง ๆ บ้าง หน้าที่ปกครองหัวเมืองบ้าง หน้าที่เรือต่าง ๆ บ้าง ถ้าจะรวมความแล้วก็คือ ข้าพเจ้าจะได้จัดให้พวกนี้ได้รับหน้าที่สำคัญๆ ในเมืองนี้ทุกอย่าง

ข้อ ๔ ทุกคนจะต้องรู้สึกว่า ตัว จะต้องปฏิบัติการ อย่างไรและตัวจะต้องทำตามคำสั่งทุก ๆ อย่างโดยไม่ต้องแพร่งพรายให้ผู้ใดรู้เรื่องดังข้าพเจ้าได้อธิบายให้ท่านเข้าใจไว้แล้ว

ข้อ ๕ เพื่อเป็น การอุดหนุนให้ พวกนี้ ได้ทำราชการในหน้าที่สำคัญ ๆ นั้น ควรพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะพระราชทานพระราชานุญาตให้ราษฎร พลเมืองฝรั่งเศส พาครอบครัว มายังเมืองไทย เพื่อจะได้ไปตั้งบ้านสร้างเรือนในเมืองสำคัญ ๆ ในประเทศนี้ และ

ราษฎรพลเมืองเหล่านี้จะอพยพครอบครัวมา โดยมาในเรือของตัวเอง หรือมากับเรือของบริษัทฝ่ายอินเดียก็ได้ แล้วแต่จะสะดวก

เมื่อราษฎรพลเมืองฝรั่งเศสได้มาถึงเมืองไทยแล้ว ข้าพเจ้าจะได้เบิ่นธุระจัดการให้เขาปลูกบ้านเรือนให้เขาพัก และจะได้จัดการให้พวกนี้ได้มีนามีสวนมีโคกระบือ เพื่อทำการเพาะปลูกต่อไป จะได้ทำมาหาเลี้ยงครอบครัวของตนได้ ทั้งจะได้เบิ่นหนทางทำมาค้าขายร่ำรวย ดังข้าพเจ้าได้อธิบายให้ท่านเข้าใจไว้แล้ว

เมื่อเบิ่นเช่นนี้แล้วคน ๖๐ หรือ ๗๐ คน ซึ่งจะได้ทำราชการในหน้าที่ต่าง ๆ นั้น จะได้มีโอกาสปกครองรักษาและเอื้อเฟื้อพวกชาวต่างประเทศที่เข้ารีตได้ และยังไม่ใช่แต่เท่านี้ แต่ยังจะได้มีโอกาสชักชวนให้ พวกมิจฉาทิษฐิได้ นับถือ ศาสนาคริสเตียนของเราต่อไปได้ และข้าพเจ้าเชื่อว่าเมื่อคนไทยได้เห็นว่าการเข้ารีตได้รับความร่มเย็นดังพวกแขกมัวร์ซึ่งมาตั้งภูมิลำเนาในประเทศสยามได้ทำตัวอย่างไว้แล้วนั้น คนไทยก็คงจะหันเข้าหาศาสนาคริสเตียนเบิ่นอันมาก

ข้อ ๖ เพื่อจะจัดการเรื่องต่าง ๆ ให้สะดวกและเพื่อจะป้องกันในเวลาที่จะเกิดขบถขึ้นนั้น พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะต้องส่งทหารและบื้นใหญ่มารักษาเมืองสงขลาโดยเร็ว และจะต้องมีเรือรบและ

ของทั้งปวงอันจำเป็นสำหรับที่จะตั้งให้เป็นบ้านเมืองใหญ่โตได้ เมื่อได้จัดการเช่นนี้แล้ว ภายหลังก็จะได้รับผลอันดีดังข้าพเจ้าได้ชี้แจงให้ท่านเข้าใจแล้ว และพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสก็จะได้เปรียบเป็นอันมาก ทั้งพระราชอาณาจักรสยามก็จะได้รับผลดีขึ้นด้วย และเป็นหนทางสำหรับให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้จัดตั้งคอลอนี ขึ้นในทะเล แถบนี้ถึง ๒ แห่ง

ถ้าแม้ว่าฝรั่งเศสได้จัดการตามช่องโอกาส ที่ข้าพเจ้าเปิดให้ดังนี้แล้ว พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะได้มีโอกาสอันดีที่จะให้พวกเข้ารีตในเมืองญวน เมืองตังเกี๋ย เมืองญี่ปุ่นและเมืองจีน ได้รับความร่มเย็น และ จะเป็นการ เท่ากับบังคับให้ ชนชาวตะวันออกได้ทำการค้าขายติดต่อกับชนชาวฝรั่งเศส อันจะทำให้ชนชาวฝรั่งเศสได้ร่ำรวยมาก จนถึงกับจะคุ้มกับโสหุ้ยที่ได้จ่ายไปในชั้นแรก และในการที่จะค้าขายกันนั้น ก็ไม่จำเป็นจะต้องต่อเรือมาจากทวีปยุโรป เพราะจะเป็นการเปลืองโสหุ้ยมากนัก เพราะในเมืองนี้ถ้าจะต่อเรือขึ้นแล้วก็คงจะทำได้โดยถูกกว่าทำที่ยุโรปตั้ง ๔ เท่า หรือ ๑๐ เท่า แต่จะต้องมีคนที่เข้าใจต่อเรือจึงจะได้ เพราะในเมืองนี้มีทั้งเหล็กและทองแดง สำหรับหล่อปืนใหญ่ มีดินประสิวสำหรับตำดินปืน และมีเชือกปอสำหรับทำผ้าและทำเชือกป่านด้วย

ข้าพเจ้าเชื่อว่าถ้าได้จัดการดังข้าพเจ้ากล่าวมานี้แล้ว พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสคงจะทรงจัดการให้ศาสนาคริสเตียนได้แพร่หลายในประเทศสยามนี้ได้ และคงจะทำให้ประเทศนี้และประเทศอื่น ๆ ได้ถือศาสนาคริสเตียนทั่วกันหมด เมื่อมาตรึกตรองดูแล้วข้าพเจ้าเห็นว่า เหตุผลทั้งปวงดังที่ได้แสดงมานั้นอาจจะกระทำให้พระราชดำริของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสในเรื่องศาสนานั้นได้สำเร็จ สมพระราชประสงค์ทุกประการ

ข้อ ๗ เมื่อสมเด็จ พระเจ้า กรุงสยาม จะเสด็จ สวรรคตลงเวลาใด (แต่ข้าพเจ้าขออ้อนวอนพระเบื้องเจ้าให้โปรดให้คงทรงมีพระชนม์ยืนยาวต่อไปเถิด) ข้าพเจ้าอาจจะกราบทูลรับรองต่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ว่า ถ้าได้ทรงจัดการทั้งปวงดังข้าพเจ้าได้อธิบายมานั้นแล้ว การที่จะเชื้อเชิญให้พระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่และจัดการให้พลเมืองชาวสยามทั่วไปได้ถือศาสนาคริสเตียนนั้น จะเป็นการง่ายอย่างที่สุด

เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าขอให้ท่านช่วยเป็นธุระจัดการให้บาทหลวง เดอ ลาเชส ได้นำความทั้งปวงซึ่งข้าพเจ้าได้กล่าวมาในจดหมายบันทึกนี้ และข้อความอื่น ๆ ซึ่งข้าพเจ้าได้ชี้แจงให้ท่านฟังแล้วนั้น ขึ้นกราบทูลต่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และขอท่านได้

จัดการในเรื่องนี้กับโป๊ปด้วย การทั้งหลายทั้งปวงดังกล่าวมาแล้วนั้น จะควรสถานใด ก็แล้วแต่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส จะได้ทรงปรึกษาหารือกับหัวหน้าคณะบาทหลวงคณะของท่านเถิด เพราะการทั้งนี้เพื่อประโยชน์สำหรับเกียรติยศของพระเป็นเจ้า และเพื่อประโยชน์ของศาสนาในเมืองนี้เท่านั้น ทั้งนี้ต้องเป็นเรื่องที่ลับที่สุด และข้าพเจ้าขอร้องให้ท่านจัดการในนามของท่านที่เป็นนักพรตของคณะพระเยซู ข้าพเจ้าอ้อนวอนพระเยซูขอให้ท่านรีบกลับมาโดยเร็วที่สุด

เขียนบนเรือของข้าพเจ้าที่สันดอนแม่น้ำเจ้าพระยา ณ วันที่ ๑๘ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๙)

(เซน) ซี. ฟอลคอน

๑๕...

หนังสือโกษาปานมีไปถึงบาทหลวง เดอ ลาเชส เล่าเรื่องเหตุใดไทยจึงรบกับฝรั่งเศส

จดหมายที่ บาทหลวง บรีซาเซียได้มีมายังข้าพเจ้านั้น บาทหลวงเฟเรอกับฟรังซัวแห่งเฮโร ได้แปลให้ข้าพเจ้าฟัง ข้าพเจ้าได้ทราบความตามจดหมายนั้นทุกประการ แลเป็นข้อความที่ทำ

ให้ข้าพเจ้ายินดีเป็นอันมาก

ในจดหมายฉบับนี้ท่านกล่าวว่า ท่านได้ทราบข่าวเรื่องเกิดการจลาจลในเมืองไทย แลได้ทราบว่ามองเซนเยอร์เดอเมเตโลโปลิศกับบาทหลวงทั้งปวงได้รับความเดือดร้อน แลว่าไทยได้ริบทรัพย์สมบัติของบาทหลวงเหล่านี้ ซึ่งเป็นคนหาความผิดไม่ได้แล

เป็นคนที่ได้เอาใจใส่ในความเจริญของเมืองไทย โดยช่วยเหลือในการงานทุกอย่างเท่าที่จะทำได้ แลว่าเมื่อกองทหารฝรั่งเศสได้ยกออกจากเมืองไทยแล้ว พวกบาทหลวงแลสังฆราชได้รับความดูถูกอย่างยิ่ง ซึ่งท่านเชื่อว่าคงจะไม่ใช่กระแสรับสั่งของพระเจ้าแผ่นดิน แต่คงจะเป็นพวกข้าราชการไทยทำเอาเอง แลว่าเมื่อข้าพเจ้ายังอยู่ในเมืองฝรั่งเศส ข้าพเจ้าได้สัญญาไว้กับท่านว่าเมื่อข้าพเจ้าได้กลับมาถึงเมืองไทยแล้ว ข้าพเจ้าจะได้เป็นธุระดูแลป้องกันมิให้สังฆราชแลพวกบาทหลวงได้รับความเดือดร้อนอย่างใด โดยเหตุที่ข้าพเจ้าได้สัญญาไว้เช่นนี้ท่านจึงหวังใจว่า ข้าพเจ้าจะได้กราบทูลพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า ขอให้คืนของที่ริบไปนั้นให้แก่สังฆราชแลบาทหลวงต่อไป

ข้าพเจ้าจะต้องกล่าวในที่นี้ว่า ข้าพเจ้าได้มีความประหลาดใจเป็นอันมากที่ ได้เห็น สำนวนในจดหมาย ของท่าน ตรงกันข้ามกับความมีไหวพริบ แลความวินิจฉัยอันสูงสุดของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เพราะพระองค์ได้ทรงฟังข่าวแต่ฝ่ายเดียว หาได้ทรงเชื่อในข่าวเหล่านั้นไม่ แลถึงแม้ว่าได้ทรงทราบในข่าวเหล่านี้ ก็ยังได้ทรงพระเมตตากรุณาแก่ข้าราชการไทย สองคน ซึ่งในเวลานั้น ยังอยู่ในประเทศฝรั่งเศส จนถึงกับโปรดจัดการให้ได้กลับมายังเมืองไทย การที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงปฏิบัติเช่นนี้ ก็เป็นการกระทำให้

พระราชไมตรีใน ระหว่างพระเจ้าแผ่นดิน ทั้งสองได้ สนิทสนมยิ่งไปชั่วกาลนาน เมื่อพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงทราบในเรื่องนี้ก็ได้ทรงชมเชย สรรเสริญ พระ ปรีชาญาณ แลอานุภาพ ของ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ที่พระองค์ทรงรู้จักผิดแลชอบไม่ทรงเชื่อพึ่งความ แต่ข้างเดียว แลได้รับสั่งต่อไปว่าการที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงปกครองบ้านเมืองแลอาณาประชาราษฎรได้อย่างดีเช่นนี้ไม่ทรงประหลาดใจเสียแล้ว การที่บาทหลวงบรีชาเชียวินิจฉัยความเรื่องการจลาจลคราวนี้ดูน่าประหลาดอย่างยิ่ง เพราะบาทหลวงพึ่งความแต่ข้างเดียว แลเชื่อเสียด้วย ว่าไทยได้ กระทำให้ มองเซนเยอร์ เดอเมเตโลโปลิส กับพวกมิชชันนารีได้รับความเดือดร้อน ซึ่งเป็นการตรงกันข้ามกับพระราชวินิจฉัย ของ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ดังข้าพเจ้าได้ กล่าวมาแล้ว แลการวินิจฉัยของบาทหลวงบรีชาเชียไม่เป็นการที่จะกระทำให้พระราชไมตรีดีได้เลย

ในข้อที่ท่านอ้างว่าข้าพเจ้าสัญญาว่าจะจัดการให้การทั้งปวงเป็นที่เรียบร้อยนั้น ข้าพเจ้าจะต้องบอกให้ท่านทราบว่า ในข้อนี้ข้าพเจ้าหาได้นำความกราบทูลพระเจ้ากรุงสยาม นายของข้าพเจ้าให้ทรงทราบไม่ เพราะสำนวนในจดหมายของท่านไม่น่าพึ่งสำหรับพระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองเลย แต่จะต้องรอให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงทราบ ความจริงในเหตุ จลาจลเสียก่อน

จึงจะนำความกราบทูลพระเจ้ากรุงสยามให้ทรงทราบได้ แต่เพราะเหตุว่าข้าพเจ้าทราบอยู่ว่าท่านเบื่นคนฉลาดแลมีไหวพริบ ข้าพเจ้าจึงเห็นควรต้องส่งสำเนา จดหมายที่ ข้าพเจ้าได้เขียนไปถึง บาทหลวงตาชาร์ดเมื่อปีกลายนี้ เล่าถึงเหตุการณ์ที่เกิดจลาจลโดยย่อมาให้ท่านดูข้อความใน จดหมาย ที่ข้าพเจ้ามี ไปถึงบาทหลวงตาชาร์ดนั้นมีความดังนี้

ท่านทราบอยู่แล้วว่าพระเจ้ากรุงสยาม ซึ่งได้เสด็จสวรรคตไปแล้วนั้น ได้โปรดปรานมองซิเออร์คอนซตันซ์เบื่นอันมาก จนถึงกับโปรดตั้งให้เบื่นข้าราชการผู้ใหญ่ แลทรงมอบหมายการแผ่นดินหลายอย่างให้ มองซิเออร์คอนซตันซ์ จัดการพร้อมกับ ข้าราชการคนอื่น ๆ มองซิเออร์คอนซตันซเบื่นผู้เบิกเงินเบิกทองจากท้องพระคลังหลวงเบื่นจำนวนทองแลเงินมาก เงินทองที่ได้เบิกไปนั้นมองซิเออร์คอนซตันซ์ได้ใช้จ่ายตามชอบใจ แลเงินทองเหล่านี้มาบัดนี้ก็สูญหมดแล้ว มองซิเออร์คอนซตันซ์ก็มีใจคิดร้ายอยู่ด้วย พวกข้าราชการที่รู้เท่ามองซิเออร์คอนซตันซ์นั้นก็ไม่กล้าพูด เพราะเวลายังไม่เหมาะแต่ก็ได้พยายาม ช่วยกันป้องกัน มิให้มองซิเออร์คอนซตันซ์ได้ทำการร้ายขึ้นได้ มองซิเออร์คอนซตันซ์รู้ตัวว่าพวกข้าราชการมีความสงสัย จึงคิด อ่าน กราบทูล พระเจ้า กรุงสยาม ขอ พระ ราชา นุญาตให้ มองซิเออร์โบเรอกาด์ ไปเบื่นผู้ว่าราชการเมืองมะริด แลขอให้มอง

ชิเออร์ บรูอังคุมทหารฝรั่งเศส ๑๒๐ คน ไปช่วยรักษาบ้อมที่เมืองมะริดด้วย ครั้นภายหลังพระเจ้ากรุงสยามทรงพระประชวร มองชิเออร์คอนซตันซ์รู้สึกว่าตัวได้ทำความผิดไว้จึงมีความกลัว คิดอ่านล่อลวงในทางลับเรียกนายพล เด ฟาช กับกองทหาร เพื่อเอาไว้สำหรับบ้องกันตัว แลสำหรับการร้ายต่าง ๆ ที่คิดไว้ให้เบ็นการสำเร็จด้วย ครั้นนายพล เด ฟาชได้ขึ้นมาถึงกรุงศรีอยุธยา ก็ได้ย้อนกลับไปยังบางกอกอีก โดยไม่มีใครทราบเรื่องเลยว่าจะกลับไปทำอะไร มีคนหาว่ามองชิเออร์คอนซตันซ์ทำการรู้เห็นเบ็นใจกับมองชิเออร์ คลอแวเดอซาล มองชิเออร์ดูบรูอัง แลมองชิเออร์โบเรอกาด์ เพราะฉะนั้นเมื่อมองชิเออร์คอนซตันซ์เห็นว่าตัวจะทำการร้ายไม่สำเร็จแล้ว จึงคิดอ่านส่งมองชิเออร์ดูบรูอังกับมองชิเออร์โบเรอกาด์ ไปยังเมืองมะริดดังได้กล่าวมาข้างต้นนั้นแล้ว คือ คนหนึ่งให้ไปเบ็นผู้ว่าราชการเมือง แลอีกคนหนึ่งให้ไปรักษาบ้อม ครั้นพระเจ้าแผ่นดินบ่จจุบันนี้ได้ขึ้นครองราชสมบัติ ได้ทรงทราบในเรื่องนี้จึงมีรับสั่งให้จับตัวมองชิเออร์คอนซตันซ์มาไต่สวน แลทรงวินิจฉัยว่าคำให้การมองชิเออร์คอนซตันซ์ตรงกับข้อหาทุกประการ ตั้งแต่นั้นมาก็ได้ พยายามเรียกนายพล เด ฟาช ให้ขึ้นไปยังเมืองละโว้ เพราะเห็นกันว่านายพล เด ฟาช ยังไม่ทราบว่า มองชิเออร์คอนซตันต์ถูกคุมขังแล้วก็คงจะขึ้นไปยังเมืองละโว้เบ็นแน่ เจ้าพนักงาน

ก็ได้เล่าความจริงให้นายพล เด ฟาช. ฟัง ประสงค์จะไม่ให้พวกฝรั่งเศสเอะอะขึ้น เพราะเกรงว่ามองซิเออร์ดูบรูอังกับมองซิเออร์โบเรอกาด์ ซึ่งคบคิดกับมองซิเออร์คอนชตันซ์จะตกใจแลจะทำการอย่างใด ๆ ที่จะทำให้พระราชไมตรีแตกร้าวกันไป เจ้าพนักงานจึงได้แกล้งหลอกนายพล เด ฟาชว่าได้ข่าวมาจากหัวเมืองฝ่ายเหนือว่าเกิดมีข้าศึกจะมาทำสงคราม เพราะฉะนั้นจะต้องให้มองซิเออร์ดูบรูอังคุมทหารฝรั่งเศสมาสมทบกับกองทัพไทยในที่แห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นการตรงกับกระแสรับสั่งของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ที่ส่งกองทหารเหล่านั้นมาสำหรับทำราชการของพระเจ้ากรุงสยาม เจ้าพนักงานได้ให้นายพล เด ฟาช มีหนังสือถึงมองซิเออร์ดูบรูอัง ให้รีบกระทำการตามคำสั่ง ถ้ามองซิเออร์ดูบรูอังกับทหารฝรั่งเศสมีใจบริสุทธิ์มิได้คิดร้ายอย่างใดแล้ว ก็คงจะต้องทำการตามคำสั่งของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ถ้าเป็นเช่นนั้นแล้ว เจ้าพนักงานคงจะแนะนำไม่ให้ทำการอย่างใดที่จะให้ราชไมตรีแตกร้าวได้ แต่ครั้นมองซิเออร์ดูบรูอังได้รับจดหมายแล้ว ก็หาได้ทำตามคำสั่งของนายพล เด ฟาชไม่ กลับเตรียมการจะต่อสู้ ฝ่ายเจ้าพนักงานไทยเห็นมองซิเออร์ดูบรูอังทำการแปลกประหลาดเช่นนี้ ก็ได้เตรียมการที่จะต่อสู้บ้าง พวกฝรั่งเศสได้เอาทั้งปืนใหญ่แลปืนเล็กระดมยิงเข้าไปในเมืองตลอดรุ่ง ได้ฆ่าข้าราชการไทยตาย ๔ คน แลยิงถูกคนอื่น ๆ เจ็บป่วยไปหลายคน

พวกไทยหาได้ทำการต่อสู้โดยเต็มกำลังไม่ เพราะกลัวจะผิดคำสั่งที่ได้รับไว้ เบื้นแต่หาที่กำบังมิให้พวกฝรั่งเศสยิงถูกได้ เพื่อเบื้นการป้องกันมิให้พระราชไมตรีแตกร้าวได้ ฝ่ายมองซิเออร์ดูบรูอังกับมองซิเออร์โบเรอกาด์เห็นว่าพวกไทยหาที่กำบัง พวกฝรั่งเศสยิงไม่ถูกแล้ว จึงได้ลงเรือหลวงลำหนึ่งมีปืนใหญ่ ๑๖ กระบอก ปืนเล็ก ๕๐ กระบอก ซึ่งเวลานั้นจอดอยู่ที่ท่า แล้วได้ไปยึดเรืออังกฤษอีกลำหนึ่ง ทั้งสองคนพร้อมด้วยกองทหารได้ลงเรือสองลำนี้หนีไป

ได้มีผู้ไปเล่าให้มองซิเออร์ เด ฟาช ฟังว่า มองซิเออร์เดอแวเดอซาลกับนายพันตรีคนหนึ่งซึ่งยังอยู่ที่บางกอก ต้องหาว่าคบคิดกับมองซิเออร์คอนซตันซ์ทำการต่าง ๆ ซึ่งไม่สมควร เจ้าพนักงานจึงได้บอกให้มองซิเออร์ เด ฟาช เรียกมองซิเออร์เดอแวเดอซาลกับนายพันตรีผู้นั้นขึ้นไปยังเมืองละโว้ เพื่อจะได้สั่งสอนมิให้คนทั้งสองนี้คิดการอย่างใดที่จะทำให้พระราชไมตรีแตกร้าวได้ มองซิเออร์ เด ฟาชได้ตอบว่าคนทั้งสองนี้เบื้นคนหัวดื้อ เมื่อได้ลงคิดการอย่างใดแล้วก็ไม่ได้เชื่อฟังใครเลย เพราะฉะนั้นบ่วยการที่จะเรียกคนทั้งสองนี้ขึ้นไปยังเมืองละโว้เพราะเห็นว่าจะเสียเวลาเปล่า ๆ มองซิเออร์ เด ฟาช จึงอาสาจะลงไปตามด้วยตนเอง แลยอมให้บุตรสองคนกับนายทหารฝรั่งเศสอื่น ๆ คงอยู่ที่เมืองละโว้เบื้นประกัน นายพล เด ฟาช ก็ล่องจากเมืองละโว้ แต่ก็ไม่มีใครทราบว่านายพล

เด ฟาช จะได้ทำความตกลงไว้กับนายทหารอื่น ๆ อย่างไร แต่ในทันใดนั้นทหารฝรั่งเศสได้จับทหารไทยแลปอร์ตุเกส ได้ยิงปืนใหญ่ได้เอาไฟเผาถนน ทางเดิน กับบ้อม ซึ่งเป็นที่อยู่ของนายพล เด ฟาช ได้ระเบิดปืนใหญ่ในบ้อมฝั่งตะวันตก ๑๓ กระบอก แลปืนกระบอกใดที่พวกฝรั่งเศสระเบิดไม่ได้ ก็ได้เจาะรูเสียทุกกระบอก แล้วพวกฝรั่งเศสได้ขนอาวุธกระสุนดินดำ ซึ่งอยู่ในบ้อมนี้ย้ายไปอยู่ในบ้อมฝั่งโน้น พอพวกฝรั่งเศสออกจากบ้อมแล้ว พวกไทยก็เข้าไปยึดบ้อมไว้ พอนายพล เด ฟาช เห็นว่าไทยเข้าไปอยู่ในบ้อมแล้ว ก็ได้สั่งกองทหารฝรั่งเศสให้ไปตีเอาบ้อมคืนมาจากไทย กองทหารไทยแลฝรั่งเศสได้สู้รบกันช้านาน ทหารฝรั่งเศสสู้ไม่ได้จึงได้ถอยเข้าไปอยู่ในบ้อมฝั่งตะวันออก แลได้กระทำการร้ายต่าง ๆ เบื้นอันมาก ฝ่ายพระเจ้ากรุงสยามทรงพระราชดำริว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสคงจะไม่ทรงทราบ ว่านายพลกับกองทหารได้ทำการอย่างไร ทรงเห็นว่า ถ้าจะให้กองทหารไทยทำการสู้รบโดยเต็มฝีมือ ก็จะเกิดบาดหมางในพระราชไมตรี จึงเบื้นแต่มีพระราชโองการสั่งให้ทำบ้อมเล็ก ๆ แลคูรอบบ้อมใหญ่ แลให้ทหารรักษาไว้ให้มั่นคงทั้งทางบกและทางเรือ แลให้คอยบ้องกันอย่าให้พวกฝรั่งเศสออกจากบ้อมได้ เพื่อมิให้พวกฝรั่งเศสไปทำร้ายแก่ไทยได้

ครั้นต่อมาบุตรของนายพล เด ฟาช กับนายทหารฝรั่งเศส ซึ่งนายพล เด ฟาช ให้อยู่ที่เมืองละโว้เป็นประกันนั้น ได้ขึ้นม้าจะไปเที่ยวตามเคย ได้เลยหนีคิดจะกลับไปกรุงศรีอยุธยา แลจากกรุงศรีอยุธยาจะเลยหนีลงไปที่บางกอก ครั้นมาตามทางทหารไทยที่อยู่ยามได้ พบเข้าแลไม่ทราบว่า เป็นบุตร ของท่าน นายพล แลเป็นนายทหารฝรั่งเศส ไปเข้าใจเสียว่าเป็นพวกอังกฤษ แลเป็นพวกของมองซิเออร์คอนซตันซ์จึงได้ไล่ตามจับ บางคนก็ได้หนีลงเรือแล้ว บางคนก็ยังอยู่บนบก ทหารไทยได้จับตัวทุกคนแล้วมัดส่งมายังเมืองละโว้ พอเจ้าพนักงานไทยได้เห็นว่าคนเหล่านี้มิใช่พรรคพวกของมองซิเออร์คอนซตันซ์ก็ได้แก้มัดออกทันที แลได้ให้คุมไปอยู่ยังบ้านมีคนใช้สอยอย่างเดิม จริงอยู่เอนยินเนียผู้หนึ่งเห็นว่าทหารไทยได้ไล่ติดตามก็ได้ต่อสู้แลไทยได้จับยากกว่าคนอื่น แต่เมื่อเอนยินเนียคนนี้ได้วิ่งหนีไปทางนี้บ้างทางโน้นบ้าง อ่อนเพลียเต็มทีก็หยุด เพื่อจะพักหายเหนื่อย แต่เอนยินเนียผู้นั้นได้ล้มลงเหมือนกับสลบ เจ้าพนักงานได้แก้ไขทุกอย่าง แต่ยาที่ให้รับประทานหาเพียงพอไม่ เอนยินเนียผู้นั้นจึงได้ถึงแก่กรรม

ฝ่ายพระเจ้ากรุงสยามนั้นก็หาได้ ทรงพระราชดำริ อย่างใด นอกจากจะเป็นพระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเท่านั้น จึงได้

ทรงนึกจะส่งบุตรของนายพล เด ฟาช กับนายทหารซึ่งนายพล เด ฟาช ได้ให้ไว้เป็นประกัน ในการที่ว่าจะกลับมายังเมืองละโว้อีกนั้น คืนให้กลับลงไป โดยทรงเห็นว่า ถ้าได้คืนคนเหล่านี้ให้ไปแล้ว นายพล เด ฟาชกับพวกฝรั่งเศสคงจะรู้สึกตัวขึ้น แลคงจะไม่ทำการอย่างใดที่จะให้พระราชไมตรีมัวหมองได้ แต่ที่ได้ทรงปฏิบัติเช่นนี้ หาได้เป็นผลดังพระราชประสงค์ไม่ นายพล เด ฟาช กับกองทหารกลับสานตะกร้าขึ้นวางบนเชิงเทินรอบป้อม แล้วเอาดินใส่ในตะกร้า แลทำสนามเพลาะในป้อมอีกชั้นหนึ่ง สนามเพลาะนี้ทำด้วยต้นตาลต้นใหญ่ ๆ แลคล้ายกับเป็นป้อมอีกป้อมหนึ่งต่างหาก แลกองทหารก็ได้เอาปืนใหญ่เข้าบรรจุ ตามที่ยกพื้นขึ้น สำหรับวางปืนได้สองชั้น ซ้อนกันแล้วได้ระดมยิงปืนใหญ่ทำลายธงแลทำลายโรงไว้ดินปืนด้วย แล้วได้มีทหารหลายคนลงเรือของมองซิเออร์เวเรต์หัวหน้าของบริษัท แลได้ออกเรือไปค้นหาเรืออีกสองลำ ซึ่งมองซิเออร์คอนซตันต์ได้จัดให้ออกไปทะเลมาหลายเดือนแล้ว โดยอ้างว่าจะให้ไปลาดตระเวนตามชายทะเล พวกไทยที่มีหน้าที่รักษาการอยู่ตามลำน้ำได้เห็นเรือลำนี้จึงได้เรียกให้ พวกฝรั่งเศส แวะเพื่อ จะได้ไต่ถาม ถึงกิจธุระ ของฝรั่งเศส แต่พวกฝรั่งเศสหาได้แวะเข้าไปตามที่เจ้าพนักงานไทยเรียกไม่ กลับเอาปืนใหญ่ยิงเสียอีก พวกไทยจึงได้ยกกองออกมา

พากันขึ้นไปบนเรือ เพื่อจะจับพวกฝรั่งเศส แต่พวกฝรั่งเศสได้เอาไฟจุดดินปืนระเบิดเรือเสีย ฝ่ายข้างไทยก็ได้จัดทหารรักษาป้อมผั้งตะวันตกสำหรับยิงปืน แลโยนลูกแตกเข้าไปในป้อมฝรั่งเศส แต่พวกไทยเกรงว่าจะไปถูกไทยพวกเดียวกัน ทั้งไม่เป็นการสมควร เพราะพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองได้เป็นพระราชไมตรีกัน จึงหาได้ยิงไม่ เป็นแต่คอยยิงโต้ตอบกับฝรั่งเศสเท่านั้น แล้วพวกฝรั่งเศสได้จับไทยที่ได้เข้าไปใกล้ป้อม ได้ฆ่าไทยแลเอาศพไปเสียบไว้ให้ป้อมไทยเห็น การที่พวกฝรั่งเศสทำทั้งนี้ กระทำให้ข้าราชการไทยแลชาวต่างประเทศโกรธมาก ไทยจึงได้กราบทูลพระเจ้ากรุงสยามขอพระราชานุญาตชุด สนามเพลาะ ล้อมป้อมไว้ เพื่อจะได้ จับพวกฝรั่งเศส ต่อไป แต่พระเจ้ากรุงสยามทรงระลึกถึงพระราชไมตรีที่ได้ทรงมีกับพระเจ้าฝรั่งเศส ก็หาได้พระราชทานพระราชานุญาตไม่ เป็นแต่รับสั่งว่าป้อมเล็ก ๆ ก็พอที่จะห้ามไม่ให้ฝรั่งเศสออกมาได้อยู่แล้ว

ครั้นพวกฝรั่งเศสได้เห็นไทยเตรียมการเหล่านี้ ก็เข้าใจได้ว่า ในไม่ช้าเสบียงอาหารจะต้องหมดลงแลฝรั่งเศสจะต้องอดอาหารตายหมด นายพล เด ฟาช จึงได้จัดให้มองซิเออร์เวเรต์ หัวหน้าของบริษัทขึ้นไปยังเมืองละโว้ ถือจดหมายมายังข้าพเจ้าฉบับหนึ่ง ใจความในจดหมายฉบับนั้นจะขอยืมเรือใหญ่ลำหนึ่ง กับเงิน ๓๐๐ ชั่ง ซึ่งคิดเป็นเงินฝรั่งเศส ๔๕๐๐๐ แฟรงค์ เพื่อจะเอา

เงินนั้นไปซื้อเรืออีกสองลำกับซื้อเสบียงอาหารด้วย ข้าพเจ้าจึงได้นำความกราบทูลพระเจ้ากรุงสยามว่า ถ้าจะยึดพวกฝรั่งเศสไว้ช้านานก็เท่ากับทำให้เขาอดอาหารตาย แต่ถ้าจะพระราชทานเรือและเงินแล้ว ก็ควรให้นายพล เด ฟาช ทำหนังสือสัญญา แลหาตัวประกันสำหรับเงินที่จะยืมไป มองชิเออร์ เด ฟาช ก็ได้ทำหนังสือสัญญาให้ มอง เชน เยอร์เดอ เมเตโลโปลิสพวกมิชชันนารีทั้งหมด แลพวกฝรั่งเศสที่ยังอยู่ในเมืองไทยทุกคนรับเป็นประกันของมองชิเออร์ เดฟาช แลประกันในการที่มองชิเออร์ เด ฟาช ยืมเรือแลเงินด้วย ในหนังสือประกันนั้นก็มีข้อความว่า เมื่อมองชิเออร์ เด ฟาช กับกองทหารได้ไปถึงเมืองปอนดีเชรีแล้ว มองชิเออร์ เด ฟาช จะได้ส่งเรือซึ่งได้ไปจากเมืองมะริด ไปยังเมือง มสุลีปตัมนั้น กลับคืนไปยังเมืองมะริด เรือลำนี้มีทั้งฝรั่งเศสแลไทยอยู่ในเรือ กับเรืออีกลำหนึ่งออกจากกรุงศรีอยุธยา ชาวฝรั่งเศสเป็นนายเรือ ซึ่งได้ไปยังเมืองบันเดอราบาซีในประเทศเปอร์เซีย กับเรือที่มองชิเออร์ดูบรูอังได้ลักไปพร้อมด้วยปืนใหญ่แลอาวุธทั้งปวง แลเครื่องเรือกับ กลาสีคนเรือ แลเรือลำใหญ่ซึ่งมองชิเออร์ เด ฟาช ได้ยืมไปนั้น เรือเหล่านี้มองชิเออร์ เด ฟาช จะได้จัดการส่งคืนมาทั้งสิ้น ส่วนเงิน ๔๕๐๐๐ แฟรงค์นั้น เมื่อเรือที่มองชิเออร์ เวเรต์ ได้จัดให้ไปยังเมืองปอนดีเชรี เมืองเบงกอลแลเมืองสุหรัดได้กลับมาถึงเมื่อใด มอง

ชิเออร์ เด ฟาช จึงจะคืนเงินรายนี้ให้ แลพวกไทยหนุ่มซึ่งไปเรียนวิชาต่าง ๆ อยู่ในประเทศฝรั่งเศสนั้น ฝรั่งเศสก็จะได้ส่งกลับมาด้วย ในหนังสือประกันยังมีข้อความต่อไปอีกว่า นายพล เด ฟาช จะต้องลงเรือที่บางกอกพร้อมกับกองทหาร แต่นายพล เด ฟาช เกรงว่า เมื่อได้ไปถึงสันดอนแล้ว ไทยจะทำกลอุบายต่าง ๆ จึงขอเอาข้าราชการไทยไปเป็นประกันด้วย จนถึงปากน้ำสองคน แลข้างฝ่ายฝรั่งเศสนั้นจะยอมให้นายพล เด ฟาช ๑ บุตรชายนายพล เด ฟาช ๑ นายพันตรี ๑ ลงเรือเล็กไปกับข้าราชการไทย ข้างฝ่ายไทยเชื่อใจว่า พวกฝรั่งเศสคงจะปฏิบัติการเหมือนกับประเทศทั้งปวง คงจะไม่คิดบิดพริ้วให้ผิดสัญญา จึงได้ยอมให้ข้าราชการไทยไปกับมองชิเออร์ เดฟาช สองคน มองชิเออร์เวเรต์กับฟรังชัวแปงเฮ-โรล่ามได้ลงเรือลำเดียวกัน ท่านเชอวาเลีย เด ฟาช กับนายพันตรี แลราชทูตที่ ๒ ได้ลงเรืออีกลำหนึ่งตามไป มอง เซน เยอร์ เดอ เมเตโลโปลิสกับข้าพเจ้าได้ลงเรืออีกลำหนึ่งตามไปด้วย ครั้นเรือเหล่านี้ได้มาถึงใกล้ปากน้ำ ราชทูตที่ ๒ ไว้ใจในเชอวาเลีย เด ฟาช กับนายพันตรี เพราะทราบข้อความที่ได้ตกลงไว้กับนายพล เด ฟาช จึงได้ยอมให้เชอวาเลีย เดฟาชกับนายพันตรีไปรับประทานอาหารในเรือของนายพล เด ฟาช แลตัวราชทูตที่ ๒ เองก็อยากจะไปด้วย ครั้นเรือได้ออกไปพ้นแม่น้ำแล้ว นายพล เด ฟาช กลับพาเอา

เชอวาเลีย เด ฟาชกับนายพันตรีไปด้วย แลหาได้ส่งข้าราชการไทยกลับมาตามสัญญาไม่ กลับยึดตัวมองซิเออร์เวเรต์ราชทูตที่ ๒ แลมองซิเออร์ฟรังซังแปงเฮโรไว้ด้วย ข้าพเจ้าได้ให้คนไปต่อว่า แต่นายพล เด ฟาช ได้ส่งข้าราชการไทยคืนมาแต่คนเดียว แลเขียนหนังสือขอให้ส่งตัวมองเซนเยนร์ เดอเมเตโลโปลิสไปด้วย ข้าพเจ้าจึงได้จัดให้มองซิเออร์เฟเรอนำเรือซึ่งบรรทุกคนป่วย แลส่งเรือไปให้อีกลำหนึ่งซึ่งบรรทุกเสบียงอาหารด้วย แลได้มีจดหมายไปยังนายพล เด ฟาช ฉบับหนึ่ง ขอให้ส่งข้าราชการไทยผู้เบี้นประกันอีกคนหนึ่ง มองซิเออร์เวเรต์ผู้เบี้นนายประกันหนึ่ง ราชทูตที่สอง ๑ กับล่าม ๑ ให้กลับคืนมาเสียก่อน ข้าพเจ้าจึงได้จัดให้มองเซนเยอร์เดอเมเตโลโปลิสไปยังเรือ แล้วจึงจะส่งบื้นแลเข้าของทรัพย์สมบัติให้ภายหลัง แต่นายพล เด ฟาช กับพวกฝรั่งเศสหาได้กระทำตามความในจดหมายของข้าพเจ้าอย่างใดไม่ กลับยึดตัวมองซิเออร์เฟเรอไว้อีกแลบอกว่าจะได้ถอนสมอกางใบแล่นเรือต่อไป อย่างไรก็ดี ข้าพเจ้า ก็ได้ เห็น แล้วว่า นายพล เด ฟาช ได้ทำ ผิดสัญญาโดยปรารถนาจะให้พระราชไมตรีมัวหมอง แต่ถึงดังนั้นข้าพเจ้าก็อุตส่าห์ส่งเรือที่ยังเหลือให้ไปทุกลำ แต่นายพล เด ฟาชหารอไม่กลับรีบออกเรือไป แลพาข้าราชการไทยที่เบี้นประกันที่ยังอยู่อีกคนหนึ่ง พาราชทูตที่ ๒ มองซิเออร์เวเรต์ผู้เบี้นประกัน กับล่าม

ไปด้วย เมื่อข้าพเจ้าเห็นนายพล เด ฟาช ทำการดังนี้ จึงได้มอบบื้นใหญ่ให้ข้าราชการไทยจัดการยิง แล้วได้จับตัวพวกฝรั่งเศสที่ยังค้างอยู่ในเรือพาขึ้นไปยังกรุงศรีอยุธยา การที่นายพล เด ฟาช ได้ทำให้บุคคลเสียอิสระภาพนั้น ข้าพเจ้าแลข้าราชการทั้งหลายเห็นพร้อมกันว่า พวกฝรั่งเศสที่กรุงศรีอยุธยาแลที่เมืองมะริดได้ทำการขัดรับสั่งของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เพราะใคร ๆ ก็ย่อมทราบอยู่แล้วว่าในการชุลมุนกันเช่นนี้ จะต้องวินิจฉัยว่าใครถูก ใครผิดความประพฤติของพวกฝรั่งเศสในครั้งนี้ได้ทำให้เกิดสงสัยว่า เขาคงจะได้สมรู้ร่วมคิดกับผู้ที่กระทำผิด ส่วนพวกไทยนั้น ในการเรื่องนี้ตลอดเรื่องหาได้ทำการอย่างหนึ่ง อย่างใด ที่จะทำให้ พระราชไมตรีเปลี่ยนแปลงได้ไม่ แลข้าพเจ้ารู้สึกได้ดีว่า พระเบิ่นเจ้าได้ดลพระทัยพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสไม่ให้เชื่อพวกนี้ และให้ทรงรู้สึกว่าใครผิดใครถูก จึงไม่ทรงเชื่อในคำพูดของคนจำพวกนี้

ในส่วนที่เกี่ยวด้วยหนังสือประกันซึ่ง มองเซนเยอร์ เดอเมเตโลโปลิสพวกมิชชันนารี แลฝรั่งเศสทุกคนที่ยังอยู่ในกรุงศรีอยุธยาได้เซ็นชื่อเบิ่นประกันนั้น เบิ่นประเพณีของเมืองไทยว่าผู้ใดที่มีประกันไม่กระทำตามข้อที่ได้สัญญาไว้ แลจะเอาตัวผู้นั้นไม่ได้ ก็จะต้องให้นายประกันเบิ่นผู้รับผิดชอบ ก็ในเรื่องนี้มองเซนเยอร์ เดอเมเตโลโปลิส มองซิเออร์เวเรต์หัวหน้าบริษัท พวกบาทหลวง

มิชชันนารีแลฝรั่งเศสทุกคนที่อยู่ในกรุงศรีอยุธยาได้เบี่นนายประกัน นายพล เด ฟาชและกองทหารฝรั่งเศส ทั้งเบี่นประกันเงิน ๔๕๐๐๐ แฟรงค์ ซึ่งได้ให้ยืมไปสำหรับซื้อเรือสองลำกับเสบียงอาหารด้วย ถ้าแม้ว่าไทยจะได้จัดการตามประเพณีของเมืองไทยแล้ว ก็ต้องจับตัวนายประกันเหล่านี้มาฆ่าหมด ข้าพเจ้าจึงได้นำความกราบทูลพระเจ้ากรุงสยามแลทูลเหตุผลทั้งปวงให้ทรงทราบจึงทรงเห็นเบี่นเที่ยงแท้ว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสหาได้ทรงทราบในความผิดของนายพล เด ฟาช แลกองทหารไม่ จึงมีรับสั่งให้จัดการสมควรอย่าให้ขาดทางพระราชไมตรีได้ จนกว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะได้ทรงทราบการเรื่องนี้โดยตลอด ถึงแม้ว่านายพล เด ฟาช กับคนงานของเขาได้กระทำผิดซึ่งเบี่นการที่เขาคงจะไม่รับ หรือจะไม่บอกให้ใครทราบเบี่นแน่นั้นก็จริงอยู่ แต่ถึงดังนั้นพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสผู้ทรงพระปรีชาญาณคงจะไม่ทรงเชื่อความข้างเดียว แลข้าพเจ้าเชื่อว่าคงจะทรงไต่สวนให้ได้ความจริงเสียก่อนเบี่นแน่ ถ้าจะทรงไต่สวนแล้ว ก็ขอให้ทรงระลึกถึงเหตุผล ๓ ข้อนี้ ก็คงจะทรงเห็นความจริงได้ คือ

๑. มองซิเออร์ เด ฟาช ได้ทำการผิดด้วยข้อสัญญา เมื่อดังนี้พระเจ้ากรุงสยามจะลงพระราชอาญาประหารชีวิตบุตรมองซิเออร์ เด ฟาชสองคนกับบรรดานายทหารแลชาวฝรั่งเศส ซึ่งอยู่เบี่นประกันที่เมืองละโว้เสียก็ได้ แต่หากว่าทรงระลึกถึงพระราชไมตรี แลเพื่อ

จะให้นายพลเดฟาชได้รู้สึกตัว ก็ได้โปรดปล่อยให้คนเหล่านี้ได้กลับไปยังบางกอก

๒. นายพล เดฟาช กับกองทหารไม่ได้ทำการตามที่ได้สัญญาไว้ เพราะฉะนั้นมองเซนเยอร์ เดอเมเตโลโปลิส พวกมิชชันนารีและชาวฝรั่งเศสที่อยู่กรุงศรีอยุธยา เป็นผู้ประกันในเรื่องนี้ ทั้งเป็นประกันในเงินที่ยืมไปด้วย ควรจะต้องรับพระราชอาญาอย่างหนัก แต่ก็หาได้รับพระราชอาญาอย่างใดไม่ เป็นแต่ถูกควบคุมเท่านั้น แลเมื่อมองซิเออร์ เด ฟาช ไปถึงเมืองภูเก็ต ได้ส่งข้าราชการไทยกับล่ามกลับมาแล้ว พระเจ้ากรุงสยามก็ได้โปรดพระราชทานพระราชานุญาตให้ท่านสังฆราชเดอเมเตโลโปลิส ปลูกเรือน เล็ก ๆ ภายในบริเวณพระคลังหลวง แต่พวกมิชชันนารีอื่นยังหาได้ปล่อยไม่ ครั้นทราบว่า บาทหลวง ตาชาร์ด ได้กลับมายังประเทศอินเดีย พร้อมด้วยข้าราชการไทย แลจวนจะมาถึงเมืองมะริดแล้ว ก็ได้โปรดพระราชทาน พระราชานุญาต ให้พวกมิชชันนารี ออกไปอยู่กับท่านสังฆราชได้ ครั้นภายหลังข้าราชการไทยที่ได้มาพร้อมกับบาทหลวงตาชาร์ดได้มาถึงแล้ว แลได้ทราบถึงพระมหากรุณาของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสที่ได้เลี้ยงดูข้าราชการไทยนั้น พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงระลึกถึงพระราชไมตรี จึงได้พระราชทานพระราชานุญาตให้ท่านสังฆราช ทั้งพวกมิชชันนารี พวกนักเรียนแลชาวฝรั่งเศสทุกคนได้กลับไปอยู่

ยังโรงเรียนสามเณรอย่างเดิม แลอนุญาตให้ไปมาได้ดังแต่ก่อนทุกประการ

๓. เมื่อไทยได้ขุดสนามเพลาะ แลทำบ้อมเล็กล้อมบ้อมฝรั่งเศส แลไทยได้ล้อมฝรั่งเศสไว้ทั้งทางบกทางเรือจนพวกฝรั่งเศสไม่มีทางจะออกได้ ถึงกับจะต้องอดอาหารตายนั้น ถ้าพระเจ้ากรุงสยามจะไม่ยอมให้ยืมเรือแลยืมเงิน สำหรับไปซื้อเสบียงอาหารก็ได้ แต่หากว่าพระเจ้ากรุงสยามทรงระลึกถึงพระราชไมตรีอยู่ จึงโปรดพระราชทานให้ยืมเรือแลเงินตามความต้องการของพวกฝรั่งเศส เพื่อฝรั่งเศสจะได้ไปเสียให้พ้นความตาย

ถ้าบาทหลวงตาชาร์ดมาที่นี่ ก็คงจะทราบความจริงได้ทุกอย่าง แลคงจะวินิจฉัยว่าใครผิดใครถูก ถ้าบาทหลวงตาชาร์ดไปคิดเห็นเสียว่าการมาที่นี่เพื่อชำระเงินทองกันให้เสร็จ เจ้าพนักงานคลังหลวงจะทำร้ายเอานั้น ถ้าไทยทำเช่นนั้นก็เป็นการผิดประเพณีของประเทศทั้งหลายที่จะทำเช่นนั้น เพราะเหตุว่าถึงแม้ประเทศต่อประเทศจะทำสงครามกันอยู่ก็จริง ถ้าประเทศหนึ่งส่งราชทูตมายังอีกประเทศหนึ่งแล้ว ประเทศที่รับราชทูตจะคิดทำร้ายราชทูตไม่ได้เป็นอันขาด พระเจ้ากรุงสยามก็ดี พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสก็ดี หาได้ทรงกระทำการอย่างใดที่จะผิดต่อทางพระราชไมตรีไม่ ผู้ที่ทำผิด

ก็มีแต่นายพล เด ฟาช กับกองทหารซึ่งได้ทำการผ่าผืนพระราชโองการของพระเจ้าแผ่นดินนายของเขาเท่านั้น

ส่วนที่เกี่ยวด้วยไทยหนุ่มซึ่งได้ส่งไปไว้ยังประเทศฝรั่งเศสเพื่อเล่าเรียนวิชาต่าง ๆ นั้น ข้าพเจ้าได้ฝากผึ่งไว้กับท่านแลได้บอกกับท่านไว้แล้วว่า เมื่อท่านได้ใช้จ่ายไปสำหรับไทยหนุ่มเหล่านี้เท่าใดข้าพเจ้าจะได้ชำระเงินให้แก่มองเซนเยอร์ เดอ เมเต โลโปลิส ท่านได้บอกมาว่าท่านได้จ่ายเงินไป ๑๐๖ ชั่ง ๓ ตำลึง ๑ บาท ๑ สลึง เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจะขอบอกให้ท่านทราบว่า เมื่อคิดบัญชีการใช้จ่ายส่วนนักเรียนไทยเมื่อใด ข้าพเจ้าจึงจะชำระเงินรายนี้ให้เสร็จไป ข้างฝ่ายพวกไทยก็หวังใจว่าพวกฝรั่งเศสคงจะใช้หนี้ให้เสร็จไปเหมือนกัน

ข้าพเจ้าเชื่อในความฉลาดไหวพริบของท่านที่จะทำให้พระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส แลพระเจ้ากรุงสยาม ได้สนิทแน่นหนาขึ้นอีกอย่างเดิม

จดหมายฉบับนี้เขียน เมื่อ ณ วันขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๑๑ ปี ๒๒๓๗

๑๖...

บันทึกความจำของออกพระศักดิ์สงคราม (ฟอร์แบง)

บัดนี้ถึงเวลาที่จะบรรยายนโยบายการเมืองของวิไชเยนทร์ไว้ตอนหนึ่ง และภายหลังจะเล่าสาเหตุที่เขาต้องการเอาตัวฉันไว้ในประเทศนี้ สมุหนายกไทยผู้นี้เป็นชาวประเทศกรีก

(โยนกประเทศ) เป็นบุตรเจ้าของร้านขายสุราที่หมู่บ้าน คุสโตท ซึ่งตั้งอยู่บนเกาะเสฟาโลนี ที่มาได้ตำแหน่งสูงและคงอยู่ได้นั้น ทำให้ขุนนางไทยทั้งหลายและประชาชนพลเมืองเกลียดชังและริษยามาก

แรกเริ่มเดิมทีเขาไปรับใช้เจ้าพระยาพระคลัง ซึ่งเป็นสมุหนายก กิริยานุ่มนวลกอบด้วยความเพียร และความเฉลียวฉลาด

ของเขานั้นเป็นที่ถูกใจท่านเจ้าพระยาพระคลังมาก นายของเขาไว้วางใจให้สมบัติพัสถานเป็นอันมาก และนำไปถวายตัวพระนารายณ์มหาราชว่าจะเป็นกำลังในราชการมาก

พระนารายณ์มหาราชได้ทรงรู้จักคน ๆ นี้ไม่นาน ก็ไว้วางพระราชหฤทัยมาก แต่ด้วยความอกตัญญูที่น่าชังนัก คนโปรดใหม่นี้ไม่ชอบมีคู่แข่ง แอบอิงอำนาจในราชการเพ็ดทูลกล่าวร้ายหาความผิดใส่ตัวเจ้าพระยาพระคลัง ทำให้ทรงสงสัยความประพฤติท่านผู้นี้ แล้วยุแหย่ให้ปลดข้าราชการที่มีความจงรักภักดีและซื่อสัตย์ออกเสียจากราชการ เจ้าพระยาพระคลังผู้มีพระคุณแก่เขาคนนี้แหละเป็นคนแรกที่เขาประทุษร้าย เพื่อความมักใหญ่ใฝ่สูงของเขาคนทั้งประเทศจึงเริ่มเกลียดคน ๆ นี้มาก

ขุนนางผู้ใหญ่ และผู้น้อยแค้นเคืองวิไชเยนทร์เป็นอย่างยิ่ง ขุนนางพวกนี้เกรงว่าจะถูกกล่าวร้ายเช่นเดียวกัน จึงสมรู้ร่วมคิดกันลับ ๆ ที่จะสำเร็จโทษวิไชเยนทร์เสียแต่ไม่ทันมีโอกาส คน ๆ นี้รู้ตัวก่อน จึงกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ลงพระราชอาญา ประหารชีวิตผู้ร่วมคิดชิงความชอบเสียมากกว่าสามร้อยคน แต่นั้นมาวิไชเยนทร์รู้ดีว่าพระนารายณ์มหาราชทรงมีพระราชนิสัยอ่อนแอ จึงได้อ้างพระราชอำนาจมากดขี่รีดเน้นประชาชนพลเมือง สะสมทรัพย์สมบัติไว้เป็นอันมาก โดยริบสินค้าประการหนึ่งและทำการค้าขายอีกประการ

หนึ่ง เพราะว่าเขาเป็นคน ๆ เดียวที่ทำการค้าขายกับต่างประเทศได้

การล่วงพระราชอำนาจจนเหลือเกินดังนี้ วิไชเยนทร์แก้ตัวว่าเขาได้ทำเพื่อสาธารณประโยชน์ แต่คนทั้งประเทศไม่ชอบพอเขาเลยได้ร่วมคิดกันลับ ๆ ยังไม่มีใครกล้าทำการเปิดเผยเลย รอคอยเวลาจะก่อการขบถ เมื่อโรคาพยาธิเบียดเบียนพระนารายณ์มหาราชโอกาสนั้นใกล้เข้ามาแล้ว เพราะว่าเวลานี้ก็ทรงพระชราและประชวรอยู่บ้างแล้ว

วิไชเยนทร์รู้ตัวดีอยู่แล้วว่า ขุนนางทั้งหลายไม่ชอบพอเขา เขามีความไหวพริบและมีความเชื่อมั่นมากเกินไปว่า ที่ได้ลงพระราชอาญาอย่างหนักแก่ขุนนางที่เอาใจออกหากมาแล้ว คงเป็นตัวอย่างที่จะไม่ให้คนอื่นๆ ลืมตัวและกลับสมรู้ร่วมคิดกันก่อการจลาจลขึ้นอีก นอกจากนี้วิไชเยนทร์รู้ดีกว่าใคร ๆ ว่า เขาต้องพึ่งพระบารมีพระนารายณ์มหาราช ตราบใดที่ไม่ประชวรและมีพระกำลังแข็งแรงแล้ว ตราบนั้นก็ไม่ต้องมีความวิตก เขารู้ดีว่าถ้าเกิดการขบถขึ้นแล้ว เขาจะเอาตัวรอดไม่ได้ ถ้าประเทศต่างด้าวประเทศหนึ่งไม่ช่วยเหลือและคุ้มครองให้เขาดำรงฐานะอยู่ใน พระราชอาณาจักรนี้ได้[1]

ความมุ่งหมายของเขามีอยู่อย่างเดียวเช่นนี้ วิไชเยนทร์จึงได้กราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทรงรับรองชาวต่างประเทศ และทรงมอบป้อมปราการให้ควบคุม ต่อมาได้กราบบังคมทูลแนะนำว่าถ้าได้มีพระราชสัมพันธไมตรีกับชาวต่างประเทศแล้ว ประเทศไทยจะได้รับประโยชน์นานับประการ พระนารายณ์มหาราชก็ทรงเชื่อถ้อยคำของสมุหนายกผู้นี้ ความยากลำบากนั้นจะเลือกทำพระราชสัมพันธไมตรีกับพระมหากษัตริย์ต่างประเทศพระองค์ใด

วิไชเยนทร์ซึ่งทำอะไรก็เพื่อประโยชน์ส่วนตัวของเขา หาคิดที่จะทำสัมพันธไมตรี กับพระมหากษัตริย์ แห่ง ประเทศ ใกล้เคียง ไม่ เขารู้ดีว่าพระมหากษัตริย์ที่ปกครองประเทศ ซึ่งตั้งอยู่ใกล้เคียงประเทศไทยนั้นไม่มีความสัตย์ เขาจึงเกรงว่าเมื่อพระมหากษัตริย์นั้น ๆ ได้สิ่งแลกเปลี่ยนสมพระราชประสงค์แล้ว คงจะทรงมอบตัวเขาให้ขุนนางไทยนำตัวขึ้นศาลว่าทรยศต่อแผ่นดิน หรือมิฉะนั้นก็ทรงขอให้ประหารชีวิตเขาก่อน จะตั้งต้นทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี

เขาไม่เห็นลู่ทางที่จะเอาอะไรไปล่อชาวอังกฤษ วิลันดา สเปญ หรือปอร์ตุเกสได้ เพราะว่าประเทศไทยไม่มีสินค้ามากพอที่จะแลก

เปลี่ยนกับประเทศนั้น ๆ ได้ จึงนึกว่าหลอกลวงชาวฝรั่งเศสได้ง่ายกว่า เหตุฉะนั้น วิไชเยนทร์จึงได้กราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทรงทำพระราชสัมพันธไมตรีกับพระเจ้าอยู่หัวของเรา โดยแต่งตั้งคณะทูตไทยที่กล่าวมาข้างบนนี้ออกไปชี้แจงว่า พระนารายณ์มหาราชมีพระราชดำริที่จะทรงเข้ารีตนับถือคริสตศาสนา ความจริงพระนารายณ์มหาราชไม่เคยมีพระราชดำริเช่นนั้นเลย พระเจ้าอยู่หัวของเราทรงเชื่อว่า พระมหากษัตริย์แห่งประเทศไทยทรงมีพระราชศรัทธาที่จะทรงเข้ารีตจริง จึงทรงแต่งตั้ง เชอวาลิเอร์ เดอะโชมองต์ เป็นราชทูตมาเชื่อมทางพระราชไมตรีกับพระนารายณ์มหาราช

วิไชเยนทร์เห็นว่าความคิดของเขา สมประสงค์ ไปบ้างแล้ว จึงคิดการที่จะให้นโยบายนั้นสำเร็จผลตลอดไปตามความมักใหญ่ใฝ่สูงของเขา เขาได้บอกเชอวาลิเอร์ เดอะโชมองต์ว่า ชาววิลันดาคิดที่จะขยายการค้าขายในประเทศนี้ให้กว้างขวาง และมีความประสงค์มานานแล้วที่จะมาตั้งคลังสินค้าในประเทศไทย แต่พระนารายณ์มหาราชไม่ทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วย ทรงเกรงว่าชาววิลันดาซึ่งมีความโลภมากจะมาเป็นเจ้าเป็นใหญ่ในประเทศนี้ เหตุฉะนั้น ถ้าพระเจ้าอยู่หัวของเรา ซึ่งเขามีความเชื่อมั่นว่าทรงมีพระราชอัชฌาสัยเที่ยงธรรม มีพระราชประสงค์ที่จะทำหนังสือสัญญาทาง

พระราชไมตรีกับพระนารายณ์มหาราชแล้ว เขาจะจัดการมอบป้อมปราการที่บางกอกให้ชาวฝรั่งเศส ป้อมปราการนี้เป็นที่มั่นสำคัญนัก นับว่าเป็นกุญแจของประเทศไทยก็ได้ เขาขอแต่ให้ทรงจัดส่งทหารพร้อมทั้งช่างและเงินมาลงมือควบคุมก่อสร้างให้แข็งแรงขึ้น เท่านั้น

เชอวาลิเอร์ เดอะโชมองต์และท่านเจ้าวัดเดอะชัวสีซึ่งทราบความนี้ไม่เห็นว่าจะทำตามได้ง่ายนัก จึงไม่ยอมรับรู้ด้วย แปร์ตาชาร์ดไม่ขัดข้อง เริ่มแรกตกตะลึงเห็นไปว่าประโยชน์ที่พึงได้จากการทำหนังสือสัญญาเช่นนี้มีมาก แต่แท้จริงประโยชน์ที่ยกขึ้นพูดนั้นเกินความจริง ท่านนักบวชเยซูอิทนิกายรูปนี้ถูกวิไชเยนทร์สมุหนายกผู้ฉลาด และไม่มีความจริงใจหลอกลวงทั้งนั้น เขาสวมหน้ากากซ่อนเร้นความมุ่งหมายไว้ใต้ความศรัทธาแก่กล้าในศาสนา เขายกข้อความขึ้นพูดว่า ข้อเสนอของเขานั้นจะช่วยให้ศาสนกิจแผ่ไพศาลไป พระนารายณ์มหาราชต้องทรงเข้ารีตแน่ และกองทหารฝรั่งเศส ที่จะมาควบคุมป้อมปราการที่บางกอกนั้น ก็จะอุดหนุนให้ผู้สั่งสอนศาสนาทำกิจการได้ดีปราศจากอุปสรรคทั้งปวง นอกจากนี้วิไชเยนทร์ยังได้สัญญาว่าจะได้อุปการะลัทธิเยซูอิทจะสร้างวิทยาลัยและหอดูดาวขึ้นที่เมืองละโว้ด้วย สรุปรวมความทั้งมวล แปร์ตาชาร์ดเห็นว่าการทำหนังสือสัญญาที่มีข้อความดังที่ระบุมาข้างบนนี้ ยังประ-

โยชน์แด่พระมหากษัตริย์ ศาสนา และบริษัทค้าขายฝรั่งเศสเป็นเอนกประการ จึงไม่ยับยั้งที่จะให้คำมั่นสัญญาแก่วิไชเยนทร์ว่าจะรับภาระไปเป็นผู้เจรจาการทำหนังสือสัญญา และพูดว่า หวังใจว่า แปร์ เดอะลาเชสคงจะช่วยเหลือและเพ็ดทูลพระเจ้าอยู่หัวของเราให้ทรงเห็นชอบด้วย

แต่นั้นมา แปร์ตาชาร์ดเป็นผู้ที่ทราบความลับของคณะทูตดี ได้ตกลงใจที่จะกลับไปประเทศฝรั่งเศสและควบคุมคณะทูตไทยไปด้วยพร้อมกัน เมื่อเขาทำความตกลงกันเช่นนี้แล้ว ถ้าฉันกลับไปประเทศฝรั่งเศสด้วย ความคิดของวิไชเยนทร์อาจมีอุปสรรค จึงกักตัวฉันไว้ สาเหตุที่กักตัวฉันไว้มีดังจะเล่าต่อไปนี้ ในหน้าที่ควบคุมคณะทูตฝรั่งเศสนั้น ฉันได้ทำความติดต่อกับวิไชเยนทร์หลายคราว เขาจึงรู้ดีว่าฉันมีนิสัยพูดจาตลกคนอง และพูดตรงไปตรงมาไม่เคยอำพรางเลย เขาจึงเกรงว่าฉันจะไปเที่ยวพูดว่าประเทศไทยไม่มั่งคั่ง และไม่มีการค้าขายเป็นล่ำสันพอที่ชาวฝรั่งเศสจะพากันมาอยู่ในประเทศนี้ โดยเหตุที่ฉันไม่เคยมีความสงสัยเลยว่าความมุ่งหมายของวิไชเยนทร์มีอยู่อย่างไรเขาจึงเกรงว่าฉันกลับไปประเทศฝรั่งเศสแล้ว ก็คงจะประพฤติตัวเช่นเดียวกันกับอยู่ในประเทศนี้ และถ้าฉันไปโฆษณาว่า ฉันมีความคิดความเห็นว่า ประเทศไทยเป็นเช่น

นั้นเช่นนั้น ถ้อยคำนั้นอาจทำลายนโยบายที่เขาตั้งใจไว้ว่าจะให้สำเร็จตามความมุ่งหมายของเขาจนได้

ถ้าพูดตามความเป็นจริงแล้ว วิไชเยนทร์คิดไม่ผิดเลยที่ไม่ไว้วางใจฉัน เพราะว่าฉันจะละเลยเสียมิได้ที่จะไม่เล่าข้อความที่ฉันได้รู้เห็น ความจงรักภักดีที่ฉันมีแด่ พระมหากษัตริย์ และชาติบังคับใจไม่ให้ฉันนิ่งดูการ ตระเตรียมจัดส่ง คณะทูตฝรั่งเศส ออกไปประเทศไทย อันเป็นการเปลืองพระราชทรัพย์และไร้ประโยชน์อย่างยิ่ง วิไชเยนทร์เกรงว่าฉันจะไขความจริงในเรื่องนี้ แล้วทำลายนโยบายของเขา เขาจึงขวนขวายทุกทางที่จะกักตัวฉันไว้ในประเทศนี้จนได้

๑๗...

บันทึกความจำของบาทหลวงเดอะเบส บาทหลวงผู้ไถ่บาปของฟอลคอน

(ตามคำแปล ของ คุณสันต์ ท. โกมลบุตร)

บาทหลวงเดอะเบส เข้ามายังกรุงศรีอยุธยาในตอนปลายแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ คือ เข้ามาพร้อมกับคณะทูตฝรั่งเศสชุดที่ ๒ อันมี ม. เดอ ลาลูแบร์ เป็นหัวหน้าคณะ และกลับออก

ไปในต้นแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา คือกลับออกไปพร้อมกับนายพล เด ฟาช และกองทหารฝรั่งเศสทั้งมวล ท่านจึงมีเวลารู้เห็นเหตุการณ์ในกรุงศรีอยุธยาตอนผลัดเปลี่ยนแผ่นดิน และโดยเฉพาะตอนฟอลคอนถูกประหาร ด้วยเหตุนี้ บันทึกความจำของท่านจึงมีความสำคัญ เมื่อท่านกล่าวถึงเรื่องราวซึ่งเกิดขึ้นในระหว่างเดือน

กันยายน พ.ศ. ๒๒๓๐ ถึงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๒๓๑ ระยะเวลา ๑๔ เดือนที่บาทหลวงเดอะเบสอยู่ในกรุงศรีอยุธยานั้น ว่าที่จริงก็เป็นเวลาสั้น แต่ก็เป็น ๑๔ เดือนที่มีเหตุการณ์สำคัญ ๆ เกิดขึ้นซ้อน ๆ กันเป็นอันมากยากที่จะหาผู้รู้เห็นเหตุการณ์คนอื่นบันทึกเรื่องราวไว้ให้เป็นหลักฐานดังความทรงจำของบาทหลวงเดอะเบสนี้

บาทหลวงเดอะเบส เข้ามากรุงศรีอยุธยาด้วยตำแหน่งหน้าที่อะไร ? เราจะเห็นได้จากบันทึกเรื่องราวของท่านว่า ท่านเป็นคนสนิทของพระคุณเจ้าบาทหลวง เดอะ ลา เชส ส่งมาให้ประจำใกล้ชิดตัวฟอลคอน ในฐานะผู้ไถ่บาป ท่านมีพื้นความรู้อย่างดีในวิชาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และธรรมชาติวิทยา และนับแต่ท่านย่างเท้าก้าวเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ดูท่านจะกินนอนอยู่ติดตัวฟอลคอน จนสามารถบันทึกคำบอกเล่าเรื่องเก่าต่าง ๆ จากปากคำของฟอลคอนเอง โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวกับออกญาโกษาเหล็กและเรื่องของพระอนุชาธิราชสององค์ของสมเด็จพระนารายณ์ เรื่องดังกล่าวประกอบกับเหตุการณ์ในระหว่าง ๑๔ เดือน ที่ท่านพบเห็นด้วยตนเอง จึงควรนับได้เป็นเอกสารประกอบการศึกษาพิจารณาเรื่องราวในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ได้อย่างดียิ่ง โดยเฉพาะเรื่องของออกญาโกษาเหล็กซึ่งเราจะหาจากที่อื่นไม่ได้

เรื่อง ออกญาโกษาเหล็ก

บุคคลผู้นี้เป็นพี่ชายของหม่อมป่าน (ออกพระวิสูตรสุนทร) ซึ่งเราได้ประจักษ์แล้วว่า ได้มากระทำหน้าที่เอกอัครราชทูตแห่งพระเจ้ากรุงสยามเจ้านายของเขา ด้วยความปรีชาสามารถอันยิ่ง พระคลังคนนี้ได้รับ พระอนุเคราะห์อันยิ่งจากในหลวง และ ความรักใคร่จากประชาชนพลเมืองยิ่งกว่าขุนนางผู้ใหญ่คนอื่น ๆ มีจุดบกพร่องอยู่ประการหนึ่ง กระผมหมายถึงความลุ่มหลงในการสะสมทรัพย์สมบัติ ชอบรับของกำนัล และเป็นวิถีทางเดียวเท่านั้นที่จะเข้าติดต่อให้ถึงตัวได้ มร. ก็องสตังส์รู้จุดอ่อนของเขา จึงได้นำมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ตน กล่าวคือมอบเงินของตนให้จนสิ้นเนื้อประดาตัว คนชาวสยามผู้นี้ย่อมจะอ่อนไหวไปโดยอำนาจของของกำนัลทำนองนี้ได้ จึงสอบถามผู้ให้ว่าตนจะทำสิ่งไรเป็นการตอบแทนแก่เขาได้บ้าง มร. ก็องสตังส์ตอบว่า ความกรุณาสิ่งเดียวที่เขาใคร่ขอรับนั้น ก็คือขอเข้ารับราชการในพระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามเท่านั้น โดยขอให้พระคลังช่วยสงเคราะห์จัดการให้ มร. ก็องสตังส์แสดงให้เห็นว่าเขาสามารถ ที่จะทำประโยชน์ให้แก่ราชการได้นานาพระการ สุดแท้แต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ใช้สอย ซึ่งทำให้ประคลังพออกพอใจมาก ครั้นสอบถาม มร. ก็องสตังส์ ว่าจะต้องการเบี้ยหวัดเงินปีสักเท่าไร ฝ่ายนี้ก็ตอบว่าไม่ขอรับ และเขาขอ

รับเกียรติเพียงได้เป็นข้าพระบาท แห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เท่านั้น พระคลังแปลกใจมากที่บุคคลผู้นี้มิได้เห็นแก่เงินแก่ทอง จึงรับปากว่าจะได้กราบบังคมทูลฝากผั้งให้ ซึ่ง มร. ก็องสตังส์ ก็ไม่ต้องเสียเวลารออยู่นานเท่าไรนัก

ตามธรรมดานั้นมีประเพณีอยู่ว่า กษัตริย์ในชมพูทวีปนั้น มักจะทรงส่ง คณะทูตานุทูตไปเยี่ยม แสดงสันถวไมตรีต่อกัน และกันเป็นครั้งคราวเสมอ โดยมีวัตถุประสงค์มุ่งไปในทางการค้าเป็นสำคัญกว่าการเจริญสัมพันธไมตรี พระเจ้ากรุงสยามทรงได้รับการเยี่ยมจากคณะทูตานุทูตเปอร์เซียอยู่เนือง ๆ จึงได้ทรงมีพระราชดำริที่จะจัดส่งคณะทูตานุทูตสยามไปเป็นการตอบแทนบ้าง ตามปกติแล้ว ชนชาติมัวร์ (Moors) มักได้รับมอบหมายหน้าที่ให้ไปดำเนินวิถีทางการทูตและการค้า โดยเหตุที่ว่ามีแต่พวกนี้เท่านั้นที่เหมาะสำหรับจะใช้ให้ไปทำการได้ เพราะคนสยามไม่มีเรือและไม่รู้จักวิชาการเดินเรือ พวกมัวร์จึงกะเกณฑ์พระเจ้ากรุงสยามให้ทรงมอบสินค้าให้ตามสนนราคาที่พวกเขาต้องการ แล้วก็นำไปทำกำไรได้เป็นอันมากที่ประเทศเปอร์เซีย บังเอิญในปีนั้น (ค.ศ. ๑๖๘๐) พระคลังมีกรณีเป็นเรื่องยุ่งยากอยู่กับพวกมัวร์ ไม่เป็นที่ตกลงกันได้ จึงระลึกถึง มร. ก็องสตังส์ขึ้นมา ครั้นใช้ให้คนไปตามตัวมาพบและสอบถามว่า เขาพอจะนำคณะทูตานุทูตแห่งพระ

บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปยังประเทศเปอร์เซียได้หรือไฉน สิ่งนี้ดูเบื้น การสุดวิสัย ที่บุคคล ผู้ตกอยู่ในสถานะ อย่างเขา จะกระทำให้สำเร็จลุล่วงไปได้ เพราะจะต้องขอรับสินค้าล่วงหน้าไปก่อน แล้วจึงจะนำเงินมาชำระมูลค่าให้ได้ต่อเมื่อกลับมาถึงแล้ว แต่เขาก็มิได้เบี่ยงบ่ายเลย และรับที่จะไปประกอบธุรกิจนี้ให้ทันที แล้วด้วยความสามารถของเขาเอง และด้วยความช่วยเหลือของบรรดามิตรสหาย และมาตรว่าพวกมัวร์ซึ่งมีอำนาจอยู่ได้พยายามให้ภารกิจของเขาต้องประสบความล้มเหลวลงสักเพียงไร เขาก็ฟันฝ่าอุปสรรคและทำการสำเร็จผลจนได้ เขานำคณะทูตานุทูตไปยังประเทศเปอร์เซียได้โดยสวัสดิภาพ แล้วดำเนินภารกิจที่ได้รับมอบหมายไปเบื้นผลสำเร็จสมบูรณ์อย่างยิ่ง และโดยเหตุที่เขามุ่งประกอบภารกิจถวายพระเจ้ากรุงสยามแต่โดยสถานเดียว มิได้ถือเอาประโยชน์ส่วนตน—ในโอกาสเดียวกันนั้นเลย ผลกำไรจากการจำหน่ายสินค้าที่เขารับมอบหมายไปนั้น จึงมีมูลค่าเบื้นถึงสองเท่าที่พวกมัวร์เคยทูลเกล้าถวาย

พระคลังพอใจอย่างเหลือที่จะพรรณนาได้ เพราะตนเองก็มีส่วนได้เสียในสินค้าที่ส่งไปจำหน่ายนั้นด้วยมิใช่น้อย จึงได้กราบถวายบังคมทูลสรรเสริญคุณงามความดี และกิจการที่ มร. ก็องสตังส์ได้กระทำไปเบื้นประโยชน์อย่างยิ่งแก่ราชการให้ทรงทราบ พระ

บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชปรารภที่จะได้เห็นตัว อันนับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่ ด้วยในยุคนั้นพระองค์ท่านไม่เคยพระราชทาน พระบรมราชานุญาตให้ ชาวยุโรป คนใดได้เข้าเฝ้าโดยใกล้ชิดพระองค์เป็นอันขาด มร. ก็องสตังส์เองก็ปรารถนาที่จะได้รับเกียรติยศเช่นนี้อยู่เพียงประการเดียวเท่านั้น และได้เตรียม ศึกษา ภาษา พื้น เมืองไว้แล้วด้วยความง่ายดายอย่างน่าพิศวง สามารถพูดได้เหมือนอย่างชาวบ้านทั่วไปทีเดียว แล้วยังรอบรู้ราชาศัพท์ซึ่งหลายคำมีความหมายแตกต่างกับภาษาสามัญ อันส่วนใหญ่ประกอบด้วยคำในภาษากัมพุช.....

พอได้ทรงปฏิสันถารในครั้งแรก ในหลวงก็ทรงพอพระทัยในความเฉลียวฉลาดและกิริยามารยาทของ มร. ก็องสตังส์เป็นอันมาก ผู้ใดที่เคยได้รู้จักเขาแล้วย่อมจะไม่ประหลาดใจเลย เพราะเขามีคุณสมบัติอยู่พร้อมมูลเพื่อการนี้ เขาเป็นบุคคลที่คล่องแคล่วและมีปัญญากว้างขวางอย่างน่าสรรเสริญ แทบว่าจะไม่ได้ศึกษามาเลย เขาก็สามารถรอบรู้ถึงมวลสรรพสิ่งที่ปัญญาชนจะพึงรู้ได้ เขาศึกษาขนบธรรมเนียมนานา แล้วนำเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้มากมายหลายประการ เขากล่าวถึงศาสตร์ต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องแม่นยำ จนทำให้ผู้ทรงคุณวิทยาประหลาดใจไปตาม ๆ กัน และน้อยคนนักที่จะสำแดงออกให้ประจักษ์ได้ว่าสติปัญญาของมนุษย์

เรานั้นอาจแผ่ไพศาลออกไปได้กว้างไกลสักเพียงไหน โดยมิต้องอาศัยความรู้ในทางด้านศิลปสักนิดเดียว ยิ่งกว่านั้นเขายังมีท่วงท่าอันสุจริต และ เข้าถึงอก ถึงใจ ของบุคคลที่เขา ปรารถนา จะเอาชนะน้ำใจ แม้ว่าจะเป็นบุคคลที่ฉุนเฉียวและร้อนเป็นไฟอย่างไรก็ตาม เขาก็รู้วิธีที่จะกล่อมเกลาให้เป็นไปตามความประสงค์ ของเขาได้เป็นอย่างดี จนใคร ๆ ต้องยอมรับว่าเขาเป็นบุคคลที่ใจเย็นมากคนหนึ่งทีเดียว

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดให้เขาเข้าเฝ้าเนือง ๆ ทรงพอพระราชหฤทัยให้เขาเล่าถึงพระกฤดาภินิหารแห่งกษัตริย์ต่าง ๆ ในทวีปยุโรป กำลังทหารของแต่ละประเทศ วิธีการปกครองบ้านเมือง และตำราพิชัยสงคราม ในการเข้าเฝ้ากราบทูลตามกระแสรับสั่งนี้เอง ที่เขาได้สำแดงออกให้ประจักษ์ซึ่งความจงรักอันยิ่งใหญ่และความภักดีอันลึกซึ้งที่เขามีอยู่เป็นนิจ ในองค์พระผู้เป็นคริสตศาสนูปถัมภก ด้วยว่ากิตติศัพท์ได้กำจายไปในชมพูทวีปถึงการพิชิตและชัยชนะ อันใหญ่หลวง ที่พระองค์ได้ทรงมีต่อกษัตริย์ผู้ทรงอำนาจหลายพระองค์ในยุโรป ที่ได้รวมกำลัง กันกระทำยุทธนาการ ต่อพระองค์ท่าน มร. ก็องสตังส์ ถวายความพอพระทัยให้แก่พระเจ้ากรุงสยาม โดยเล่ารายละเอียดถวายให้ทรงทราบ ในขณะนั้นมิใช่ว่าเขามีใจผูกพันอยู่กับประเทศฝรั่งเศสโดยตรงนัก แต่หากเขาตระหนัก

ในพระราชอัธยาศัยในการรณรงค์ของพระเจ้ากรุงสยามดีอยู่ ว่าไม่มีสิ่งไรที่พระองค์จะโปรดปรานยิ่งไปกว่าการเล่าพระราชอิริยาบถของวีรบุรุษ ผู้เป็นที่ชื่นชมแด่ชนทั้งปวงไปทั่ว สกลโลกพระองค์นั้น ถวายให้ทรงทราบ พระเจ้ากรุงสยามผู้ทรงปรารถนาจะดำเนินตามรอยพระบาทอยู่ทุกประการ ถ้าว่าสามารถที่จะเป็นไปได้ อย่างน้อยที่สุดก็ใคร่ ที่จะทรงเอา อย่างใน พระปัญญา สามารถที่ทำให้ ข้าศึกไม่อาจล่วงล้ำเข้ามาได้ โดยอาศัยป้อมปราการที่พระองค์ทรงตีได้หรือที่โปรดให้สร้างขึ้นไว้ ตามชายราชอาณาเขตนั้น พระองค์รับสั่งแก่ มร. ก็องสตังส์ว่า พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์โดยทำนองเดียวกันนั้น และทรงปรารถนาให้เขาออกเดินทางสำรวจไปให้ทั่วราชอาณาจักร เพื่อพิจารณาแหล่งแห่งที่ที่ควรจะได้สร้างป้อมปราการขึ้นให้เขาทำ แผนผัง มาถวาย เพื่อที่พระองค์ จะได้ทรง พิจารณา สั่งการต่อไป

มร. ก็องสตังส์ไม่ได้เป็นนายช่าง แต่ด้วยอัจฉริยวุฒิของเขาประกอบกับความ ปรารถนาอันแรงกล้า ที่จะปฏิบัติการให้ เป็นที่พอพระราชหฤทัย แม้จะมีความรู้ด้อยในศิลป (การก่อสร้าง) แต่เขาก็ได้เคยเห็นการก่อสร้างป้อมปราการในทวีปยุโรปมาแล้ว จึงพยายามฟื้นความทรงจำนำแผนผังขึ้นมาได้ อย่างค่อนข้าง จะถูกต้องพอที่จะจัดสร้างขึ้นได้ ณ แหล่งแห่งที่ที่เขาเห็นสมควร โดยพิจารณา

พื้นที่ประกอบกับชัยภูมิ ตอนขากลับมาจากการสำรวจก็ได้นำแผนผังนั้นไปให้พวกชาวอังกฤษช่วยกันดูเพื่อขอรับคำแนะนำบ้าง ครั้นแล้วก็นำเข้าถวายให้ทอดพระเนตร ในหลวงทรงมีน้ำพระทัยกรุณาผู้ออกแบบอยู่แล้วก็พอพระราชหฤทัย และทรงมีหมายรับสั่งให้หัวเมืองต่าง ๆ ที่ถูกกำหนดนั้น ให้สร้างป้อมปราการขึ้นตามแผนผังนั้นโดยมิชักช้า คนสยามนั้นโดยธรรมดาแล้วเบื่อคนขี้เกียจยิ่งเบื่องานหลวงแล้วยิ่งคร้านใหญ่ ด้วยจะต้องปฏิบัติตามพระราชบัญชาไปโดยค่าใช้จ่ายของตนเองไม่ได้รับค่าแรงเบื่อเครื่องยังชีพแต่ประการใด ทั้งเครื่องไม้เครื่องมือในการหักร้างถางพงหรือก่อสร้างก็ไม่จ่ายให้ทั้งสิ้น การกะเกณฑ์ครั้งใหม่นี้เบื่อที่สะดุ้งหวาดเสียวกันอยู่ และเพื่อที่จะเอาตัวรอด จึงได้ชวนกันเข้าติดต่อกับท่านพระคลัง โดยรวบรวมเงินได้ห้าสิบชั่ง ประมาณเท่ากับ ๑,๕๐๐ ลีวรของเรา มามอบให้เบื่อกำนัลเพื่อขอให้กราบทูลในหลวงให้ทรงยับยั้งการก่อสร้างนี้ไว้ พระคลังจึงได้เข้าเฝ้าถวายความเห็นแก่ในหลวงว่า อันเมืองป้อมนี้มิได้เคยมีเบื่อประเพณีมาในราชอาณาจักรอย่างเช่นในทวีปยุโรป ด้วยคนสยามนั้นไม่รู้จักวิธีที่จะแก้ไขการถูกล้อม (อยู่ภายในป้อม) ได้ กลับจะทำให้ได้รับความเดือดร้อนมากกว่าจะเบื่อประโยชน์เสียอีก เพราะข้าศึกจะสามารถเข้าทำการยึดเอาได้โดยง่าย และยากนักที่คนสยามจะขับไล่ให้พ้นไป

กลับจะทำให้ฝ่ายข้าศึกมีสถานที่อันมั่นคงอยู่ในราชอาณาจักรเสียอีก อนึ่งนั้น มร. ก็องสตังส์ผู้ออกแบบแปลนแผนผังการก่อสร้างป้อมปราการนี้ก็เป็นคนหนุ่ม ไม่มีความชำนิชำนาญในงานประเภทนี้ และจะทำให้ในหลวงทรงเปลืองพระราชทรัพย์ไปโดยไม่จำเป็นเสียอีก

เหตุผลของท่านพระคลังนั้นไม่เลวเลย แต่เป็นคราวเคราะห์ร้ายของท่าน โดยในหลวงทรงทราบว่า ท่านได้นำความนี้มากราบทูลเพราะเงินที่ได้รับ มากกว่าจะมีความผูกพันอย่างจริงใจในผลประโยชน์แห่งราชบัลลังก์ พระองค์ทรงมีพระประสงค์จะให้พระคลังสารภาพความจริงนี้ออกมาด้วยตนเอง และทรงมีรับสั่งสอบถามว่า มิได้รับสิ่งไรบ้างเทียวหรือ ที่เข้ามากราบทูลให้ทรงยับยั้งการก่อสร้างเมืองป้อมไว้เช่นนี้ พระคลังเข้าใจว่าในหลวงมิได้ล่วงรู้ความนัย จึงกราบทูลปฏิเสธและยืนกรานไม่ยอมสารภาพอยู่กระนั้น ข้างฝ่ายในหลวงนั้น เมื่อทรงมีรับสั่งตำหนิความประพฤติอันชลาดที่เห็นแก่ได้ในผลประโยชน์เล็กน้อยดังนั้นแล้ว ก็รับสั่งต่อไปว่า พระองค์เป็นบุคคลแรก ที่จะกล่าวประณามคนที่พระองค์เคยทรงไว้วางพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่งมาแต่หนหลัง แล้วทรงขับพระคลังออกเสียจากที่เฝ้าอย่างกริ้วเป็นที่สุด และรับสั่งให้ขุนนางผู้ใหญ่คนหนึ่งติดตามไปโบยเสียด้วยหวายในทันใดนั้น อันเป็นการลง

ทัณฑ์ที่เป็นสิ่งธรรมดาที่สุดในหมู่ชนชาวสยาม แต่ไม่เคยได้กระทำแก่ผู้ที่มีหน้าที่ราชการในตำแหน่งสูง นอกจากว่าจะมีความผิดเป็นอุกฤษฎ์โทษเท่านั้น

วิธีลงทัณฑกรรมนี้ก็คือ เขาจับผู้กระทำผิดมัดมือโยงทั้งสองข้าง แล้วเฆี่ยนหลังอันเปลือยเปล่าลงมาถึงบั้นเอว ด้วยเส้นหวายเล็ก ๆ พันด้วยเชือกเส้นเล็ก ๆ ที่แข็งมาก จำนวนครั้งที่โบยนั้นเป็นไปตามโทษานุโทษ แต่โดยธรรมดาแล้วการโบยนั้นก็ถลกหนังออกจากหลังนั่นทีเดียว ท่านพระยาพระคลังได้รับการลงทัณฑ์โบยอย่างหนัก ประกอบกับความอับอายขายหน้าจึงได้ล้มป่วยลงเป็นไข้มีอาการหนัก แต่ท่านก็โทษตัวของท่านเองที่ต้องได้รับทัณฑ์อย่างสาหัสถึงปานนั้น และยังคงเป็นมิตรดีกับ มร. ก็องสตังส์ดังเก่าก่อนไม่เปลี่ยนแปลง อาจจะเป็นเพราะว่าท่านมีความรักใคร่ไมตรีจิตต่อเขาอย่างจริงจัง หรือตระหนักว่าฝ่ายนั้นกำลังเป็นที่โปรดปรานของในหลวงพอที่จะทำลายท่านเสียได้ก็เป็นได้ อย่างไรก็ตาม ท่านก็ส่งเขาเข้าไปติดต่อข้อราชการในพระบรมมหาราชวังอยู่ทุกวันมิได้ขาด โดยมิได้เลือกใช้หม่อมปานผู้น้องชาย ด้วยตระหนักว่าในหลวงทรงพระกรุณาให้ มร. ก็องสตังส์เข้าเฝ้าได้ทุกโอกาส ยิ่งกว่าที่จะโปรดให้หม่อมปานได้เข้าเฝ้าใกล้ชิดพระองค์เสียอีก มร.ก็องสตังส์จึงมีโอกาสได้แสดงความปรีชาสามารถ และความรู้อันลึกซึ้ง

ในกิจการต่าง ๆ ถวายอยู่เนือง ๆ ในหลวงทรงเห็นว่าไม่มีคนสยาม คนใดจะมีความสามารถเทียมเท่าได้ จึงทรงพระกรุณามอบหมายงานที่สำคัญ ๆ ให้กระทำมากยิ่ง ๆ ขึ้น

พระยาพระคลังนั้นถึงแก่อสัญญกรรมในเวลาไม่ช้า ต่อมาก่อนหน้านั้นท่านได้เรียกประชุมวงศาคณาญาติ แล้วให้โอวาทให้ทุกคนพึงถวายความจงรักภักดี แด่ พระบาทสมเด็จ พระเจ้า อยู่หัว สั่งความไว้ให้ทุกคนพึงถวายพระเกียรติแด่พระองค์ผู้ทรงเป็นเจ้าเหนือหัว และพึงรักใคร่ในพระองค์ประดุจว่าเป็นบิดาแห่งตนทุกผู้ มาตรแม้นว่าพระองค์จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ลงทัณฑ์แก่ผู้ใดไซร้ ให้พึงก้มหน้ารับโทษเสมอว่า บิดาที่ดี ได้ลงทัณฑ์แก่บุตร ผู้ ประพฤติชั่วเถิด และพึงเคารพรักใคร่ในบิดานั้นอย่าได้เสื่อมคลายเลยส่วนท่านนั้นรู้สำนึกตัวดีว่า สมควรแล้วที่ได้ รับทัณฑ์ ดังที่ทรง พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เอาเป็นผิดอยู่นั้นทุกประการ ซึ่งท่านมีความรู้สึกซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณครั้งนี้ เสมอด้วยพระอนุเคราะห์ที่เคยโปรดพระราชทานมาแต่หนหลัง ด้วยว่าเป็นการทำให้ท่านได้รู้สำนึกตน และสำนึกในความผิดที่ได้ลุ่มหลงในการที่คิดแต่จะสั่งสมทรัพย์สมบัติ จนเป็นเหตุให้ตนมีความประพฤติตกต่ำไปเห็นปานฉะนั้น

อนึ่ง ท่านได้ประกาศไว้ในที่สุดว่า ขอถวายตำแหน่งทายาททั่วไปในทรัพย์สินทั้งมวลของท่านแด่องค์พระมหากษัตริย์ จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ แบ่งปันให้สถานไร ก็สุดแท้แต่พระราชอัธยาศัย ให้พึงสำนึกว่าหากแม้วงศาคณาญาติคนใดจะมั่งมีศรีสุขอยู่ได้ ก็ด้วยทรัพย์สินที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานโดยแท้ ฉะนั้นจึงพึงถวายความจงรักภักดีต่อพระองค์อย่าได้มีที่สิ้นสุดเลย ครั้นแล้วท่านก็กล่าวแก่ มร. ก็องสตังส์ซึ่งอยู่ ณ ที่นั้นด้วยว่า ตั้งต้นแต่ที่ท่านได้รู้จักเขามา ก็ได้รักใคร่เขาเสมอว่าเป็นบุตร และได้ตั้งใจที่จะสนับสนุนให้มีความก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป ในราชการยิ่งกว่าบรรดาญาติพี่น้องคนใดของท่านเสียอีก แต่ด้วยคุณงามความดีของ มร. ก็องสตังส์เอง ได้ดำเนินการก้าวล่วงหน้าไปก่อนเสียด้วยช้า โดยเมื่อได้เข้าเฝ้าถวายตัวเมื่อครั้งนั้นแล้ว ก็สามารถทำให้ในหลวงโปรดปรานได้เป็นอย่างยิ่ง บัดนี้ท่านใคร่ขอฝากผึ้งครอบครัวของท่านไว้ในความอุปถัมภ์ของเขาด้วย โดยดุจเดียวกันกับที่ท่านได้เคยอุปการคุณแก่เขามาแล้วแต่หนหลังครั้ง ยังมิได้นำเข้าเฝ้าถวายตัวนั้น เมื่อท่านเป็นผู้บุกเบิกช่องทางให้เขาก้าวหน้าไปได้รับเกียรติคุณยิ่งใหญ่เห็นปานฉะนี้แล้ว ก็ขอให้ใช้เกียรติคุณนั้นเป็นเครื่องค้ำจุนญาติพี่น้องของท่านในกาลครั้งนี้ด้วยเถิด ซึ่งในขณะ

เดียวกันนั้นท่านก็ได้สั่งกำชับพวกเขาทั้งหลายไว้แล้วให้ยึดเอา มร. ก็องสตังส์เป็นที่พึ่งต่อไป.....

เรื่อง พระอนุชาธิราชสองพระองค์

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระอนุชาธิราชอยู่สองพระองค์ ซึ่งมีพระชนมายุเยาว์กว่าพระองค์มาก ซึ่งตามกฎมณเฑียรบาลแล้วทรงมีสิทธิ์เป็นผู้สืบราชบัลลังก์ พระอนุชาพระองค์ใหญ่ในสองพระองค์นั้นมีพระวรกายพิการ กล่าวคือพระเพลาเป๋ทั้งสองข้าง แทบว่าจะทรงใช้การไม่ได้ มีพระนิสัยฉุนเฉียวโกรธง่ายและทรงชอบเสวยแต่น้ำจัณฑ์เป็นนิจ ถึงแม้พระอนุชาจะทรงมีพระวรกายพิกลพิการ ในหลวงก็ทรงเลี้ยงไว้ใกล้ชิดพระองค์ด้วยพระเมตตาเป็นที่ยิ่ง หากปรากฏว่าเจ้าชายองค์นี้มักจะทรงทำเอาแต่อำเภอพระทัยในสมัยที่ยังเป็นหนุ่ม ๆ อยู่ จนในหลวงทรงอดรนทนพระอัธยาศัยอันฉุนเฉียวนั้นไม่ได้ และวันหนึ่งในขณะที่เสด็จประพาสล่าสัตว์ร่วมไปในขบวนเสด็จพระราชดำเนิน เจ้าชายทรงขับพระคชาธารจะเข้าชนกับช้างเถื่อนที่แหวกวงล้อมออกมา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเกรงว่าพระอนุชาจะได้รับอันตราย เพราะทรงเห็นว่าอ่อนแออยู่จึงได้ตรัสห้ามไว้ เจ้าชายกลับทรงเห็นว่าเป็นการสบประมาทเธอว่าเป็นคนขี้ขลาดหาความกล้าหาญมิได้ อาศัยแต่

อำนาจพระโทสะตามวิสัย ลืมความเกรงกลัวต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปในครั้งนั้น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็สู้ทรงระงับพระโทสจริตเสียได้ มิได้ทรงแสดงความกริ้วกราดออกมาให้ประจักษ์

ครั้นต่อมาอีกคราวหนึ่ง มีช้างพลายตกมันหลบหนีออกมาได้จากโรงช้าง เที่ยววิ่งวุ่นอาละวาดไปในเมือง และชนสิ่งที่กีดหน้าขวางตาล้มระเนระนาดสิ้น เมื่อทราบถึงพระเนตรพระกรรณ จึงได้รับสั่งแก่เจ้าชายองค์นั้นว่า เบื้นโอกาสดีของเธอแล้วที่จะได้แสดงความเก่งกล้าสามารถในการปราบช้าง เจ้าชายทรงได้รับความกระทบกระเทือนพระทัยเบื้นอย่างยิ่ง จึงทรงสั่งให้ผูกช้างที่นั่งแล้วเสด็จออกไปตามหาช้างตกมันเชือกนั้น แล้วก็ทรงทำการไม่สำเร็จ กลับถูกชนตกลงมากับพื้นดิน จักแหล่นจะได้รับอันตรายถึงแก่พระชนม์ชีพทีเดียว ช้างทรงก็แล่นเตลิดหนีไปไม่กล้าสู้หน้าเธอจึงทรงได้รับแต่ความอับอายขายพระพักตร์กลับมาเมื่อครั้งนั้น

เจ้าชายทรงเกรี้ยวกราดเอากับในหลวงอีก และทรงกล่าวบริภาษด้วยถ้อยคำหยาบช้าหาความเคารพในองค์พระมหากษัตริย์มิได้ ในการต่อมาก็ทรงทำให้เบื้นที่ขุ่นเคืองพระราชหฤทัยอีก ในชั้นแรกในหลวงก็ทรงมีรับสั่งให้กักบริเวณไว้ภายในเขตพระราชฐานที่สยาม (หมายถึงกรุงศรีอยุธยา—ผู้แปล) และพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เสด็จออกเที่ยวเตร่ในเมืองได้ ในโอกาสที่พระ

องค์มิได้ประทับอยู่ ณ ที่นั้น และทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ศึกษาพระคริสตธรรมได้ตามที่ขอร้อง เผื่อว่าจะเปลี่ยนพระอัธยาศัยอันฉุนเฉียววู่วามไปได้บ้าง มร. เดอะ เมเทลโลโปลิส ได้เคยสั่งสนทนาธรรมกับเธอด้วยเป็นหลายครั้ง และมีท่าทีว่าจะเอาตัวมาเข้ารีตได้ แต่โดยที่มีพระอัธยาศัยมุทะลุดุดันหุนหันพลันแล่นอยู่เป็นนิจ จึงระงับพระองค์อยู่เงียบ ๆ ไม่ค่อยจะได้ อนึ่งนั้นชะรอยจะเป็นด้วยฝ่ายศัตรูของพระองค์ มุ่งจะให้ในหลวงทรงหมดความไว้วางพระทัยในพระอนุชาโดยสิ้นเชิงก็เป็นได้ จึงได้ตั้งข้อกล่าวหาว่าพระองค์ทรงร่วมคบคิดกับพวกมลายา จะประทุษร้าย ต่อองค์ พระมหากษัตริย์จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คุมตัวไว้ภายในพระตำหนักเสียทีเดียว เธอคงรักษาไม้กางเขนที่ มร. เดอะ เมเทลโลโปลิสมอบให้ไว้ และทาสของเธอคนหนึ่งยืนยันว่าได้เห็นเธอก้มกราบด้วยความเคารพบูชาอยู่บ่อย ๆ

ความตกอับของเจ้าชายองค์นี้ ทำให้ในหลวงทรงพระเมตตาในพระอนุชาธิราชพระองค์รองยิ่งขึ้น และอาณาประชาราษฎร์ก็นิยมยกย่องในตัวเธออย่างสนิทสนม ด้วยว่าทรงมีพระจริยานุวัตรอันงดงาม และราษฎรก็หมายใจว่าเธอจะได้สืบราชบัลลังก์ ด้วยว่าเป็นเจ้านายที่เหมาะสม (แก่การเป็นพระเจ้าแผ่นดิน) ด้วยประการทั้งปวง เธอทรงมีพระสิริระโฉมโสภาสง่างาม

มีพระฉวีวรรณค่อนข้างขาวอันเป็นที่นิยมของชนชาวสยาม เธอเป็นคนสุภาพและเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในหมู่ชนทุนชั้น มีน้ำพระทัยโอบอ้อมอารี และพระจรรยามรรยาทละมุนละไม เป็นที่นิยมชมชอบในราชสำนักและประชาชนพลเมืองทั่วไป ในหลวงทรงชุบเลี้ยงเธอด้วยพระเมตตาธิคุณเสมอว่าเธอเป็นพระโอรสาธิราชของพระองค์เองก็ว่าได้ เคยทรงพระราชดำริที่จะสถาปนาให้เป็นรัชทายาทแทนองค์พระเชษฐา (เจ้าฟ้าอภัยทศ) เสียด้วยซ้ำ และเพื่อให้การเลือกเฟ้นของพระองค์มีน้ำหนักยิ่งขึ้น ได้ทรงดำริจะพระราชทานเจ้าฟ้าหญิง พระราชธิดาพระองค์เดียว ของพระองค์ ให้เป็นพระชายา ถึงขนาดได้มีการเตรียมการอภิเษกสมรสด้วยความชื่นชมโสมนัสของคนทั้งแผ่นดิน และองค์เจ้าฟ้าหญิงเองก็ทรงมีพระปรารถนาอย่างลึกซึ้ง ถ้าเจ้าชายพระองค์นั้นจะไม่ทรงประสบความวิบัติขาดความโปรดปรานจากในหลวง และความหวังของเธอพังพินาศลงในกาลต่อมา

เคราะห์ของเธอร้ายหนักที่เผอิญไปเป็นที่ชอบเนื้อพึงใจของพระสนมนางหนึ่งเข้า นางผู้นี้เป็นน้องสาวของพระเพทราชา นางหญิงใจทรามผู้นี้เป็นที่รู้กันทั่วไปว่ามากด้วยกามคุณ ยกเว้นในหลวงพระองค์เดียวเท่านั้นที่มิได้ทรงทราบระแคะระคาย นางได้กระทำตนให้เป็นที่โปรดปรานของในหลวง จนกระทั่งเกือบจะมี

อำนาจสิทธิ์ขาดในพระราชวังที่เดียว แต่โดยที่ตกอยู่ในที่คุมขังวังล้อมตามประเพณีท้าวนางข้างฝ่ายใน จึงไม่มีช่องทางที่จะสอ้องเสพกามกรีฑาให้สมกับความหื่นกระหายของนางได้ฉนัด แต่หากนางได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยอยู่ จึงเพทุบายขอรับพระบรมราชานุญาตออกจากวังได้เบื่นลางครั้งลางคราว เพื่อไปให้ศัลยแพทย์ชาวฮอลันดาคนหนึ่งชื่อ ดาเนียล รักษาบาดแผลที่ขาซึ่งนางจงใจทำขึ้นเอง ให้ศัลยแพทย์คนนี้สมรู้ร่วมคิดกับนาง จึงยืดเวลาการรักษาออกไป โดยกราบทูลแต่ในหลวงว่าเบื่นบาดแผลค่อนข้างร้ายฉกรรจ์ จะต้องใช้เวลานานในการรักษา ซึ่งในหลวงก็มิได้ทรงระแวงแคลงพระทัย ทรงเบื่นห่วงอยู่แต่กับอาการของบุคคลที่พระองค์ทรงสนิทเสน่หานักนั้นเท่านั้น นางนั้นก็สำเริงสำราญอยู่กับเสรีภาพที่นางได้รับและเพื่อหลบสายตาของคนชาวสยาม นางจึงมักจะไปที่ค่ายของชาวปอร์ตุเกส ซึ่งมีชาวชาตินั้นลางคนสนิทสนมกลมเกลียวกับนางอยู่แต่ก็มิค่อยจะได้ระมัดเนื้อระวังตัวเท่าใดนัก ความจึงได้อื้อฉาวออกมาสู่ประชาชน ถึงขนาดราษฎรได้แต่งคำขับพากันร้องกล่าวเกริ่นความอัปรีย์ของนางให้เกร่อไป อันเบื่นสิ่งที่ผิดปกติวิสัย ของชาวสยาม (ที่รักแต่ความสงบ) อยู่

เมื่อนั้นแลในหลวงจึงทรงได้ระแคะระคายในเรื่องนี้ขึ้นมาบ้าง แต่นางหญิงคนนั้นกลับเบื่นฝ่ายร้องทุกข์ขึ้นมาก่อนว่า นางได้

รับการใส่ร้ายไม่เป็นธรรม และกราบทูลขอให้ในหลวงทรงชำระให้ด้วย และนางเข้าใจเอาพระทัยเสียเป็นที่ยิ่งนัก กระทั่งนางกลายเป็นผู้บริสุทธิ์ไป และกะเกณฑ์ให้ในหลวงทรงลงโทษแก่บุคคลที่บังอาจกล่าวคำใส่ร้ายนาง หรือที่ขับร้องบทเพลงอันเป็นที่เสื่อมเกียรติแก่นางนั้น แต่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ทรงตกเป็นเหยื่อแห่งการหลอกลวงนี้เสียทีเดียว และเพื่อป้องกันความอื้อฉาว จึงไม่โปรดให้นางออกจากวังไปไหนมาไหนได้อีกต่อไป ส่วนแผลนั้นก็ให้พวกนางชาวในพอกยาพยาบาลรักษากันไป แต่นางก็อยู่นิ่งได้ไม่นาน และก็มีแต่เจ้าชายหนุ่มพระองค์เดียวเท่านั้นที่นางจะทอดสายตาไปประสบได้ เพราะผู้ชายอื่นไม่อาจที่จะเข้าไปถึงพระราชฐานข้างฝ่ายในได้เลย นางจึงคิดอ่านที่จะผูกพระทัยเข้าไว้อีก โดยที่นางเป็นคนเจ้าเล่ห์เจ้ากลและแคล่วคล่องว่องไว กอปรทั้งเป็นคนมีหน้ามีตาอยู่ในที่นั้น จึงหาทางที่จะพูดจากับเจ้าชายให้เธอทรงพอพระทัย และจำเริญสวาทสัมพันธ์กันได้ในที่สุด การติดต่อของบุคคลทั้งสองได้ดำเนินมาเป็นการลับ ๆ ชั่วระยะหนึ่ง และลางทีเรื่องนี้จะไม่ทราบถึงพระเนตรพระกรรณเลย ถ้านางหญิงคนนั้นจะไม่ทรยศต่อตนเองขึ้นอย่างสะเพร่าที่สุด

วันหนึ่งเมื่อนางเดินผ่านไปทางข้างห้อง ที่ประทับของในหลวง ได้เห็นฉลององค์ชั้นนอกของเจ้าชายถอดวางไว้ ด้วยว่าเป็น

ธรรมเนียมของการเข้าเฝ้าในห้องที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน ผู้เข้าเฝ้าจะได้รับพระราชทานอนุญาตให้เข้าถึงพระองค์ได้ก็ต่อเมื่อได้เปลื้องกายเสียครึ่งท่อนก่อนจากบั้นเอวตรงคาดเข็มขัดขึ้นไปถึงศีรษะแล้วเท่านั้น ครั้นนางจำฉลององค์ชั้นนอกของเจ้าชายได้ นางจึงใช้ให้นางทาสีหยิบเอาไปเก็บไว้ในห้องของนางเสีย ด้วยคาดว่าเจ้าชายคงจะทรงทราบดีว่าใครเป็นผู้เอาไป แล้วจะได้ติดตามไปหาเอาถึงที่ตำหนักของนาง แต่เจ้าชายหาได้ทรงเฉลียวพระทัยดังนั้นไม่ ครั้นกลับออกมาจากที่เฝ้าไม่เห็นฉลององค์ของตนก็ทรงสอบถามโขลนทวารพนักงานชาวที่ ณ ที่นั้นดู คนเหล่านั้นไม่ทันสังเกตเห็นว่ามีผู้หยิบเอาไป จึงเที่ยวหาให้วุ่นวายไปทั้งองค์ปราสาท ครั้นความทราบถึงพระเนตรพระกรรณเข้า ในหลวงก็ทรงพระพิโรธเป็นอันมากที่มีผู้บังอาจเข้ามาลักทรัพย์อันเป็นของพระอนุชาธิราช ถึงในพระราชฐาน และแค่พระทวารห้องประทับของพระองค์เองแท้ๆ และผู้ที่จะมาหยิบเอาเคลื่อนที่ไปได้ ก็จะต้องออกมาจากพระราชฐานข้างฝ่ายในเท่านั้น จึงทรงมีรับสั่งให้ค้นดูให้ทั่วในทันทีทันใดนั้น

พวกที่รับรับสั่งจึงเข้าไปในตำหนักของน้องสาวของเพทราชาก่อน ได้เห็นฉลององค์ของเจ้าชายซึ่งนางมิได้เอาใจใส่ชุกซ่อนเสียให้มิดชิดวางอยู่ ณ ที่นั้น จึงได้นำความขึ้นกราบบังคมทูล ฝ่ายพวกนางกำนัล และทาสีของ พระสนมเห็นรูปการณ์กลับหน้ามือ เป็น

หลังมือดังนั้นแล้ว และความระยำตำบอนทั้งหลายคงจะแตกขึ้นเป็นแท้ จึงได้ชิงกันเข้ากราบบังคมทูลกล่าวโทษพระสนมเพื่อกันชีวิตของพวกตนเข้าไว้ก่อน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระพิโรธเป็นอันมากที่ได้มีผู้กระทำการอันเป็นการหมิ่น พระบรมเดชานุภาพเช่นนั้น และทรงขุ่นพระราชหฤทัย ในความอกตัญญูมิรู้คุณ ของบุคคลทั้งสอง ซึ่งพระองค์ได้ทรงชุบเลี้ยงมาด้วยพระเมตตาธิคุณเป็นล้นเกล้า ฯ แม้กระนั้น พระองค์ก็มิทรงปรารถนาที่จะทรงถือเอาแต่พระโทสจริต หรือทรงพระวินิจฉัยโทษด้วยพระองค์เอง พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้คณะที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ของพระองค์เป็นผู้วินิจฉัยกรณีของผู้กระทำผิดทั้งสองคนนี้แทน

เพทราชาผู้ดำรงตำแหน่งสำคัญอยู่ในแผ่นดินด้วยการสนับสนุนจุนเจือของน้องสาวคนนี้ มิได้คัดค้านคำพิจารณาพิพากษาหรือขอรับ พระราชทานอภัยโทษ ให้แก่น้องสาวของตนแต่ประการใดไม่ กลับเป็นคนแรกที่ธำรงอำนาจวาสนาของตนไว้ ด้วยการเสนอให้พิพากษาลงโทษนางที่เคยมีพระคุณแก่ตนมาถึงชั้นประหารชีวิตคณะที่ปรึกษาได้พิพากษาลงโทษให้เอาตัวนางไปให้เสือกินเสีย อันเป็นบทระวางโทษชนิดธรรมดาสามัญอย่างหนึ่งของชาวสยาม ส่วนเจ้าชายนั้นก็ทรงต้องระวางโทษให้สำเร็จโทษเสียเหมือนกัน แต่

ด้วยวิธีการต่างกันตามที่จะต้องปฏิบัติแก่พระบรมวงศานุวงศ์ กล่าวคือ ใช้ไม้จันทน์สองท่อนบีบอัดเสียให้สิ้นพระชนม์อย่าให้พระโลหิตตกต้องถึงแผ่นดินได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ประหารชีวิตนางสนมเสียตามคำพิพากษานั้น ส่วนพระอนุชาธิราชนั้นได้ทรงโปรดพระราชทานผ่อนโทษลง ด้วยเหตุว่าพระขนิษฐภคินีพระองค์หนึ่ง ซึ่งพระองค์ทรงรักใคร่มากนั้น เมื่อใกล้จะถึงกาลกิริยา ได้กราบทูลขอให้พระองค์ทรงชุบเลี้ยงสองพระอนุชาธิราชเสมอว่าพระองค์ทรงเป็นพระบิดา ด้วยพระนางเธอได้บำรุงเลี้ยงมาด้วยความสนิทเสน่หาเป็นที่ยิ่ง หากแม้ได้ประกอบกรรมทำผิดขึ้นสถานไรไซร้ ก็ขออย่าได้ทรงถือแต่พระ*โทสจริตโดยลงโทษเอาให้ถึงแก่ชีวิตเลย ขอเพียงให้ทรงลงทัณฑ์เสมอที่บิดาทำต่อบุตรเท่านั้นเถิด*

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้นไม่ทรงสามารถที่จะปฏิเสธสิ่งไรที่พระขนิษฐภคินีที่พระองค์ทรงรักใคร่ ซึ่งเมื่อใกล้ถึงกาลกิริยาได้ทูลขอไว้เสียได้ ในกรณีที่ว่าจะไม่ทรงลงทัณฑ์พระอนุชาธิราชทั้งสองให้ถึงแก่ชีวิตเป็นอันขาด พระองค์ทรงระลึกขึ้นมาได้ในวาระนั้น และทรงปรารถนาที่จะรักษาสัตย์ปฏิญาณไว้ แต่โดย

ที่ทรงพระพิโรธเจ้าชายอยู่เป็นอันมาก ที่ได้กระทำการอันเป็นการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ จึงทรงพิจารณาเห็นว่าชอบที่จะลงทัณฑ์ให้สาหัสโดยการให้โบยเสียด้วยหวาย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ลงทัณฑ์แก่เจ้าชายตามพระราชดำรินี้ และโดยที่ทรงเห็นว่าเพทราชาเป็นผู้หนึ่ง ที่ปรารถนา จะให้สำเร็จโทษเจ้าชายเสีย โดยอ้างว่าเป็นการแก้แค้นที่กระทำการลบหลู่พระเกียรติของพระองค์ จึงทรงมีพระราชบัญชาให้เพทราชากับพระยี่เป็นผู้ลงโทษ บุคคลทั้งสองได้ปฏิบัติการตามรับสั่งอย่างเหี้ยมโหด และโบยเจ้าชายผู้น่าสงสารอย่างหนัก กระทั่งสลบแน่นิ่งไปเหมือนตายในที่นั้น แม้กระนั้นก็ยังฟื้นคืนพระชนม์ขึ้นมาได้ แต่พระวรกายนั้นบวมจนผิดปกติและมีอาการอ่อนเพลียที่พระเพลานับแต่นั้นมา และมีอาการคล้ายเป็นอัมพาตที่ชิวหา ทำให้พูดไม่ได้เอาทีเดียว มีลางคนอ้างว่าเธอแสร้งทำเป็นใบ้เสีย เพื่อมิให้ในหลวงทรงระแวงแคลงพระทัย ด้วยขุนนางผู้ใหญ่ในแผ่นดินและองค์พระราชธิดาเองก็ยังสมัครรักใคร่เจ้าชายองค์นี้อยู่ แต่กระผมยากที่จะเชื่อได้ว่าเธอแสร้งทำเป็นใบ้อยู่ได้ช้านานถึงห้าปีโดยไม่เผลอพูดออกมาสักคำเช่นนั้น ถ้าไม่เป็นเพราะอาการประชวรมีส่วนทำให้ลิ้นแข็งไปแล้วก็ต้องนับว่าหาตัวอย่างคนใจแข็งถึงเท่านั้นได้ยากนัก.....

๓. เรื่อง พระเพทราชาคัดค้านการมอบบางกอกให้แก่ฝรั่งเศส

(แผนการณ์ของ ฟอลคอน ในการให้ทหาร ฝรั่งเศสเข้ายึดเมืองบางกอก และ เมืองมะริด ปรากฏอยู่ในจดหมายของเชาลงวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๘๖ ถึงพระคุณเจ้าบาทหลวง เดอะลาเชสแล้ว แต่เราไม่มีทางทราบว่าสมเด็จพระนารายณ์จะทรงมีพระราชปฏิกริยาต่อแผนการณ์นี้อย่างไร และบรรดาขุนนางไทยจะคัดค้านต่อต้านแผนการณ์นี้อย่างไรบ้าง บันทึกความทรงจำของบาทหลวง เดอะเบส จึงคงให้ความกระจ่างแก่เราได้บ้างในเรื่องนี้ และ ในเรื่องออก พระเพทราชา ดำเนินการ ต่อต้าน แผนการณ์ ของฟอลคอนด้วยวิธีใด)

อันกองเรือ กับหน่วยทหาร ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจัดส่งมายังพระเจ้ากรุงสยาม ในความควบคุมของ มร. เดฟาร์ชนั้น มาถึงปากน้ำเจ้าพระยาเมื่อเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๖๘๗ มี มร. เดอะ ลา ลูแบร์ กับ มร. เซเบเร่ต์ เป็นผู้แทนพิเศษของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาเจรจาทางพระราชไมตรีระหว่างสองประเทศ ได้แจ้งแก่หลวงพ่อตาชาร์ดว่า เขาได้รับคำสั่งจากราชสำนัก ให้ส่งตัวหลวงพ่อไปพบ มร. ก็องสตังส์ เพื่อเสนอเงื่อนไขที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงยอมรับ พระราชไมตรี ที่ พระเจ้า กรุงสยาม เทอด

ถวายไปนั้นเสียก่อน และจะไม่ปล่อยให้ทหารคนใดขึ้นบก กล่าวคือที่เมืองบางกอกและเมืองมะริด จนกว่าจะได้รับคำตอบอันเป็นที่พอใจจากเสนาบดีผู้นั้นแล้ว.....

คณะผู้แทนพระองค์ได้เขียนหนังสือสนธิสัญญาขึ้นแล้ว ก็ลงนาม มาตราที่สำคัญ ๆ ก็คือ ขอให้พระเจ้ากรุงสยามทรงมอบเมืองบางกอกกับเมืองมะริด ให้อยู่ในความพิทักษ์รักษาของพวกฝรั่งเศส โดยที่พระองค์เองหรือพระมหากษัตริย์องค์ต่อ ๆ ไปจะทรงถอนคืนได้ ก็แต่โดยพระบรมราชานุมัติแห่งองค์สมเด็จคริสต-ศาสนิกผู้ประเสริฐเท่านั้น ซึ่ง (พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส) จะทรงเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายเบี้ยเงินเดือนและค่าบำรุงรักษาโรงทหารเอง พระองค์จะเป็นผู้ทรงแต่งตั้งเจ้าเมืองและนายทหารฝรั่งเศส และจะให้มีทหารจำนวนสักเท่าไรก็ได้ดังพระราชประสงค์ ให้ถือระเบียบการฝึกทหารตามแบบฝรั่งเศสแก่ทหารทุกเหล่า ณ ที่นั้น ซึ่งทุกคนจะต้องปฏิบัติตามคำสั่งของเจ้าเมือง (ที่เป็นชาว) ฝรั่งเศส เจ้าเมืองนั้นจะต้องปฏิบัติตามพระราชบัญชาของพระเจ้ากรุงสยาม โดยผ่านทาง มร. ก็องสตังส์เสนาบดี ในเมื่อไม่เป็นการขัดกับข้อความในสนธิสัญญานี้ และพระเจ้ากรุงสยามจะทรงมีรับสั่งให้ถอนทหารจากบ้อมไปเพื่อราชการได้เป็นจำนวนถึงกึ่งหนึ่ง โดยให้เหลือหน่วยทหารไว้เพียงพอแก่การรักษาโรงทหารได้ และให้ส่งทหาร

หกสิบนายไปเป็นกองร้อยรักษาพระองค์ อยู่รับใช้สนองพระเดชพระคุณโดยใกล้ชิดเสมอ

เมื่อคณะผู้แทนพระองค์ได้ลงนามในสนธิสัญญาแล้ว จึงได้ปล่อยทหารฝรั่งเศสให้ขึ้นบก จัดส่งทหารทั้งหมดไปไว้ที่เมืองบางกอก จนกว่าจะมีทางส่งตัวผู้ที่ถูกกำหนดให้เดินทางไปอยู่เมืองมะริดได้แล้ว พวกทหารเหล่านี้ได้รับการต้อนรับจาก มร. ก็องสตังส์ มร. ก็องสตังส์ให้การเลี้ยงดูอย่างอิ่มหนำสำราญ และคณะผู้แทนพระองค์ซึ่งมาถึงในกาลต่อมาไม่นานนั้น ก็ได้รับการต้อนรับอันมโหฬารยิ่ง กระทั่งบัดนั้นทุกสิ่งทุกอย่างได้ดำเนินไปอย่างสนุกสนานบันเทิงและด้วยถ้อยที่ถ้อยอาศัยในกันและกัน กระทั่งเกิดเรื่องไร้สาระขึ้นอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่เป็นที่พอใจของคณะผู้แทนพระองค์โดยเฉพาะที่สุด มร. เดอะ ลา ลูแบร์ อันก่อให้เกิดความไม่ผสมผสานกันขึ้น ระหว่าง คณะผู้แทนพระองค์ กับ มร. ก็องสตังส์ เรื่องมีอยู่ว่าท่านเสนาบดีนั้น เมื่อก่อนที่จะออกจากเมืองบางกอกต้องการร่วมพิจารณากับ มร. เดฟาช จัดให้มีนายทหารประจำกองร้อยทหารสยาม และโดยที่ได้รับฉันทานุมัติจากราชสำนักฝรั่งเศสให้เขามีสิทธิเลือกนักเรียนนายร้อยจากในหมู่ที่มาด้วยกันนั้นได้ จึงได้คัดเลือกลางคนขึ้นเป็นผู้บังคับกองร้อย ในการนี้ได้ลืมระลึกถึงชายหนุ่มลูกผู้ดีคนหนึ่งซึ่ง มร. เดอะ ลา ลูแบร์ นำมาในขบวน

ด้วยไปเสีย และซึ่งตนก็ได้พูดจาฝากฝั่งไว้ต่อหลวงพ่อตาชาร์ดแล้ว โดยคิดว่าจะได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนายทหารผู้บังคับบัญชากองร้อยทหารสยามกับเขาสักคน เป็นการตอบแทนความดีความชอบของบุคคลนั้น.....

เพทราชาไม่ละโอกาสที่จะถือเอาความแตกแยกนี้มาเป็นประโยชน์ของตน การมาของพวกฝรั่งเศสทำให้ขัดกับแผนดำเนินการของเขาอยู่บ้าง เพราะไม่คาดว่าจะมีทหารมามากมายถึงเพียงนี้ เขาได้คัดค้านอย่างแข็งแรงในที่ประชุมองคมนตรี ในกรณีที่ยินยอมยกสถานที่ตั้งป้อมปราการให้แก่พวกฝรั่งเศสตามที่ขอมา และพูดช้ำชากถึงแต่เรื่องนี้อยู่อย่างดุเดือดเป็นเวลากว่าชั่วโมงครึ่ง โดยยกตัวอย่างผู้ครองแคว้นต่าง ๆ ในชมพูทวีป ว่าภายหลังที่ได้ต้อนรับพวกปอร์ตุเกสกับพวกฮอลันดาเข้าไว้ในบ้านเมืองแล้ว ก็ต้องเสียเมืองให้แก่พวกนั้นไปและตัวเองก็ถูกจับกุมคุมขังไว้ แต่ครั้นเห็นว่าแม้ตนจะคัดค้านแข็งขันสักเพียงไร ในหลวงกับที่ปรึกษาราชการแผ่นดินคนอื่น ๆ ก็ยังมีความเห็นเป็นตรงกันข้ามกับตนอยู่เรื่อย และตนเองก็จำเป็นที่จะต้องประทับตราประจำตำแหน่งรับรองรายงานการประชุมตามระเบียบ จึงกราบทูลพระกรุณาว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์สถานใด ในตัวเขาก็ขอได้โปรดบัญชาเถิด ถึงจะโปรดให้ตัดหัวคั่วแห้งก็ยอมแล้ว แต่เขาไม่มีวันที่จะยอม

ใน สิ่ง ที่ ขัด ต่อ ผล ประโยชน์ แห่ง พระบาท สมเด็จ พระเจ้า อยู่หัว ได้เลย

ในหลวงทรงเห็นว่า เพทราชาได้กระทำไปด้วยความปรารถนาดีในราชการโดยแท้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานอภัยให้ ด้วยไม่มีทางที่จะผันแปรเป็นอย่างอื่นได้นอกจากจะประชุมตกลงกัน ไปใน ประการ ที่ให้ความ อนุเคราะห์ยิ่ง แก่พวกฝรั่งเศส มร. ก็องสตังส์ผู้เล่าเรื่องนี้ให้กระผมฟัง ก็ได้เล็งเห็นแต่บัดนั้นว่า เขาควรจะระแวงบุคคลที่ต่อต้านการเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ของพวกฝรั่งเศสในราชอาณาจักรผู้นี้ไว้ และจะต้องรักษาท่าทีของตนไว้ให้ดี เพื่อมิให้เป็นการท้าทายบุคคลผู้นี้ให้ดำเนินการปลุกปั่นชาวสยามให้ลุกฮือขึ้นทำการขัดขวางได้ แต่ก็มีการเชื่อกัน หรืออย่างน้อยก็มีการทำให้เชื่อกันว่า การที่ มร. ก็องสตังส์ ดำเนินแผนอะลุ้มอะล่วยดังนี้ คือผลจากการที่เขามีความปรารถนาดีต่อประเทศฝรั่งเศสน้อยนักหนานั่นเอง จึงมิได้กระทำการให้เด็ดขาดลงไปทั้ง ๆ ที่เขามีอำนาจหน้าที่ที่จะกระทำได้

เมื่อเพทราชาเห็นว่า แม้จะได้มีการเตือนกันไว้ดังนี้แล้ว ก็ยังจะยกเมืองบางกอกกับเมืองมะริดให้แก่พวกฝรั่งเศสจนได้ และประชาชนพลเมืองในสองเมืองนี้ที่เคยมีความวิตกกันอยู่ว่า พวกฮอลันดาหรือพวกอังกฤษจะมายึดเอาไป จึงย่อมจะมองเห็นการมา

ของพวกฝรั่งเศสว่าเป็นการมาอย่างฐานมิตร ทั้งราษฎรส่วนใหญ่ก็ยินดีปรีดา ที่ในหลวงของตนได้ทรงเจริญทางพระราชไมตรีอันเป็นประโยชน์ยิ่งใหญ่แก่ราชอาณาจักร เขาจึงคิดที่จะกำจัดความยินดีปรีดานี้เสียด้วยคำพยากรณ์อันเป็นลางร้ายน่ากลัว เพราะรู้สึกว่าคนสยามนั้น ยังมีความหลงเชื่อ ในเรื่องโชคลางอยู่อย่างแน่นแฟ้น ในการนี้เขาได้ใช้พราหมณ์คนหนึ่งซึ่งเป็นพระโหราจารย์ของในหลวง ผู้มีความรอบรู้ในการทำนายเหตุการณ์ในอนาคตโดยทางดาราศาสตร์ อันเป็นบุคคลที่ประชาชนนับหน้าถือตาอยู่ โดยคำสั่งของเพทราชา บุคคลผู้นี้ได้ประกาศโฆษณาออกไปว่า เขาได้คำนวณจักรราศีของดาวนพเคราะห์ในท้องฟ้าดูแล้ว ประจักษ์ว่าพวกฝรั่งเศสที่มาจุกอยู่ ณ ปากทางเข้าราชอาณาจักรนั้น (ขณะนั้นเรายังพักกันอยู่ที่ปากน้ำ) จะได้รับการต้อนรับขับสู้อย่างแข็งแรงก่อน และจะได้รับทุกสิ่งทุกอย่างที่ประสงค์จำนงหมาย แต่ทว่าเหตุการณ์นี้จะกลับเป็นร้ายในกาลต่อไปแก่คนเหล่านั้น และแก่ผู้ที่ฝักใฝ่ด้วย เพราะว่าจะเกิดเหตุไม่สงบขึ้นในแผ่นดิน พวกฝรั่งเศสจะถูกขับไล่ จะมีการฆ่าฟันกันล้มตายรวมทั้งสมัครพรรคพวกทั้งหลายของคนเหล่านั้นด้วย เราได้ทราบคำพยากรณ์นี้เมื่อก่อนขึ้นจากเรือ และเรามิได้ถือเอาเป็นจริงเป็นจังอะไร ทั้ง ๆ ที่เราไม่ทราบที่มาของคำพยากรณ์นี้เลย

ขุนนางผู้แสนฉลาดไม่พอใจแต่เพียงเท่านั้น และโดยที่คอยจับตาสังเกตการเคลื่อนไหวทางด้านคณะทูตอยู่เสมอ ในไม่ช้าก็ได้ทราบความไม่ถูกเส้นถูกสายกันระหว่างคณะผู้แทนพระองค์กับ มร. ก็องสตังส์ จึงหาทางที่จะนำเอามาทำให้เป็นประโยชน์แก่แผนความคิดของตน คนสยามคนหนึ่งซึ่งไปทำการติดต่ออยู่กับคณะผู้แทนพระองค์ และเราเรียกกันว่าท่านนายพัน เพราะว่าเป็นผู้ควบคุมดูแลคนสยามทั้งมวล ณ ที่พักคณะผู้แทนพระองค์ เป็นผู้คอยให้ข่าวการเคลื่อนไหว (แก่เพทราชา) อยู่ เพทราชาได้ใช้บุคคลผู้นี้เองปั้นข่าวกล่าวโทษ มร. ก็องสตังส์ ขึ้นในนามของ มร. เดอะ ลา ลูแบร์ แต่กระผมเชื่อว่า ท่านผู้แทนพระองค์คนนั้นคงมีความสุจริตพอที่จะไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ด้วยเป็นแน่ ทันใดที่ได้ทราบกันที่เมืองละโว้ว่า (มร. เดอะ ลา ลูแบร์) เดินทางกลับไปประเทศฝรั่งเศสแล้ว คนสยามคนนั้น (หมายถึงท่านนายพัน) ก็ขอเข้าเฝ้าในหลวงเพื่อกราบถวายบังคมทูลว่า เมื่อก่อนที่จะเดินทางไปนั้น มร. เดอะ ลา ลูแบร์ ได้วานเขาให้ช่วยกราบถวายบังคมทูลว่า มร. ก็องสตังส์ นั้นเป็นคนทรยศต่อพระองค์และต่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสด้วย เขาพยายามจะเอาแต่ประโยชน์ของตัวเป็นประมาณและพยายาม จะเป็นเจ้าเป็นใหญ่เหนือสถานที่ทุกแห่งในราชอาณาจักร โดยอ้างว่าจะถวายแด่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เขาได้เอาอกเอา

ใจพวกทหาร (ฝรั่งเศส) ณ ที่นั้นอย่างกว้างขวาง และทหารเหล่านั้นก็ภักดีต่อ มร. ก็องสตังส์ ยิ่งกว่าจะภักดีต่อในหลวงผู้เป็นเจ้านายของพวกตนเสียอีก

สมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม ทรงประหลาดพระทัยเป็นอันมากที่ทรงได้รับข้อกล่าวหาอันฉกรรจ์เช่นนั้น จึงโปรดให้จับกุมคุมตัวขุนนางผู้นั้นเข้าไว้ก่อน จนกว่า มร. ก็องสตังส์จะกลับมาจากไปส่งหมู่เรือรบที่ปากน้ำ พระองค์ทรงแคลงพระทัยว่าจะมีการฉวยโอกาสในระหว่างที่เสนาบดีไม่อยู่และการกลับไปของผู้แทนพระองค์ เพื่อยื่นข้อหาเป็นทำนองมีเล่ห์กระเท่ห์เช่นนั้นขึ้น ครั้น มร. ก็องสตังส์กลับมาถึงแล้ว เจ้าคนกล่าวโทษโดยเห็นแก่สินบนคนนั้นไม่สามารถที่จะแสดงหลักฐานประกอบข้อกล่าวหาของตนได้ แล้วยังไม่กล้าที่จะยืนยันข้อที่ตนกล่าวหาขึ้นอีกด้วย แต่ก็ไม่มีทางจะบีบบังคับให้บอกตัวผู้เป็นต้นคิดสร้างข้อกล่าวโทษนั้นออกมาได้ เขาถูกพิพากษาให้เอาตัวไปโยนให้เสือกินเสีย และคงจะได้รับโทษทัณฑ์นั้นเป็นแน่ ถ้า มร. ก็องสตังส์ จะไม่ทูลขอพระราชทานอภัยโทษให้ ด้วยคำขอร้องของ มร. ดู บรูอังต์ กับนายทหารลางคน ซึ่งขุนนางผู้นั้นได้เคยอำนวยความสะดวกให้ในการติดต่อหลายครั้งหลายคราว จึงเพียงแต่ถูกโบยด้วยหวาย แล้วมาแสดงความขอบคุณแก่ มร. ก็องสตังส์.....

๔. แผนการณ์ยึดพระราชวังของฟอลคอน

กระแสข่าวเหล่านี้ได้มาถึงพร้อม ๆ กันกับขณะที่ มร. ก็อง-สตังส์ ได้ปลงใจแล้วว่า จะทำการต่อต้านเพทราชา และจะไม่ให้โอกาสแก่ฝ่ายนั้นทันได้ดำเนินการตามแผนทรยศของเขาได้ เขาเห็นว่ายังไม่เป็นการสมควรที่จะด่วนนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทรงทราบสิ่งที่เขาสืบรู้มาทั้งหมดนี้ ด้วยทราบดีว่าในหลวงนั้นทรงมีความทนง พระองค์ว่าทรงคุ้นชินกับการได้ทอดพระเนตรเห็นคนสยามหมอบคลานอยู่ต่อหน้าพระที่นั่ง และไม่ทรงสามารถที่จะข่มพระโทสจริตได้สักชั่วขณะหนึ่ง ในยามอันสำคัญยอดยิ่งเช่นนี้ เขาได้คาดคะเนไว้อย่างมีเหตุผลว่า ถ้าทำการไปไม่ถูกจังหวะแล้ว เพทราชาอาจจะหลบหนีไปเสียก็ได้ แล้วไปยุยงพระสงฆ์ให้ก่อการจลาจลขึ้นในราชอาณาจักร จึงคิดที่จะจับกุมตัวเข้าไว้เสียก่อน ได้สวนทวนพยานเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จึงจะนำตัวขึ้นถวายในหลวงพร้อมด้วยข้อกล่าวหา แต่เขาคิดว่ามิชอบที่จะวางใจให้คนสยามไปกระทำการนี้ ด้วยทราบดีว่ามีอยู่หลายคนที่เดียว และแม้ข้าราชบริพารลางคนของในหลวงเอง ก็ได้รับการชักชวนให้เข้าเป็นพรรคพวกของเพทราชา จึงไม่ปลอดภัยที่จะวางใจใครง่าย ๆ ในกรณีอันจะต้องใช้ความสุขุมรอบคอบเป็นอย่างยิ่งเช่นนี้

จึงได้ตกลงใจที่จะใช้แต่พวกชาวยุโรป และเพ่งเล็งโดยเฉพาะไปทางพวกฝรั่งเศส

ขณะนั้น มร. เดฟาช อยู่ที่เมืองบางกอก กำลังรีบเร่งสร้างป้อมเป็นการใหญ่ ด้วย มร. ก็องสตังส์ได้เตือนไปเมื่อไม่ช้าไม่นานมานี้ ให้เร่งรัดการก่อสร้างขึ้นอีกให้แล้วเสร็จโดยเร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพราะได้เล็งเห็นการเริ่มต้นของความไม่สงบร้ำไรแล้ว เกรงจะเกิดเหตุใหญ่ในไม่ช้า แต่การสร้างป้อมก็มิได้ก้าวหน้าไปได้รวดเร็วดังที่สองฝ่ายหวัง ทั้งนี้ก็ด้วยความฉลาดของเพทราชา ดังที่เราจะได้ทราบในกาลต่อมาจากคำให้การของคนสยาม ที่ (เรา) จับเอาตัวไปเป็นประกัน เพทราชาหาทางเข้าติดต่อ กับเจ้าหน้าที่สยาม ที่มาควบคุมงานก่อสร้าง เอาเข้าไว้ เป็นพรรคพวกได้ และเพื่อกันมิให้การก่อสร้างนั้นแล้วเสร็จตามกำหนด ได้แบ่งเอาคนงานส่วนใหญ่ ที่พระเจ้ากรุงสยามทรงจัดส่งไปให้ ทำงานสร้างป้อมนั้น ให้ไปทำงานเสียทางอื่น มร. เดฟาช ได้ยื่นคำร้องทุกข์ขึ้นไปยัง มร. ก็องสตังส์ ว่าขุนนางที่ส่งลงไปคุมงานนั้น มิได้ใช้คนงานก่อสร้างให้เต็มจำนวน จาก ๑,๕๐๐ คนที่ในหลวงทรง จัดส่ง ไปนั้น จะมีสัก ๗ — ๘๐๐ คน เท่านั้น ที่ทำงาน อยู่กับที่ พวกสยามก็คัดค้านเสียงแข็ง แต่ในหลวงทรงเชื่อถือ มร. เดฟาช ยิ่งกว่าคนอื่นๆ จึงได้ทรงจัดส่งขุนนางให้มาจัดการควั่นคอ (ผู้กระทำ

ผิด) เสีย กล่าวคือ ใช้ดาบกรีดตั้งแต่ศีรษะลงมาถึงก้านคอ จนหลังเปิดเกือบจรดกระโหลกศีรษะ (การลงทัณฑ์ทำนองนี้เป็นสิ่งธรรมดาสำหรับขุนนางที่ขัดพระบรมราชโองการ คือใช้คมดาบกรีดหนังศีรษะลงมาจรดท้ายทอยและได้รับความเจ็บปวดมาก)

ครั้นแล้วก็จะต้องนำตัวเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบเหล่านั้นมาสอบสวนปากคำ เพื่อให้รู้ว่าเหตุไรจึงได้เอาคนงานไปใช้ทำงานประเภทอื่นเช่นนั้น แต่ มร. เดฟาช นั้นใช้ความใจดีของเขาผิดกาลเทศะ ได้ห้ามไว้มิให้ทำอะไร แล้วส่งตัวขุนนางที่ถือรับสั่งมาให้จัดการลงทัณฑ์นั้นกลับ โดยไม่อนุญาตให้ปฏิบัติตามพระกระแสรับสั่งแต่ประการใด จึงเท่ากับเป็นการปิดบังมิให้ใครล่วงรู้ความจริงที่เกิดขึ้นในครั้งนั้นด้วยว่า เหตุไรงานสร้างป้อมจึงไม่แล้วเสร็จพอที่จะใช้ทำการป้องกันให้ทันเวลาได้ ทางฝ่าย มร. ก็องสตังส์ก็มุ่งหน้าไปทางจัดหากระสุนดินดำและจัดส่งเท่าที่มีอยู่ส่วนใหญ่ไปให้โดยเฉพาะที่สุดเร่งเร้า มร. เดฟาช ให้รับดินปืนเข้าไว้ให้พอใช้ไปได้ตลอดปี ซึ่งเขาได้จัดส่งลงไปให้โดยมิได้คิดมูลค่าเลย แล้วเตือนให้ระมัดระวังความปลอดภัยของตัวเองไว้ให้จงดี และให้คำมั่นว่า จะแจ้งเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทางราชสำนักให้ทราบทุกระยะ มร. ก็องสตังส์ ได้รักษาคำมั่นสัญญานั้น พอรู้แผนการณ์ร้ายของเพทราชาเข้า เขาก็เขียนหนังสือไปถึง มร. เดฟาร์ชขอร้องให้รีบ

ขึ้นไปที่เมืองละโว้ ด้วยในหลวงทรงมีพระราชภารกิจอันสำคัญจะเจรจาด้วย

ข้างฝ่ายพระเจ้ากรุงสยามนั้น ครั้นทรงได้รับคำกราบบังคมทูลจาก มร. ก็องสตังส์ ว่ามีการเคลื่อนไหวแล้ว แม้ในราชสำนักเอง เป็นกาลอันสมควรแล้วที่จะเรียกตัวพวกฝรั่งเศสลางคนเข้ามาคิดอ่านระงับปราบปรามเสีย จึงได้ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้นายพลฝรั่งเศสเข้ามาคิดอ่านการนี้กับพระองค์ เมื่อ มร. เดฟาช ได้รับหนังสือของ มร. ก็องสตังส์ ก็เดินทางเข้ามายังเมืองละโว้ในราวปลายเดือนมีนาคม ขณะนั้นในหลวงทรงค่อยทุเลาอาการพระประชวรซึ่งเป็นอยู่แต่เพียงเล็กน้อยนั้นแล้ว จึงโปรด ฯ ให้ มร. เดฟาชเข้าเฝ้า หลวงพ่อ รีโชด์ ซึ่งจะถวายปฏิทินแบบที่ท่านคิดขึ้นสำหรับใช้ในประเทศสยาม จึงได้รับพระบรมราชานุญาตให้เข้าเฝ้าในโอกาสเดียวกันนั้นด้วย และกระผมก็ถูกเรียกตัวไปเหมือนกัน ภายหลังที่ได้ทรงแสดงความรักใคร่และไมตรีจิตต่อ มร. ก็องสตังส์ แลงทรงต้อนรับปฏิสันถาร มร. เดฟาชแล้ว ในหลวงก็ทรงมีรับสั่งขอร้อง มร. เดฟาช ให้อยู่ใกล้พระองค์ต่อไปสักเล็กน้อยก่อน และให้นำทหารมาให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ พระองค์ได้ทรงทราบว่ามีทหาร(ฝรั่งเศส)เจ็บป่วยและล้มตายลงหลายคน จึงทรงสลดพระราชหฤทัยมาก ทรงหวังว่าอากาศที่เมืองละโว้

คงจะดีกว่าที่โน่น (เมืองบางกอก) เป็นแน่ แล้วทรงมีพระบัญชาให้ มร. ก็องสตังส์ชี้แจงเรื่องราวต่อ ๆ ไป

หลังจากการเข้าเฝ้าซึ่งนานพอดู ในหลวงได้มีรับสั่งให้กระผมคงอยู่ในพระบรมมหาราชวัง และบริโภคอาหารเสียที่นั้น มร. ก็องสตังส์ก็จำต้องอยู่เพื่อปฏิบัติราชการลางประการด้วย เขาจึงขอโทษ มร. เดฟาช ที่ตนไม่อาจบริโภคอาหารมื้อค่ำด้วย ในวันนั้น เมื่อเราได้บริโภคอาหารอิ่มแล้ว มร. ก็องสตังส์จึงบอกกระผมว่า กระผมคงจะทราบเหตุผลดีอยู่แล้ว ว่าเหตุไรในหลวงจึงทรงมีรับสั่งให้ มร. เดฟาช เข้าเฝ้า เพราะกระผมเป็นผู้ทราบเรื่องทั้งหลายแหล่ดีอยู่ ฉะนั้นจึงขอร้องกระผมให้ช่วยชี้แจงให้ มร. เดฟาช ทราบโดยตลอดอีกทางหนึ่งด้วย และว่าทั้งนี้เป็นการกระทำเพื่อธำรงไว้ ซึ่งราชสัมพันธภาพ ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสต่อประทุษกรรมของผู้เป็นกบฏต่อราชบัลลังก์ของราชพันธมิตร เป็นการกระทำเพื่อช่วยพระชนม์ชีพแห่งพระอนุชาธิราชทั้งสองพระองค์ไว้ และให้เธอทรงได้รับมหาพิชัยมงกุฎ ซึ่งเธอทรงมีสิทธิโดยชอบตามโบราณราชประเพณี ที่สุดนั้นเป็นการกระทำเพื่อทนุบำรุงพระคริสตศาสนาและพระเกียรติคุณแห่งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ต่อศัตรูอันร้ายกาจของพระมหากษัตราธิราชทั้งสองพระองค์นั้น ฉะนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องจับกุมตัวขุนนางผู้เป็นตัวการก่อการจลาจลเข้าไว้ รวม

ทั้งพรรคพวกผู้ร่วมคิดของเขาอีก ๒—๓ คน ที่แพร่คำพยากรณ์นั้นออกไปด้วย การจับกุมนั้นจะง่ายนักในขณะที่ฝ่ายนั้นยังไม่ทันได้เฉลียวใจ แต่ถ้าปล่อยให้ฝ่ายนั้นมีเวลาดำเนินการตามแผนการณ์ของเขาแล้วไซร้ ก็เป็นที่น่าเกรงว่าพระบรมวงศ์จะถูกโค่นทำลาย และพระคริสตศาสนาก็จะถึงแก่ความวิบัติในราชอาณาจักร และพวกฝรั่งเศสก็จะถูกขับไล่ออกไปให้พ้นอย่างน่าอับอายเป็นที่สุด

แล้วเขายังบอกกระผมอีกด้วยว่า เรื่องนี้จะใช้พวกอังกฤษที่เขาจัดให้เข้ารับราชการอยู่ในสยามก็ได้อยู่ แต่โดยที่เป็นเรื่องที่จะต้องทำการป้องกันองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสถาปนาพระอนุชาธิราชทั้งสองพระองค์ขึ้นสู่ราชบัลลังก์ ก็จะเป็นการข้ามหน้าพวกฝรั่งเศสไป ถ้าไม่เสนอขอความช่วยเหลือจากฝ่ายนี้ก่อน เพราะเหตุว่าถ้าในหลวงและพระอนุชาธิราชจะทรงเชื่อโดยหลักฐานที่พวกนั้นแสดงให้เห็นว่า พระองค์จะได้ทรงประสบกับความวิบัติ ถ้าไม่ทำการจับกุมผู้ทำการทรยศเสียให้ทันท่วงทีดังนี้แล้ว ทั้งสามพระองค์ก็จะทรงสำคัญว่า ทรงเป็นหนี้พระชนม์ชีพและราชบัลลังก์อยู่แก่บุคคลที่เข้าทำการจับกุมนั้น แม้กระนั้นเขาก็ให้เสรีภาพแก่ มร. เดฟาชที่จะตกลงใจได้ตามชอบว่าจะเอาอย่างไร จึงใคร่ขอให้กระผมนำความไปเจรจากับ มร. เดฟาชก่อน เพื่อที่ฝ่ายนั้นจะได้มี

เวลาใคร่ครวญ และปฏิเสธที่จะเข้ามายุ่งเกี่ยวด้วยได้ ถ้าเขาพิจารณาเห็นว่าเบื่นการสมควรโดยทำนองนั้น ถ้าแม้ว่าเขาจะเข้าช่วยพระเจ้ากรุงสยามดังที่เกียรติภูมิแห่งประเทศฝรั่งเศส และผลประโยชน์ของพระศาสนาบังคับให้กระทำแล้วไซร้ ก็ขอให้กระผมขอร้อง มร. เดฟาช ให้รอพบเขาอยู่ ณ ที่พักหลังใหม่นี้ เพื่อที่จะได้ปรึกษาหารือกันด้วยเรื่องนี้โดยปราศจากพยานรู้เห็น และขอให้กระผมช่วยทำหน้าที่เบื่นล่ามให้แก่เขาด้วย

นี่แลคือข้อความที่ มร. ก็องสตังส์ ได้เจรจากับกระผม และโดยที่เขาเห็นว่ากระผมมีความลำบากใจที่จะรับงานชิ้นนี้ไปทำ ด้วยไม่ สะดวกใจ ที่จะ นำตนเข้าไปยุ่งเกี่ยว กับเรื่อง ที่ไม่เหมาะแก่สมณสารูปของพวกเรา (บาทหลวง) อยู่ มร. ก็องสตังส์ จึงได้ว่าเขาเห็นอยู่ก็แต่บาทหลวงในคณะเยซูอิทเท่านั้นที่เขาจะเบิดเผยให้ล่วงรู้ความอันสำคัญยิ่งนี้ได้ และตัวเขาเองก็ไม่มีความรู้ภาษาฝรั่งเศสดีพอที่จะเจรจาโดยตรงกับ มร. เดฟาช โดยมิต้องใช้ล่ามได้ ฉะนั้นกระผมจึงกลายเบื่นผู้ต้องรับผิดชอบเต็มประตูในกรณีที่เรื่องนี้ดำเนินไปในทางเลวร้าย ถ้าไม่รับเอาความไปเจรจากับ มร. เดฟาช กระผมจึงขออนุญาตนำเอาเพื่อนบาทหลวงไปด้วยกันสักรูป เพื่อไปเบื่นเพื่อนกัน ณ ที่พักของ มร. เดฟาช เขาก็อนุญาตและโดยที่ขณะนั้นหลวงพ่อ เลอ รัวเยร์ ลงไปอยู่เสียที่สยาม (กรุงศรีอยุธยา)

กระผมจึงขอร้องหลวงพ่อ เลอ บลังก์ ซึ่งทั้งท่านนายพลและ มร. ก็องสตังส์ก็เคารพนับถือในความเคร่งครัดในพระศาสนา และเป็นผู้รู้หลักนักปราชญ์ไปแทน

เราได้นำข้อความที่ มร. ก็องสตังส์ ชี้แจงนั้นไปแจ้งต่อ มร. เดฟาชแล้ว และชี้ให้เห็นผลร้ายอันอาจจะเกิดขึ้นจากการก่อกบฏของเพทราชา ถ้าปล่อยให้ฝ่ายนั้นดำเนินการไปจนบรรลุผลสำเร็จ กับความได้ประโยชน์และเกียรติคุณถ้าเข้าระงับปราบปรามเสียก่อนได้ ซึ่งก็ไม่น่าจะเป็นการยากเย็นนัก มร. ก็องสตังส์ แน่ใจว่าใช้คนฝรั่งเศสสัก ๕๐ หรือ ๖๐ คนเท่านั้นก็พอ ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่แก่ความ พิจารณา ของ มร. เดฟาชเอง ที่จะ ดำเนินการ ตามที่เขาเห็นว่าจะเหมาะสม มร. เดฟาช ตกลงใจที่จะเข้าร่วมเป็นฝักฝ่าย (กับ มร. ก็องสตังส์และพวก) ด้วย เขาบอกเราว่า มร. ก็องสตังส์ จะสบประมาทเขามากทีเดียว ถ้าไปติดต่อขอรับความช่วยเหลือจากผู้อื่น เพราะการที่เขาถูกส่งตัวมายังประเทศสยามนี้ก็เพื่อถวายความอารักขาแด่พระเจ้ากรุงสยามและพระ (คริสต) ศาสนาโดยแท้ เขาจึงไม่ประสงค์ที่จะเวนงานชิ้นนี้ให้ผู้อื่นรับไปปฏิบัติจัดทำเป็นอันขาด ตัวเขาเองจะเป็นหัวหน้าพาทหารสัก ๘๐ หรือ ๑๐๐ คน เข้าทำการกำราบ ปราบปรามบุคคลทุกคน ที่จะบังอาจคิดการกบฏ ต่อองค์ พระมหากษัตริย์ มร. เดอะ โบชังป์ พันตรีทหารที่บางกอก ก็ถูกเรียก

ตัวเข้ามารับการปรึกษาด้วย เพราะ มร. เดฟาช มีความไว้วางใจในตัวบุคคลผู้นี้เป็นอันมาก ก็แสดงความเห็นโดยทำนองเดียวกันว่า มิชอบที่จะวางมือในเรื่องนี้ และดูไม่เป็นเรื่องยากลำบากใจเลยที่จะรับเอาเป็นภาระ เพราะเขาได้เข้ามาอยู่เมืองละโว้เพื่อหัดทหารกองร้อยรักษาพระองค์ได้หลายเวลาแล้ว และรู้ดีว่าเพทราชานั้นไม่มีกำลังอะไรเลย ฉะนั้น มร. เดฟาช จึงได้ส่งกระผมกลับไปแจ้งแก่ มร. ก็องสตังส์ ว่า เขาจะคอยพบอยู่ ณ ห้องที่นัดหมายกันไว้นั้น

มร. ก็องสตังส์ได้ไปถึงที่นั้นภายในไม่ช้า ได้มีการปรึกษาหารือกันเฉพาะตัวเป็นเวลาช้านาน โดยกระผมทำหน้าที่เป็นล่ามให้ มร. ก็องสตังส์ ได้ให้รายละเอียดในเรื่องนี้เพิ่มเติมแก่ มร. เดฟาชอีก และชี้ให้เห็นผลต่าง ๆ ทั้งเกียรติคุณและการมีส่วนได้ประโยชน์ อันจะพึงได้แก่พวกฝรั่งเศสที่เข้าทำการกอบกู้พระชนม์ชีพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และธำรงมหาพิชัยมงกุฎไว้ให้ตกอยู่แก่พระบรมวงศ์ อันจะเป็นช่องทางให้พระองค์หันมาถือพระคริสตศาสนาได้โดยง่าย เมื่อทรงตระหนักว่าพวกพระสงฆ์ ซึ่งพระองค์ได้พระราชทานความอุปถัมภ์ค้ำจุนไว้เป็นหนักหนา และเป็นผู้กีดกันพระองค์ไว้มิให้ทรงประกาศเปลี่ยนศาสนานั้น เป็นฝ่ายดำเนินการเพื่อความหายนะของพระองค์เอง ทั้งความสำนึก

บุญคุณของพระอนุชาธิราชทั้งสองพระองค์เมื่อทรงทราบว่า ขณะที่ใกล้จะสูญราชบัลลังก์และเสียพระชนม์ชีพนั้น ก็ได้พวกฝรั่งเศสนี่แล้วเป็นผู้ช่วยกอบกู้เข้าไว้ทันท่วงที ด้วยประการฉะนี้ก็จะเป็นทางให้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กับพระอนุชาธิราช ทั้งสองพระองค์ ทรง หันมาปรองดองกันได้ เป็นการขจัดข่าวทรยศที่มีผู้เสกสรรปั้นกล่าวขึ้นให้พระอนุชาธิราชทั้งสองพระองค์ ทรงเป็นผู้ผิดอยู่ในสายพระเนตรของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสียได้

นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นอีกว่า เป็นการง่ายเหลือเกินที่จะเข้าทำการสำคัญครั้งนี้ เพราะเพทราชานั้นยังไม่มีกำลัง ซึ่งจะต้องใช้เวลารวบรวมผู้คนอยู่อีกตั้งหนึ่งเดือน หรือหกสัปดาห์เป็นอย่างน้อย มร. เดฟาช ยังได้รับการรับรองให้มั่นใจอีกในเรื่องนี้ในการตกลงใจครั้งแรกของเขา มร. ก็องสตังส์ ได้กำชับไว้สามประการคือประการที่หนึ่ง ให้เข้าร่วมทำงานเป็นสายเดียวกัน (คือไม่แยกไปทำการเป็นอิสระ) เพื่อที่จะดำเนินแผนการณ์ให้สืบเนื่องกันเป็นลูกโซ่ ซึ่งถ้าต่างฝ่ายต่างทำไปโดยมิได้มีการนัดหมายกันแล้วก็ยากที่จะดำเนินแผนขั้นต่อไปได้ถนัด ที่ทำไปแล้วกจะไร้ประโยชน์ และเปิดโอกาสให้เพทราชาดำเนินการตามความคิดของเขาได้ถนัด ฉะนั้นจึงชอบที่จะกลับไปจัดการสั่งเสียทางเมืองบางกอกให้เป็นที่เรียบร้อยเสียก่อนแล้วจึงค่อยยกกองทัพขึ้นมาและอย่าได้เชื่อฟังข่าวเล่าลืออันจะทำให้เปลี่ยนความตั้งใจแต่ประการใดเลยซึ่งถ้ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร

แล้ว ก็จะได้แจ้งให้ทราบล่วงหน้าเสมอ ประการที่สองนั้นคือ อย่าแพร่งพรายเรื่องที่เขาบอกให้ทราบนี้ให้เข้าหูใครเป็นอันขาด ด้วยเกรงว่าเพทราชาจะรู้ตัวเสียก่อนแล้วและจัดการประหัตประหารพวกเราเสียอย่างหมาจนตรอก หรือหลบหนีออกไปพำนักอยู่ในหัวบ้านหัวเมืองที่เป็นสมัครพรรคพวกของตน และที่ให้การสนับสนุนกันอยู่ ประการสุดท้ายนั้นขอให้เร่งดำเนินการเป็นการรีบด่วน อย่าให้เสียเวลาชักช้าเลย

มร. เดฟาช รับคำทุกประการ และบอกว่าเขาพร้อมที่จะเดินทางกลับไปแต่ในเพลาค่ำนี้ทีเดียว แล้วจะได้รีบกลับมาโดยเร็วที่สุด เขาขอร้องเพียงให้จัดส่งพระบรมราชโองการ (เป็นลายลักษณ์อักษร) ไปยังเขาให้นำกองทัพขึ้นมาเท่านั้น เพื่อเป็นหลักฐานแสดงว่า เขาได้ปฏิบัติการไปตามพระกระแสรับสั่งของสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม ซึ่งเขาได้รับบัญชามา (จากพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส) ให้ปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด เมื่อการทั้งหลายได้เป็นที่ตกลงกันดังนี้แล้ว มร. เดฟาช ได้ไปกล่าวอำลา มร. ก็องสตังส์ ณ พระบรมมหาราชวัง ซึ่งเรานอนแรมกันอยู่ในคืนนั้น แล้วเขาก็ออกเดินทางไปในตอนเที่ยงคืน เมื่อเห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างได้เป็นไปตามบัญชาของท่านเสนาบดีแล้ว แต่ก็มิได้ปฏิบัติจัดทำตามที่ได้รับปากไว้แต่ประการใด กล่าวคือ ประการแรกที่เดียว

นั้น แทนที่จะเร่งดำเนินการโดยรีบด่วน กลับใช้เวลาเกือบสิบห้าวันจึงเคลื่อนทัพมาได้.....

๕. เหตุการณ์วันฟอลคอนถูกจับ

แต่เป็นคราวเคราะห์ร้ายที่ว่า ในขณะที่ มร. ก็องสตังส์กำลังพิจารณาลู่ทางที่จะจัดการเรื่องนี้ โดยทำการติดต่อล่วงหน้าไว้กับข้าราชบริพารลางคนที่มีความจงรักภักดีต่อในหลวง และองค์พระอนุชา (เจ้าฟ้าน้อย)อยู่นั้น ในหลวงก็ทรงได้รับแจ้งเหตุจากพระบี๋ยุขุนนางหนุ่มผู้นี้มีกรณีพิพาทอยู่กับเพทราชา ด้วยเรื่องตำแหน่งหน้าที่ในราชการตำแหน่งหนึ่งซึ่งเขาปรารถนาจะได้รับพระราชทานจากในหลวง แต่ทางฝ่ายโน้นก็ต้องการจะบรรจุคนของตนเข้ารับตำแหน่งนั้น เขา (พระบี๋ย์) เพิ่งตระหนักเมื่อสายเสียแล้วว่า ออกพระ(เพทราชา)คนนั้นปรารถนาที่จะขึ้นครองราชสมบัติเสียเอง แทนที่จะส่งเสริมให้ตนก้าวขึ้นสู่ราชบัลลังก์ดังที่ได้สัญญาไว้ และเขา (เพทราชา)ได้ใช้อำนาจเหนือผู้คนของตนที่ตนมอบให้ก็เพื่อให้หันเหจากเจ้าขุนมูลนายเดิมไปฝักฝ่ายเบี่นพรรคพวกของฝ่ายโน้นเท่านั้น เมื่อขัดใจกันด้วยเรื่องนี้และเกิดมีปากมีเสียงกันขึ้นอย่างรุนแรง พระบี๋ย์จึงเข้าเฝ้าในหลวงและกราบทูลให้ทรงทราบถึงการที่ขุนนางผู้นั้น (เพทราชา) คิดการเบี่นกบฏ และการวางแผนประทุษร้ายทุก

ประการ เพื่อที่จะเป็นเจ้าเป็นใหญ่ในราชการงานแผ่นดิน ในหลวงทรงพระพิโรธหนัก และทรงมีรับสั่งให้ไปตามตัว มร. ก็องสตังส์มาเดี๋ยวนั้น หลังจากที่ทรงแสดงความไม่พอพระทัยที่พระองค์ได้ทรงทราบเรื่องนี้จากปากของผู้อื่นแทนที่จะเป็นคำกราบบังคมทูลของเขา (มร. ก็องสตังส์) ว่า เพทราชาเป็นตัวการแห่งขบวนการก่อการกบฏนี้แล้วก็ทรงมีพระราชดำรัสว่า พระองค์ใคร่จะให้ไปจับกุมตัวเพทราชามาเดี๋ยวนั้นทันที และลงทัณฑ์เสียให้สมแก่โทษานุโทษ

มร. ก็องสตังส์ ได้กราบทูลชี้แจงเหตุขัดข้องที่ทำให้เขายังมิได้นำ ความขึ้นกราบบังคมทูล พระกรุณาให้ ทรงทราบ ถึงเรื่องทั้งหลายที่เกิดขึ้นนั้นโดยละเอียด ทั้งนี้ก็เพราะพระบิ๊ย์ได้จู่ทำการอย่างใจร้อนเกินไป ทั้งในหลวงเองก็ทรงกริ้วกราดออกไปอย่างเปิดเผยด้วย น่าที่เพทราชาจะได้รับคำบอกเล่าให้รู้ตัวเสียก่อนในไม่ช้า ก็จะหาทางหลบหนีราชภัยไป เป็นการยากที่จะจับกุมคุมตัวมาได้โดยง่าย เขาจึงทูลแนะนำในหลวงให้ทรงระงับพระโทสจริตเข้าไว้ก่อน ต่อวันรุ่งพรุ่งนี้จึงค่อยคิดอ่านเรียกตัวให้เข้าเฝ้า ซึ่งเขา (มร. ก็องสตังส์) ก็จะได้อยู่ในที่เฝ้านั้นด้วย พร้อมด้วยทหารคุ้มกันชาวอังกฤษ ๑๕ คนและชาวยุโรปอีกหลายคน เพื่อจัดการจับกุมตัวเพทราชาไว้ได้โดยละม่อม แผนการณ์จึงได้ดำเนินไปตามนี้อย่างดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่ขุนนางผู้นั้น (เพทราชา)

ย่อมไม่อาจหวังในพระมหากรุณาธิคุณว่า จะทรงงดโทษโปรดพระราชทานอภัยให้ได้ เนื่องจากการกระทำของตนที่ล่วงแล้วมานั้น จึงคิดอ่านที่จะหลบหนีไปเสียให้พ้น จากความขุ่นข้อง พระราชหฤทัย จึงได้ไปหาพระสังฆราชแห่งเมืองละโว้กับเพื่อนสนิทหลายคน ปรึกษาตกลงกันที่จะใช้กำลังอย่างเปิดเผย แต่โดยที่ไม่มีผู้คนมากพอที่จะทำการได้ พระสังฆราชกับบรรดาภิกษุทั้งหลายจึงรับจะปลุกปั่นราษฎรให้ลุกฮือขึ้นเป็นกำลังสนับสนุนการปฏิวัติรัฐประหารนั้น

ครั้นวันรุ่งขึ้น พระสังฆราชกับพระภิกษุทั้งนั้นก็เรียกประชุมราษฎร ประกาศกล่าวว่าเป็นกรณีที่ประชาชนพลเมืองทั้งหลายจะพึงจับอาวุธเพื่อรับใช้องค์พระมหากษัตริย์และแผ่นดินแล้วด้วยว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้นทรงพระประชวรอยู่(ไม่สามารถที่จะบริหารราชการแผ่นดินได้) จึงได้ทรงมอบราชการงานแผ่นดินให้เพทราชาบริหารแทนพระองค์ โดยปลดหน้าที่นี้เสียจากออกญาวิไชเยนทร์ด้วยทรงทราบว่าบุคคลผู้นั้นคิดการทรยศ จะเอาแผ่นดินไปยกให้แก่คนต่างด้าวต่างแดน และบุคคลผู้นั้นยังปรารถนาในลาภยศอันได้ใช้อำนาจทำประโยชน์ให้แก่ตัวเองอยู่อีก (หายอมผละจากตำแหน่งไม่) เพทราชาจึงจำต้องจับอาวุธขึ้นโดยพระบรมราชโองการ เพื่อปราบคนผู้นั้นให้สิ้นฤทธิ์พิษสง ถ้าประชาชนพลเมืองทั้งหลายมี

ความจงรัก ภักดี ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อย่างแน่วแน่ แล้วไซร้ ก็ขอให้ตามตนไปยังพระบรมมหาราชวังเถิด

ฝ่ายประชาชนพลเมือง ก็คึกคักไปตาม สุนทรกถา ของพระภิกษุซึ่งพวกเขามีความเคารพนับถือเป็นอันมาก จึงพากันจับอาวุธยุทธภัณฑ์เท่าที่จะหาได้ ตามพระสังฆราชและพระภิกษุลางรูปที่ออกนำหน้า แบกพวกที่ทำการปลุกปั่นให้เกิดการจลาจลไปบนบ่าเข้าไปในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งเพทราชาได้ล่วงหน้าเข้าไปคอยอยู่ก่อนแล้ว และผ่านเข้าไปได้โดยง่าย โดยมีสายลับคอยเปิดรับให้เข้าไป มีผู้นำความไปเรียนแก่ มร. ก็องสตังส์ ว่า มีราษฎรเป็นอันมากพากันยกเป็นขบวนเข้าไปในพระบรมมหาราชวังแล้ว ขณะนั้นกระผมก็อยู่ที่ทำเนียบของเขาด้วย และโดยที่กระผมตระหนักดีว่าควรจะเกรงเพทราชาไว้ให้มาก จึงได้พยายามอย่างสุดกำลังที่จะห้ามเขาไว้มิให้ไป ด้วยเกรงว่าทางฝ่ายโน้นจะมีกำลังเหนือกว่ามากกว่ามากนัก แต่กระผมก็ได้พบว่าเขาตกลงใจที่จะตายเสียดีกว่าที่จะทอดทิ้งในหลวงในยามนี้ และความพยายามเหนี่ยวรั้งของกระผมก็ไร้ประโยชน์อีกโดยทำนองเดียวกันกับเมื่อตอนเช้า ซึ่งเราได้ปรึกษาหารือกันอยู่เป็นเวลาช้านาน ซึ่งกระผมจะได้กล่าวถึงเรื่องนี้ในโอกาสต่อไป

เพื่อให้กระผมพ้นไปเสียจากเขา มร. ก็องสตังส์ ขอร้องกระผมให้ไปสวดมนต์พร้อมด้วยหลวงพ่อรูปอื่น ๆ ที่โรงสวด วิงวอนพระผู้เป็นเจ้าขอให้คุ้มครองพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งกำลังทรงตกอยู่ในระหว่างอันตรายด้วย พอกระผมออกไปไม่นานเท่าไร เขาก็เข้าไปกล่าวคำอำลามาดามก็องสตังส์ ราวกับว่าจะไม่ได้กลับมาพบหน้ากันอีกฉะนั้น ครั้นแล้วก็นำ มร. เดอะ โบชังป์ กับนายทหารฝรั่งเศสอีกสองคน ผู้บังคับกองและหน่วยทหารคุ้มกันชาวอังกฤษอีก ๑๕ คน กับชาวปอร์ตุเกสลางคนมีอาวุธพร้อมสรรพ วิ่งไปทางพระบรมมหาราชวังเพื่อเข้าช่วยในหลวง แต่โดยอารามรีบเร่ง จึงผลุนผลันเข้าไปทางทวารเล็กที่เขาเห็นเปิดอยู่ โดยไม่ทันพิจารณาว่าจะมีใครทันได้ตามติดเข้าไปด้วยหรือหาไม่ จึงเป็นเหตุให้เขาถูกกักอยู่ข้างในแต่ลำพังกับนายทหารฝรั่งเศสสามคนนั้นเท่านั้น นอกจากนั้นหยุดชะงักอยู่แค่ทวารทั้งสิ้น และทนายผู้ทำหน้าที่ถืออาวุธของตน (มร. ก็องสตังส์) ตามหลังไปตามประเพณีของบ้านเมือง กล่าวคือขุนนางผู้ใหญ่นั้นจะไม่ถืออาวุธเลยแม้กระทั่งดาบประจำตัว แต่จะให้บ่าวเชิญตามหลังไป ก็ติดอยู่ข้างนอกกับเขาด้วย

ฝ่ายเพทราชา ครั้นเห็น มร. ก็องสตังส์ ปราศจากอาวุธแล้วดังนั้น ในชั้นแรกก็เดินตรงเข้ามาหาด้วยสีหน้าอันยิ้มแย้ม

แจ่มใส แวดล้อมด้วยผู้คนที่มีอาวุธครบมือ หากถ้าพวกคนฝรั่งเศสที่มีอาวุธอยู่กับตัว จะได้ใช้อาวุธของตัวให้เป็นประโยชน์ในโอกาสนั้นแล้วไซร้ การตายของขุนนางผู้นั้น (เพทราชา) ก็จะเป็นการปิดฉากเรื่องนี้เสียได้ แต่ในกรณีที่ถูกจู่โจมอย่างกระทันหันเช่นนั้น จิตใจของบุคคลเราย่อมจะไม่อยู่กับเนื้อกับตัวเป็นธรรมดา จึงไม่รู้ที่จะทำอะไรถูก กว่าจะนึกขึ้นได้โอกาสนั้นก็ได้ผ่านไปเสียแล้ว พวกเขายอมมอบอาวุธตามที่ฝ่ายตรงข้ามขอร้อง แล้วก็ถูกแยกจาก มร. ก็องสตังส์ไปทันที แต่โดยที่ขณะนั้นหน่วยทหารคุ้มกันตัวของเขาซึ่งมีอาวุธพร้อมสรรพยังอยู่ที่หน้าทวารวัง เพทราชารู้ตัวว่ายังไม่ปลอดภัย จึงบังคับให้ มร. ก็องสตังส์ ขึ้นไปที่บ่อมเชิงเทินกับตน ทำเป็นเดินเล่นไปพลางสนทนาปราศรัยด้วยอย่างยิ้มแย้มแจ่มใส ให้พวกยุโรปที่อยู่ข้างนอกเห็น (เป็นทำนองว่ามิได้มีอะไรกัน)

หม่อมปานที่กระผมได้เคยกล่าวถึงมาข้างต้นแล้ว ซึ่งเป็นหัวหน้าคณะทูตที่ถูกส่งไปยังประเทศฝรั่งเศสนั้น ได้ออกมาเจรจากับผู้บังคับกองหน่วยคุ้มกันว่า มร. ก็องสตังส์มีบัญชาให้กลับไปรักษาการณ์ที่ประตูทำเนียบ อย่าให้เกิดเหตุร้ายขึ้นแก่มาดามก็องสตังส์ได้ ในขณะที่เขายังอยู่ในวัง ซึ่งเขาจะต้องอยู่จัดการเรื่องราวต่าง ๆ ให้ลุล่วงไปสัก ๒ — ๓ วัน ชาวอังกฤษผู้นั้นเกรงว่าภรรยาของตนจะไม่ได้รับความปลอดภัย ในขณะที่เกิดการจลาจลขึ้น เช่นนั้

ประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งเบื่นห่วงถึงกำปั่นเหล็กที่เก็บเงินใบหนึ่งของ มร. ก็องสตังส์ ซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของตน จึงยินดีที่ได้รับบัญชาเช่นนั้น เพื่อที่จะได้กลับไปดูแลทางที่พักของตนได้ และไม่ทันได้พิจารณาให้รอบคอบว่าเบื่นความจริงเพียงใด ก็พาพวกชาวยุโรปกลับไปเสียทั้งสิ้น วันรุ่งขึ้นก็ได้รับบัญชาจาก มร. ก็องสตังส์อีก ให้ออกจากเมืองละโว้และให้พาผู้คนของตนไปพำนักอยู่ ณ ทะเลชุบศร ซึ่งห่างจากตัวเมืองออกไปประมาณหนึ่งลี้ เขาตอบว่าจะปฏิบัติตามทันที ถ้าอนุญาตให้เขานำเอากำปั่นเหล็กนั้นไปด้วยซึ่งก็ได้รับอนุมัติ เขากับพวกอังกฤษทั้งนั้นจึงถอยไปอยู่ที่ทะเลชุบศร และ (เพทราชา) ก็ได้ให้ส่งตัวนายทหารฝรั่งเศสสามคนที่ติดตาม มร. ก็องสตังส์ เข้าไปในวังนั้น ให้ไปอยู่รวมกัน ณ ที่นั้นด้วย

ส่วนชาวยุโรปคนอื่น ๆ นั้นอพยพมาอยู่กับเรา และคนสยามก็เริ่มวิ่งพล่านไปตามท้องถนน มีอาวุธอยู่ในมือ ชั้นแรกก็เข้าทำการปล้นบ้านพระบี่ย์กับบ้านของบิดามารดาพระบี่ย์ก่อน ในไม่ช้าเราก็ได้รับคำบอกเล่าถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทางพระบรมมหาราชวัง กล่าวคือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเองก็ทรงถูกจับ และกักพระองค์เบื่นนักโทษไว้ในพระตำหนัก มียามอยู่เฝ้ารักษาอย่างกวดขัน เราทราบข่าวนี้จากพนักงานชาวที่ห้องบรรทมผู้ซื่อสัตย์คนหนึ่ง ซึ่งพวกนั้นละไว้ให้อยู่ถวายงาน เขาได้รู้เห็นสถานะอันน่า

สังเวช ที่ความอกตัญญูมิรู้คุณคนของคนทรยศคนหนึ่งได้กระทำขึ้นต่อองค์พระมหากษัตริย์ ผู้เคยทรงพระเมตตาชุบเลี้ยงตนมาอย่างถึงขนาด พระองค์ต้องมาประสบชะตากรรมโดยทำนองเดียวกันกับพระจักรพรรดิญี่ปุ่น ซึ่งทรงได้รับเคราะห์ร้ายถูกปลดจากราชบัลลังก์โดยบุตรชายของพระนมของพระองค์เองนั่นเทียว

เรายังได้ทราบต่อมาอีกว่า มร. ก็องสตังส์ นั้นก็ถูกจับ และคงจะถูกล่ามโซ่ตีตรวนด้วย ถ้าหากมาดามก็องสตังส์จะมิได้ติดสินบนเป็นเงินจำนวนมากแก่ผู้ทำหน้าที่ควบคุมตัวขอให้เอาโซ่ตรวนนั้นออกเสีย เขาให้ไปเอาหนังสือบทเข้าฌานกับบทสวดมนต์มาจากทำเนียบ แล้วให้ออกหมื่นสีมันต์ชัยมาบอกกระผมว่า ถ้ากระผมไม่ขัดข้องที่จะไปกระทำพิธีรับสารภาพบาปให้แก่เขา เพื่อเตรียมตัวตายแล้ว เขาก็จะขออนุญาตเพทราชาให้ และเขาเชื่อว่าคนผู้นั้นคงจะไม่ปฏิเสธเป็นแน่ กระผมให้คำตอบเขาไปว่า กระผมมีความยินดีเป็นที่สุดที่จะอำนวยประโยชน์ประการนั้นให้แก่เขา ซึ่งกระผมเองก็กำลังจะไปขอรับอนุญาตอยู่แล้วเหมือนกัน แม้ว่าเพื่อนผู่งลางคนจะได้ห้ามปรามไว้ ว่าเพทราชาคงจะกระทำให้กระผมตายไปเสียพร้อม ๆ กับ มร. ก็องสตังส์เป็นการแน่นอน เพราะเกรงว่ากระผมจะนำเอาความที่ มร. ก็องสตังส์ จะบอกให้เป็นความลับนั้นไปเปิดเผยให้เกิดผลเสียหายแก่เขา (เพทราชา) ก็เป็นได้ กระผม

ไม่มีความลำบากใจเลยแม้แต่สักน้อยที่จะเสี่ยงชีวิต ต่อการได้กระทำหน้าที่การกุศลตามแบบชาวคริสต์ ให้แก่บุคคลที่กระผมมีมูลเหตุมากมายหลายประการที่จะรักใคร่เขา แต่คำขอร้องทั้งของเขาและของกระผมเป็นอันไร้ผล และกระผมมิได้รับการปลอบใจเลยในประการที่ว่าจะได้เห็นหน้าเขา สักแวบเดียวเท่านั้น ก่อนที่เขาจะตายจากไป

เหยื่อรายแรกที่เพทราชาเซ่นสังเวยความโมโหโกรธา ของเขาก็คือพระบิย์ผู้น่าสงสาร ขุนนางผู้นี้เมื่อเห็นว่าทุกคนทอดทิ้งตนไป (ส่วนหนึ่งเพทราชากล้ายกล่อมเอาไปเป็นพรรคพวกอีกส่วนหนึ่งหลบหนีติดตามบิดาของเขาไป) จึงหลบเข้าไปในห้องที่ประทับ ของในหลวงแล้วซ่อนตัวอยู่ แต่ตกตอนกลางคืนจำต้องออกไปเพื่อถ่ายทุกข์ พวกยามที่เฝ้าอยู่หน้าห้องบรรทมจึงจับตัวไว้ ครั้นเช้าวันรุ่งขึ้นเพทราชาก็สั่งให้ตัดหัวเสีย มิใยในหลวงจะทรงขอร้องและทรงรบเร้าให้เว้นชีวิตให้แก่พระราชบุตรบุญธรรม ซึ่งพระองค์ทรงสนิทเสน่หาเป็นที่ยิ่งนั้นเสียเถิด.....

เพทราชาประสงค์ที่จะกำจัด มร. ก็องสตังส์ โดยทำนองเดียวกันกับที่เขาได้กำจัดพระบิย์ แต่ก็เกรงว่าพวกชาวฝรั่งเศสจะโกรธแค้น และต้องการได้รับความแน่ใจทางด้านนั้นเสียก่อน.....

มร. เดฟาชได้มาถึงเมืองละโว้เมื่อวันที่ ๒ มิถุนายน พอมาถึงก็ถูกนำตัวไปเจรจากับเพทราชาที่พระบรมมหาราชวังทันที โดยไม่ให้เวลาไปพักผ่อนสักนิดเดียว.....

เมื่อได้มีการเจรจาต่อรองกันตามสมควรแล้ว มร. เดฟาช ก็ตกลงใจขอรับอนุญาตกลับไปยังเมืองบางกอกก่อน โดยบอกว่าเขาจะสั่ง มร. ดู บรูอัง ให้เดินทางเข้ามายังเมืองละโว้พร้อมด้วยกองทหารตามบัญชา ส่วนทางบางกอกนั้น โดยที่เขาเป็นเจ้าเมืองอยู่ จึงจำเป็นที่จะต้องกลับไปสั่งการด้วยตนเอง ด้วยเป็นระเบียบของทางการทหารฝรั่งเศสว่า จะมิรับฟังคำสั่งของผู้บัญชาการคนใดเป็นอันขาดถ้าว่าบุคคลผู้นั้นมิได้อยู่ ณ ที่นั้น เพทราชาอิดเอื้ออยู่เล็กน้อย แต่ก็เชื่อว่า มร. เดฟาช จะต้องกลับมาตามที่ให้สัญญาไว้ มิฉะนั้นก็จะตัดหัวบุตรชายทั้งสองคนเสีย มร. เดฟาช ออกเดินทางไปเมื่อวันที่ ๔ มิถุนายน กับ มร. เดอะ ลิออนน์ และ มร. เวเร่ต์ ซึ่งเพทราชาปล่อยให้ไปด้วยกัน เพราะบุคคลทั้งสองรับรองว่าจะเป็นผู้บังคับให้ มร. เดฟาช กลับมาให้จงได้ เมื่อเพทราชาเห็นว่าบุคคลเหล่านี้มิได้เจรจาเป็นการอนุเคราะห์แก่ มร. ก็องสตังส์ สักคำเดียว จึงเชื่อใจว่าคงจะไม่มีอุปสรรคอันใดที่จะกำจัดบุคคลผู้นี้แล้ว เขาจึงมีคำสั่งให้ประหารชีวิต มร. ก็องสตังส์เสียในวันนั้นเอง ตอนสี่โมงเย็น. (๕ มิถุนายน ๒๒๓๑)

๑๙...

คำส่งท้าย-ฟอลคอนเป็นคนอย่างไร ?

เมื่อได้ทราบ หลักฐาน เอกสาร ทั้งหลายทั้งปวงเกี่ยวกับออกญาวิไชเยนทร์ แล้ว ผู้อ่านก็คงจะมาถึงปัญหาสำคัญว่า ฟอลคอนเป็นคนอย่างไร ? เขาเป็นผู้จงรักภักดีต่อสมเด็จพระนารายณ์

ต่อประเทศไทย ต่อสมเด็จพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ หรือต่อผลประโยชน์ของตัวเขาเอง ?

เมื่อฟอลคอนถูกนำตัวไปประหารชีวิตนั้น เขามีอายุเพียง ๔๐ ปี และได้รับตำแหน่งสมุหนายก เป็นออกญาวิไชเยนทร์เพียง ๗ เดือน (วันได้รับพระราชทานตำแหน่งและบรรดาศักดิ์อันสูงส่ง

นั้น คงหลังวันเฉลิมพระชนม์พรรษาสมเด็จพระนารายณ์ ในราวเดือน พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๒๓๐) วาระสุดท้ายของเขามีผู้เขียนขึ้นจากคำบอกเล่าของขุนนาง ผู้ได้รับมอบหมายให้นำตัวไปสู่ที่ประหาร และผู้เขียนก็ได้คลุกคลีใกล้ชิดกับฟอลคอนในระยะ ๗ เดือนหลังนี้ คือ บาทหลวง เดอะเบส ท่านผู้นี้ได้บันทึกไว้ว่า "ฟอลคอนจะตื่นนอนเป็นปกติทุกวันในตอนตีห้า แล้วคุกเข่าสวดมนต์ภาวนาอยู่เป็นเวลาหนึ่งชั่วโมงเต็ม ๆ ด้วยความเคร่งครัดเป็นที่สุด แล้วจึงจะลุกไปทำงานของตน แม้ว่าโดยปกติเขาจะออกจากเฝ้าตอนสิบเอ็ดโมงเช้า ก็มักจะไปพึ่งมิซซา ณ โรงสวดที่เมืองละโว้เป็นนิจศีล โดยกระผมเป็นผู้ประกอบพิธีขึ้นที่นั่นเป็นประจำ.....ในตอนกลางคืน ไม่ว่าจะกลับออกจากที่เฝ้าเมื่อไร ซึ่งตามปกติก็มักจะตกราวสิบโมงเย็น พอเข้านั่งโต๊ะอาหารก็ลงมือสวดสุนทรกถาสรรเสริญคุณพระเจ้าเสียครึ่งชั่วโมงก่อน แล้วก็กะเกณฑ์พวกบาทหลวงให้มาร่วมโต๊ะและบริโภคด้วยชั้นหนึ่ง เมื่อบริโภคแล้วเขาจะไปพึ่งเทศน์ที่โบสถ์เป็นกิจวัตรประจำวัน....." ตามบันทึกของบาทหลวง เดอะ เบส เช่นนี้ ฟอลคอนจึงดูจะเคร่งครัดมากในศาสนาคริสตัง ซึ่งเขาเพิ่งหันมานับถือ เป็นการเคร่งต่อของใหม่เช่นเดียวกับผู้ตื่นเห่อในของเล่น หรือสิ่งของที่เพิ่งได้มาใหม่ ๆ เช่นเดียวกัน การที่นำบันทึกเช่นนี้ของบวทหลวง เดอะ เบส มาลงไว้เป็นประเดิม ก็เพื่อให้ความเป็นธรรมแก่ฟอลคอน ว่าเขา

ไม่ใช่คนมีความประพฤติต่ำช้าเลวทราม และมีชีวิตประจำวันเป็นคนเคร่งศาสนา

แต่ชีวิตส่วนใหญ่ของฟอลคอน หาได้เป็นเหมือนตอนบั้นปลายนี้ไม่ เพราะนับตั้งแต่หนีออกจากบ้านตอน ๑๐ ขวบ ชีวิตของเขาต้องคลุกคลีอยู่กับพวกกลาสีและผู้คนกักขละ ตามท่าเรือเมืองต่าง ๆ เป็นชีวิตของคนหลักลอยปราศจากพ่อแม่พี่น้องคอยเหนี่ยวรั้ง อย่างดีที่สุดก็ขมักเขม้นมุ่งหน้าในการงานเพื่อความเจริญในหน้าที่และทรัพย์สิน เมื่อถึงคราวต้องเสี่ยงก็ไม่รีรอ พุ่งเข้าเสี่ยงแม้แต่ชีวิต เช่น ตอนที่เกิดไฟไหม้ที่โรงสินค้าเมืองแบนทัม เขายังถลันเข้าไปลากเอาถังดินระเบิดออกมาได้โดยไม่ทันนึกถึงภัยอันตรายต่อชีวิตของเขาเอง คนเช่นนี้ย่อมต้องประสบความสำเร็จหรือมิฉะนั้นก็ต้องตายไปเลย แต่เขาประสบความสำเร็จในครั้งนี้และได้รับเงินรางวัลก้อนหนึ่ง แม้กระนั้นเขาก็ยังเอาชีวิตเข้าเสี่ยงต่อไปตอนเข้ามาพยายามตั้งตัวในทางค้าขายที่กรุงศรีอยุธยา จนเรือแตกถึงสองครั้ง คนเช่นนี้ย่อมมีจุดประสงค์ในชีวิตอยู่ที่ลาภยศเงินทอง และเพราะขาดการอบรมศึกษา จึงเป็นคนไม่มีคติธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว อย่างที่ฝรั่งเรียกว่า Unprincipled หรือ Unscrupulous.

การที่เขาเป็นคนไม่มีคติธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว จะเห็นได้ชัดในเวลาต่อมา เมื่อทางบริษัทการค้าอังกฤษส่งเจ้าหน้าที่มาตรวจสอบบัญชีและสินค้าของบริษัทที่สาขาอยุธยา ฟอลคอนได้

ซื้อเชื่อสินค้าจากบริษัทส่งไปขายยังประเทศญี่ปุ่นเป็นเงินกว่า๔,๐๐๐ ชั่ง หมุนเงินไม่ทัน ไม่สามารถชำระหนี้สินได้ทันกำหนด โกดังสินค้าอังกฤษที่อยุธยาจึง "เกิดไฟไหม้" แล้วฟอลคอนก็ใช้ตำแหน่งหน้าที่ในกรมพระคลังสินค้า บีบบังคับกีดกัน มิให้เจ้าหน้าที่ในบริษัททำงานได้โดยสะดวก เป็นเหตุให้สาขาห้างอังกฤษต้องปิดลง และบัญชีแสดงหนี้สินของฟอลคอนซึ่งมีต่อบริษัทอังกฤษก็เป็นอันสูญไปด้วย รายละเอียดการไม่สุจริตของฟอลคอนนี้เป็นเรื่องยืดยาวสลับซับซ้อน ปรากฏหลักฐานอยู่ในหนังสือของหอสมุดวชิรญาณ ชื่อ Records of the Relations... เล่ม ๓ โดยเฉพาะปรากฏในจดหมายของ Gosfright ลงวันที่ ๕ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๑ รายงานไปยังบริษัทใหญ่ว่าฟอลคอนยอมรับสภาพหนี้สมจริงต่อหน้าออกญาโกษาธิบดี (เหล็ก) การที่ฟอลคอนกำจัดท่านออกญาโกษาธิบดี (เหล็ก) ใน ๒๐ เดือนต่อมาได้สำเร็จ จึงดูจะเนื่องมาจากมูลเหตุ ที่ท่าน เป็นพยานรู้เห็นการที่ ฟอลคอนเป็นหนี้บริษัทอังกฤษในครั้งนั้น ในตอนนี้ฟอลคอนยังเป็นที่ออกหลวงสุรสงคราม และเมื่อออกญาโกษา (เหล็ก) ถึงแก่อสัญญกรรมแล้ว เขาจึงได้เลื่อนขึ้นเป็นออกพระฤทธิกำแหงภักดี

เมื่อท่านโกษาธิบดี (เหล็ก) ต้องรับพระราชอาญาจนถึงแก่อสัญญกรรม (กันยายน ค.ศ. ๑๖๘๓) แล้ว ก็ไม่มีใครแข็งพอที่จะมา ขัดขวาง แผนการณ์ สร้างความ ยิ่งใหญ่ให้ แก่ตัว เขาเอง ได้

พยานหลักฐานเกี่ยวกับความจริงข้อนี้ ปรากฏอยู่ในจดหมายของเขาเองมีไปถึง เจ้าพระคุณบาทหลวง เดอะ ลา เชส ลงวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๘๖ ดังข้อความตอนหนึ่งว่า:—

" ข้าพเจ้าปรารถนาจะได้เห็นการปกครองเมืองมะริด และแคว้นตะนาวศรีอยู่ในกำมือคนฝรั่งเศสทั้งในทางทหาร ทางค้าขาย และทางการบ้านเมือง.....แผนการณ์เหล่านี้มีความสำคัญเพื่อเผยแพร่พระนามพระผู้เป็นเจ้า แผ่พระเกียรติยศของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และก่อผลประโยชน์ให้แก่ชาติฝรั่งเศสอีกโสดหนึ่งด้วย ถ้าสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงเห็นด้วยกับแผนการณ์นี้ และจะส่งผู้คนมาปฏิบัติการ (เอาเมืองบางกอก และเมืองมะริดไว้ในอำนาจฝรั่งเศส) ข้าพเจ้าจำต้องขอร้องให้พระองค์มีพระบรมราชโองการให้ผู้คนที่ได้คัดเลือกมาเพื่อการนี้เคารพเชื่อฟังข้าพเจ้า โดยสิทธิขาดแต่ผู้เดียว ..... เมื่อข้าพเจ้าได้รับอำนาจเป็นสิทธิขาดเช่นนี้แล้ว *ข้าพเจ้าขอรับรองต่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสว่า ถึงสมเด็จพระนารายณ์จะสวรรคต และมีผู้อื่นได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ข้าพเจ้าก็จะจัดให้ทุกสิ่งทุกอย่างในบ้านเมืองนี้ ไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ และต่อผลประโยชน์ของชาติฝรั่งเศส.....*" หรืออีกนัยหนึ่งฟอลคอนวางแผนการณ์ที่จะยึดประเทศสยามโดยใช้กำลังของฝรั่งเศสเป็นเครื่องมือ และแผนการณ์นี้วางไว้เรียบร้อย และแจ้งไปยังผู้สมรู้ร่วมคิดเป็นความ

ลับ ในขณะที่คณะทูตออกพระวิสูตรสุนทรจะเดินทางไปเจริญทางพระราชไมตรี

ในคืนที่ฟอลคอนถูกนำตัวไปประหาร (๕ มิถุนายน ค.ศ. ๑๖๘๘ ตอน ๔ ทุ่ม) และก่อนที่เพชฌฆาตจะลงดาบ ฟอลคอนประกาศคำมั่นอย่างเปิดเผย (ตามที่บาทหลวง เดอะเบส บันทึกไว้ตามคำบอกเล่าของขุนนางไทย) ว่า "เขาได้กระทำทุกสิ่งไปก็เพื่อพระเกียรติคุณแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเพื่อเกื้อกูลให้พระบรมวงศ์ได้เสด็จขึ้นสู่ราชบัลลังก์โดยแท้....." เมื่อเทียบข้อเขียนแสดงแผนการณ์ของเขาที่จะยึดประเทศและคำประกาศก่อนจะถูกประหาร พวกเราคนธรรมดาสามัญจะสามารถหยั่งทราบได้หรือไม่ว่าเขาเป็นบุคคลเช่นไร ? ถ้าฟอลคอนไม่เป็นคนคดในข้องอในกระดูก เขาก็จะต้องเป็นบุคคลที่มี dual personaliy คือ บุคคลิกลักษณะสองซ้อน ขณะที่ปากกล่าวแต่การซื่อตรงจงรักเพื่อพระเกียรติคุณแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ใจจริงดังปรากฏในแผนการณ์ลับก็เป็นพยานพ้องร้องตัวเองว่าโกหก ฟอลคอนทำทุกอย่างเพื่อฟอลคอน ผู้อื่นคนอื่นเป็นเพียงเครื่องมือ

จากการพิจารณาพฤติกรรมของฟอลคอนทั้งหลายทั้งปวงนักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศส ชื่อ ม.ลันเย (Lannier) สรุปความเห็นว่า "ฟอลคอน เป็นผู้ทรยศต่อ สมเด็จพระนารายณ์ และ ประเทศสยาม และยังไม่ซื่อตรงต่อพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ อีกด้วย" นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษ ชื่อ Hutchinson กล่าวตามประสาคนอังกฤษที่ไม่ชอบ

ใช้วาจารุนแรงว่า "ฟอลคอนเป็นเพียงนักแสวงหาโชคลาภคนหนึ่งเท่านั้นเอง" ส่วนผู้แต่งพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา (ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน) บันทึกไว้ว่า ฟอลคอน "คิดอ่านกระทำการทั้งปวงต่าง ๆ ปรารถนาจะคิดเอาราชสมบัติ" ดู ๆ จะเป็น มติ แสดง ออก ด้วยคำต่างกันแต่ก็มีความหมายอย่างเดียวกันเป็นเอกฉันท์

ฟอลคอนเป็นคนเช่นไร ? เขาต้องเสียชีวิตเพราะความซื่อตรงจงรักต่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หรือว่าเขาต้องเสียชีวิต เพราะแผนการณ์ยึดประเทศสยามผิดพลาด ?

เฉพาะสมเด็จพระนารายณ์ เรายังขาดรายละเอียดหลักฐานเกี่ยวกับมูลเหตุที่ทรงโปรดปรานฟอลคอน จนทรงคล้อยตามนโยบายของเขา มอบเมืองบางกอกและเมืองมะริดให้อยู่ใน "พิทักษ์รักษา" ของฝรั่งเศส (อันเป็นการมอบที่พระองค์เอง หรือพระมหากษัตริย์ต่อ ๆ ไปจะทรงถอนคืนไม่ได้) แต่เมื่อผลัดเปลี่ยนแผ่นดินแล้ว ออกญาโกษาปานได้เป็นผู้อำนวยการรบพุ่งขับไล่ฝรั่งเศสให้ออกไปนอกพระราชอาณาเขตสำเร็จ แผนการณ์ของฟอลคอนและของฝรั่งเศสจึงบีดฉากลงเป็นผลดีแก่ประเทศไทย และก็เป็นบทเรียนให้รัฐบาลต่อ ๆ มาระมัดระวัง ในการคบค้า กับชาวต่างประเทศมหาอำนาจจวบจนรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง "เปิดประเทศ" อีกครั้งหนึ่ง

สารบาญค้นเรื่อง

หน้า

ก.

กองสตังส์, ม.

(ดู ออกญาวิไชเยนทร์)

ข.

ขุนนครวิไชย ๒๓๘

ขุนพิไชยวาทิต ๒๔๐

ขุนพิชิตไมตรี ๒๔๐

ค.

คณะทูตชุดแรกไปฝรั่งเศส ๓๔

คุณหญิงทองกีบม้า ๖๕,๙๙

คุสโตท, หมู่บ้าน ๒๗๖

จ.

เจษฎาจารย์, เกมส์ ๓๔

, ปาสโกต์ ๓๗

, ฮีแลร์ ๔๓

เจ้าพระยา, ชำนาญบริรักษ์ ๙

จ. (ต่อ) หน้า

เจ้าฟ้า อภัยทศ

ผู้กใผ่ฝรั่งเศส ๗๓

ถูกสำเร็จโทษ ๔๙,๗๓

เจ้าแม่วัดดุสิต

พระมารดาเลี้ยงสมเด็จพระนารายณ์ ๓๙

ถึงแก่พิราลัย ๑๐๕

ช.

เชอวาเลียร์ เดอโชมองต์

เฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ ๑๙

จุดมุ่งหมาย ๒๕๐

ซ.

เซเบเรต์, อุปทูต

เซ็นสัญญาลับกับฟอลคอน ๖๖

เข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงสยาม ๑๙๖

บุตรชายได้รับพระราชทานสร้อยทองคำ ๑๙๗

เซ็นหนังสือสัญญาพิเศษ ๑๙๘

กำหนดอัตราเงินเดือนของพลทหาร ๒๐๐

ซ. (ต่อ) หน้า

การเดินทางกลับ
เข้าเฝ้าทูลลา ๖๖
ออกเดินทางจากลพบุรี ๑๙๙
ถึงกรุงศรีอยุธยา ๑๙๙
เข้าพบสังฆราช ๑๙๙
ออกเดินทางจากกรุงศรีอยุธยา ๒๐๐
ถึงบางกอก ๒๐๐
พบ ม. เดอะแวเดอชาล ๒๐๐
พบ ม. เดอโวดรีคูร์ ๒๐๑
ดูการฝึกของทหารฝรั่งเศส ๒๐๒
ออกเดินทางจากบางกอก ๒๐๒
พบเจ้าเมืองราชบุรี ๒๐๒
ได้รับการต้อนรับจากผู้ว่าราชการเมืองเพชรบุรี ๒๐๖
ออกเดินทางไปชะอำ ๒๐๙
ถึงชะอำ ๒๑๑
ถึงปราณบุรี ๒๑๒
ถึงกุย พักแรมที่สิงขร ๒๑๓
ได้รับการต้อนรับจากผู้ว่าราชการเมืองแม่น้ำ ๒๑๕

ซ. (ต่อ) หน้า

พักแรมเมืองแกลง ๒๑๖
ถึงปากเร ๒๑๗
ถึงเคมปาชา, ลาอู, เพชร,
กำเปลน, ควีรีนัน, ลูมา
รีโอเดชอน ตะนาวศรี ๒๑๘
ถึงเมืองมะริด ๒๒๑

ด.

ตาเนียล, นายแพทย์ ๓๐๑
ดูบรูอัง, ม. ๒๖๑
เดลานต์ ม. ๑๙๗
เดรเมรซี, ม. ๒๐๒
เดฟาช, นายพล
วางแผนยึดอำนาจกับออกญาวิไชเยนทร์ ๑๓
ประวัติ ๕๗
นำทหารฝรั่งเศสที่เหลือลงเรือไปอยู่
นอกพระราชอาณาเขต ๖๘
วาระสุดท้ายของนายพลเดฟาช ๖๘

ค. (ต่อ) หน้า

ปรึกษาท่านสังฆราชปาลู, ท่านสังฆราช
โรชาลี และ ม. เวเรต์ ๗๑
พาทหารกลับเมืองบางกอก ๗๒
ถูกพระเพทราชาบังคับให้เรียกทหาร ฝรั่งเศส
ที่มะริดมาลพบุรี ๗๔
บุตรชายถูกยึดเป็นตัวประกัน ๗๔
ออกอุบาย ๗๕
สละชีวิตลูกชาย ๗๕
อวสานนายพลเดฟาช ๗๕
ไทยให้ยืมเรือ ๒ ลำ เพื่อบรรทุกทหารออก
นอกพระราชอาณาเขต ๑๐๐
ไม่ยอมคืนเรือ ๑๐๐
กองเรือรบ หน่วยทหารถึงปากน้ำเจ้าพระยา ๓๐๗
รีบจัดสร้างป้อมปราการ ๓๑๖
ได้รับการชลุกชลักในการสร้างป้อม ๓๑๖
ได้รับการขอร้องจากวิไชเยนทร์ ให้ขึ้นไป
เมืองละโว้ ๓๑๘
เข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ ๓๑๘

ด. (ต่อ) หน้า

รับสั่งจากสมเด็จพระนารายณ์ให้อยู่ใกล้พระองค์ ๓๑๘

เดอะลามาร์, ม. ๔๒,๖๐

เดอะลาลูแบร์, ม.

ประวัติ ๕๖

เป็นผู้แทนพิเศษมาเจริญทางพระราชไมตรี ๓๐๗

ได้รับการต้อนรับอย่างมโหฬาร ๓๐๙

ไม่พอใจ ม. ก็องสตังส์ ๓๐๙

เดอวีเช, ม. ๔๓

เดอแวเดอชาล, ม.

เป็นผู้บังคับกองทหารแทนเวลา

นายพลเดฟาชไม่อยู่ ๒๐๐

พบอุปทูตเชเบเรต์ ๒๐๐

เชิญอุปทูตเชเบเรต์ชมการผึกทหาร ๒๐๒

ต.

เตอร์แปง ๒๓

ท. หน้า

ท่านนายพัน

รายงานข่าวการไม่ถูกกันระหว่างคณะ
ผู้แทนพระองค์กับ ม. ก็องสตังส์
ให้พระเพทราชาทราบ ๓๑๓

เข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์กราบทูลว่า
ม. เดอะลาลูแบร์ วานให้ช่วยกราบทูลว่า
ม. ก็องสตังส์ทรยศ ๓๑๓

ถูกคุมตัวและถูกลงโทษ ๓๑๔

ป.

บ้านปลาเห็ด ๓๑

บาทหลวงเดอะชัวซี

พระเจ้าหลุยส์ ที่ ๑๔ ทรงมอบหมายให้
เป็นพี่เลี้ยงสมเด็จพระนารายณ์
ทางศาสนา ๔๑

ไม่รับรู้ข้อเสนอของออกญาวิไชเยนทร์
เรื่องให้จัดส่งทหารพร้อมทั้งช่าง
และเงินมาคุมการก่อสร้างป้อมปราการ ๒๘๑

บ. (ต่อ) หน้า

บาทหลวงเดอะเบส

ความสำคัญของจดหมายเหตุ ๑

บันทึกความทรงจำ ๑๒,๒๘๔

ออกญาวิไชเยนทร์บอกเรื่องจะสถาปนา
พระอนุชาธิราชทั้งสองสู่บัลลังก์ ๓๒๐

ได้รับการขอร้องจากออกญาวิไชเยนทร์
ให้ไปเจรจากับนายพลเดฟาช ๓๒๐

บาทหลวงเดอะลาเชส

บันทึกความทรงจำของบาทหลวงเดอะเบส
เพื่อนำเสนอต่อบาทหลวงเดอะลาเชส ๑๔

จดหมายของฟอลคอนขอทหารรักษาพระองค์ ๕๔

จดหมายจากฟอลคอน ๒๒๗

ตอบจดหมายฟอลคอน ๒๓๕

บาทหลวงตาชาร์ด

หนังสือเกี่ยวกับฟอลคอน ๒

อัญเชิญพระราชสาส์นของพระนารายณ์
ไปถวายพระเจ้าหลุยส์ ที่ ๑๔ และสันตะปาปา ๖๗

บ. (ต่อ) หน้า

อัญเชิญพระราชสาส์นมาถวายพระนารายณ์ ๖๘
บาทหลวงบรีชาเชีย ๒๕๗,๒๕๙
บาทหลวงฟรังชัว ๒๕๗
บาทหลวงเฟเรอ ๒๕๗
บาทหลวงวาเชต ๓๗
บาทหลวงอังกฤษคณะเยซูอิท ๒๓,๒๗
โบเรอกาศ, ม. ๒๖๑
เบอร์นาบี
มาชำระบัญชี ๒๘
ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองตะนาวศรี ๔๗

พ.

พระเจ้าชาร์ลที่ ๒ ๓๗
พระบี๋ย์
เตรียมกำลังชิงราชย์ ๗๓
ถูกสำเร็จโทษ ๗๓
พระเพทราชา
ได้ราชสมบัติ ๔๙

พ. (ต่อ) หน้า

การตัดสินใจเอาราชสมบัติ ๗๓
จับออกญาวิไชเยนทร์ประหาร ๗๓
เชิญสังฆราชโรชาลีขึ้นไปลพบุรี ๗๔
เชิญนายพลเดฟาชมาปรึกษา ๗๔
ยึดบุตรชายนายพลเดฟาชเป็นประกัน ๗๔
ให้ออกญาโกษาธิบดี (ปาน) ไปพบ
นายพลเดฟาช ๗๖
การสู้รบระหว่างทหารไทยและทหารฝรั่งเศส ๗๖
ไทยได้ครอบครองมะริด ๗๗
ไม่วางพระทัยในฝรั่งเศส ๑๐๑
รับพระราชสาส์นจากพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ๑๐๑
ขับไล่กองทหารฝรั่งเศส ๑๗๗
คัดค้านการมอบบางกอก ๓๐๗
ออกอุบายให้พราหมณ์พยากรณ์เบ่าร้องว่า
จะเกิดเหตุร้าย ฝรั่งเศสจะถูกขับไล่ ๓๑๒
ให้ท่านนายพันรายงานข่าวการเคลื่อนไหว
ของคณะผู้แทน ๓๑๓
พระพิทักษ์ราชไมตรี ๒๓๘

ส. (ต่อ) หน้า

เหตุที่ทรงประกาศสงครามกับ
บริษัทการค้าของอังกฤษ ๔
รับพระราชสาส์นของพระเจ้าหลุยส์ ที่ ๑๔ และ
สมณสาส์นสันตะปาปา ๓๒
โปรดให้ออกพระพิพัฒน์ราชไมตรี
เป็นราชทูตไปฝรั่งเศส ๓๔
ส่งขุนพิชัยวาทิต ขุนพิชิตไมตรีไปสืบข่าวทูต ๓๔
พระราชทานเพลิงศพออกญาโกษาเหล็ก ๓๙
คณะทูตชุดแรกของฝรั่งเศสถึงปากน้ำเจ้าพระยา ๔๐
พระเจ้าหลุยส์ทรงชวนให้พระนารายณ์เข้ารีต ๔๑
การตัดสินพระทัยของสมเด็จพระนารายณ์
เรื่องเข้ารีต ๔๒
โปรดให้ออกพระวิสูตรสุนทรเป็นราชทูต ๔๓,๘๑
ขบถแขกมักกะสัน ๔๖,๔๗
เกิดรบที่เมืองมะริดกับทหารอังกฤษ ๔๖
ทำสัญญากับฝรั่งเศสให้สิทธิ ๕๐
พระเจ้าหลุยส์ ที่ ๑๔ ทูลขอเมืองบางกอก
และเมืองมะริด ๕๑

ส. (ต่อ) หน้า

สนพระทัยบึนใหญ่ ๖๓
ให้สิทธิแก่ฝรั่งเศสค้าขายโดยไม่เสียภาษี ๖๔
ให้สิทธิพิเศษทางศาล ๖๔
ไทยยกเกาะหน้าเมืองมะริดให้ฝรั่งเศส ๖๔
มอบพระราชสาส์นถวายพระเจ้าหลุยส์ ที่ ๑๔
และสันตะปาปา ๖๗
ประกาศสงครามกับบริษัทการค้าอังกฤษ ๔๘
เหตุผลของการประกาศสงคราม ๙๒
ถูกบริษัทการค้าอังกฤษเรียกค่าเสียหาย ๙๑
ฟอลคอนปรากฏตัวในราชสำนักเบึนครั้งแรก ๘๐
บริษัทค้าขายฝรั่งเศสมาตั้งเบึนบีแรก
ใน พ.ศ. ๒๒๒๓ ๘๐
สังฆราชปาลูเข้าเฝ้าถวายราชสาส์นครั้งแรก
และครั้งที่ ๒ ๗๙
วันเดือนบีที่ได้ราชสมบัติ ๗๙
ฮอลันดาบีดล้อมอ่าวไทย ๗๙
ฮอลันดานำเรือรบบีดปากอ่าว ๑๗๐
มูลเหตุที่ฮอลันดาโกรธ ๑๗๐

พ. (ต่อ) หน้า

พระยายมราช ๗

พระสนมของสมเด็จพระนารายณ์ (น้องสาวพระเพทราชา)

ร้องทุกข์ ๓๐๑

ถูกพ่องกล่าวโทษ ๓๐๔

ถูกประหารชีวิต ๓๐๕

พระอนุชาธิราช ๒๙๗

องค์ใหญ่ (พระวรการพิการ) ๒๙๗

ศึกษาคริสตธรรม ๒๙๙

องค์รอง ทรงรับพระเมตตา ๒๙๙

ราษฎรยกย่อง ๒๙๙

พระวรกายสง่างาม, พระทัยดี ๓๐๐

ถูกราชทัณฑ์ ๓๐๓

พระอักษรสุนทร ๑๑๓

ฟ.

ฟอร์แบง (ดู ออกพระศักดิ์สงคราม)

ฟอลคอน (ดู ออกญาวิไชเยนทร์)

ม. หน้า

มัวร์ ๒๘๗

มอริส คอลลิส ๘๔

มอริสัน, นายแพทย์ ๑๔

มาควิส เดรานยี ๕๒

ย.

ยอร์ช ไวต ๒๘,๓๐

ล.

ลันเย, ม.

ความเห็นในพวกทูตฝรั่งเศส ๕๗

ความเห็นเกี่ยวกับตัวฟอลคอน

(ออกญาวิไชเยนทร์) ๕๘,๘๕

ว.

เวเรต์, ม. ๗๐,๒๖๗

ส.

สมเด็จพระนารายณ์

ครองราชย์ ๑๗

ส. (ต่อ) หน้า

ทำหนังสือสัญญากับฮอลันดา ๑๗๑
หนังสือสัญญากับประเทศฝรั่งเศส
ครั้งที่ ๑ ม. เดอโชมองต์เป็นราชทูต ๑๘๐
ครั้งที่ ๒ ม. เดอลาลูแบร์เป็นราชทูต ๑๘๖
วาระสุดท้ายของสมเด็จพระนารายณ์ ๑๓
เหตุการณ์วันสวรรคต ๗๗
สมเด็จพระนารายณ์สวรรคต ๔๙,๖๘
สมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ๑๑
สังฆราช เดอเบริธ ๓๒
สังฆราช เดอ เมเตโลโปลิส
พบอุปทูตเชเบเรต์ ๑๙๙
เชิญพระราชสาส์นพระเจ้าหลุยส์ ที่ ๑๔
มาถวายสมเด็จพระนารายณ์ ๒๓๘
สังฆราช เดโรซาลี
ผู้ช่วยท่านสังฆราชปาลู ๗๐
พบอุปทูตเชเบเรต์ ๑๙๙
สังฆราชปาลู
หลักฐานอิสระของท่านสังฆราชปาลู ๓๐

ส. (ต่อ) หน้า

เบี้นผู้อำนวยการแผ่ศาสนาประจำ
กรุงศรีอยุธยาแต่ผู้เดียว ๓๓
แนะนำให้นายพลเดฟาชนำทหาร
กลับเมืองบางกอก ๗๑
ถูกลงโทษ ๑๐๐
มรณภาพ ๑๐๒
เสฟาโลนี, เกาะ ๒๗๗

ห.

หม่อมแก้ว ๓๙
หม่อมปาน (ดู ออกญาโกษาธิบดี (ปาน)) ๓๙
หม่อมเหล็ก (ดู ออกญาโกษาธิบดี (เหล็ก)) ๓๙
หลวงศรีวิสารสุนทร ๒๓๘

อ.

ออกขุนชำนาญ
กำกับเครื่องราชบรรณาการไปถวาย
พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ๖๗
ออกขุนชำนาญเรือแตก ๑๑๕

อ. (ต่อ) หน้า

ออกขุนชำนาญเล่าเรื่องผจญภัยให้
บาทหลวงตาชาร์ดฟัง ๑๑๖
การผจญภัยของออกขุนชำนาญ ๑๑๗
พบชาวโฮแตนโตต์ ๑๕๑
แลกกระดุมทอง ๖ เม็ดกับเนื้อแกะ ๑๕๒
พบชาวฮอลันดา ๑๕๗
ให้แหวนเพชรแก่ชาวฮอลันดา ๑๕๘
ถึงหมู่บ้านชาวฮอลันดา ๑๕๙
ได้รับการต้อนรับจากท่านผู้ว่าราชการในเมือง ๑๖๐
คิดค่าใช้จ่ายให้ท่านผู้ว่าราชการ ๑๖๒
ชาวปอร์ตุเกสที่ร่วมเดินทางมาด้วย ๑๖๓
กัปตันเรือและบุตร (ชาวปอร์ตุเกส) ๑๖๔
บุตรกัปตันตาย ๑๖๗
กัปตันตาย ๑๖๗
ออกขุนภูเบนทร์ ๖๗
ออกขุนวิเศษ ๖๗
ออกขุนศรีวิสารวาจา ๙๓
ออกญาโกษาธิบดี (เฉกอาหมัด) ชาติเปอร์เซีย ๑๐๖,๑๐๗

อ. (ต่อ) หน้า

ออกญาโกษาธิบดี (ปาน)

ออกพระวิสูตรสุนทรราชทูตไทย ๒๐
เป็นราชทูตไปฝรั่งเศสในขณะที่
เป็นออกพระวิสูตรสุนทร ๔๓
ได้เลื่อนยศเป็นออกญาโกษาธิบดี ๔๕
ยึดป้อมทางทิศตะวันตกเมืองบางกอก ๖๐
ส่งอุปทูต ม. เชเบเรต์ถึงมะริด ๖๖
ถูกลงโทษจำขัง ๑๐๐
ประวัติ ๑๐๓
พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสโปรดปรานประทาน
หญิงฝรั่งเศสเป็นภรรยา ๑๐๗
เป็นผู้ลงนามในสัญญาสงบศึกกับทหารฝรั่งเศส ๑๐๘
ส่งขุนนางไปรับบาทหลวงตาชาร์ดที่มะริดเพื่อ
เข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์นแก่พระเพทราชา ๑๑๐
วาระสุดท้ายของออกญาโกษาปาน ๑๑๑
หนังสือถึงบาทหลวงเดอะลาเชส ๒๕๗

ออกญาโกษาธิบดี (เหล็ก)

รับฟอลคอนเข้าทำงาน ๔,๒๘

อ. (ต่อ) หน้า

ถูกราชอาญาจนถึงแก่กรรม ๓๘
ได้รับพระราชทานเพลิงศพ ๓๙
ออกญาพระคลัง
หนังสือถึง ม. คอลแบร์ ๒๓๗
หนังสือถึงมาควิสเดอเชงเล ๒๔๒
ถูกกริ้ว ๒๙๓
ถูกโบย ๒๙๔
ออกญาพระเสด็จ ๔๐
ออกพระมะริด (ดู แชมมวล ไวท์) ๔๗,๙๐
ออกญาวิไชเยนทร์ (ฟอลคอน)
มูลเหตุที่เข้ารับราชการตามหลักฐานอังกฤษ ๔
มูลเหตุที่เข้ารับราชการตามหลักฐานไทย ๘
ได้ยศออกหลวงสุรสงคราม ๒๑
เลื่อนยศเป็นออกพระฤทธิกำแหง ๒๑
เลื่อนยศเป็นออกญาวิไชเยนทร์ ๒๑,๔๕
ชีวประวัติ ๒๒,๒๗,๒๙
ทูลขอให้กองทหารฝรั่งเศสเข้าประจำ
อยู่ ณ บ้อมบางกอก ๒๕
ค้าของต้องห้าม ๒๘,๒๙

อ. (ต่อ) หน้า

อาสาตั้งเสาพระเมรุกลางเมือง ๓๕
มอบของกำนัลแก่ยอร์ชไวท์และพระเจ้าแผ่นดิน
อังกฤษ ๓๗
ในตำแหน่งออกพระฤทธิกำแหงทำงานด้าน
ต่างประเทศในนามออกญาพระเสด็จ ๔๐
ได้เบี้นขุนนางฝรั่งเศส ๕๐
ความขัดแย้งกับท่านราชทูตเดอลาลูแบร์ ๕๙
สัญญาลับกับราชทูตฝรั่งเศส ๕๙
ทหารฝรั่งเศสก่อความเดือดร้อนแก่ชาวบ้าน ๖๑
สัญญาลับกับอุปทูตเชเบเรต์ ๖๕
ปรึกษากับนายพลเดฟาช ๖๙
ขอให้นายพลเดฟาชนำทหารมาเมืองลพบุรี ๗๐,๓๑๔
ผิดหวังนายพลเดฟาช ๗๒
แผนของออกญาวิไชเยนทร์ ๘๖
สนทนากับอุปทูตเชเบเรต์ ๑๙๘
เซ็นหนังสือสัญญาเรื่องเข้าหุ้นบริษัทกับ
อุปทูตเชเบเรต์ ๑๙๘
จดหมายถึงบาทหลวง เดอะลาเชส ๒๒๗
หนังสือถึงมาควิสเดอเซงเล ๒๔๖

อ. (ต่อ) หน้า

หนังสือมอบบาทหลวงตาชาร์ด ๒๕๐

แผนการยึดพระราชวัง ๓๑๕

เคร่งครัดต่อคริสตศาสนา ๓๓๗

ยอมรับสภาพหน้า ๓๓๙

จดหมายถึงบาทหลวงเดอะลาเชส ๓๔๐

ประกาศคำมั่นก่อนถูกประหาร ๓๔๑

ถูกประหาร ๔๙

ออกพระศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา ๑๐๖

ออกพระศักดิ์สงคราม (ฟอร์แบง) ๔๒

ออกหลวงกัลยาณราชไมตรี ๔๓

ออกหลวงสุรศักดิ์ ๓๘

อิลิฮู เยล ๙๐

อิสต์อินเดียของอังกฤษ, บริษัท ๓

ฮ.

ฮัตจินสัน ๘๘

โฮแตนโตต์ ๑๕๗

พบออกขุนชำนาญ ๑๕๗

แลกขาแกะกับกระดุมทอง ๑๕๒

วิธีผัดหน้าของพวกโฮแตนโตต์ ๑๕๔

หนังสือที่ใช้เป็นหลักฐาน

ในการเรียบเรียงเรื่อง 'ออกญาวิไชเยนทร์' นี้ ผู้เขียนอาศัยพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับต่าง ๆ เป็นปฐม เพื่อทราบเรื่องราวส่วนใหญ่ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์

เฉพาะเรื่องราวของชาวฝรั่งเศส เช่นพวกบาทหลวง พ่อค้า และพวกทูตที่เข้ามายังกรุงศรีอยุธยา ผู้เขียนอาศัยประชุมพงศาวดารของหอสมุดแห่งชาติ ภาคที่ ๑๘, ๓๒, ๓๔, ๓๕, ๓๖, ๓๗, ๔๐, ๔๑, ๔๒, ๔๓, ๔๔, ๔๖, ๔๗, ๔๘ และ ๔๙ (รวม ๑๕ ภาคด้วยกัน) ข้อความใดที่มีความสำคัญจะให้ความกระจ่างแก่เนื้อเรื่องได้ ก็ได้คัดนำมาลงไว้ให้ด้วย นอกจากนี้ ยังได้นำเรื่องออกขุนชำนาญไปเรือแตกที่แหลมกู๊ดโฮบ ตกระกำลำบาก จนกลับมายังกรุงศรีอยุธยาได้ในที่สุด มาลงไว้ให้ด้วย เรื่องออกขุนชำนาญ ปรากฏในหนังสือ 'อุโมษสมัย' ของโรงเรียนอัสสัมชัญ ตีพิมพ์มากว่า ๔๐ ปีแล้ว ผู้เขียนมีความเห็นว่าเป็นเรื่องดี มีความสัมพันธ์กับเนื้อเรื่อง จึงได้นำมาลงไว้ให้เพื่อรักษาของเก่ามิให้สูญ

เฉพาะเรื่องราวของชาวอังกฤษ ผู้เขียนได้อาศัยหนังสือ

ของหอพระสมุดวชิรญาณ ตีพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ ชื่อ Records of the Relations between Siam and Foreign Countries in the 17th. Century. ตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๖ และหนังสือ John Anderson แต่งชื่อ English Intercourse with Siam in the 17th. Century. London 1890

ส่วนเรื่องราวเกี่ยวกับตัว ฟอลคอนเอง ผู้เขียนได้อาศัยจดหมายของเขาเขียนไปถึงผู้ร่วมมือ ณ กรุงฝรั่งเศส ปรากฏอยู่ในภาคผนวกหนังสือของ Mr. Hutchinson ชื่อ Adventurers in Siam in the 17th. Century จดหมายเหล่านี้ เป็นหลักฐานแสดงเจตน์จำนงและแผนการของเขาที่จะยึดประเทศอย่างไร ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างฟอลคอน และนายพล เดฟาช (Desfarges) นั้น ปรากฏอยู่ในหนังสือของ ม. ลันเย (Lannier) แต่งไว้เป็นภาษาฝรั่งเศส ชื่อ Relations de la France et du Royaume de Siam de 1662–1703. Versailles 1883 หอพระสมุดวชิรญาณได้ให้แปลเป็นไทย ตีพิมพ์ไว้ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๗ แล้ว

หนังสือที่กล่าวมานี้ เป็นหนังสือหลักฐานของไทย ฝรั่งเศสและอังกฤษ เกี่ยวกับเรื่อง ออกญาวิไชเยนทร์ เมื่อได้อ่านและใช้ความพินิจพิเคราะห์ ก็จะได้เรื่องราวที่ เกิดขึ้นใน รัชสมัย

สมเด็จพระนารายณ์อย่างใกล้ความจริงอย่างที่สุด แม้กระนั้นก็ดี เราก็ยังไม่ทราบความสำคัญ ๆ อีกหลายข้อ เช่น ออกญาโกษาธิบดี (เหล็ก) ท่านกระทำความผิดคิดร้ายอะไรหรือ จึงได้รับราชทัณฑ์จนถึงอสัญญกรรม พระอนุชาธิราชสองพระองค์ของสมเด็จพระนารายณ์ ทรงเกี่ยวพันกับราชการแผ่นดินและการจลาจลอย่างไรบ้าง แผนการยึดพระราชวังละโว้ของฟอลคอนวางไว้อย่างไร และเหตุใดแผนการนั้นจึงประสพความล้มเหลว และเรื่องสำคัญยิ่ง คือ ออกพระเพทราชาท่านเป็นขบถจริงหรือ หรือว่า บ้านเมืองเกิดกลียุค ความเดือดร้อนแผ่คลุมไปทั่วราชอาณาจักรแล้ว ออกพระเพทราชาจึงรับเชิญเป็นหัวหน้า ขับไล่กองทหารฝรั่งเศสให้ออกไปให้พ้นพระราชอาณาเขต.? ปัญหาทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ ผู้เขียนเพิ่งมาทราบจากจดหมายเหตุของบาทหลวง เดอะเบส (de Betz) เมื่อคราวหอสมุดแห่งชาติสืบทราบว่า จดหมายเหตุนี้ ห้องสมุด Toyo Bunko กรุงโตเกียวซื้อไว้เป็นกรรมสิทธิ์ จึงได้ติดต่อขอทำไมโครฟิล์มมาเก็บรักษาไว้เป็นหลักฐาน จดหมายเหตุของบาทหลวงผู้นี้มีความสำคัญอย่างมากมาย เพราะความเร้นลับเกี่ยวกับตัวฟอลคอนและเรื่องอื่น ๆ เป็นอย่างไร ปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุนี้อย่างชนิดที่เราจะหาทราบไม่ได้จากเอกสารอื่น ๆ

อันที่จริง หอพระสมุดวชิรญาณและต่อมา คือ หอสมุดแห่งชาติได้พยายามแสวงหาหลักฐานเอกสารจากต่างประเทศมาแปลเป็น

ภาษาไทย แล้วตีพิมพ์ออกเผยแพร่เป็นครั้งคราวมาแต่ พ.ศ. ๒๔๖๒ แล้ว นับจนบัดนี้ก็รวมเวลาได้ ๔๐ ปีเศษ แม้กระนั้นก็ดี เรื่องราวในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ก็ยังหามาได้เพิ่มเติมอยู่เสมอ เช่นในปัจจุบัน หอสมุดแห่งชาติได้รับไมโครฟิล์ม จาก British Musuem กรุงลอนดอนเป็นเรื่องราวในภาษาเปอร์เซีย แสดงสิ่งพบเห็นของราชทูตเปอร์เซียของพระเจ้า Iskander Shah of Persia ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ท่านราชทูตเปอร์เซียผู้นี้เข้ามายังกรุงศรีอยุธยาก่อนราชทูตฝรั่งเศส ชุดที่ ๒ (คือคณะของ เดอลาลูแบร์) จะเดินทางเข้ามาเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ จึงเป็นเอกสารหลักฐานอีกชิ้นหนึ่งซึ่งจะช่วยทดสอบเพิ่มพูล ความรู้ของพวกเราในเรื่องราวต่าง ๆ ในครั้งนั้นได้เป็นอย่างดี และจากเอกสารฉบับภาษาเปอร์เซียนี้ ผู้เขียนจึงมีความเห็นว่า ภาพบนบานตู้ลายรดน้ำตู้หนึ่ง ในพระที่นั่งศิวโมกข์พิมาน (พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ) ซึ่งแสดงภาพพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ไว้บานหนึ่งนั้น ภาพอีกบานหนึ่งคือ ภาพของพระเจ้าอิสคานเดอร์ชาห์แห่งเปอร์เซีย (เราเคยเชื่อกันว่า ภาพบานนี้เป็นภาพพระเจ้า โอรังเซบ แห่งราชวงศ์โมกุลอินเดีย) เพราะพระเจ้าแผ่นดินเปอร์เซียองค์นี้เคยส่ง ทูตเข้า มายัง กรุงศรีอยุธยา ใน รัชสมัย สมเด็จ พระนารายณ์ ส่วนพระเจ้าโอรังเซบนั้นหาเคยส่งทูตเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาไม่

THE LIBRARY
COLLEGE OF EDUCATION
PATHUMWAN

สำหรับภาพและแผนที่ ซึ่งได้นำมาลงไว้ให้ในหนังสือเล่มนี้ ภาพส่วนใหญ่เคยปรากฏอยู่ในหนังสือของท่านผู้อื่นแล้ว โดยเฉพาะในหนังสือของ Hutchinson และของ Wood ซึ่งเราพอจะหาอ่านได้ แต่มีแผนที่อยู่ ๒ แผ่น เป็นแผนที่ซึ่งดูเหมือนจะไม่ค่อยผ่านตานักศึกษาบ่อยครั้งนัก คือ แผนที่เมืองลพบุรี และแผนที่ บ้อม ๒ ฝั่งที่เมือง บางกอก ในรัชสมัย สมเด็จ พระนารายณ์ วิศวกรชาวฝรั่งเศสเป็นผู้เขียนขึ้นไว้เกือบ ๓๐๐ ปีมาแล้ว ผู้เขียนจึงได้นำมาลงไว้ให้ในที่นี้ด้วย

เฉพาะบทความที่นักประวัติศาสตร์คนสำคัญ คือ Mr. Hutchinson ได้เขียนขึ้น และตีพิมพ์อยู่ในวารสารสยามสมาคม ผู้เขียนก็ขอแนะให้ท่านผู้ใฝ่ใจไปอ่านดูได้ ในวารสารสยามสมาคม ฉบับที่ ๒๕ ถึง ๒๙ ซึ่งมีอยู่รวม ๘ เรื่องด้วยกัน Mr. Hutchinson เป็นผู้ริเริ่มค้นคว้าเรื่องนี้มานานกว่า ๓๐ ปี และจนบัดนี้ก็ยังสนใจกระทำการค้นคว้าอยู่ ผู้เขียนจึงขอกล่าวคำสดุดียกย่องไว้ในท้ายที่สุดนี้ด้วย.

ขจร สุขพานิช

๒๐ พ.ค. ๒๕๐๖